

**ALAIN
BOSQUET**

Infernul tandreței

ALAIN BOSQUET
INFERNUL TANDREȚEI

ALAIN BOSQUET

INERNUL TANDREȚEI

Traducere de **VERONA COSTACHE**
Postfață de Ov. S. CROHMĂLNICEANU

CARTEA ROMÂNEASCĂ

1985

Coperta de : ION MINCU

Editions „Grasset et Fasquelles“. 1978

Romancierului Boris Schreiber

Paris, octombrie 1976

'Ai murit, mamă, și mă simt ușurat

Acest vers, plin de groază și de venin, mi-a venit în minte într-o zi când plecam de la tine. Avusesem iar o scenă inutilă în care sute de neînțelegeri, voite și nevoite, izbucniseră brusc, ureaseră din gîtlej pînă pe buze, rostogolindu-se ca niște pietricele. Era frig, vîntul Parisului avea în el cenușiul toamnelor tîrzii, între rugină și culoarea norilor care se înghesuiau, ca niște vaci înnebunite, acolo sus, în adîncul imprecis al cerului. Vitrinele, strada Grenelle, pe urmă strada Dominique mi se păreau la fel de strîmte și de urîte ca și relațiile noastre, dintre o mamă exasperată și un fiu nerăbdător. Aveam chef să strivesc sub călcii, pe trotuarul umed, vreun fruct căzut de pe o tarabă ; o portocală, un măr prăpădit, o idioată de banană ; sau să cumpăr un obiect oarecare, eventual o jucărie urîță ; da, o păpușă pe care nu merită s-o dai unui copil iubit ; aș fi golit-o din mers, printre trecători, de ochii ei de plastic și de măruntaiele de rumeguș. Și mai aveam chef să-i pălmuiesc pe toți cei mai bătrîni sau mai lipsiți de putere decît mine, pe care îi găseam la îndemînă : decăderea merita o pedeapsă nesfîrșită și slăbiciunea era de neiertat. Nu încercam să-mi scuz exasperarea ; mă știam nedrept și țineam să rămîn așa cît mai mult — măcar pînă la podul Invalizilor. Disperat de tine, disperat de mine însumi, nu-mi mai rămînea decît o consolare : să nu-mi pese nici de Paris.

Mi-am savurat versul și l-am găsit perfect : cezură, sonoritate, sfidare impecabilă, o durere care trezește în celălalt mii de ramificații. Toate acestea erau prea literare ? Dar aveam altă scăpare, contra evenimentelor vieții mele, decît literatura ? Odată fraza formulată, am făcut un mare efort să o uit ; dar chiar constrîngerea a fixat-o definitiv în mine. Mai întîi am rostit-o cu glas tare, în ceață ; a avut rezonanțe moi, mușcătoare, parcă ipocrite. Am ales primul chip întîlnit în cale, banal și boțit : o femeie de vreo 50 de ani, de condiție medie, îmbrăcată nici bine, nici prost, care putea să fie asistentă socială sau paznic la vreo instituție din oraș ; ochii erau foarte vii și fruntea îndeajuns de înaltă ca să gonească o timiditate vizibilă. I-am barat, pentru o secundă sau două, drumul și i-am spus, rostind rar fiecare silabă :

— *Ai murit, mamă, și mă simt ușurat.*

Pe față i-a apărut o ezitare : mă așteptam să ridice din umeri, privindu-mă cu severitate, sau să schițeze cu mîna un gest, ca să se elibereze de mine. Ezitarea mea trebuie să fi fost prea evidentă, pentru că s-a întors, nici măcar cu o mișcare deosebit de rapidă, și s-a depărtat, fără să spună nimic. Prins în joc, m-am hotărît să-i aplic următorului trecător formula care acum mă apăsa cu toată greutatea imaginilor, apocaliptice și hidoase, pe care le trezea în mine. Trebuia să fac totul repede, ca să scap de ele, și să arunc asupra oricui altcuiva responsabilitatea obsesiei mele. Domnul care venea spre mine purta un pardesiu de bună calitate, o pălărie aproape elegantă, o mustață deloc ridicolă ; nici mersul nu-i era lipsit de grație și trebuie să fi avut vîrsta mea ; i-am spus, incapabil să ascund un gen de rău înăbușit :

— Scuzați-mă : *Ai murit, mamă...*

— Domnule, sînt grăbit.

Mi-a atins ușor cotul și n-ar fi șovăit să mă dea cu forța la o parte. Eram în mare încurcătură. Pe trotuarul din față am zărit un băiețaș de 5 sau 6 ani, cu o șapeă prea mare pentru el ; am traversat strada și l-am apucat de umăr :

— *Ai murit, mamă, și mă simt ușurat.*

S-a uitat la mine vesel și mirat și mi-a întins o bilă colorată. L-am zgâlțâit puțin de mîneca hainei groase, de lînă. Mi-a spus simplu, cu timiditate :

— Vrei și o bomboană cu mentă ? Mama a fost bolnavă săptămîna trecută. Tata a zis că n-o să moară.

M-am mai liniștit. Nimeni nu voia să-mi asculte reflecțiile. De acum înainte trebuia să trăiesc cu vorbele mele în minte. Mi-am acuzat încă o dată imaginația și tot ceea ce în mine, de treizeci de ani, nărav nevindecabil, se transforma în fraze bine articulate. Ca să-mi abat gîndurile, aș fi putut să beau ceva într-o cafenea sau să telefonez unui prieten care mi-ar fi povestit necazurile lui. Dar deja mă resemnasem să îngrop în mine otrava verbală pe care trebuia să o iau drept ceea ce și era de fapt : un fel de pedeapsă. M-am agățat de fapte : trecuseși de 87 de ani, stăteai din ce în ce mai prost și cu starea fizică și cu moralul, eram sigur sau aproape sigur că n-o să mai ieși din iarnă. Am apelat la toate resursele mele, între care rațiunea nu reprezenta decît o parte. Cum să mă port ? Ca să nu mă las dus de mii de pîriri contradictorii, trebuia să-mi elaborez o atitudine clară și eficace față de tine. Voința și hotărîrea vor înlocui mai mult ca oricînd sentimentalismul. Mă întorceam la o hotărîre pe care deja o luasem cu mulți ani în urmă : să încerc să te despart de tine însăși și în adîncul ființei mele să-mi spun că nu mai ești cea pe care am iubit-o atît de mult altădată. Încă mai semănai cu mama mea, dar nu mai erai ea. Poate că așa aș putea să-ți spuport decăderea.

M-am pierdut în considerații teoretice, cu riscul de a impune încă multe alte zguduiri neprevăzute echilibrului meu nervos. Am grăbit pasul și m-am convins că formula mea prostească avea ceva ușuratic, impertinent, era o simplă tachinărie :

— *Ai murit, mamă, și mă simt ușurat.*

Să suferi din cauza cuvintelor nu însemna să gonești din ele adevărul pe care îl poartă ? Deveneam, încetul cu încetul, insensibil la diferența între bine și rău. Nu-l alegeam nici pe unul, nici pe celălalt ; eram victima lor, pe rînd. Ajuns pe bulevardul Capucinilor, în fața unui cinematograf deschis de curînd, m-am repezit să intru

înăuntru : mediocritatea filmului o să aibă măcar avantajul să mă distreze, adică să mă scoată din mine puțin.

Aveai să supraviețuiești patru luni șocului provocat de mica mea frază.

Lom Palanka, vara lui 1924

Scena îmi este vie în memorie. Sîntem la Lom Palanka, pe malul bulgăresc al Dunării, verde și albastră în același timp. Ambarcațiunile albe și frumoase au un aer vesel sau ironic : fumul pe care îl scot mîngîie chila și bărcile de salvare ; pe urmă se risipește în copacii debarcaderului. Culeg pietricele foarte galbene și foarte mate pe care îmi place să le țin în palmă. Îmi spui să nu păstrez decît vreo două-trei : mai multe mi-ar rupe buzunarele. Îmi explici că fluviul este foarte lung și trece prin mai multe țări, dintre care unele foarte noi, de pildă Iugoslavia și Cehoslovacia. Încerc să rețin aceste nume și tu trebuie să mi le repeți de mai multe ori. Alexandre, tatăl meu, este mai agasat decît tine de cei 4 ani și jumătate ai mei : nu mai sînt o jucărie, dar nici n-am ajuns o ființă căreia să-i poți vorbi normal, fără să simplifici ceva. Nu ți-am înțeles cuvintele, și el se simte la rîndul lui obligat să-mi facă un mic curs de istorie contemporană : a fost un război lung și greu, care s-a terminat de curînd cu un fel de împăcare, un contract și semnături la Versailles, în Franța. Cei buni au fost răsplătiți, cei răi și-au primit pedeapsa. Au dispărut imperii și regate, în timp ce teritorii la care nu te așteptai au fost înălțate la rangul de țări independente. Tu rîzi. Adaugi că am să trec și eu prin unele dintre aceste ținuturi, care dealtfel sînt foarte frumoase. Vaporul ne va duce, pe mine și pe tata, foarte departe și am să văd două orașe celebre, Budapesta și Viena. Nu va trebui să mă gîndesc la școală și acolo unde merg o să-i întîlnesc pe bunica și pe bunicul, care o să mă iubească foarte mult. Mai tîrziu voi învăța lucruri foarte interesante și în sfîrșit voi crește într-o țară cu adevărat civilizată. Preocupat de pietricelele mele, dar și de răul de mare

despre care aflasem dintr-o poveste, pun puține întrebări. Tu mă liniștești : pe apa fluviilor, chiar atît de late ca ăsta, n-ai niciodată senzația că-ți pierzi echilibrul. Tata profită de remarca ta pentru ca să mă învețe două cuvinte care îmi plac ; „resac“ și „tangaj“ ; mă bucur așa de tare de ele, încît îmi mai spune unul : „ruliu“. Timp de cîteva secunde încerc o adevărată atracție spre navigație și chiar mă întreb dacă mai tîrziu n-am să mă fac marinar. Îi dai mii de recomandări tatii în ce mă privește ; pe punte va trebui să mă îmbrac ca lumea, să mă feresc de curent și de tovărășia copiilor cu apucături rele. La Bruxelles, unde mergem, să-i îmbrățișeze el pe părinții tăi, cu care nu te-ai văzut de mulți ani. Îi spui că are să-ți lipsească : i-o repeți de mai multe ori. Călătoria cu vaporul o să-i facă nemaipomenit de bine, mai ales după cît a fost de deprimat în ultimul timp. Muncește prea mult și nu s-a obișnuit deloc cu exilul. Cel puțin va avea satisfacția că-și scoate fiul din țara asta unde nu ești în siguranță, și care are o limbă atît de aspră : primul lucru pe care tu îl visezi pentru mine este o educație europeană. Bunicii au relații și o doză de înțelepciune nebănuită.

Vaporul s-a umplut. Va veni în curînd momentul despărțirii. Te îndepărtezi pentru o clipă cu tata și mă lași singur cu trofeele mele. Vin domni cu aer solemn și cu valize pe care le tot numără. Birjarii fac plecăciuni. Deslușesc, pe lîngă cuvintele bulgărești, frînturi de conversație în rusă și-n franceză. Bărbați în uniformă albă și cu galoane aurite salută pasagerii. Doamnelor li se atrage atenția că-și pot prinde tocurile între două soînduri ale pasarelei prea înclinate. Ciîni de lux se fofilează peste tot, latră și sînt certați. Pe puntea superioară, o mică orchestră cîntă un vals. Îți treci brațul pe după mijlocul tatii. El își ridică de pe frunte o șuviță neagră, și tu îți clatini buclele foarte blonde : știu totuși că le decolorezi, uneori, dimineața, cu apă oxigenată. Vă sărutați pe gură, ceea ce mă obligă, la fel ca totdeauna, să întorc capul.

În orchestră, viorile parcă și-au ieșit din minți, ai zice că alunecă undeva în străfundul lîr, cu miorlăieli care sucesc degetele muzicanților. Tata îți spunea că tu,

ca muziciană, trebuie să fii indignată de atâtea contorsiuni și acolade de un gust îndoielnic. Tu îi răspunzi că ceardașul nu trebuie luat în serios. Te întreb ce înscamnă cuvîntul ăsta pe care nu-l știu : mă forțez să-l pronunț și pe urmă îți făgăduiesc să-mi îmbogățesc vocabularul. Sînt multe bastoane cu mîner, și pălării de pai pe care domnii le manevrează ca pe farfurii la circ. Doamnele au fuste destul de scurte și voalete complicate. Ne mai enumeri cîteva lucruri pe care trebuie să le avem în vedere, atît eu, cît și tata, pe vapor. Eu trebuie să fiu atent la scaunele mele, mai ales ca ele să fie regulate, la oră fixă : disciplina stomacului garantează dezvoltarea corpului. Cît despre tata, el trebuie să se învețe să gîndească mai puțin și să se convingă singur că viitorul ne va aduce fericirea. Sînt trimis departe, spre binele meu : există unele lucruri triste, pe care le voi înțelege mai tîrziu. Mă îmbrățișezi ; am impresia că ai vrea să-mi spui cuvinte tandre și că brusc nu mai ești în stare s-o faci. Eu sînt cel care îndrăznesc să-ți șoptesc „Te iubesc, mamă“, și nu știu dacă o fac din obișnuință sau pentru că așa trebuie. Tata vorbește despre un alt exil : puțin după nașterea mea am părăsit Rusia și iată, acum sînt dus și din Bulgaria care, orice s-ar spune, s-a arătat atît de ospitalieră. Tu îi dai cu vioiciune răspunsul : „Trebuie, trebuie... Doar în Occident va fi om“.

Pentru că ne despărțim, mă hotărîsc să-ți dau pietricelele : ai să mi le păstrezi și ai să mi le dai în țara aceea frumoasă, unde o să ne reîntîlnim. Mă strîngi în brațe. Tata, care este foarte serios și care poate că își accentuează înadins seriozitatea, vorbește din nou despre război : nu era neapărat nevoie să fie dezmembrată Austro-Ungaria ; iar Germania, cu toate greșelile ei, rămîne patria lui Goethe. Încerc să rețin toate numele astea. Despărțirea durează o veșnicie. Răsună o sirenă și eu mă întreb dacă este la fel ca la trenuri ; acum se pleacă și călătorii urcă la bord, fără să mai piardă nici o clipă. Tata îmi răspunde că vapoarele au orare mai puțin stricte : navigația este leneșă pe Dunăre, pe cînd în gări, cea mai mică întîrziere poate fi fatală. Uniformele albe avansează ; muzicanții părăsesc puntea. Unul sau

doi caniși ținuti în lesă fac tumbe frumoase. Tata îți recomandă să nu neglijezi vioara : cum grijile menajului se vor împuțina în lipsa noastră, vei putea să te ocupi mai mult de Lalo, de Schumann și de Drdla. Spui că într-adevăr, arta este o mare consolare. Mă dojenești ușor, cu multă drăgălășenie : „Ai să-mi scrii ca să-mi spui ce vrei să te faci... Ai să vezi, bunicul o să te învețe foarte repede să scrii. Trebuie să uiți rusa. Marea limbă este franceza.“ Vaporul îmi place, dar am impresia că doamnele astea cu pălării ciudate și domnii ăștia cu mustăți prea lungi mă intimidază. Descifrez cu greu numele scris pe provă : *Die weisse Donau*. Tata îmi dă explicații : inscripția este în germană și ea înseamnă : *Dunărea albă* ; în realitate este un vicleșug, de la Johann Strauss ne-am obișnuit să spunem că Dunărea este albastră, cu toate că în realitate este când verde, când cafenie. Vaporul, fiind alb, poartă numele fluviului și își adaugă culoarea sa numelui. Nu știu dacă explicația ta-tii este prea complicată pentru mine sau dacă este neclară ; oricum ar fi, mă simt obosit. Mă îmbrățișezi încă o dată și mă încurajezi : cușetele sînt moi și mai late ca patul meu. Îți fac semne cu mîna și arunc în apă ultima pietricică. Cred că-ți ștergi o lacrimă și în logica mea copilărească îmi spun că așa este normal : ești conformă cu imaginea pe care o voi păstra.

Am ferit totdeauna scena asta din copilărie de propriile mele sarcasme ; fără îndoială că mi-am dat silința, s-o redau cît am putut mai liniștită și mai radioasă. Îndepărtată și destul de imprecisă cum e, am alintat-o în gînd timp de o jumătate de secol, așa încît a devenit pentru mine tipul însuși de viziune fermecătoare. Cum sînt mai degrabă o ființă impulsivă, în care accesele de scepticism le combat pe cele, puțin forțate, de agresivitate, fără îndoială modul meu de a mă apăra, mi-am spus că trebuia să accept acest mic film al afecțiunii noastre reciproce. Un moment frumos pe care niciodată nu l-am rectificat și nici nu m-am îndoit de el. Simplul fapt însă de a-l traduce în cuvinte mă obligă să-l analizez cu oarecare amărăciune. În ziua aceea, pe malul Dunării, cine erai tu, cea veselă și nepăsătoare ? Săptămînile dinaintea despărțirii noastre nu fuseseră lipsite de neînțelegeri și

de mici secrete. Îmi amintesc de certurile dintre tine și tata ; tu plîngeai fără să spui un cuvînt ; el, după ce ridica de cîteva ori tonul, se refugia într-un fel de îmbufnare, de care te temei mai mult decît de furiile lui fățișe. Uși deschise brusc, pălării puse în grabă pe cap pentru o plecare neașteptată, valize scoase ostentativ, în care se aruncau în fugă rochiile, o pereche de pantofi și o perie de dinți, scrisori lipite, uitate la vedere pe masă înainte de a dispărea, pînă noaptea tîrziu : printr-un labirint misterios de gesturi teatrale peste care, în același timp, se trecea repede, bănuiam drame cumplite.

Gustul pentru muzica neglijată de multe luni îți revenise : exersai la vioară și cu puținele economii făcute din banii pentru menaj ți se întîmpla chiar să cumperi partituri. Tata închidea ochii, pentru că știa că trișai puțin la prețul legumelor sau al cărnii. Înțelegea, bineînțeles, că nu te puteai mulțumi cu dragostea lui și a mea. Participai la ceaiuri în centrul Sofiei, unde se întîlneau cîțiva emigranți ruși cu francezi aflați în trecere. Cercul ăsta de cunoștințe, pe care nu le invitai niciodată în casa noastră, mult prea modestă, te încuraja să te produci în fața unui auditoriu de 30-40 de persoane : o jumătate de oră de muzică bună îi cufunda într-un trecut frivol și romantic. Te lăudai, pe drept cuvînt, cu succesele tale. Se întîmpla chiar ca prietenii tăi, înduioșați de relativa sărăcie a familiei noastre, să facă o colectă. Cu multe precauții, îți cereau să-mi cumperi un ghiozdan nou, un pulover, jucării, sau poate haine de bună calitate. Acceptam firesc cadourile și timiditatea îmi impunea un comportament invariabil : totdeauna mă gîndeam că nu meritam atîta atenție. Tatei nu-i plăcea deloc acest gen de caritate : postul său de translator la suoursala bulgară a Băncii din Paris îi ajungea ca să ne întrețină ; considera muzica drept o artă, nu o meserie.

Nu cumva reținerile lui aveau și alte cauze ? Erai frumoasă, neastîmpărată, seducătoare. Te arătaseși hotărîtă și geloasă în rolul de mamă iubitoare ; creșterea mea rapidă îți permitea în sfîrșit să te eliberezi, chiar și numai pentru două-trei ore pe zi. Nu mai erai iritată de prezența mea : o găseai naturală și din cauza asta din ce în ce mai puțin pasionantă. Mai erez că, fără să te fi în-

depărtat de soțul tău, simțeau nevoia să îl compari cu alți bărbați, fie mai inteligenți, fie mai curtenitori. Pe măsură ce adâncesc starea de spirit neclară a obișnuinței cu căsnicia, din această perioadă a vieții tale, mă conving tot mai mult că am păstrat o amintire trunchiată. În timpul certurilor voastre, tata îți reproșa că te parfumezi prea tare, mai ales cu Chanel 5, care pentru tine reprezenta culmea distincției. La fel, nu-i plăceau anumite rochii prea decoltate ale tale ; îți critica și coafura : cîrlionții nu se potrivesc unei femei la locul ei. Oare mi se întâmpla să mă amestec și eu ? Mi se pare că, în felul meu timid de-a fi, îi dădeam mai degrabă dreptate tatii decît ție. Trebuie s-o fi bănuیت și tu, fără să ne fi spus nicio dată nimic. Nu erau rare ocaziile cînd ridicai mîna la mine, pentru că aveam o mină prea serioasă sau o privire prea fixă. Dar abia schițai gestul și te și aplecai spre mica mea persoană, și mă luai în brațe : obligația de a fi tandră îți biruia pornirile ; eu mai înțelegeam de aici că meritam pedeapsa, dar scăpasem de ea pentru că mă iubeai foarte mult. Păcatul amintirilor trunchiate este că după ce trec mulți ani, fie le deformezi, fie le completezi, ca să le dai o aparență logică. Printre cele de acest gen există una care mi-a revenit de mai multe ori în minte. Tata și cu tine aveai un prieten francez, foarte volubil, mereu gata să povestească aventuri adevărate sau născocite ; pentru unele se jura că spune adevărul, împreunîndu-și mîinile ca la rugăciune, la altele își puncta povestirea ridicînd brațul drept, de parcă ar fi spus că plăcerea de a povesti merită cîteva abateri de la adevăr. Îl chema Victor și, era evident, te atrăgea.

Victor venea pe la noi o dată sau de două ori pe săptămînă : nu te jenai deloc să-i arăți cele două camere și jumătate ale noastre și vorbeai cu plăcere despre bogăția interioară, mai importantă decît cealaltă, ceea ce arunca micuța mea minte într-o stare de neliniște și confuzie. Victor îți promitea multe : el putea să-ți organizeze concerte mai bine plătite și putea să intervină pe lângă directori sau subdirectori influenți ; tatăl meu, mai pretindea el, merită o situație mai puțin modestă. Limbuția lui mă deranja, poate și pentru că nu-și dădea silința să povestească lucruri pe care să le înțeleg și eu : în

fond, nu făcea nici un efort ca să-și atragă simpatia mea. Idila dintre Victor și noi avea să dureze trei-patru luni. Într-o zi, pentru niște demersuri importante, spunea el, a împrumutat de la tata o sumă mare de bani ; mie mi s-a părut enormă, șase sau șapte leva, adică, după calculele mele, bani cu care să mergi la cinematograful de cel puțin cincisprezece ori. Nu l-am mai văzut timp de mai multe săptămîni și am observat că deveniseși mai atentă față de mine, astfel încît și neîncrederea mea față de Victor s-a mărit.

Într-o seară, la masă, tata a spus, cu o răceală implacabilă :

— Individul ăsta n-o să mai calce niciodată pe aici.

N-ai răspuns, dar am observat că fiecare înghițitură de ciorbă ți se ducea greu pe gît. De obicei te înflăcărai repede și te repezeai la cuvinte jignitoare, dar acum, lucru ciudat, ai rămas tăcută.

Cîteva zile mai tîrziu m-a trezit o ceartă violentă. În loc să ascult la ușă, cum făceam altădată, mi-am îndesat perna peste cap. A doua zi aveai o ușoară cicatrice pe frunte : am tras concluzia că te bătuse tata și, fapt curios, într-un fel neclar, pe el l-am compătimit ; trebuia să fi suferit mult ca să ajungă aici. Mi se pare că atunci, pentru prima oară în viață, am făcut un efort deosebit : mi-am stăpînit curiozitatea și mi-am alungat întrebările care mi se îngrămădeau în mine. Am avut atunci un sentiment de vinovăție care s-a prelungit o săptămîină întreagă : m-am acuzat că sînt indiferent față de dramele pe care le trăiau părinții mei, chiar dacă ei singuri erau vinovați de ele. Tata și-a prelungit orele de stat pînă noaptea tîrziu ; fără să fiți cu adevărat certați, nu schimbați între voi decît cîteva cuvinte, cînd și cînd. În ceea ce mă privea, m-am hotărît să fac unele lucruri destul de contradictorii : să-i cer tatii să mă învețe istoria Evului Mediu, să-mi vorbească despre Bizanț, să-mi spună cine a fost Iulius Căesar și Alexandru al II-lea al Rusiei ; și, în același timp, să-ți cer ție să-mi explici diferența dintre notele muzicale și să-mi spui în ce constau, pe vremuri, la Odesa, studiile cu profesorul tău Leopold Auer. În felul ăsta v-aș mai fi distras și pe unul și pe celălalt, și neînțelegerea s-ar mai fi atenuat.

N-am putut să-mi pun planurile în aplicare. Într-o după-amiază, pe cînd tata era la bancă, Victor a dat buzna în apartament ; tu i te-ai prins de gît, iar el te-a luat pe după mijloc. Mi-ai poruncit cu severitate să nu mă mișc din casă și ai plecat, fără altă explicație. Cînd te-ai întors, două ore mai tîrziu, păraai și fericită, și tulburată. Tata avea să se întoarcă dintr-o clipă în alta ; simteam că te temi de indiscreția mea, dar nu reușeai să te stăpînești îndeajuns ca să-mi ceri să tac sau pur și simplu să mă ameninți în cazul că aș fi amintit de plecarea ta. Ceva se rupsesse între noi doi : ce fusese firesc pînă atunci trebuia jucat, și admisă o parte de compromis și judecată. Am suferit din această cauză de parcă, încetînd dintr-odată să mai fii în lumea mea, tî duceai spre imensul univers al altor bărbați, acolo unde totul era ostil, grav și complicat. Am avut sentimentul unei anumite îndepărtări și mi-am căutat în altă parte protecții efemere : mă jucam mai mult cu copiii de pe stradă și intram în vorbă cu cei mai mari ca mine. M-am proiectat în sensibilitatea altcuiva și am făcut-o dinadins și cu tristețe-n sîuflet.

Șotronul și jocul de-a baba-oarba m-au împiedicat să cunosc deznodămîntul acestei drame conjugale. Se poate că în cursul anilor care s-au scurs imaginația mea să-i fi dat dimensiuni exagerate și melodramatice ; sau, dimpotrivă, se prea poate ca o aventură capitală a vieții tale să-mi fi scăpat. Alte griji, alte evenimente, alte exaltări s-au adunat grăbite : eram la vîrsta cînd te iei în serios, fără să știi să te obișnuiești cu propriile tale prostii. Iar tu, la cei 35 de ani ai tăi, sigur că învâțai să fii mai puțin impulsivă, mai rezonabilă, chiar mai prefăcută. Psihologia a concurat întotdeauna în mine imaginația ; analiza, pe care o împing uneori prea departe, se pierde în metamorfoze inutile și alambicate. Pe Victor nu l-am mai văzut niciodată și, destul de repede, ordinea căminului a părut restabilită. Totuși, de la acest incident datează cîteva hotărîri importante. L-ai convins pe tata că vegeta și că banca nu reprezenta pentru el o carieră promițătoare. Ai adăugat și că era mai bine să renunțăm la speranța de-a ne mai întoarce în Rusia : bolșevicii dețineau ferm puterea, iar din armatele albe nu mai rămăsese nimic. Tata

nu protesta : îi trebuia mai multă vreme ca să accepte realitățile timpului. Ai avut argumente absolut convingătoare și serioase : din moment ce era silit să-și ia adio de la Rusia, tata trebuia să se gîndească la țara strămoșilor săi plecați din Alsacia și din Belgia, cu 70 de ani în urmă, ca să construiască liniile ferate din Ucraina.

Numai tu singură decideai deci viitorul nostru : al tău, al meu și al tatii ? El tăcea, cerea timp să se mai gîndească, îți lua în serios toate sugestiile, uneori avea chiar aerul că stă să le cumpănească intens, puțin posac. Mi se părea mai puțin pregătit decît tine să-și facă o patrie nouă, fără îndoială că avea cu cinci ani mai mult și nu-l încînta deloc ideea s-o ia din nou de la cap. Dar nici nu opunea o rezistență îndîrjită planurilor tale, le lăsa timp să se coacă, pînă să ajungă să devină inevitabile. Graba ta de a pleca într-un nou exil nu avea oare motive tulburi care mie îmi scăpau ? Cînd frumoasa scenă a despărțirii mi s-a întipărit în minte, cu tot arsenalul de ambarcațiuni idilice, de persoane elegante și căpitani viteji, deși forțai să-și limiteze aventurile între malurile unui Danubiu liniștit și fără faimă, am știut că de atunci înainte o să mă îndoiesc de adevărul ei. N-am reușit niciodată să mă debarasez de bănuielile mele. Tata nu era dintre acele ființe pe care să le poți întreba direct, fără discreție ; cît despre tine, ți-ai fi răspuns oare cu sinceritate ?

Azi sînt tentat să pun pe seama minții mele greoaie toată această scenă de fericire deplină și dragoste maternă. Să-ți trimiți soțul în expediție, în Occident, nu însemna să-l îndepărtezi timp de două-trei săptămîni, pentru a te putea întîlni cu Victor, fără să mai trebuiască să iei nenumărate măsuri de prevedere ? A asigura fiului tău o educație potrivită, și pentru asta, a-i încărca pe părinții tăi acolo, departe, cu o grijă în plus, nu însemna să te sustragi curiozității unui martor, cu atît mai jenant cu cît îți provoca, prin inocența lui, remușcări și temeri inutile ? În ziua aceea, la Lom Palanka, erai bucuroasă că ne vedeai plecînd. Foarte emoționată, dezlănțuită, liberă, în sfîrșit, mergeai să te arunci în brațele lui Victor. Toate argumentele intelectuale și grijile de care îl făcuseși pe tata să țină seama, chiar dacă erau

întemeiate, nu-ți foloseau decît ca să-ți ascundă concupiscenta. Ce știm noi despre cei apropiați nouă ? Ce pot eu să spun despre trecutul tău ? Pentru asta ar trebui să-ți poți tîri propria mamă în fața unui tribunal, să o supui anchetei și să nu îi dai pace decît după ce a mărturisit tot... Fără o asemenea suspiciune legitimă, orice povestire aș face, ea este inevitabil condamnată să se transforme în istoria vieții unei sfinte. După clipa asta de rătăcire, revin, rușinat și umil, la prima mea versiune : bineînțeles că în 1924 erai o soție fidelă și o mamă iubitoare.

Bruxelles, 1933

— Tu trebuie să fii primul din clasa ta pentru că ești cel mai inteligent.

— Îți promit să mă străduiesc, mamă. Dar...

— Cu memoria pe care o ai tu, o să-i zdrobești pe toți.

— Dar n-am nimic cu colegii mei.

— Ah, sînt toți niște imbecili !

— Dar am prieteni buni în clasă.

— Asta n-are importanță. Principalul sînt notele bune. Tu ești eroul meu, iar tatăl tău este și el mîndru de tine, deși uneori face pe nepăsătorul.

— Un singur lucru mă plictisește ; uite, deja de matematică n-am nici un chef să mă apuc. Iar chimia nu se prinde deloc de mine... Învăț totul pe dinafară, și dacă la examen nu-mi cad formulele cele mai simple, e nenorocire.

— Vrei să iei lecții acasă ?

— Nu. Dar de ce-mi vorbești de rău profesorii și prietenii ?

— În viață numai noi trei contăm : trebuie să fim uniți, să ne apărăm, să interzicem oricui să ne despartă.

— Dar universui, cum să-ți spun eu, secolul...

— Se vede că ești înconjurat de visători.

— Trebuie să învăț să trăiesc.

— Am să te ocrotesc. Îți lipsește ceva ?

— Nu pot să mă iau în tot ce fac după tine și după tata.

— Crezi că sînt exemple proaste ? Cinē îndrăznește să te influențeze în ultima vreme ?

— Aș vrea să inviți cîteodată unul sau doi prieteni de-ai mei la noi. Nu ca să-i observi : pur și simplu pentru că țin la ei.

— Ah, nu ! Străini ! Și pe urmă o să spună că sîntem săraci și că eu vorbesc cu accent.

— Din moment ce am încredere în ei...

— Asta trece. La anul, într-a patra, o să ai alți prieteni.

— Atunci lasă-mă la cinema cu ei.

— La cinematograful ! Poveștile astea se termină întotdeauna rău. Vă apucați să fumați și să umblați după fete.

— Tocmai de asta te rog să dăm și noi un ceai.

— Se pare că eu nu-ți mai sînt de ajuns și nici tatăl tău.

— Băieții de vîrsta mea...

— Parcă la vîrsta ta știi să judeci ?

— Vrei să vorbesc despre asta cu tata ?

— Lasă-l în pace. Muncește și are multe greutăți.

— Mă ții legat de fusta ta.

— Asta e un vocabular nou ! Hai, spune și că familia noastră este o-nchisoare. Nu ești fericit ? Știi prea bine că pentru tatăl tău și pentru mine ești singura noastră lumină, singura speranță.

— Dar vreau totuși să-mi văd prietenii mai des.

— Trebuie să mă mai gîndesc.

— Dar nu este chiar așa de greu de înțeles.

— Sînt o idioată, nu ? Sînt o idioată : asta e culmea !

— Leclercq este foarte simpatic, ai să vezi, și Livchitz, care citește Spinoza și Bergson, și chiar Kierkegaard.

— Cărți !

— Ca să fii primul la școală mai știi tu vreun alt mijloc decît să tocești ?

— Dar nu asemenea cărți ! Nu sînt în programă.

— Și tu susții că programa e sfîntă ?

— Tu ai un răspuns la toate, asta nu-mi place ! Vino să te sărut.

— Mai întâi să-mi promiți că o să-i inviți pe Leclercq și pe Livchitz.

— Luna viitoare.

— Sîmbătă, peste trei zile.

— Doamna Meltz m-a anunțat deja că vine la noi sîmbătă.

— Aia ? Aia pute.

— Șchioapătă, sărmana.

— Țsta-i nu-i un motiv ca să se spele doar o dată în timpul iernii și încă nici atît ! Numai în anii bisecți !

— Ai scaune regulate ?

— Burta mea te interesează mai mult decît capul.

— E un lucru elementar : îți afectează caracterul, iar atunci cînd nu te concentrezi, ei bine ! devii rău.

— Tu ce vezi la Meltz asta ?

— A suferit mult. S-a sacrificat pentru un bărbat care nu merita...

— În astfel de cazuri trebuie ascultate întotdeauna ambele părți. Dar dacă ea îi făcea tipului viața insuportabilă ?

— Îi place muzica.

— Și ea a trăit în Rusia, așa că puteți să oftați amîndouă din greu.

— Du-te și-nvăță. La cărți te pricepi mai bine decît la conversație.

— Eu nu numesc asta conversație. Ne-am înțeles pentru sîmbătă, vin Leclercq și Livchitz ?

— Dragul meu, de fiecare dată obții ce vrei.

— Ca și cum ar fi o mare victorie !

— Nu știu cînd începe vîrsta ingrată, dar la tine durează, durează...

— Ai să vezi cît este de instruit Livchitz.

— Nu uita cuvintele bunicii tale : „Ciinii învățați nu fac nici cît potăile de rînd“. Sufletul, sufletul, la școală te învață să-l înăbuși, nu ? Au să-ți extirpe sufletul rusesc.

— Sufletul tău ruseso înseamnă dezordine și nimic altceva.

— Băiatul meu...

— Lacrimile, ce truc minunat !

— Te înșeli dacă crezi c-am să plîng.

— Felicitări !

— Asta nu-ți dă dreptul să fii rău. În ce clasă este Livchitz al tău ?

— Într-a treia.

— Cu un an mai mare ca tine ? Pînă la urmă o să te subjuge : așa fac cei mari cu cei mici. Ce te interesează la el ?

— Nimic, prietenia.

— Are în mod sigur nevoie de un sclav, ca să iasă el în evidență.

— Mi-a împrumutat Tacit și Ruysbroek.

— Ar trebui să vorbești cu tata despre asta. Dealtfel, o să hotărască el pentru mine.

— Știi foarte bine ce-o să răspundă : că am dreptul să-mi aleg prietenii pe care îi vreau. Pentru el nu există conflicte, totul este experiență utilă, chiar experiență inevitabilă.

— Îl acuzi probabil de indiferență ?

— În tot cazul, este o strategie abilă.

— Dar Leclercq ? Are un nume de conștopist. Fac prinsoare că este copil de funcționar.

— De universitar.

— Este de-ajuns : cunoaște oameni la facultate și poate să-ți fie util mai tîrziu.

— Deci ar trebui să-l exploatez ? Asta mă dezgustă.

— Știi și tu că viața este grea. Nu vezi că tata muncește pînă la miezul nopții și că afacerile merg din ce în ce mai prost ?

— Îl accepți pe Leclercq fără să știi nimic despre el ?

— Nu vă pot împiedica să vă întîlniți și atunci baremi să fie la noi. La ce e bun prietenul tău ?

— E bun la greacă și la latină.

— Limbile moarte ! Ceea ce s-a întîmplat în Rusia nu i-a învățat nimic pe occidentalii ăștia !

— O să vină amîndoi sîmbătă.

— Și doamna Meltz ?

— Îi contramandezi vizita. Cumpără-i o sticlută cu apă de colonie : poate înțelege aluzia.

— Vrei să-mi impui băieți care te impresionează pentru că au timp să se cultive.

— Deloc, nu țin să-mi ascund prietenii. Vreau să-i știe toată lumea. Asta se numește dragoste pentru părinții tăi.

— Dragul meu, devii puțin cam prea rău. Hai să rîdem mai bine, nu vrei ? Ca altădată. Îți amintești cum inventam cuvinte care-l scoteau din sărite pe taică-tău ?

— Gladivadis și partadez.

— Cuștupufum' balacolas stravidom.

— Mistim falatita.

— Stidirimic varakimil.

— E turceasca din secolul opt.

— Nu, este greaca din Irlanda.

— Este limba marțiană, la subjonctiv.

— Vezi, sîntem de acord. Nu ne putem certa.

— Bineînțeles, mamă, din moment ce cedezi.

— Nerodule, du-te. Nu cedezi nimic : este normal să-i cunosc pe Livchitz și pe Leclercq ai tăi. Ești un băiat grozav că mi-i prezinți...

— Cu toate formele de rigoare !

— Formele sînt importante în viață.

— Dacă tot cedezi, de ce să nu cedezi de tot ?

— Ce mai vrei ?

— Să merg la cinema : de două ori pe săptămînă.

— O dată este de ajuns.

— O să mă silesc mai mult la școală.

— Ai și așa un mare avans față de al doilea !

— O să mă las întrecut.

— Ah, iar și iar tachineările tale !

— Filmele întretin moralul. Și odihnesc creierul. Ai spus-o chiar tu, ieri.

— Trebuie să-i cerem iar bani tatălui tău.

— Dar nu este obligatoriu să știe.

— O să scot banii de la mîncare.

— Trei andive mai puțin ! Dealtfel, am oroare de ele și niciodată n-ai reușit să le gătești ca lumea. Trebuie opărite.

- Mă dau bătută, dragule.
- N-ai putea s-o vezi mai rar pe doamna Meltz ?
- Ești lipsit de suflet.
- Îmi lezează simțul estetic.
- Evident, nu este o statuie greacă. Dar nu. Nu și nu !
- Ce te-a apucat ?
- N-o să-mi dictezi tu ce să fac !
- Ai putea s-o vezi pe ascuns. Este prea grasă, prea mototoală. Și pute.
- Cunosc refrenul.
- Paratacampum stacátasis valvirom plataplatacus.
- Mistibaldo.
- Mucmumu.
- Vicuichi... O să fii cuminte ?
- Întrebarea n-are importanță. Dacă mă iubești, ți se pare că sînt cuminte.
- Te ador, băiețelul meu.

Bruxelles, 1938

Întotdeauna mi-ai încurajat cuceririle în materie de femei, cu condiția ca relațiile mele să nu țină mult : să renunț la ele după cîteva săptămîni. Acceptai ca o tînă să mă împrumute de la tine în răstimpul unei porniri adevărate, dar nu să mă ia de tot. Instinctul tău sigur se orienta în ceea ce puteam eu să-ți povestesc din aventurile mele : deosebeai întotdeauna, fără să te înșeli, legăturile agreabile de cele care prezentau vreun pericol pentru tine. Dacă după vreo două luni de zile nu arătam o anumită plictiseală, partenera mea devenea brusc o concurentă ce trebuia neapărat îndepărtată. De obicei recurgeai la insinuări. Erai grijulie să nu mă în-tărîți și doar te prefăceai că ești curioasă ; nu împingeai prostul gust pînă la a-mi cere să ți-o prezint pe prietena mea ; erai, mai degrabă, pusă pe confidențe. Cînd detaliile erau picante și cînd îți vorbeam despre o coapsă plină sau de fiori în stare să-l vrăjească pe cel mai expert dintre bărbați, te linișteam, de fapt : mă îndrăgos-tisem de o piele, de un trup ; Dumnezeu știe că astea

se înlocuiesc. Mai multă îngrijorare trădai însă cînd descrierile mele deveneau pudice și mă extaziam în fața unei inteligențe, a unei delicateti, a unei comportări, în fața misterului unei priviri, a enigmei unui surîs, a ținutei unui cap sau a unei glezne care se mișca elegant. Însă pînă la urmă ajungeai să-ți spui că odată tot voi cunoaște adevărul : odată cucerită carcasa, ce o să mai rămînă din suflet sau din spirit ? Nu intrai în panică decît atunci cînd făceam planuri de viitor ; era de ajuns să-ți spun : „Știi, iarna viitoare mi-ar plăcea s-o iau cu mine la munte pentru cîteva zile“, sau : „Nu o doresc cine știe cît ; în schimb, prezența ei îmi face grozav de bine, ca și cum toată lumea ar deveni deodată mai prietenoasă ; am senzația că timpul se oprește-n loc așa, fără motiv“, pentru ca imediat să te simți în pericol. În cazul acesta, procedai întotdeauna la fel : îmi puneai mii de întrebări despre originea fetei, condiția ei socială, frați, surori, casa părintească, opiniile politice ale familiei, pentru ca să-mi demonstrezi că, deși persoana aleasă de mine era sacră, cei care o înconjurau erau în schimb oameni banali sau chiar suspecti. O singură atitudine a mea te liniștea : pofta mea carnală ; una singură te neliniștea mai mult ca toate : pacea mea sufletească în prezența unei femei tinere.

Cu Marie-Jeanne Flot n-ai știut cum să te porți. Am fost chiar dezamăgit de indolența și de răceala cu care ai întâmpinat vestea relației noastre. Este adevărat că în anul acela fusesem deosebit de rebel față de spiritul de familie, așa cum îl înțelegeați voi, tata și cu tine. Tocmai terminasem studiile secundare pe care voi le-ați dorit să fie moderne și practice, în timp ce eu mă simțeam atras mai mult de literatură decît de afaceri. Găseam că sînt de-a dreptul incult în materie de latină și de greacă, din care nu-mi rămăseseră decît cîteva crîmpeie prost asimilate într-a cincea și într-a șasea. La 17 ani visam cultură, visam Istoria cu majuscula ei impunătoare și începeam să am în fața ochilor cîteva personalități care îmi încarnau admirațiile cele mai arzătoare de atunci : Beethoven, Rubens, Machiavelli, Hanibal, Rimbaud și cîțiva tineri poeți ca Jules Supervielle și Paul

Eluărd. Superficialitatea cu totul de neînțeles pe care o arătați față de idoli mei mă irita din cale-afară. Mi-am spus foarte repede că sentimentele noastre reciproce au să se bazeze de acum înainte pe intuiție și pe câteva flecăreli sentimentale, întrerupte de mici fapte diverse ; am avut vreodată între noi un dialog adevărat ?

Nici cu tata nu comunicam mai bine, pentru că el se refugia, ca de obicei, într-o neutralitate morocănoasă. Cel mult dacă, în fața opțiunilor mele, pe care le-a găsit prea abstracte, mi-a repetat de două-trei ori o formulă sibilinică : „Fiecare, cu Olimpul său, fiecare cu Infernul său“. Fără îndoială că, după concepția lui, trebuia să fiu responsabil de ceea ce fac și să dau o imagine coerentă trecutului poate chiar considera că scara mea de valori intelectuale ținea de lux și joc ; realitatea vieții avea să mă strivească, sau să mă pună la locul meu. Îmi pierdusem răbdarea, răbufneam, munceam în salturi, iar linia de conduită pe care mi-o impusesem mai demult — să fiu mereu primul în clasă pe tot timpul celor șase ani de liceu — se vădea, de-acum încolo, fără rost. Marile prietenii eterne se destrămau, una câte una, în pragul Universității. Imaginația puneă stăpânire pe mine și eu nu mai aveam probe de dat, ca să-mi fie utilă disciplina. La 18 ani ucenicia libertății îmi cerea fie multă răbdare, fie o revoltă pentru care nu eram pregătit. Mă obișnuiam greu cu multele mele porniri contradictorii. Cum, în ultimă instanță, nu de voință duceam lipsă, mi-am spus repede că trebuia să resping cu violență ceea ce, în adâncul meu, îmi provoacă dezgust. M-am hotărât să nu ajung bogat niciodată și să mă opun oricărei reușite de paradă : comerțul, banii, afacerile, calculele îmi produceau oroare. Amețelile mele au să se afle în cu totul alte domenii, pe care le puneam sub semnul spiritului. Curînd aveam să aleg între a fi filozof, istoric ori scriitor. Încă mai amînam să-mi precizez velleitățile pentru că simțeam că-mi lipsesc câteva întîlniri capitale : singur cum eram, nu aveam decît un pic de furie și o putere de decizie disproporțională. Începeam să nu mai am încredere în Bruxelles : puteai oare deveni aici un om demn de epoca ta, puteai să-ți deschizi aici aripile ? Leclercq, cu echilibrul lui, îmi po-

tolea exagerările : încă mai trebuia să reflectez, să dau o bază solidă ambițiilor mele neclare, să-mi liniștesc frământările înainte de-a le da o expresie, încetul cu încetul satisfăcătoare. Livchitz, dimpotrivă, mă împingea către alte acte decisive : după părerea lui, niciodată nu era prea devreme să te depășești pe tine însuți, cu orice risc ; pentru el orice exces era o dovadă că ești ; a te afla în pericol de moarte proba că ai chef de viață ; mai era și sentimentul absolutului, despre care vorbea cu pasiune, dar pe care se ferea să-l definească.

Eram eu oare centrul atîtor conflicte ? Mai degrabă cred că lipsa de activitate îmi lăsa timp pentru o mulțime de idei trunchiate, de dorințe încă neasimilate, de speranțe cărora nu le puteam da un nume. Nu stăteam prea bine cu nervii și beam și multă cafea. Citeam ziare și de stînga și de dreapta ; atitudinea mea se schimba mereu, ba eram îngrozit de asasinarea cancelarului Dollfuss, ba, într-un fel, plin de admirație față de S.S. care zguduise bătrîna Europă cu o sfidare singeroasă, atrăgătoare prin barbarie. Vream să mă angajez în Spania : spoiala de cultură și demnitate îmi spuneau că Republica avea dreptate, în timp ce chemarea spre catastrofă dinăuntru mă împingea spre generalul Franco. Visam la acțiune, fie și nesocotită. Zburam, pluteam, aveam mari gesturi interioare, de sperietoare, nefericită că e ținută pe o biată cruce de crăci care o împiedică să se înalțe, majestuoasă, spre înălțimi. Asistai la stările mele schimbătoare fără să le înțelegi și le puneai pe seama unei digestii neregulate, a unei anemii banale, a unei mărunte indispoziții fizice de care făceai mare caz, deși sfatul medicului ar fi trebuit să te liniștească : nu-i nevoie decît să fii lăsat să mă maturizez. Dar tu nu știai ce sînt crizele de imaginație.

Mă întorceam des la eroii mei. Admirația mea pentru Rubens ți se părea justificată, deși pictura nu a fost niciodată pentru tine o artă care să merite o atenție deosebită ; te mulțumeai să spui că viața se trăiește în afara muzeelor și că trebuie să te aperi în loc să visezi la zeii de pe pinză ; în plus, toți mușchii aceia ți se păreau o fandoseală și-un mod de-a te afirma prea viril. Rubens

era marele sportiv al timpului său și recordurile lui nu însemnau nimic pentru tine : Criștii lui erau lipsiți de umilință și-ți aminteau de cazacii din ținutul tău natal. Dar erai flatată că-mi plăceau compozitorii romantici : și tu te dădeai în vînt după Berlioz, Schubert și, bineînțeles, după Beethoven ; povesteai că la Conservatorul din Odessa, pe vremea cînd îți făceai tu studiile, înainte de război, prin 1912, 1913, era socotit un zeu. Îmi reproșai că nu-mi plac deloc muzicienii ruși.

— Ești atît de puțin slav, dragule ! Ccaikovski, ah dacă ai ști ! Nici pe mine n-ai să mă înțelegi cu adevărat pînă cînd n-ai să-l înțelegi pe el. Are toată delicatețea, toată disperarea sufletului nostru.

— Vrei să spui toată sensibilitatea prostească și nepăsarea cea mai grosolană.

— O să vezi tu mai tîrziu ! O să te mai temperezi ! O să știi și tu ce este un suspin... Prospețimea lucrurilor ce rămîn de neatîns...

— Siropuri și floricele !

— Tu și Hanibal al tău, care era un ratat !

— Să faci lumea civilizată să tremure de frică, să fii la doi pași de-a o cuceri și deodată să te prăbușești, asta înseamnă măreție.

— Nu știi, băiete. Timpurile se schimbă și gusturile odată cu ele. Cînd eram mai tînără, armonia și fericirea erau încă virtuți. Am impresia că totul se strică.

— Cei cărora le scapă vremea în care trăiesc cred întotdeauna că trecutul a fost un paradis.

Nu mai terminam necăjindu-ne, cîteodată cu un soi de simpatie confuză, alteori cu o iritare profundă. Tu sufereai din cauza zonelor de neînțelegere dintre noi ; eu, dimpotrivă, eram mîndru : mulțumită lor mă detașam și eu puțin de tine, de tata, de rădăcinile mele psihologice. Asupra unui anumit punct erai însă de o lealitate absolută și dezarmantă : acceptai ca eu să-i admir pe scriitorii tineri, necunoscuți ție. Îmi spuneai că fiecare generație își aduce figurile ei noi și că ar fi stupid să comparăm meritele. Argumentul acesta, destul de rațional, din cauza lenei din ce în ce mai sistematică : din cauza voiei să mă împiedici să prind gustul unei gărde, erai îndreptățită să o ignori cu totul.

Geniile consacrate le apări cu un extaz destul de vag : te plecai în fața legilor logicii și ale venerației de su-prafață ; cît despre poezii din care se întîmpla să îți ci-tesc, în fața lor abdicai ; de fapt, îi considerai niște aven-turier dubioși, poate chiar mai puțin decît atît, care, după ce se vor bucura un timp de o admirație nehib-zuită, aveau că se întorcă în anonimat. La ieșirea din adolescență, eu încă mai simțeam nevoia să duc cu tine acel gen de discuții aproape logice de care făceau haz Leclercq și Livchitz, primul cu precauții oratorice pline de venin, celălalt cu brutalitate.

— Nu trebuie să-ți faci probleme : pierzi timp, spu-neă Leclercq. Contează numai să te afirmi și să înăbuși în tine teama. Îi informezi, pur și simplu, pe ceilalți și pe ai tăi, ce-ți alegi ca filozofie, ca fel de-a fi. Nu le ceri părerea : le trimiți hotărîrile gata luate ! Crezi că o mamă poate scăpa de sub învelișul ei de tandrețe ? Cu timpul, protecția ei te paralizează ; altminteri sînt de a-cord că mama ta este mai degrabă înțeleghătoare.

Cuvintele lui Livchitz, chiar dacă spuneau același lu-cru, trădau un resentiment de nestăpînit :

— Istoria ne împinge să ne luăm soarta în mîini. Știu foarte bine că așa e la modă să spui, gînditorii germani bat monedă cu asta. Individul este un produs făcut din-tr-o mulțime de ingrediente incompatibile. Crezi că poți să-ți asumi într-adevăr dreptul de-a exista ? Sau că în-tr-adevăr alegi ? Ai să fii cizmar ca bunicul tău, sau ca-davru ambulant, sau deputat. Prefacerile timpului vor hotărî ce. Acestea fiind zise, fii gata să te desparți de dorințele și de visele tale nebuloase. Aici trebuie să in-tervină luciditatea. Să fii un nimic și să o știi cu certi-tudine : nu cunosc altă atitudine mai justă. Ea îți per-mite să ajungi un nimic de bună calitate. Ceilalți, ce vrei să-ți aducă ceilalți, decît niște oglinzi care defor-mează ? Cei mai răi sînt tăticul și femela care ți-au dat viață. Își imaginează că au drepturi asupra ta pentru că te iubesc. Trebuie să-ți pierzi mama cînd ești tînăr : asta-ți dă remușcări, și ai puterea să te vindeci, să îți revii... Sau dacă nu, dar n-ai tu curajul ăsta... să pleci de-acasă.

Nu eram insensibil la astfel de campanii și, într-o zi, fără să te previn, i-am cerut tatii să-i vorbesc. I-am explicat că viața mea școlară, în ciuda succeselor aparente, a fost o eroare și că în anul următor doream să mă înscriu la filologia romanică, la Universitatea din Bruxelles. Timp de douăsprezece luni mă voi strădui să învăț pe rupte latina și greaca, ajutat de un profesor. Înțelegeam că hotărîrea mea cerea cheltuieli suplimentare, dar trebuia oare să-mi ratez viața pe motiv că mi s-a ales un drum pentru care nu-mi descopeream nici o chemare? Douăzeci de minute de discuție au fost de ajuns pentru ca tata să-mi acorde ceea ce doream, fără să alunece nici într-o extremă, nici în cealaltă : nici în oprobriu, nici în efuziune : nici măcar nu a găsit că era nevoie să-mă pună în gardă față de instabilitatea conștiinței mele. S-a comportat perfect, puțin prea obișnuit. Am profitat de ocazie ca să-i explic că aveam nevoie de o oarecare izolare : m-aș simți mai bine într-o cameră din orașul universitar, decît cu ei : mi-ar fi de ajuns un colțisor al meu de meditație, oricît de simplu. Tata m-a ascultat cu atenție și mi-a amintit că și el străbătuse Europa, din universitate în universitate, acum 30 de ani, căutîndu-și libertatea, sau, cel puțin, o oarecare libertate spirituală. Nu mi-a lăsat timp să explodez de bucurie, așa cum tocmai mă pregăteam s-o fac ; a adăugat că în acel timp tatăl lui era bogat, pe cînd astăzi tatăl meu nu este. Această formă de umor avea să-mi micșoreze triumful ; ea avea să mă oblige să fac studii serioase în noua direcție aleasă. Nu mi-a dat voie să-i mulțumesc și mi-a lăsat deplină responsabilitate față de hotărîrile mele.

Pentru tine înțelegerea noastră a constituit o adevărată dramă. Nu ți s-a cerut părerea dinainte și ai fost pusă în fața faptului împlinit, nu ne păsa de sentimentele tale, ne coalizasem ca să te lipsim de prezența mea, nu aveam nevoie de tine nici ca intermediară, nici ca să ne împaci, nici ca diplomată, nici ca servitoare umilă și devotată. Nu mai aveam deci nevoia de mamă, și soțul tău, cedînd pretențiilor mele, care fără îndoială merse-seră pînă la șantaj, nu ceruse nici măcar un răgaz de 24 de ore gîndire, ca să-și împartă temerile cu tine. Te simțeai batjocorită, inutilă, îmbătrînită înainte de vreme.

Te-am consolatat, spunându-ți că am să vin, să te văd de cel puțin trei ori pe săptămână ; dealtfel, orașul universitar se găsea la un kilometru și jumătate de casă. Dar, contrar așteptărilor mele, nu te-ai liniștit. Ai refuzat de citeva ori să te-ntâlnești la ceai cu doamna Meltz ; ai vîndut în mai multe rînduri biletele de concert achitate și ai început să-i acuzi și pe Livchitz și pe Leclercq ; eram victima acestor primejdii, acestor diavoli care mă făcuseră capabil să mă vîr în orice fel de revoluție. I-ai citat pe Stalin și pe Hitler. Ai ajuns mai ales să-l acuzi pe tata de slăbiciune : să muncești ca el toată ziua însemna, spunea tu, să închizi ochii la pericolele care amenință singurul lucru sfînt din lumea asta : familia. Ai început să neglijezi casa, iar tata, ca să aibă liniște, te-a trimis pentru o cură de trei săptămîni la Vichy, deși nu aveai nici o boală de tratat. Odihna și răgazul de gîndire pe care l-ai avut te-au înrăit și mai mult : te-ai întors severă, lipsită de orice speranță și gingășie. Ne priveai cu aceeași neîncredere pe amîndoi. El, bineînțeles, te trădase, înlocuind afecțiunea pentru tine cu cea pentru mine ; dintr-odată își permisesese să-ți suprimе privilegiul. Eu, la rîndul meu, aveam păcate tot atît de mari : în loc să-ți fac ție confidențele, mă întorsesem brusc spre el și, cu prețul acestei dezgustătoare complicități, iată că obținusem, fără luptă, dreptul de a trăi unde îmi place, de parcă chiar așa avea atîta cap ca să-mi hotărască singur viața.

Tu, de obicei exuberantă, ajunseseși tăcută și am remarcat că nu mai citeai nici ziarul. Te retrăseseși în tine, fără să fii cu adevărat supărată : știai că prin liniștea ta detașată arătai cît de umilită te simțeai. Nu eram un monstru și, cum avusesem cîștig de cauză, puteam să fiu puțin mărinimos. Ți-am propus în mai multe rînduri să facem excursii în pădurea Soignies și pe urmă să merg cu tine la mare, deși nu eram în sezon : poate la Coq sau poate la Ostende. Fără să ți-o spun, am renunțat la două-trei întîlniri cu prietenii, ca să-ți țin companie. Reacționai mereu altfel, și m-am gîndit că trebuie să fii puternic afectată de purtarea mea. Dar n-am ajuns pînă la a reveni asupra a ceea ce hotărîsem. Livchitz nu

greșea : mamele sînt, oric  ai simți pentru ele, niște animale abuzive. O lună de relații c ldute și o ezitare în felul cum îmi începeam fiecare frază au sf rșit prin a-mi submina propria s guranță. Mă găseam la o r scurce, fierb nd înlăuntrul meu, dar tem ndu-mă, convins că trebuie să trec dincolo de limitele mele interioare, de mic-burghez, dar incapabil să mă dezr d cinez de tot, sincer, sportan, viu, m nios ca și tine, hărțuit adică de o avalanșă de adevăruri incomplete și neplăcute. Apatia ta ostilă m-a făcut să cedez bețiilor de tot felul, care anume nici n-avea  mportanță la început.

Am  nt lnit-o pe Marie-Jeanne Flot la un bal. Dansam conștiincios *slow*-ul, iar tangoul cu o înflăcărare mai convingătoare. Marea sală, cufundată într-o semi-obscuritate care favoriza m ng ierile furișe, reunea 50—60 de tineri, cea mai mare parte liceeni care tocmai își terminau școala, ca și mine. Majoritatea fetelor erau singure, doar pe c teva le însoțeau mamele,  mpopoțonate pentru ocazie. Am preferat să mă joc cu dificultățile și, cer nd permisiunea unei matroane protectoare, am invitat o frumoasă rochie albă, cu talia prinsă într-o fund  indigo. Pe atunci îmi plăceau femeile în jur de 30 de ani : nu pierdeau mult timp cu pudori inutile, știau să-și ia măsurile de prevedere și nu luau în tragic o sarcină sau o contaminare supărătoare. Fetele de vîrsta mea îmi plăceau mai puțin, dar îmi spuneam că trebuia să le răstorn cu aceeași plăcere ca și pe semenele lor mai mari. Nepriceperea lor părea să mă excite, dar în realitate mă temeam de suspine interminabile și de promisiuni de iubire veșnică. Rochia albă era zveltă. Corpul — suplu și rotund, iar sîinii tari, aș  cum îmi plăceau. Obiectul de tul și dantelă se mișca dezinvolt, iar funda de catifea sugera o mică și agreabilă impertinență.

Poate că am fost cucerit de parfumul întregii ei apariții mai mult decât de o vorbă sau de un amănunt : m-a făcut să mă g ndesc la un copăcel care se îndoaie, mult sub furtună, scutur ndu-și florile și pierz ndu-le, una câte una. Subsuorile, pe care pusesem st p nire de la primul dans, erau îngrijit epilate sau rase ? At t de firesc am întrebat-o,  nc t era gata să rămân și eu uimit. Rochia nu a fost șocată și a promis că-mi explică am -

nunțit la dansul următor : mă încuraja să revin. Am regăsit cîteva clipe mai tîrziu o piele pe placul meu și a trebuit să mă obișnuiesc cu o transpirație ușoară, ale cărei îndepărtate chemări mă făceau în mod ciudat să salivez. La fel, și respirația ei avea legături de nebănuit cu plămînii mei. M-am simțit obligat să-mi comunic constatările tinerei persoane care ocupa rochia : s-a spus deci un nume, un prenume, o identitate, o vîrstă, s-au dat și alte caracteristici. Una dintre tacticile mele devenise inutilă : nu ne mai puteam juca de-a necunoscuții care se-ntîlnesc, se ciocnesc, intră unul într-altul, după care se resping și se întorc în anonim. Devenea inevitabilă cealaltă formulă : ne-am prezentat după toate uzanțele, am băut chiar și o limonadă cu mămiea, de față acolo, mai mult ca sigur pentru ca fiica, divină, incomparabilă, minunată și dinaintea cedată celui care oferă mai mult, să se prezinte cu toate politețurile de rigoare.

În tot restul după-amiezii mi-am executat meticolos, cu o corectitudine matematică tangourile, ceea ce nu mi-a împiedicat mîinile să plece în expediție, cercetînd totul, de la sîni pînă la pubis. I-am spus lui Marie-Jeanne că-i dau două zile, cel mult, de gîndire, după care va fi a mea. Mi-a răspuns că e mai mare cu un an decît mine și că astfel de amînări o chinuiesc. M-am întors atunci spre fața ei : pornirile și șireteniile mele aproape mă făcuseră să uit de ea. Era ușor osoasă, dar cuprinsă parcă de un zel sălbatic. M-am convins pe loc că Marie-Jeanne mă va vindeca de ambițiile și ezitățile mele : destinderea carnală mi se părea foarte binevenită. Am ieșit deci imediat în întîmpinarea celei interesate, care a acceptat fără proteste : poate spera că în pat, în diminețile de epuizare și lîncezeală, cinismul se va transforma încet-încet în tandrețe. Peste două zile, am adus-o, așa cum vroiam, în camera mea din orașul universitar : o masă, un scaun, un dulap, un pat îngust. A făcut dragoste de parcă dansa, cu multă pricepere și fără țipete stupide. Era disponibilă, și nu mi-a cerut nici un angajament ; legătura noastră putea deci să dureze pînă la primele accese de plictiseală, ceea ce, fără îndoială, însemna patru sau cinci luni.

Ca să te scot din frământările tale, am hotărît să te țin la curent cu legătura mea, în toate amănuntele ei. M-ai ascultat cu jumătate de ureche și în locul splendidelor gelozii de care ărai capabilă altădată, atunci când se ivea o altă concurență feminină, ai rămas la fel de distantă și abătută. Era de datoria mea să te aduc la un echilibru : nu eram nici eu un bădăran lipsit de orice sensibilitate, așa cum mă acuzaseși. Într-o după-amiază când tata ieșise în oraș cu prietenii, am rugat-o pe Marie-Jeanne să ne facă o vizită acasă. Ai fost mai degrabă politicoasă decît curioasă și dintr-odată m-am gîndit că nu te mai interesa viața mea. Mă simțeam rupt în două : pe de o parte scăpam de tutela la tiranică, pe de altă parte ea începea să-mi lipsească. Voiam să fiu independent și de neînlocuit pentru tine. Nu cumva aveai să treci asupra lui Marie-Jeanne Flot puterea ta asupra mea, dîndu-i dintr-odată un ascendent nemeritat? Nu sînt deloc sănătoase astfel de gînduri : mai bine să acționezi, chiar fără să te gîndești deloc la ce faci. Așa că am insistat s-o întîlnești și pe mama fetei. Ai primit-o cu multă gravitate și fără pic de suspiciune. Nu aveți să vă spuneți mare lucru : vremea, cum a fost, cum este pericolele politice, capriciile cu totul neașteptate ale tineretului. Nu-mi trecea cîtuși de puțin prin minte că schimbul vostru de politeturi ar putea oficializa legătura mea cu Marie-Jeanne Flot. Nu cumva, doamnelor fără ocupație, o să începeți să șușotiți despre logodnă și o să faceți tot felul de planuri absurde ?

Tu aveai alte planuri, mai egoiste. Prietenele tale, recrutate din emigrația rusă, tot gonindu-ți mintea înapoi, în trecut, nu te lăsau deloc să-ți trăiești prezentul. Unele suspinau, amintindu-și eroismele lui Denikin, Kolceak sau Vrangeli ; altele tunau și fulgerau împotriva lui Lenin, Troțki și a celorlalte care pregătiseră tragedia imperiului. Doamna Flot îți apărea ca o occidentală, mai activă, mai echilibrată. Ți-ai închipuit, doar pentru că nu auzise de Pușkin și Cehov, că are să-ți aducă o anume noutate, un alt fel de a vedea secolul și prezentul nostru. Ați făcut schimb de bibelouri, de complimente, de lingurițe vechi, de dulcegării, de șervețele, de subjonctive, de emailuri fără valoare, de flecăreli anodine.

Aceeași banalitate ca și cu celelalte, doar că relația cu ea îți dădea impresia că ești acceptată de o occidentală care nu se pierdea neconținut în visări, îngrozită de realitate. Și mai ales scăpai de o cultură superficială și constrângătoare, cu care semănai prea mult; la urma urmei, Victor Hugo făcea cît Lermontov, și César Franck sau Camille Saint-Saëns puteau să aibă merite la fel de însemnate ca Musorgski și Borodin. Era într-adevăr vorba de mine și de Marie-Jeanne Flot în aceste schimburi afectuoase și prostești?

Ai refuzat să vezi în prietena mea o ființă periculoasă, chiar te-ai arătat timidă față de ea: sau din plictiseală erai mai puțin ostilă, sau îți măreai amabilitatea ca să-i faci plăcere doamnei Flot. Supraveghindu-ți sentimentele, fiind dintr-odată puțin distantă, așa cum nu îți intra în obicei, ai început să te civilizezi sub ochii mei. Felul tău de-a fi m-a influențat: după patru-cinci săptămîni, am început să am îndoieli în legătură cu Marie-Jeanne Flot. Simpla plăcere trupească nu-mi mai era de-ajuns și mă neliniștea faptul că Marie-Jeanne nu-ți inspira nici ură, nici suspiciune. Certurile și enervările s-au îndesit, iar primele lacrimi m-au umplut de furie. Relațiile mele cu Marie-Jeanne aveau chiar atîta importanță? Mi s-a părut că te pierdusem un pic din cauza ei: un sentiment trecător, dar care mă făcea să sufăr. În curînd aveam să vin cu pretextul că am multă treabă la facultate, și tot felul de alte griji imaginare. Mă îndepărtam încetul cu încetul de Marie-Jeanne și fără nici o părere de rău: ea o să-și caute alte iubiri, ceea ce va fi foarte normal. Nu eram copt pentru suferință. Întîlnirile noastre s-au rărit, într-un mod cu totul prietenesc, iar mîngîierile n-au rezistat mult timp rutinei ipocrite. Am rămas foarte îndatorat lui Marie-Jeanne Flot pentru că m-a învățat să joc pocher. La opțiuni politice: să fii de dreapta sau de stînga, să te pregătești de război sau să nu iei în seamă amenințarea lui, să ajungi un asocial, o brută sau un cetățean model, să alegi între utilitate și artă, între cuvînt și acțiune, între credință și oportunism, la toate aceste perspective mă gîndeam doar din cînd în cînd, luînd probabil exemplul de la tine, deși fără să mi-o mărturisesc: îmi schimbam

hotărârile tot timpul, iar temperamentul meu se ilustra doar prin izbucniri de dezgust sau porniri pătimase, incapabil să năzuiescă la o cucerire metodică. Într-un mod neclar simţeam că sînt mai degrabă impulsiv decît inteligent, mai degrabă sensibil decît temeinic. Hărţuit de dorinţa de a mă realiza, dar incapabil să o susţin direct, bărbăteşte, mi se întîmpla să-mi leg biata soartă trecătoare de apariţia cu totul întîmplătoare a unui as de tre-flă sau a unui nouă de caro, pe un colţ de masă jegoasă.

Prietenia ta cu doamna Flot a supravieţuit cîtva timp după despărţirea noastră. Atunci, pe loc, nu am înţeles în ce stare sufletească te aflai : bărbatul se ferea cu grijă de dispoziţiile tale schimbătoare, preferînd să muncească decît să stea cu tine ; fiul te dezamăgea cu felul lui imprevizibil de a se purta şi cu dispreţul faţă de vi-sări şi tandreţuri ; prietenele te agasau cu veşnicele smior-căieli în care îşi consumau restul de tinereţe ; singura posibilitate de mişcare care îţi mai rămînea era să cunoşti o persoană cu totul nouă, în ce are ea mai ascuns. Doamnei Flot, care nu avea nimic misterios în ea, i-ai consacrat şase luni din viaţa ta. Un schimb de biscuiţi, de rujuri şi de creme contra ridurilor au marcat ultima etapă a înţelegerii voastre. După asta, puteai din nou să-ţi reîncălzeşti sufletul, să te rusifici din nou, să alergi, vibrînd de emoţie, la doamna Meltz.

Într-o dimineată, cînd eram la cursuri, ai cerut portarului cheia de la camera mea din oraşul universitar. Ai pus perdele mov, de-un farmeo puţin cam bătător la ochi. Mi-ai schimbat cearşafurile mele aspre cu altele, mai fine, de in, şi ai aşezat într-o vază trandafiri, numai şase, ca să nu fie prea bătător la ochi. Am găsit o provizie de apă de toaletă şi săpun de ras pentru un an, vitamine într-un flacon şi două hîrtii de o sută de franci într-un plic aşezat atent pe perna mea, cu aceste cuvinte : „Îţi doresc fericire, dragul meu“. Toate aceste gesturi frumoase însemnau că mi se iertaseră ofensele şi nu exista supărare pentru că o părăsisem pe Marie-Jeanne Flot. Se subînţelegea şi că nişte cuceriri noi ar fi bine văzute : a te lega definitiv de cineva deranja pe toată lumea. Generozitatea ta m-a pus pe gînduri. Mă lăsa

puțin perplex : doream să-mi măsoar puterile cu literatura, cu știința, poate cu politica, cu gloria, în orice caz ; cît despre fericire, dispoziție trecătoare și ridicolă, ea nu figura în programul meu. Redevenită tu însăși, peste cîteva zile reluai cu poftă ostilitățile :

— Singurul lucru pe care nu ți-l pot ierta este admirația pentru Machiavelli. Era un om rău.

— Fără înverșunare nu poți să schimbi nimic.

*
* *
*

Berlin, octombrie 1945

„Dragă mamă, dragă tată,

Am purtat trei uniforme de la 10 mai 1940 și cred că am avut parte de un război obișnuit, nici mai laș și nici mai prostesc decît oricare altul. Am avut foarte rar de ales : am insistat doar ca americanii și după aceea englezii să mă trimită la școli speciale, unde am căpătat anumite cunoștințe tehnice și știința de a judeca oamenii după optica statului-major. Medaliile nu înseamnă nimic : m-am nimerit la locul și la timpul potrivit ; oricare altul în locul meu s-ar fi descurcat la fel. Mărturisesc totuși că anumite responsabilități la Londra, la Versailles și în sfîrșit la Berlin, la Cartierul general, m-au făcut pînă la urmă să-mi pun cîteva întrebări salutare. Cum nu mi-am terminat studiile, prima mea reacție a fost să vin la New York, lîngă voi, și să mă întorc la școală. Pentru moment am renunțat : din cauza plecării în mare grabă a trupelor, au rămas aici foarte multe posturi vacante, așa că cei care stau pe loc vor fi foarte avantajați ; într-un cuvînt, Germania trebuie administrată și învățată ce este democrația. Mi se oferă un salariu bun și o meserie care nu-mi displace : ofițer de legătură între puterile ocupante. Am să lucrez la Consiliul de control, sub direcția unui prieten, iar sarcina mea principală va fi să coordonez eforturile diferiților aliați, (Cehoslovacia, Danemarea, Africa de Sud etc., fără a uita Brazilia) ca să-și apere interesele. Am să supraveghez împreună cu alți specialiști și la demontarea uzi-

nelor de armament, dar mai ales la întoarcerea a milioane de persoane strămutate, la casele lor.

Războiul m-a aruncat dintr-o parte în alta, la întâmplare. L-am pierdut imediat, cu belgienii, l-am mai pierdut o dată cu francezii, în cele două săptămîni. Ştiţi şi voi ce-au însemnat anii 41 şi 42 ; m-a ros imposibilitatea de a dispune de mine însumi mai mult decît nesiguranta. Am fost în acelaşi fel împins, îmbrîncit, tîrit şi de victorie, şi de înfrîngere. Dar se deosebeau oare şi prin alteceva decît prin mica plăcere pe care ţi-o dădea linia roşie a frontului, avansînd în salturi ? Chiar dacă am avut bucurii adevărate în timpul atîtor ofensive, n-am încercat-o niciodată pe cea de a alege ceva singur. Alţii îmi impuneau tot ceea ce făceam. Cred că de data aceasta este o situaţie diferită : ca învingător ce sînt (păstrînd bineînţeles proporţiile !), îmi voi avea partea mea de decizie şi de iniţiativă ! La 26 de ani nu este prea devreme. În treacăt fie spus, dispun de o vilă, de o maşină şi de un şofer ; ce ziceţi de asta ? Practic vorbind, ar trebui să învăţ rusa ; n-am stăpînit-o niciodată bine înafară de atunci cînd vorbeam cu mama în casă. O să fac progrese şi cu germana.

La început voi depinde de Ministerul de Război, apoi de cel al Afacerilor Externe, deşi pentru funcţionarii Consiliului de control este prevăzut un statut aparte : am să am, printr-o rotaţie lunară, 4 patroni, dintre care unul sovietic, ceea ce mă distrează destul de mult. Văd de aici panica mamei, care mă face să zîmbesc : nu e o trădare să lucrezi pentru bolşevici ? Lumea se va construi împreună cu ruşii şi sînt plin de entuziasm la gîndul că voi contribui la aşa ceva, cu o energie nu oarbă, ci perfect lucidă, de data asta. De ce să nu am şi eu acum, după război, un loc convenabil, pe măsura mea ? Germanii, pe care nu i-am urît niciodată, nici chiar atunci cînd am luptat împotriva lor, vor fi nevoiţi să-şi reconstruiască ţara. Operaţiunea trebuie să fie profitabilă, mai întîi învingătorilor, care şi-au cîştigat pe deplin dreptul de a-şi lua ce le convine ; pe urmă învinşilor, pentru că ei au destule resurse ca să înveţe ce este democraţia : e în joc supravieţuirea lor.

Vă împărtășesc starea mea de spirit, fără să vă ascund nimic. Vă trimit și câteva fotografii în care veți vedea vila în care locuiesc în Zehlendorf, departe de ruine. Copacii sînt frumoși și peluza bine întreținută. Fără îndoială că m-aș fi putut rezezi pînă la New York, să vă îmbrățșez : cred că ne-am întilnit ultima oară în septembrie 1943 și nici unul dintre noi nu era vesel atunci, în ajunul imbarcării mele pentru Eupora. Starea noastră era perfect de înteles în fața soartei necunoscute. Submarinele dușmane, dealtfel, ne-au atacat convoiul de vase întesate cu mii de soldați care abia au scăpat să nu fie măcelăriți. Sosirea în Irlanda de Nord a fost un lung strigăt, printre soldații grav răniți și avarii de tot felul ; prefer să nu-mi mai amintesc. Acum trebuie să prind ocazia, să accept un contract, să încep fără întirziere o muncă pasionantă, pe scurt, să mă fac indispensabil. Peste patru sau cinci luni aș putea să vin să vă văd.

Se întelege de la sine că vă cer părerea. Dacă tata consideră că, în loc să devin europeanul care n-am încetat o clipă de fapt să fiu, trebuie să mă întorc în Statele Unite și să-i preiau afacerile, am să-mi schimb planurile. Dar, sincer vorbind, nu simt o vocație pentru așa ceva. Viitorul meu este aici, în ruinele care așteaptă o reconstrucție luminoasă. În sfîrșit sînt tînăr, chiar dacă am o mică întirziere, și știu ce vreau, ceea ce nu mi s-a mai întîmplat din liceu. Vă îmbrățșez cu toată dragostea de care sînt în stare."

N-am mai recitit scrisoarea înainte s-o trimit. Nu era cazul să mă gîndesc mai mult la urmările ei asupra ta ; te lipseam de prezența mea, de data aceasta pentru că întelegeam să trăiesc în sfîrșit liber. Eram hotărît, și n-aveam să mă pierd în gînduri ascunse și în scrupule înșelătoare. După mintea mea, mi se ofereau trei posibilități, trei drumuri foarte diferite : să devin fiul iubitor care ia puțin cîte puțin locul tatălui (o conduită logică și lipsită de riscuri), să mă lansez orbește și fără să-mi pese de realitate în literatură, ori să joc un rol în viitorul Europei, educînd Germania după principii încercate și bine gîndite. Nu era o fanfaronadă : aveam certitudini, armura și ochelarii mei de cal. În trecut ținusem atît de mult să am o minte deschisă încît intraseră

în ea tot felul de prostii și ajunsesem receptiv la orice. În acel moment tu erai o ființă ca oricare alta, căreia trebuia să-i impun, fără ezitări, voința mea.

Zece zile mai târziu primeam răspunsul scris de tine (cel puțin așa îmi imaginam) într-unul din accesele tale de sinceritate pe care, de la distanță, le găseam neplăcute și chiar nesănătoase. Scrisul tău era mai dezordonat ca de obicei, cu liniioarele literelor rupte, cu majusculile întortocheate și vocale obeze :

„Îngerul meu,

Îți sîntem recunoscători pentru sinceritatea ta. Tata te aprobă și nu are de gînd să-ți comenteze alegerea. Mama ta, însă, nu-și poate opri inima să nu-i sîngereze de durere. Cum, cînd iată războiul acesta îngrozitor s-a terminat, și eu, care te aștept, care nu fac decît să te aștept, pentru că nu am altă fericire în viață decît să mă gîndesc la tine și să te îmbrățișez tare, tare de tot, tu n-ai putea face un mic efort și să vii deîndată ? Nu știi dacă hotărîrile tale sînt cele mai bune. Nu mai știi nimic după cele ce am trăit. Trebuie neapărat să vii, să-mi explici și să mă ajuți să gîndesc ca tine. Te implor, vino, cel puțin pentru o săptămînă. Vei pleca, dacă va trebui s-o faci, cu cugetul împăcat. Ah, visasem că-ți vei închiria o vilă sau că-ți vei cumpăra o casă în Long Island, aproape de mare, că vei sta cu noi cîțva timp și că-l vei ajuta pe tatăl tău să se retragă din afaceri. Se ține bine, asta se-nțelege, dar la 60 de ani mi se pare că i-ar place și lui să guste puțin din bucuriile senine ale vieții : nimic deosebit, numai ceea ce ar merita și el. Iar tu, nu crezi că ai putea și tu să profiți de acest miracol, că ai scăpat nevătămat din război ? Nu vreau, mai ales, să te influențez, băiatul meu. În inima mea ceva nu-mi dă pace : destinul și Dumnezeu ne-au ocrotit. Asta numai pentru ca acum să ne despărțim din nou ? Îmbătrînesc și eu. Te îmbrățișez cum numai o mamă știe să îmbrățișeze.“

Prima mea reacție a fost să resping amestecul acesta de rugăminți fierbinți și șantaj, de jeluiri și viclenie. Două zile mai târziu însă am recunoscut că aveai drep-

tate din punctul tău de vedere ; campaniile marțiale tociseră sentimentalismul care însă intra în îndatoririle mele. Mi-am stabilit nerăbdător întâlnirile de afaceri ca să pun punct la acordurile care-mi fuseseră fluturate pe dinaintea ochilor. Apoi mi-am instalat biroul cu o grabă excesivă, și mi-am angajat personalul, fără să-mi iau garanțiile de rigoare că va fi la înălțimea misiunii lui. Mi-am dat seama că doream și eu să te văd și să gust, în sfârșit, pe îndelete, cu seriozitate, cu plăcere, pacea, în loc să mă gândesc la noi bătălii. Soldatul din mine își relua cu greu sufletul de civil. M-am gândit la costume albastru-deschis, la cravate de mătase, la o prăjitură savurată afară, într-o grădină cu muzică neroadă, dar odihnitoare și cu domni care joacă, puțin mai departe pe tanc, fără să-și facă deloc griji pentru soarta planetei. Fără să previn pe nimeni, cu excepția superiorilor mei, am luat avionul. Escala făcută la Paris, într-o dezordine generală, mi s-a părut stridentă ; cea din Azore, plină de o poezie liniștitoare ; cea din Terra-Nova, potrivită unei cufundări în misterul lacurilor înghețate.

În loc să-ți telefonez pe loc, când am ajuns la New York am simțit o pornire irezistibilă să mă arunc în vîltoarea orașului pe care-l iubeam și care nu-mi amintea prin nimio de nenorocirile epocii : războiul nu lăsase aici nici o urmă. Mergînd pe Broadway, am făcut dintr-odată cei 6—7 kilometri care separă Bowery-ul de Central Park. Broadway-ul : cu lăzile lui de gunoi, cu asfaltul încins, moale, eu mașinile de culoarea vermului, a *pernod*-ului și a lichiorului de coacăze, cu bigudiurile lipsite de fețe, cu vitrinele băncilor asemănătoare sălilor de așteptare pentru călători fără destinație, cu bisericile lui cenușii, unde domni grăbiți se așază pe morminte din secolul al XVIII-lea ca să vadă cota bursei în ziarele portocalii, *vieille orange*, cu zgîrie-norii ce imită moscheile și băile turcești cu strigătele care însoțeso duhoarea Siciliei și litania ghetoului lituanian de gesturi pline de speranță și energie mercantilă. Broadway-ul : cu vînzările la licitație pe trotuare : cine vrea cămăși de la faliment, 24 la prețul uneia singure ? cu tuburile de neon, mai zgomotoase la ora 3 noaptea decît o armată de greieri, cu oîrnăciorii gemînd striviți pe trotuar, cu

vagabonzi pe care polițiștii de treabă îi iau de guler și-i azvîrl în stradă ca pe sacii de cartofi, cu milionarii care-și etalează pe cămăși băătăli navale în 10 episoade, cu pălăriile de damă încoronate cu grădini în care se leagănă cireșe, cu înghețatele lui cu frișcă, clădite în forma castelelor din Bavaria, cu silabele, fie asprite ca lamele de ras folosite la tuns canișii, fie moi ca guma de mestecat care îl imobilizează pe trecător în fața autobuzului cînd stopul e pe verde, cu negrii lui cu buzele ca pateul de ficat, care dansează mergînd, cu fețițele alintate care dau mamelor porunci fără replică, cu norii care gonesc cu 80 pe oră ca să ajungă la timp la birou, cu cerul grăbit ca oblonul de fier al magazinului în momentul închiderii, cu podurile lui elegante spre un Dumnezeu care cere taxă de intrare 3 dolari 25 pentru Tărîmul celălalt, cu fluviul său unde pescăruși feroci taie, zburînd sclipirea alb-albastră a placardelor publicitare de o mie de volți.

Mi-am luat o cameră la hotelul Astor, în plin Times Square ; îmi plăcea agitația mulțimii, mai incoerentă, dar și mai liberă ca în Europa, atît în privința hainelor, cît și în cea a cuvintelor care, cu o simplitate și o banalitate odihnitoare, merg direct la țintă : mîncare, muncă, plată, somn. Mă integram în umanitatea asta ori somnambulă, ori conștientă de limitele ei : puțin îmi păsa, aici resimțeam o imensă simpatie pentru întreaga specie umană, în timp ce-n Europa trebuia mereu să aleg, apărîndu-i pe unii și blestemîndu-i pe alții. M-am ghiftuit cu cîrnați și sandvișuri cu pastramă. Mi-am cumpărat haine țipătoare și largi care, în sfîrșit, nu mă mai strîngeau, ca toate uniformele mele de pînă atunci. Am admirat clădiri fanteziste, roz și turcoaz, care m-au consolatat de ruinele pîrjolate de foc ale Berlinului și Renaniei. Am mers în Harlem, la Savoy, să-l ascult pe Duke Ellington, care trecea ca un tigru suplu și semeț prin muzică. În barul lui Jimmy Rian l-am ascultat pe Pee Wee Russell, cu șuierăturile lui de reptilă și de liană tină. L-am aplaudat la Caffé Society Downtown pe Fats Waller care avea dinții ca o claviatură și o elaviatură ca o superbă dantură, pe care își plimba, în toată libertatea,

degetele de caltaboși. Seara, puțin pilit, am mîngîiat îndelung, acasă la ea, pe strada 133, o mulatră cu reflexe violete și privirea creată : aveam și eu dreptul să lupt împotriva realismului, cu pielea și cu sudoarea, cu extazul și cu orgasmul. În dimineața următoare, conștient că spiritul își cere și el drepturile, am revăzut la Muzeul de Artă Modernă *Guernica* și n-am încercat în fața ei decît o nervozitate ostilă ; cîțiva pași mai încolo, în schimb mi s-a părut că *Țiganca adormită* a lui Douanier Rousseau corespunde unei febre poetice care, timid, urca în mine. .

De acum înainte, ghiftuit cu imagini plăcute și cu emoții liniștitoare, eram pregătit să te înfrunt. Entuziasmul cu care m-ai primit n-am putut să-l analizez din cauza propriei mele emoții : îl împărtășeam și eu, iar tata se lăsa și el furat de fericire, pentru prima oară. Ai scos tot felul de strigăte ca să-ți exprimi bucuria și să prelungești clipa aceasta care ți se părea sublimă. Superlativele s-au îngrămădit unele după altele, contagiate. În apartamentul tău, de două camere, pe divan, mobile, lămpi, covoare și tablouri domnea un gen de bunăstare. Erau acolo anemone și fursecuri, panglici aurii și zorzoane, ca și cum se sărbătorea, cu două decenii întîrziere, aniversarea unui băiețel, idealizat de absență. Am schimbat între noi o mulțime de glume, fără pretenția ca ele să dea o imagine coerentă. M-ai întrebat dacă războiul nu mi-a lăsat răni ascunse, boli ori obsesii pe care nu le poate vindeca decît o odihnă lungă. Te-am asigurat că nu, dar că mă schimbasesm, nu mai eram adolescentul sperios care abia își ciugulește șansa, ca un porumbel lipsit de poftă de mîncare.

Mi-ai vorbit cu căldură despre America ; mi-ai spus că nu mai ești în exil, că ți-ai găsit prieteni care îi înlocuiesc, în chip cu totul fericit, pe cei rămași în Europa, acest continent ce nu încetează să singereze, să se pedepsească și să se facă singur nefericit. În lipsa mea luaseși lecții de engleză și te ambiționeaseși să-ți perfecționezi franceza. Ridurile ți se adînciseră, ajunseseși o doamnă în vîrstă. Tata vorbea puțin, dar îl simțeam pregătit pentru o discuție de la bărbat la bărbat, ceea ce n-ar fi admis cu cîțiva ani în urmă. Afacerile nu mergeau

cine știe ce, dar niște oameni de treabă ca voi doi au oare nevoie de altă bogăție decît de o sănătate, cît de cît, bună ? Nu m-ai înghesuit cu întrebările. Pentru prînz ai pregătit felurile mele de mîncare preferate : ciorbă de legume cu tarhon; vinete, brînză cu usturoi, un compot de afine fără zahăr. Mi-ai măsurat talia, ai constatat că nu mă îngrășasem și ai desfăcut trei-patru pachete cu cămăși fie prea maronii, fie prea galbene, cu șosete prea groase și cravate pe care le-am găsit de un gust îndoielnic. Din recunoștință, mi-am ascuns pe loc orice reținere și m-am lansat în mulțumiri și îmbrățișări care, mai repede decît o doream, au devenit sincere.

Banalitatea călduroasă a relațiilor noastre mi-a dat o adîncă mulțumire ; timp de cel puțin trei-patru zile nu m-a încercat deloo dorința să fug. Nu mă dădeam înapoi să-ți povestesc campaniile mele de război ; am omis momentele foarte rele, ca să-ți las impresia că luni întregi am mers, dezinvolt, din victorie în victorie. Totuși tu mi-ai arătat scrisori de-ale mele tăiate în parte de cenzura engleză și americană ; te-am liniștit cu argumente superficiale ; fără îndoială că îți descriesem cu prea multe amănunte lirice locul unde mă aflam, ceea ce ar fi putut trăda poziția unității mele în Anglia, în Normandia sau în Germania. M-ai privit drept în ochi, ca să mă faci să înțeleg că explicațiile mele idilice nu te puteau înșela ; dar ce mai voiai ? trăiam toți, ceea ce trebuie uitat are să fie dat, cu multă grijă, uitării. Te lipseai, o dată pentru totdeauna, de o parte importantă a trecutului meu ; nici eu nu mai simțeam nevoia să o refac pentru tine : economiseam amîndoi ceea ce devenise ficțiune.

Tata se ținea la o parte de discuțiile astea sau nu participa decît cu rezervă la ele. Diferența de vîrstă dintre noi se redusese într-o oarecare măsură ; cînd va deveni un bătrîn cu totul respectabil, peste 10—15 ani, noi doi vom avea afinități adevărate cu mult mai mari decît cele pe care le-ai căutat tu între tine și mine.

Nu trebuia să fac nici un efort : trăiai o bucurie fără margini. A trebuit totuși să vorbim și despre viitor. Tătei îi plăcea munca lui ; să cumpere și să vîndă prin

corespondență timbre rare ajunsese a doua lui natură ; își găsisse în ea resursele de trai și o pasiune comodă, de la care nu trebuia sustras. În privința tatei nu trebuia să-mi fac griji ; aveam în față 5—6 ani de libertate, după care Dumnezeu o să hotărască ce va mai fi cu noi. Argumentul acesta nu-mi dădea nimic altceva decît un răgaz, iar referința la acest gen de divinitate siropoasă m-a necăjit. Nu am protestat însă, pentru că doream să fiu ireproșabil : măcar cîteva zile să corespond imagineii idealizate pe care v-o făcuserăți despre mine. Nu aveam nici un merit : mă bucuram doar de multele manifestări ale dragostei materne. Cînd am plecat spre Berlin am promis că mă voi întoarce cît voi putea mai repede : de-acum înainte n-au să-mi lipsească banii, iar mijloacele de comunicare între cele două continente deveneau din ce în ce mai rapide. M-a mirat că nu am fost hărțuit mai mult și că nici nu mi s-a demonstrat că aș fi mai fericit și în mai mare siguranță în Statele Unite. Reluîndu-mi cu energie activitatea, în care se uneau, într-un mod ambiguu, intrigile și diplomația, ceea ce corespondea caracterului meu din acel moment, mi-am jurat să nu mă țin de cuvînt. Pînă în 1949 nu m-am mai întors la New York. Nu, în mod hotărît, pacea nu putea să însemne pentru mine o viață dusă alături de tine.

Normandia, iunie 1944

Nemții, care se găseau la patru sau cinci kilometri, se întorc îndărătul colinei. Obuzele și aruncătoarele de mină găuresc albastrul cerului, zguduitura o simt în adîncul stomacului. Ceea ce mi-a răcnit colonelul, acum cîteva clipe, m-a lăsat indiferent și uluit :

— Ardeți documentele !

E cazul oă mai stai pe gînduri ? Încerc să văd dacă îmi funcționează arma. Totul este o bătaie de joc, de la marea asta care își bolborosește talazurile de spumă murdară pînă la cortul în care primul eșalon al Cartierului general și-a instalat biroerația ambulantă. Sînt un conștopist care a uitat că în el mai e și un soldat. Ce alt-

ceva înseamnă să pregătești ofensiva în subsolul unui magazin din Londra decît să scapi de război și să iei diviziile drept stegulețe pe care le deplasezi pe o hartă : jucării de hîrtie lipite pe perete ? Tîrul se apropie. Nu mă supără deloc mirosul de ars ; ai o bucurie răutăcioasă cînd arzi documente secrete pe care tu le știi pe dinafară. La treizeci de metri, în spatele unei mici dune, întăririle ies dintr-o barcă. Ceea ce mă scoate din minți este dezordinea. Căpitanul Beatty, cu vocabularul lui de Oxford, totdeauna atît de elegant și pus la punct, acum vorbește oribil :

— Vreau... pe burtă, culcat ! Rahat... Mie mi se rupe, e ordin !

Atherton, din contră, este vesel :

— În sfîrșit, nu mai am nevoie să-mi fac cizmele ; în praf și-n sînge, pentru că sper că va curge sînge, cine să mai vadă ceva ?

Cressaty își netezește mustața, transpiră, șoptește :

— Erau frumoase cazematele de coastă, trecute în fișe, și tetraedrele de pe fotografii. Acum știm ce-nseamnă.

Au să ne scape, într-o oră sau două : ni s-a făgăduit lucrul ăsta, fără nici o precizare în plus. Ce poate fi mai neplăcut decît un haos liniștit, asemănător cu această plajă plină de resturi : de lemn, de ciment, de oțel, de zdrențe de uniformă din care oricînd poate să iasă un braț, o bucată de carne albăstrită de sare ? Ultimul meu dosar dispare în flăcări.

— Ce faci mutra asta ? îmi strigă Atherton. Doar există copii la Londra.

— Numai că noi o să crăpăm aici și alții o să ia treaba de la cap.

— Știi că ești bine ! De treburi de genul ăsta n-are nimeni nevoie ; războiul înlocuiește o nevoie cu alta.

Sufăr pentru că nu înțeleg nimic. De ce a trebuit ca detașamentul nostru să se țină atît de aproape de trupele de asalt ? Ce onoare să calci pe nisipul Normandiei chiar din seara de 8 iunie ! Vreun ministru de la Londra sau de la Washington a ținut morțiș să demonstreze că Marele cartier general își asumă aceleași riscuri ca pifanii ?

S-a făcut o greșeală : mereu se fac greșeli. Mi se taie respirația și mă dor plămînii, parcă prea mari pentru picul ăsta de aer umed și meschin. Sînt calm ; sînt calm într-adevăr ? Toate fișele, toate registrele, toate cunoștințele mele despre fortificațiile nemțești, așezate de-a lungul coastei normande — o adevărată specialitate, adică ! — mistuite în fum ! Nu mai sînt de neînlocuit ; sînt un biet sublocotenent care a făcut o muncă onorabilă, de care nu mai are nimeni nevoie, și, de acum încolo, aștept pe o plajă să fiu dus de aici. La fel de bine ar putea și să mă îngroape, cîteva lopeți de nisip, și-atît. Nebunia crește în jurul meu, tîrînd după ea bucăți de imagini, mărite prosteste ; un pescăruș devine brusc mesagerul unei puteri îndepărtate, o bucată de carne între două mitraliere amintește de un camarad mort — dar dacă dintr-un alt război, un război demult purtat, la mii de leghe de aici ? Cressaty, transformat într-un mic marchiz de Limousin, oferă doamnelor văduve, strîns încorsetate, o cafea foarte tare, făcută după rețeta corsarilor care operau între Formosa și insulele Kurile în secolul al XVII-lea. Dintr-odată urăsc culoarea asta kaki, am îndrăgit brusc albastrul războiului din '14 în care cred că un unchi al meu și-a pierdut viața pe Chemin des Dames ; o rîgială îmi arde esofagul, vina este a rației K, uscată și greu digerabilă, albastrul cerului a coborît ca un Stuka în '40 ; adevărat, pînă și cerul se va năpusti ca un dușman asupra noastră și ne va omorî pînă la unul ; oare M l-ul meu mi-e de ajuns ca armă ? Sau, potrivit simbolului tocit, el este singurul meu prieten în această oră de încordare, ciinele meu credincios, Mé-dor al meu, micuțul meu canis, și, bineînțeles, confidențul căruia îi voi povesti istoria Franței, presupunînd că Franța mai există încă sub focul mitralierei ? Ah ! capul meu, în acest răgaz de panică și resemnare, capul meu a ajuns un fel de mansardă în care se îngrămădesc, talmeș-balmeș, un talcioac de obiecte inutile și amintiri trunchiate.

Îmi vin în fire. Căpitanul Beatty inspectează cenușa și verifică un document în care se spune că rapoartele confidențiale și secrete au fost distruse prin ardere, după ce au fost stropite bine cu benzină. Ținuta noastră este

corectă, dar el ne sugerează că, din moment ce salvatorii noștri tot întârzie și nemții au oarecare dificultăți cu înaintarea, am putea să ne radem, rămânând totuși în stare de alertă ; o față proaspătă, o barbă care nu înțeapă și un pic de săpun pe obraji sînt de-ajuns ca să-ți restabilească moralul, fie și numai pentru 10—20 de minute. Atherton ridică din umeri, iar Cressaty zîmbește disprețuitor : de cînd un fost institutor din Lincolnshire, gradat sau nu, n-are importanță, îndrăznește să dea lecție unui nobil care nu l-ar primi pe domeniul său nici ca să-i dreseze mîinii de rasă ?

— Avem două unități combatante la 100 și la 500 de metri, spune căpitanul Beatty. Nu vă aflați aici ca să atacați, ci ca să vă apărați. Înarmați sau nu, acestea sînt ordinele. Din dreapta drumului, de acolo trebuie să vină întăririle. Nu vă uitați la mare : grosul trupelor este mai departe, spre Carentan și spre Ouistreham.

Am oare nevoie de explicații ? Ele mi se par confuze, incomplete, deloc solide. De ce imitația asta de dună nu face efortul să devină o dună adevărată, cu un vîrf clar ? De ce se amestecă pietrele și nisipul într-un fel de imensă supă păstoasă, în care pămîntul nu se mai deosebește de apă, nici apa de cerul care nici el nu mai este la fel de limpede ca acum zece minute ? Războiul înseamnă confuzia, amestecul ăsta de elemente ? Și dacă aș fi lipsit de simțire, din piatră sau din scoarță de copac dacă aș fi, tot mi-ar fi frică, o frică ce nu este încă frică adevărată, ci teamă de frica viitoare, care aproape mi-a și trecut cînd mă gîndesc la ea. Sîntem cu totii 30—40, nici strînși grămadă, nici răspîndiți peste tot : prea apropiați pentru ca să nu ne nimerească un baraj de artilerie și prea departe unul de altul ca să putem improviza o rezistență eficientă, măcar pentru a supraviețui un sfert de oră. Orgoliul meu de războinic conștiincios e umilit : de mai bine de un an încerc să mă fac util, îndeplinind o misiune care cere cunoștințe, cercetări, o anume chibzuință. Am pregătit, modest, dar exaltat, și în măsura puterilor mele, acest al doilea front pe care îl consider treaba mea personală. De ce sînt trimis atunci pe teren împreună cu camarazii mei, fără nici un motiv, de ce sînt hăituit ca un șobolan, de ce sînt destinat extermini-

nării, ca o simplă carne de tun, ceea ce nu am vrut să fiu ? Chiar și Cartierul general suprem trebuie să zdrobească amorurile-proprii, să mineze orgoliile prea fățișe, să pedeapsească inteligențele prea sigure de ele.

— Atherton, crezi că este complot sau incompetență ?

— O porcărie în plus, dar care va permite cîștigarea războiului.

— Și dacă se pierde ?

— Atunci o să fie o porcărie obișnuită.

— Ce se pregătește aici, Dumnezeuule mare ?

— Să-l întrebăm pe Cressaty. Ei, Cressaty, facem un pocher ?

— Sînteți ticniți ! Sub gloanțele astea ? La curtea marțială cu voi, domnilor...

— Beatty este prea ocupat cu rolul de șef care face în pantaloni ca să vină să ne mai bată la cap.

— Nu se știe niciodată. În momentele critice, autoritatea îți ușurează situația.

— Cărțile sînt la tine ?

— Nu.

— Cuminte și ascultător ! Ai ars tot, chiar și dama de cupă ! Ar fi nostim să dai așa în primire, să horcăi tocmai atunci : Pas.

— Confunzi pocherul cu bridge-ul.

— Domnilor, confund viața cu moartea ! Este mai potrivit. Dacă dă peste mine un neamț, îi arăt pachetul, îi spun să aleagă la întîmplare o carte, și o ghicesc : un șapte de caro. Care este arma dumneavoastră ? Un joker, domnule general.

O salvă violentă de focuri izbucnește la 50 de metri. Mă trîntesc la pămînt, cu M l-ul lîngă mine. Cad obuze, dar nu știu nici la ce distanță, nici din ce direcție. Ți-pete punetează șuieratul vîntului, dacă nu cumva e vîietul ritmic al mării. Natura cu cine ține ? Deodată încep să urască spuma, ierburile, băltoacele de apă. Mă ridic puțin și văd un cort care arde ; pe urmă mă strecor între două ridicături de pămînt, nu știu dacă pentru ca să fiu mai bine apărat sau ca să văd ceea ce acum mi se pare inevitabil : nemții au străpuns șubreda linie de apărare și, dintr-o olipă în alta, au să răsară în fața

noastră. Alte obuze împodobesc peisajul cu mici fîntîni colorate, gri-albastre, galben-roșii. Mă lipesc de pămînt. Simt o ură ciudată față de nisipul ud : seamănă atît de bine cu carnea mea, îmi acceptă toate capriciile, mă protejează, mi-este supus, și totuși cît aș vrea să-l smulg de pe mine, ca pe o piele care mă-mpiedică să fiu eu însumi ! Ca să scap de frică, nu mi-a rămas altceva decît să filozofez, să mă gîndesc la mētamorfoza lucrurilor și ființelor. Trebuie să-mi fac povești, să mă îmbăt cu imagini, să apelez la toate fantasmagoriile, să ies din carnea mea, să uit cine sînt, unde mă găsesc, să-mi schimb și trupul și mintea, să mă transport într-un loc îndepărtat și schimbîndu-mă, să mă conving că soarta mea nu are nimic comun cu mine însumi.

Sînt uimit de hotărîrile violente pe care le iau, în timp ce bubuiturile își urmează drumul haotic, uneori apropiat, șovăitor, alteori întrerupt de un fel de dialog între arme, a cărui proveniență îmi este greu s-o bănuiesc. Mă chinuiesc, agățat de M l-ul ca de propriul meu schelet, să rezist răului, din ce în ce mai insuportabil, care îmi cuprinde trupul, ușor ca și cum ar deveni volatil la fiecare respirație, și în același timp greu de parcă s-ar îngreuna cu plumbul gloanțelor ce plouă împrejurul meu. Vrînd-nevrînd, îmi fac inventarul mușchilor și al glandelor, incredințat, într-o spaimă crescîndă, că sînt ultimele clipe ale funcționării lor : foarte curînd au să explodeze sau o să se revolte, ca să scape de o ființă imposibilă, ca mine. Mai întîi îmi simt umerii cum mă împing : da, claviculele vor să iasă din masa asta de carne și să cînte în aer liber ca niște instrumente muzicale, ah, ce loc comun și ce sărmană amintire livrescă aplicată vieții, morții, supraviețuirii, cine mai știe cui, rotulele, de ce și ele, oare, sub pretextul că la doi-trei metri de aici a bătut o rafală de mitralieră, se înmoaie și devin ca niște bureți : dacă le-aș atinge, sînt sigur că mi-ar rămîne în mînă. Din vina lor oare nu mai am nici glezne, nici călcîie ? Dar poate că sînt tot acolo, doar că probabil s-au umflat, au ajuns violete, monstruoase, incapabile să mai meargă. Dacă aș avea curajul, le-aș ciopîrți cu cuțitul pe ticăloasele astea, ca să le sileșc

să-și facă din nou datoria. Și coatele mă întreb dacă mai funcționează : trebuie să aibă în ele ciment și beton armat de mă apasă în așa hal, și mă țintuiesc chir-cit, de pământ.

Îmi continui inventarul : ca să scap de obsesia morții, trebuie să-mi găsesc de lucru, privindu-mi trupul ca pe un labirint de grote și peisaje minuscule : m-am micșorat de bunăvoie pînă la dimensiunile unei insecte sau ale unui bacil, strecurat în mod miraculos în propriul său dublu, în care trece de la o surpriză la alta. Sînt liliputanul pentru care Gulliver este propria lui anatomie, mărită de o sută de ori. Am un eu, un contra-eu și un non-eu : ah ! cît de bine mă simt cînd mă refugiez în abstract, în tîmpenia vertiginoasă a conceptelor filozofice care mă ajută să-mi neg propria mea greutate și propriile mele forme ! Sînt cel care n-aș ști să fiu, deși iată-mă reprodus în mii de exemplare. Mă chinuiesc cu noțiuni pe care le știu trecătoare : ele mă ajută să lupt cu timpul, să apăr ghemul ăsta de oase, acoperite de o învelitoare găurită. Tîmpla mea este un metronom : de la stînga la dreapta, de la dreapta la stînga, ea bate ca să mă anunțe că peste 50, nu, 49, nu 48 de bătăi, craniul meu va exploda. Mă gîndesc la rodia lui Paul Valéry : bineînțeles, haideți încoace, autorii mei, asigurați schimbul ! Cu voi alături o să mai rezist cîteva clipe. Asta este, încolonați-vă în jurul meu și acoperiți-mi retragerea pînă la valurile mării. Mai întîi tu, Arthur Rimbaud : aici, lipește-te de burta mea, trebuie să-ți placă treaba asta, derbedeule ! Și tu, Baudelaire, îmi cauți plosca, hm ! Nu-ți pasă că e atît de ruginită ; dar numai dacă eu scap de-aici o să ai plăcerea să te-mbeți tu, cu mutra ta buimacă și frumoașă. Și moș Hugo, cu barba lui colilie, la asta nu m-așteptam ; ah ! bineînțeles, iubite maestre, luați comanda, nu, nu în sectorul acesta n-ar fi demn de dumneavoastră : da, generalul Eisenhower, și generalul Bradley, și mareșalul Terry, și vulpoiul ăla bătrîn de Montgomery vor fi încîntați să vă cedeze locul. Tu ce dracu cauți aici, Ronsard ? Laurii nu-ți mai ajung : îți mai trebuie și decorații militare, ca să le spui femeilor cît de repede au să îmbătrînească

înaintea ta ? În gardă, Guillaume Apollinaire ! Tu, afurisit de artilerist, cel puțin cunoști meseria asta și fără-n-doială crezi că în căpățina ta de trepanat s-au adunat mai multe orori decît într-a mea ? Singura mea superioritate este că eu nu-i scriu serisori pline de floricele lui Lou. Iar mata, domnule Péguy, cu barbișonul dumitale, te gîndești că nu sînt serios, că ar trebui să mă arunc în viltoare cu tricoloru-n fund, plin de speranță și de răzbunare ? Lamartine dragă, sîntem toți în lac, o glumă care ți se pare de prost-gust ! Cît privește eleganța și limbajul ales o să revii tu asupra lor : cînd ți se plimbă, ca mie, un rinocer în mațe, atît de mare, de grea și insuportabilă ți-e frica, ai toate drepturile, inclusiv pe acela să-ți lași fără încetare gura slobodă, ca să te ușurezi, așteptînd te scapi pe tine de-a dreptul. Plecăciune, scumpul meu Mallarmé, care n-ai putea asculta limbajul ăsta : ți-ar trebui dantele, evantaie și mai mult ca perfectul subjonctivului ca să te exprimi, și încă tot n-ai putea să te exprimi decît scîlciind silabele tale de dandy de duzină, pe gustul profesorașilor ofticoși.

Au loc mișcări. Atherton se ține de piept, acolo, de parte, unde îi disting silueta într-o încîlceală de forme incomplete : dar dacă este rănit, n-ar trebui să mă tirăsc pînă la el ? Mă mai concentrez puțin și-mi duc mîna la inimă : e-ntreagă ? Pe urmă mă țin de burtă : frica a izbutit s-o străpungă și acum îmi pisează viscerele, pe care trebuie să le rețin, ca să nu se transforme în rahat : rahatul ăsta lichid care-mi demonstrează că nu sînt un erou, ci un biet om ca oricare altul, un semiinteleotual sau un țăran, sau un tînăr de familie bună, sau nimic din toate astea, toți la fel ! S-a produs o acalmie, și soarele, apunînd, mă liniștește puțin. Mai am încă nevoie să-mi pun în mișcare amintirile, personajele legendare, viețile mele imaginare ? Dar este prudent să rămîn singur, cu corpul meu, de care panica se-agață ca un crab uriaș ? Nimic nu e iremediabil, și chipuri de femei defilează prin fața mea, parcă vrînd să mă înveselească. Ce ai ajuns tu, Cécile Dewaet, du dinții tăi prea mari, cu mîinile prea nervoase, cu buzele prea laome, tu, prima care mi-ai dat lecții de plăcere,

într-o cabină de baie, pe plaja de la Mariakerke ? Era în 1933 sau în 1934 ? Cu ce riduri trebuie să se fi învâtat fruntea ta, tu, idolul meu de dinainte de război, dinaintea tuturor războaielor, pentru că îmi place să te proiectez aici, pe cerul de la Crécy și în infernul de la Austerlitz și în gheturile de la Berezina, și pe galerele mîndre de la Pharsala ! Bineînțeles, Jacqueline Korb, că poți intra și tu aici, în mica mea nălucire, asta nu te angajează cu nimic : Jacqueline Korb care m-a consolat în dezastrul din '40, cînd nu eram decît un biet învins în căutarea umbrei și a conștiinței sale, rănit în amorul propriu și gata, fără măcar ca s-o știe, să guste plăcerile cărnii, în timp ce Europa se năruia. Îmi amintesc : îmi vorbeai de Alsacia ta natală, de berzele care nu se mai întorc, și îmi arătai sîinii tăi, alte două păsări ce ți se cuibăreau la piept, piuind și cerînd de mîncare : joaca noastră era că sîntem cu zeee ani mai tineri și convinși că dragostea valorează cît ruina Franței ; ne duceam pe muntele Aigoual să culegem afine și ne-ntorceam cu buzele învinețite, ca și ele, amețiți de sărutări. Cîte priviri îmi vin grămadă-n minte, cîte surîsuri se suprapun ! Micuțele mele logodnice de-o zi, mi-ați fi mai puțin dragi dacă încă v-aș mai ști numele ! Vreți să vă aliniez în calea obuzului și, eu un gest grațios al mîinii să îl opriți voi, ca prin farmeo ? Mai întîi tu, Valentine, prima femeie mai tînără decît mine din viața mea, tu, cu cei 16 ani ai tăi care nu-ți conturaseră încă nici bărbia, nici obrazii, așază-te aiei, sub soarele ce se înroșește, și spune-mi cum urmează vara primăverii și cuvintele serioase după cele ușuratice. Nici nu mai știu dacă v-ați aflat în brațele mele sau v-am văzut pe ecran, plate, în alb-negru, dar uriașe ca pridvoarele de biserică : Florelle, cu nările strînse : Marcelle Chantal, în ale cărei sub-suori mari puteai să te plimbi ; Simone Simon, cu felul ei de a ți se vîrî pe sub piele ca un țipar și de a te întreba pe urmă, cu nevinovăție, dacă nu te doare prea tare ; Mireille Balin, atît de vulcanică, în spatele unui bar fals în portul sud-american al ultimei șanse, reconstruit la Boulogne-Billancourt ; Martha Eggerth, care

cînta pentru ca să înceapă să cadă din tavan stelele prost lipite, aluminiu ce se fărîmîtează ! Şi pe urmă, nu mai ştiu, apare o făptură, vampir şi zeiţă, în acelaşi timp, pentru care, pe locul meu plătit cu 6 franci 50, înduram chinurile iadului timp de trei-patru scene : nici Pola Négri cu suspinele ei de vampă, nici Carole Lombard, ascunsă sub meşa ei de păr, nici Marlene Dietrich, pentru care eşti gata să devii spion în serviciul oricărui imperiu, aşa cum eşti gata să-ţi dai viaţa !

Trec cu o imensă uşurare de la una la alta, în timp ce se apropie glasuri. De cîte ore zac abătut, încolăcit în jurul meu ? Poate că abia au trecut două-trei minute. O să mă ridic, o să-mi scutur uniforma, o să-mi aranjez cămaşa, o să-i găsesc pe Cressaty şi pe Atherton, dacă ăsta nu e cumva pe vreo brancardă, o să mă pun din nou la dispoziţia prezentului. Închid ochii : mi se pare absolut necesară o ultimă expediţie în memorie, chiar făcută în grabă. Îţi acord, în sfîrşit, locul de onoare, mamă, şi le gonesc pe celelalte locuitoare ale gîndului meu, adevărate sau închipuite. Aşa cum îmi aparî, eşti mai cuprinzătoare decît tine însăşi, multiplicată şi dizolvată de pe-acum în mii de variante. Te tot schimbi mereu ca să ajungi la propria ta identitate, pe care nimic nu o mai poate deforma. Şi, cu toate ăstea, luînd atîtea înfăţişări, eşti suma propriilor tale metamorfoze, nicio dată duse pînă la capăt, obsedant de clară, de exactă şi totuşi diafană, de parcă te-ai risipi ca să te întorci într-un colţ al memoriei, neglijat din greşeală. Nu eşti legată de nici un timp. O dată te afli la Bruxelles, între pernutele şi mobilele tale fragile, stai cu o carte deschisă pe genunchi şi-mi povesteşti plimbările pe Preobrajenskaia, unde doamnele din Odessa copilăriei tale intrau la Fanconi să schimbe între ele ultimele bîrfe, înainte să înfulece prăjituri fie direct în picioare, fie aşezate la măsutele rotunde, de acaju. Sau eşti la Knokke-sur-Mer, încă frumoasă la cei 40 de ani ai tăi, poate puţin prea plină, şi mă sfătuieşti să mă feresc de valurile prea mari în ziua aceea : cinci-şase minute de înot sînt de ajuns, pentru că temperatura apei nu depăşeşte 17 grade ; stai de vorbă cu prietenele tale, Rosa Rom şi doamna

Meltz, și întoarceți capul când trece un pianist cu mustață, venit din România ; are să cînte în după-amiaza aceasta pe terasa hotelului Memling : muzică îngrozitoare, fără cap și coadă, el se poartă ca un spărgător de case de bani, dar, Doamne Dumnezeule, ce v-ați mai dori să vă ia în brațe ! Te regăsesc în sfîrșit la New York, în fața colecției Frick, nu ești prea sănătoasă, în afară de cîteva momente trecătoare ai o melancolie incurabilă : prea mult timp liber, prea multe visări care duc la construcții mentale din care realitatea se risipește ca aburul ! Ai descoperit pictura tîrziu și înmagazinezi cu înfrigurare cunoștințe, un talmeș-balmeș, Veronese, Toulouse-Lautrec, Braque și Bruegel, Delacroix și Velasquez, îi compari, dînd la iveală prejudecăți care mă fac să rîd. Tocmai mi-ai spus :

— Nu-mi place Monet, parcă mă înecă.

Te mai imaginez la Long Beach, pe scîndurile putrede ale promenadei de-a lungul mării : nu-ți poți opri lacrimile de bucurie, abia ai primit o scrisoare de la mine, de undeva, de pe frontul din Europa ; cîteva rînduri doar, care nu spun mare lucru. Dar trăiesc, ce minune ! Imediat fața ta se întunecă : totuși, scrisoarea este scrisă acum 10 zile.

— Canadienii, canadienii ! urlă Cressaty.

Ies din groapa mea. În altă zi am să mor.

— Sobrietate, comandă căpitanul Beatty.

Să nu avem mina idioată a celor salvați dintr-o situație umilitoare : noi știam că ei, canadienii, au să ne scoată din capcana asta, pentru că cel mai mic amănunt, aici, ca și în spatele frontului, este rezultatul a mii de combinații mentale, al unei strategii minuțios pregătite. Mai tîrziu, la noapte, o să stăm la taclale ; comandamentul, în stare, după cum se știe, să facă în modul cel mai firesc minuni, va reuși să reînvie din cenușă jumătatea de tonă de documente absolut necesare războiului, pe care noi le-am ars. Pasărea Phoenix a hîrtoagelor.

— Drumul spre Grandville este liber, spune anevoie Atherton, apăsînd un pansament deasupra plămînului care-i sîngerează.

Paris, mai 1976

Alaltăieri, în camera ta, la hotelul „D'Argenson“, tocmai cînd te priveam cu ceva mai multă încredere, m-ai făcut conspirator. Bineînțeles, eu te sechestrez în orașul acesta, în care nimio nu te poate consola de nenorocirea ta. Ești departe de prietenele tale, de lîngă care te-am smuls. Complice în acest complot mi-este nevasta, Maria : vrem să te izolăm, să-ți luăm orice libertate și să te lăsăm să pieri, prefăcîndu-ne că sîntem plini de atenție față de tine. Am fost doar pentru puțin timp descumpănit : ți-am răspuns, liniștit, că spui nerozii și că ești liberă să te muți unde dorești. Ai tăcut, apoi m-ai acuzat că sînt mult prea abil : este de ajuns să mi se vorbească un sfert de oră ca să mă liniștesc ; mai tîrziu îți vii în fire și constăți că ai fost trasă pe sfoară. Priveai pe fereastră platanii de pe bulevardul Haussman. Ai suspinat : tata nu avea să mai vadă niciodată această splendoare ! Ți-au dat două lacrimi, mici și discrete : să moară ars de viu, la 88 de ani, ce pedeapsă pentru tine ! Ți-am repetat că nu aveai ce să-ți reproșezi : nu poți să te lamentezi tot timpul, ajunge să fie o obsesie. Bruso dispoziția ta s-a schimbat, la fel ca în filme, cînd fiarele sălbatice se luptă pe viață și pe moarte, și, deodată, fără motiv, dau drumul pradei și se îndepărtează în hățișuri. Mi-ai spus că sînt singura ființă din lume care te mai face să trăiești. Oricît te-ai obișnui cu astfel de schimbări și contradicții, ele te dezorientează și te revoltă totdeauna. Am zîmbit, poate prea insistent : o făceam ca să-ți sugerez să taci și tu, pentru că înțelegeam ce învăl-mășeală e în mintea ta. Am avut o bănuială, că mă confunzi cu tata : în trecut eram foarte deosebit unul de celălalt, dar în viața de zi cu zi, în micile probleme de bani, cumpărături, îmbrăcăminte, transport, diferența dintre noi era mai puțin netedă, pînă la a dispărea total. Ți-ai revenit, cu un fel de furie domoală : atîta timp cît mă stăpîneam, nutreai față de mine o ură ascunsă, întreruptă, fără voia ta, de momente de tandrețe verbală, pentru că-ți

era rușine de propriile tale porniri, pe care nu mai puteai să ți le controlezi. Mi-ai repetat că sînt un hoț și un trădător. A trebuit să mă abțin ca să nu-ți răspund cu violență și ai putut să observi, după maxilarele mele încleștate, că mă scosesesi din răbdări. Ți-am luat cu brutalitate mîna, ți-am sărutat-o convențional și ne-am despărțit, fără nici un cuvînt.

Ieri, dimpotrivă, întrevederea noastră a fost calmă, neutră, datorită prudenței noastre reciproce. Am urcat la tine în cameră cu garoafe albe, o jumătate de duzină, nu mai multe, pentru că nu mi-au plăcut, ți-am spus, dar n-am mai avut timp să caut altele. Îți place să fii curtată, chiar dacă nu accepți să recunoști. Ai suspinat adînc, recunoscătoare, și ai admirat mult timp florile, pe care le așezasem în fața oglinzii șemineului : din patul tău se vedeau dublu. Am vorbit despre o mulțime de lucruri mărunte care formează lumea ta, redusă, de acum înainte, la mai puțin de 20 de metri pătrați. Porumbelii au venit să mănînce fructele pe care le lăsaseși pe balcon. N-ai să te mai duci în micul restaurant din piața Saint-Augustin, deși fac acolo o cafea atît de bună : ți s-a servit un pește de oare te îndoiești că a fost proaspăt. Administratoarea hotelului este foarte drăguță, ți-a povestit că are o legătură fericită cu un tip care înrămează tablouri, de pe bulevardul Haussmann ; numai că, vezi, este însurat și nevasta îi face scandal, așa că sînt nevoiți să se vadă pe ascuns : ei ! ai adăugat, este ușor într-un hotel, există turiști care se duc la Luvru sau la Turnul Eiffel cîte o zi întreagă, așa că, nu ? un pat este tot un pat. M-ai întrebat dacă merg cu tine, săptămîna viitoare, la oculist : ți se părea că picăturile prescrise nu prea au efect și ți-e greu să citești mai mult de 20 de pagini. La vîrsta ta, ai adăugat, ca pentru a-ți răspunde singură, cea mai mare parte dintre oameni sînt orbi sau aproape : dar nu cu ochii stai tu cel mai rău. Ai dormit bine azi-noapte, în ciuda unui coșmar în care ți-a apărut, ca de atîtea alte ori, tata ; recita un poem de Rilke, într-un peisaj necunoscut, înconjurat de sălcii, de stînci și de niște tineri care aplaudau pe o colină ; dar diudat, nu pe tata îl aplaudau : erau întorși cu spatele la el și păreau că așteaptă să răsară luna. Ai rîs, timid, pe urmă

ai continuat : puțin după scena asta, tata nu mai avea cap, și tu știai foarte bine că imaginea asta, atât de apropiată de realitate, o să te obsedeze cîteva săptămîni de acum înainte. Ai schimbat brusc subiectul : la ce serveau mai mult de jumătate din hainele pe care le păstrai în dulap ? Era acolo o blană cam veche pe care ai vinde-o dacă ai găsi un cumpărător, ai face-o și cadou cuiva, dar cui ? pămîntul e plin de oameni nerecunoscători și grăbiți. Medicamentele tale de pe noptieră m-au îngrijorat : erau acolo o duzină întreagă, de toate formele, pilule, flacoane, doctorul tău îți dă prea multe rețete ; mă tem să nu le confuzi între ele. Mi-ai răspuns că dacă vei muri așa, înseamnă că asta ți-a fost soarta, și oricum, dacă mori sau trăiești, pentru mine, ca și pentru ceilalți, e același lucru. Dar înainte ca să apuc să-ți răspund că ai să te faci bine și că încă ai să mergi să dansezi, sau nu departe de așa ceva, ți-ai schimbat dispoziția : mi-ai spus că ești obosită și că nu trebuie să iau în seamă ceea ce îmi spui, tu îți cunoști cel mai bine ramolismul, deși mintea ți-a rămas aproape întreagă. Ai făcut apoi o lungă paralelă între bastonul pe care ți-l cumpărasem, cu trei sau patru luni în urmă, și cel al tatei, cu minier de baga, pe care l-ai adus din Statele Unite. Pentru cel al tatei ai o adevărată admirație, dar la urma urmei lucrurile nu sînt altceva decît lucruri și trebuie să știi să te debarasezi de ele : l-ai păstra mai degrabă pe celălalt, cu toată simplitatea lui. Ți-am spus că geanta ta pentru cumpărături, din imitație de piele, e atât de uzată, încît am să ți-o arunc cu mîna mea ; n-ai protestat cîne știe ce : o preferi celorlalte pentru că este mai ușoară decît ele cu un sfert de kilogram. Eram cu totul obișnuiți, oarecari, comuni, fără o intenție anume. Ai ghicit totuși că discuția mă obosește prin banalitatea ei. Mi-ai vorbit despre noutățile zilei : frunzăriseși *Le Figaro Paris-Match* și *Marie-Claire*. Ți-am spus că nu mă prea uitam prin ele și așa am ajuns să te întreb dacă nu vrei un televizor. M-ai repezit : ah ! Eu credeam că tu ai nevoie toată ziua de filme ! Drept cine te luam ! ? Mi-ai vorbit despre vacanță, mărturisindu-mi că îți va fi greu să te deplasezi, deși sînt peste tot servitori care, pentru un

mic bacșiș, ar ști să se arate serviabili. Ezitai între Vit-
tel, care îți plăcuse anul trecut, și Trouville, despre care
auziseși numai lucruri bune. A urmat o nouă serie de
suspine de circumstanță : înainte de război tata ți-a ofe-
rit vilegiaturi la Vicky, la Karlsbad și la Mondorf. Te-ai
întors la evenimentele săptămânii : după părerea mea,
Mao era într-adevăr o personalitate ? Erai dornică să
mă ascuți, să nu spui nimic, doar să profiți de vorbele
mele ca să mai ieși puțin din tine. Ți-am făcut deci o
mică discuție de un sfert de oră, pe care am simplifica-
t-o cît am putut. A trebuit, de exemplu, să-ți lămuresc
anumite episoade din istoria contemporană pe care le
uitaseși. Îi confundai pe Hrușciiov și pe Brejnev, privin-
du-i cu aceeași dușmănie și atribuindu-i unuia faptele
celuilalt. Spunea-i că Nixon este un om talentat și știe
cum să se poarte cu rușii. Pe Cian Kai-și îl credeai ge-
neral japonez. Explicațiile mele ți-au abătut gîndurile
în altă parte și ți-ai uitat infirmitățile. Brusc, m-ai ru-
gat fierbinte să port la mine, zi și noapte, un flacon de
coramină : nu există nimic mai bun pentru sincopele ini-
mii, și dacă nu este vorba de o criză gravă, îți revii în
două-trei minute. Mi-ai mai spus că îți place Gandhi și
n-am îndrăznit să-ți amintesc că a murit asasinat acum
mai bine de douăzeci de ani. Ți-ai arătat marea admira-
ție față de De Gaulle și, după aerul meu rezervat, ai înțe-
les că mă îngrijorează ceva la tine. Ți-ai concentrat aten-
ția, pe urmă ai strigat :

— Mă crezi nebună ! Așa faci totdeauna ! Știu foar-
te bine că De Gaulle nu mai este ; dar asta nu-l împie-
dică să fie mereu prezent. Mereu !

Te-ai extaziat cînd a venit vorba de Gogol, pe care
tocmai îl reciteai, și mi-ai mărturisit că te scîrbește bio-
grafia lui Gorki, aflată tot acolo, pe masă ; tipul a fost
un necioplit. Te-am părăsit mai puțin exasperat ca de
obicei.

Azi este simbătă, ziua cînd luăm masa împreună, nu-
mai noi doi. O parte din timp o consum convingîndu-mă
că e bine să fac acest sacrificiu. Totuși, reușesc să mă
port simplu, degajat, fără să par că am gînduri ascunse.
Te lași înșelată de toate astea numai pentru că o vrei :
zu deosebești toate nuanțele între datoria instintivă și

datoria impusă prin disciplină. Îți dai osteneala să crezi că elanurile mele sînt firești : ou cîț te vei îndoi mai puțin de ele, cu atît vor deveni mai sincere. Îți ofer o cutie cu bomboane de ciocolată : Cote de France, preferatele tale ; pentru existența ta micșorată, e o adevărată bucurie. Ți-ai pus rochia care îmi place, bleu cu mov, și pe deget inelul cu diamante, prea mare, prea greu. Pari gătită, cu peruca asortată la pielea ta, nici gri, nici brună, și cu rujul care ți s-a prelins din cauza ridurilor dincolo de colțurile gurii, pînă sub nas și pînă la jumătatea bărbiei. Îți pui ochelarii în buzunarul paltonului și verifici dacă nu ți se suceso prea vizibil ciorapii în jurul picioarelor, înfiorători de subțiri. Îmi întinzi brațul și te agăți de baston. Nu poți să-ți împiedici brațul să tremure atît de tare de parcă ar fi gata să se desprindă de corp. Mă gîndesc la greutatea ta și mă întreb dacă mai cîntărești măcar 40 de kilograme ; poate că mai puțin.

Mă lași pe mine să încui ușa de două ori, tu riști să nu mai poți să-ți scoți cheia din broască. Cînd ieși din lift, îi zîmbești portarului și îi dai un franco : cînd ești în halul în care ești, trebuie să fii atentă cu el ; pareă poți să știi dacă într-o bună zi n-o să oazi acolo, în hol, și acest tînăr are să cheme salvarea, spunîndu-le că ești o bătrînă doamnă încîntătoare. Ocolim, cu pași mici, răscrucea bulevardului Haussmann cu strada Miromesnil, pe care coborîm pînă pe strada La Boétie. Spui, cu o voce spartă, că brutarul din colț trebuie să fie cam nebun ca să migălească atîta la pîinile în formă de bicicletă și de paiată. Despre coafeza de alături îmi destăinui că închide între 4 și 5, ceea ce o lipsește de o mare parte din clientelă : probabil că are un prieten care este liber atunci ;, așa este viața și tocmai viața te părăsește puțin cîte puțin ; inima are din ce în ce mai des spasme, membrele funcționează tot mai încet și pe stradă, după fiecare o sută de metri, trebuie să te oprești să-ți tragi sufletul. Mă întrebi ce înseamnă afișul din vitrina B.N.P.-ului : 80% profit, fără impozit, iar eu îți răspund, cam fără menajamente, că ar fi trebuit să fi învățat și tu în tînerete unele lucruri practice ; pentru tine este o tra-

gedie să semnezi un oeo, ai impresia că toată lumea te fură, și banca, și oel care încasează banii în locul tău, adică eu. Te oprești ca să mă ameninți : dacă mai continui pe tonul ăsta, te întorci să te culci și nu mai iei niciodată masa cu mine ! Eu te împing puțin cu cotul : ah ! dacă chiar ai vrea, într-adevăr, să mă cruți de aceste insuportabile mese în doi ! Ne continuăm totuși drumul și brusc tu îmi declari suavă, dulce, că tata este vinovat de ignorarea ta : era un adevărat sfînt, care te scutea de toate grijile. Am să-ți răspund oare pe loc că a diviniza un mort, după oare nu te-ai omorît cine știe ce cît, a trăit, este un fel de a te justifica, singură, în ochii tăi ; dacă ai avut remușcări, te-ai descurcat, înmormîntîndu-le o sub adorație postumă ?

Îți tragi sufletul, oprindu-te cîteva secunde în fața unei lăptării. Te plîngi de climă : în fond, cea a Parisului nu este cu nimic mai bună decît cea de la New York, cu excepția vîntului, care aici parcă bate mai rar decît acolo. Ești încîntată de vitrina unei farmacii : poate că bunul gust al francezilor, simțul lor estetic este doar o combinație fericită de culori și forme. Constați că la măcelărie carnea este la fel de scumpă ca la New York ; în ce mă privește, eu bănuiesc că memoria ta are din ce în ce mai multe goluri și că toate aceste mărunte declarații au menirea să-mi dovedească mie că nu ți-ai pierdut nimic din ascuțișul minții. Trecem prin fața unei galerii de pictură : ah ! dacă ai fi putut să-ți continui adevărata vocație — sculptura ! Bineînțeles, mîinile te trădează, dar ce spui, spui cu toată seriozitatea. O să văd eu că într-una din zilele astea ai să-ți iei inima-n dinți și ai să-ți scoți instrumentele din valiză, unde le-ai pus. N-o să trebuiască să cumperi decît argilă. Mă întreb : mîine sau poimîine n-ar trebui oare să ți-o aduc chiar eu, pentru ca oel puțin să ai impresia că lucrezi ? Pe de altă parte, dacă n-au să te ajute puterile, o să-mi reproșezi tot mie că te-am împins, ca să-ți arăți neputința. Te traversez tîrîș șoseaua și te instalez într-o pizzerie care-ți place pentru că are fotolii roșii și luminări puse-n gîtul unei sticle.

Sintem față în față, la o jumătate de metru. Nu-mi scapă nici o privire a ta și nu poți să-mi ascunzi nici

un gest. Fruntea parcă ți-e făcută din hîrtie creponată pe care degeaba ai încercat s-o calci. Nările se strîng și se lătesc, incapabile să ia o formă anume. Urechile îți sînt mai puțin îmbătrînite decît restul feței, iar culoarea lor sugerează că nu-î mai aparțin : au fost grefate, în grabă, într-o vană tentativă de întinerire ? Pe jumătate ascuns sub șalul brun, gîtul, ca de găină, se mișcă neconținut. Perdeaua de mușchi uscați de sub bărbie are o mișcare de du-te-vino ca a pinzei ambarcațiunilor ușoare, care fac impresie proastă în marile porturi, pe lîngă navele mari. Petele maronii de pe mină s-au unit între ele, iar unghiile, străbătute de creștături, ies în evidență asemeni crenelurilor pe turnurile medievale, roase de intemperii. Cu toate că este fixă, placa nu atenuează cu nimic impresia că materia putrezește în adînc, și chiar ai avea certitudinea că dezmembrarea corpului este iminentă dacă n-ar fi extraordinara mobilitate a ochilor căprui-închis : ei sar de colo-colo, își încetinesc mișcarea, subliniază, cu un tremur ușor, fiecare silabă, se fixează în depărtare și apoi se reîntorc înlăuntrul lor, ca să iasă din nou în afară, mai blînzi, mai insinuanti, parcă gri-julți să mistuie îndelung imaginea pe care tocmai au absorbit-o, acum cîteva clipe. Miopia nu se distinge, și la început îți sare în ochi ceva tăios, ceea ce ți se poate părea la prima vedere ostilitate ; puțin cîte puțin, însă, ea se transformă într-o continuă mirare : Ce se-ntîmplă ? Unde sînt ? Cine sînt oare ?

Te agăți de furculiță și o duci cu multă precauție la buzele tăiate mărunt de riduri. Spaghetetele au să-și nimerescă drumul fără să scape pe jos, sau au să lase îngrozitoare pete pe rochie, pentru că șervetul ți-a căzut sub masă ? Știi că te observ fără milă ; pe măsură ce mesteci, eu te judec, cu o severitate pe care o înduri tot mai greu ; faci o pauză, ungi, de bine de rău, cu unt un colț de pîine care nu-ți face nici o poftă, bei puțină apă. Te stăpînești, mă stăpînesc și eu : spontaneitatea armonioasă nu este posibilă între noi. Ca de obicei, îmi spui că mă port ca un călău : asist la agonia ta imperceptibilă, înceată, liniștită, ca și cum ea ar merge de la tine și eu m-aș bucura să nu cunosc nici un remediu. În asemenea condiții, ar fi de preferat un sfîrșit rapid,

și tu știi cum să-l provoci. Simplul fapt că abia protes-
tez dovedește, bineînțeles, că îmi citești gândurile. Tao
pentru un timp, apoi îți spun că mesele astea luate din
cînd în cînd împreună sînt tot ce avem mai prețios as-
tăzi. Rîzi amar ; am ajuns foarte rău dacă relațiile noas-
tre sînt simbolizate de o porție de spaghete și o pizza cu
usturoi : supă încălzită !

Mă refugiez în cîteva proiecte neclare, fals poetice :
o să facem în curînd o plimbare cu mașina, cu un șofer,
și ai să revezi Sully-sur-Loire care anul trecut ți-a plă-
cut. Am să-ți arăt și Lyons-la-Forêt, și codrul lui, atît de
gotic atît de nealterat. Vorbele triumfă asupra realității
și mă lansez și în considerații politice care îmbrățișează
întreaga planetă, în timp ce tu îți măninci crema cara-
mel. Fac un adevărat ghiveci din regele Hussein, care
are oarecare curaj ; din președintele Sadat, un mare libe-
ral, poate cam prea vorbăreț ; din Henry Kissinger, care
se crede mai deștept ca toată lumea, și are, din neferi-
cire pentru el, dreptate ; din Alain Delon, cel cu o față
dubioasă, pe care tu îl confuzi cu Yves Montand ; din
Catherine Deneuve, actriță proastă, dar, fără îndoială,
cea mai frumoasă creatură din ultimul deceniu. Îți ieși
din toropeală și-mi ceri să-ți fac rost de fotografii ale
șahului : cînd ai să te apuci din nou de sculptură, ceea
ce se va întîmpla curînd, ai să-i faci o mască. Ne-am
potolit iar. Trebuie acum să te conduc la hotel, ceea ce
înseamnă o adevărată aventură. Între două lacrimi de
circumstanță, îmi ceri iertare pentru toanele tale, pen-
tru că nu mai ai nici un control asupra lor.

*
* *

Bruxelles, primăvara lui 1929

M-ai consolată pentru că am stricat și a treia peniță
într-o săptămînă : din moment ce-mi dădeam silință la
lucru, accidente erau inevitabile. Scrisul meu făcuse
progrese și asta te bucura. Te-ai declarat mulțumită de
cum mergeam la școală, și învățătorul meu găsea și el
că eram inteligent și sînguincios. Poate că totuși aș putea

să mă supraveghez mai mult în timpul recreațiilor : îmi sîcîiam colegii, le dădeam nume ciudate, luate din Larousse. Nu trebuie niciodată să tulburi tinerele lor suflete delicate, nu-i frumos să-i faci „ornitorinci“ sau „urși furnicari“, chiar dacă acestea sînt niște animale drăguțe. Te-am îmbrățișat ca să-ți destăinui că toți colegii mă invidiază pentru ghiozdanul meu nou, de piele galbenă, pentru cît este de mare și de ușor ; singurul care face excepție este tiranul de Gaëtan Baetens. Tot timpul se ține de mine cu răutățile lui. M-ai sfătuit să am răbdare, pentru că băiatul acela se bucură de unele avantaje sociale : mama lui lucrează la primărie, iar tatăl lui a luat parte la campania de la Yser, stînd trei ani în apă pînă la genunchi. Ți-am mărturisit că eram îndrăgostit de ipotenuză și mi-am dat seama că nu știai despre ce vorbesc. Atunci mi-a venit ideea să fiu cu tot dinadinsul glumeț și chiar nesuferit față de tine. Atitudinea mea era logică de vreme ce tu îmi recomandaseși să fiu mai prudent și mai binevoitor față de colegi ; trebuia să-mi transfer și eu amărăciunile asupra cuiva care să mi le suporte. Am deformat tot ceea ce învățasem în clasă, punîndu-ți întrebări răutăcioase, la care nu erai în stare să-mi răspunzi. Te-am întrebat dacă Boyle și Mariotte au fost amiralii care au obținut o victorie atît de strălucită asupra spaniolilor ; dacă Pepin cel Scurt măsura un metru și doisprezece sau un metru și douăzeci ; dacă oxigenul era hidrogen fierț într-o oală închisă ermetic ; dacă Gutenberg a fost excomunicat pentru că a adăugat trei capitole *Bibliei* ; dacă Louis Pasteur a construit Turnul Eiffel, care dealtfel s-a mai prăbușit de vreo trei ori înainte de a i se da forma definitivă ; dacă impresionismul este o școală pentru pictorii invalizi și mai ales orbi ; dacă Australia a căzut pe Terra spre sfîrșitul domniei lui Filip al II-lea, ceea ce ar explica între altele faptul că a fost populată de iepuri enormi și de lebede în doliu ; dacă Marco Polo a inventat tenisul, golful, hocheiul și toate sporturile pentru domnii bogați ; dacă Cristos nu l-a vîndut pe Iuda lui Pilat ca să facă rost de oeva bani de buzunar.

Îți plăceau oarecum glumele mele, deși îți era greu să despartîi adevărul de fals, setea de cunoaștere de fan-

tasmagorie. Uneori îl chemai pe tata în ajutor, iar el punea ordine în improvizațiile mele, fără ca să mă certe cu adevărat. I se întâmpla să mărturisească faptul că nu știa, și să consulte o carte de istorie sau de geografie. Din asta ieșea din când în când câte o mică lecție, în care adevărul punea la punct vorbăria fără rost. Eram necăjit în asemenea situații, pentru că tu ieșeai din ele liniștită ; dar și pe tine acest mod de echilibrare a lucrurilor te apăsa : însemna că bărbatul tău știe totuși să se poarte mai bine cu copilul decît tine. Continuum să mă joc cu credulitatea, cu comoditatea și cu tandrețea ta fără margini, pentru care toate capriciile mele erau sfinite. Mi-ai spus că mergeam bine cu școala, dar m-ai avertizat că în viață contează căminul, nu colegii, care pînă la urmă dispar, duși de împlinire ; remarca era valabilă și pentru profesori : ei sînt aici ca să ne umple mintea după excelente metode, dar nu știu nimic despre suflet, care este mult mai important și pe care numai mama și tata îl cunosc amănunțit. Cum la astfel de observații deveneam cam ursuz, ți-ai schimbat tactica : tu nu-mi făceai morală, era doar felul tău de a mă ocroti. M-ai consultat apoi asupra culorii perdelelor ; cum aveam o cameră atît de mică, voiai să fie aranjată în întregime după gustul meu. Muncisem bine, aveam note foarte bune, cu excepția celei de la gimnastică, și în general eram un băiețel bun și cuminte. Era deci natural ca universul meu să fie aranjat după criteriile mele personale și nu după cele ale părinților, cu condiția că să mă arăt rațional și practic.

N-am stat să mă gîndesc prea mult la propunerea ta : poate că nu dădeam nici o importanță decorului, obiectelor, mobilierului. Mi-era mai plăcut să hoinăresc în timp și spațiu, chiar dacă într-un mod incoerent, decît să protestez împotriva lucrurilor fără importanță, tangibile, care mă înconjurau. După părerea ta, aceste materiale de la fereastra mea puteau fi schimbate cu unele mai deschise la culoare ; de fapt, mă invitai la un joc : să transform spațiul strîmt în care îmi petreceam o treime din viață. Ca să-ți fac pe plac, mi-am închipuit imedit că e o cabină de vapor sau un compartiment de tren. Am început să călătoresc înăuntrul

lui, examinînd cele mai mici amănunte. Mi-am dat seama de fiecare cui, de fiecare umflătură a linoleumului, de fiecare floare de pe tapet. Perdelele erau într-adevăr urîte, o culoare între gri și maron, care nu lăsa să se vadă praful, așa că puteai să le scuturi mai rar cu pămătuful. M-am hotărît : vor fi înlocuite cu perdele albastre, cu franjuri mov. Ai acceptat de îndată, și mi-ai mărturisit că afacerile tatei mergeau mai bine de vreo jumătate de an. Mica transformare nu avea cum să mă mulțumească : vroiam să hotărăsc și pentru restul ambarcațiunii mele. Am cerut ca partea metalică a balconului să fie vopsită în negru, și mi-ai acordat această favoare, din moment ce ea corespundea simțului meu de curățenie, deci igienei mele mentale.

Doleanțele mele sau înmulțit, iar tu le-ai făcut față cu o uimitoare ușurință : dacă îmi iubeam camera atît de mult, însemna că aveam simțul familiei și că dragostea pentru părinți nu avea să dispară în următorii ani. Această solidaritate minunată vă costa, pe tine și pe tata, ceva bani : dar amîndoi îmi satisfăceai capriciile cu bucurie. Am pretins să dispară tapetul, cu hortensiile lui umflate, care îmi dădeau impresia că mă strivesc cu insistența lor. Mi-ai dat un catalog de care făcuseși rost, pentru că îmi ghiciseși dorințele. M-am revoltat : voiai să mă influențezi să aleg ? M-am prefăcut că nu îmi plăceau nici gri-bleu-ul într-o culoare, nici minusculele pagode într-un peisaj japonez, nici pătratele portocalii pe un fond grenă, care s-ar fi armonizat totuși cu perdelele. Fără să-ți pierzi răbdarea, mi-ai spus că ai să-mi arăți alte eșantioane : aveam o preferință pentru ceva anume ? M-am eschivat să răspund : poate că ar trebui pur și simplu să tapisăm pereții cu o culoare liniștitoare, potrivită studiului, ca să nu fiu obligat mai tîrziu să port ochelari. Înțelepciunea aceasta mi-a adus prăjituri și îmbrățișări suplimentare, care m-au indispus imediat. Am terminat prin a-ți mărturisi că valuri verzi sau măslinii mi-ar aminti marea; evadarea, insulele necunoscute, aventurile eroice. Mi-ai împărtășit înflăcărarea pe loc, făcînd-o să apară mai sinceră decît era.

Totuși nu se terminase cu renovarea domeniului meu particular ; îmi trebuia o masă rotundă în locul celei

pătrate : ea mă va scuti de bubele pe care cealaltă mi le făcea tot timpul la coate și la genunchi. Colegii erau convinși că sînt urmele loviturilor primite de la părinții mei care mă băteau din pricina firii mele rele și a iubirii lor, subminate de nerăbdare.

Pentru că în lunile acelea dorințele mele, oricît de fanteziste, erau adevărate ordine pentru voi, ele mi-au fost satisfăcute. Trebuia să profit cît mai repede de asta : nu-mi plăcea patul meu de lemn și visam la unul cu bile mari, metalice pe care le-aș putea mîngîia în zilele călduroase. Argumentul fiind artificial și destul de slab, ai rezistat mai multe zile, ceea ce m-a făcut irascibil, morocănos, schimbător : plîngeam, îmi părea rău de ce făcusem și urlam și mai și pentru că plînsesem degeaba. Fără să mă mai consulți și de data asta, ai înlocuit lustra cu altele două, mai elegante și prevăzute cu tije prin care se putea apropia sau îndepărta fascicolul de lumină. Eram încîntat, și mi-am dat silința să nu o arăt : puteam de acum înainte să pornesc cu toate pînzele sus către insulele cele mai misterioase din Micronezia și către zăpezile eterne din Anzi, fără să uit regiunile din centrul Africii, al căror Livingstone și Savorgnan de Brazza aveam să fiu.

Nu m-am simțit mai fericit între pereții camerei mele, deși transformarea ei mi-a adus cîteva bucurii și ocazia să-mi exercit dominația asupra ta. Foarte curînd am devenit conștient de trupul meu într-un fel nou, care mă tulbura. Pînă atunci, atenția mea față de el ținea de igienă : trebuia să mă spăl de cel puțin două ori pe zi, să fac baie dimineața, să am grijă ca mîinile și unghiile să-mi fie curate. Gimnastica era obligatorie, chiar și în afara lecțiilor, la școală. Pe stradă, cînd mergeam, trebuia să scot pieptul în afară, să respir atent, pentru ca aerul să pătrundă în străfundul plămînilor. Cînd eram constipat, trebuia să mă concentrez și să-mi destind mușchii, pentru ca natura să acționeze împotriva voinței ei, într-un fel. Urmam fără să crîcneso aceste precepte simple. Știam că voi învăța curînd să înot, iar la aniversarea mea de 10 ani am să primesc o bicicletă nouă ; racheta de tenis și patinele cu roțile aveau să vină mai

tîrziu, dacă le voi dori. Dintr-odată însă am început să am raporturi jenante cu sexul meu, pe care îl numeam, după caz, „degetul mare, „tubulețul“, „frățiorul meu“ sau, mai brutal, „ăla“. Nu țineam oine știe cît la el, iar cărnurile lui atîrnînde nu mă distrau deloc. Îmi era probabil frică de el, o frică neclară : era oare caraghios sau amuzant ? Mai ales iarna, în colțurile întunecoase ale curții interioare, îl comparam fără nici o plăcere cu cel al colegilor mei : după lungime, nu eram nici primul, nici ultimul din clasă. Nu întrețineam nici un dialog cu el, cum făceau colegii mei, care pretindeau că sexul lor este deștept, răutăcios și foarte desouiat.

În vreo două-trei etape mi s-a părut oă se produce o anumită schimbare la nivelul plămînilor sau al picioarelor. Mi se accelerase creșterea dintr-odată ? Cădeam în tăcere și într-o stare de apatie. Timp de mai multe săptămîni nu mi-a fost capul la școală și pentru că nu-mi mai păsa să-i întrec pe colegi, n-am avut note prea strălucite. Nu mă simțeam stăpîn pe mine și aveam impresia că fiecare mușchi al meu participă la un straniu complot, atît împotriva persoanei, cît și împotriva memoriei mele. Am avut mici momente de slăbiciune, pe care nu le-am mărturisit nimănui, în cursul cărora am cam maltratată istoria și geografia, materiile mele preferate : am confundat Bretania cu Norvegia, am pretins că Rinul curge de la nord la sud, ceea ce plasează gura fluviului sus în Alpi, am fost ferm convins că manganul este un fruct tropical indispensabil hranei bovinelor, i-am atribuit lui Barbarossa victoria de la Rivoli și chiar am pretins că Ludovicii erau în număr de 22. Dascălii mei au crezut că-mi băteam joc de ei, ceea ce mi-a atras reținerea după ore și pedepse umilitoare. Imaginația mea era vinovată de unele aberații, dar nu de toate : mă controlam cu greu, somnul îmi era agitat și transpiram mult, dovedă, credeam eu, a unei boli serioase.

„Ăla“ îmi juca festa : dimineța și seara eram conștient de el. Îmi provoca insomnii în care-mi apăreau monștri și femei care se dezbrăcau, despletindu-și părul. Pielea lui mi se lipea de vîntre și mi-am dat seama că își schimba dimensiunea, fără motiv. Era ba foarte mic, ba moale și mărit, ba aproape întins, ca și cum o forță

străină l-ar fi scos din mine. Am încercat să analizez starea asta, dar febra m-a împiedicat să o fac. Aveam nevoie de sfaturi și nu îndrăzneam să-i spun nimic nici tatei, nici ție. A trebuit să treacă o lună ca să observați că eram nefericit și distrat. M-ați întrebat dacă aveam necazuri la școală, și eu am recunoscut doar că mi-e greu să urmăresc lecțiile. M-ați obligat să iau untură de pește, dar starea mea nu s-a îmbunătățit. Am pornit război contra „ăluia“ : ocupa un prea mare loc în viața mea și i-am reproșat că mi-a creat o infirmitate. Eram tot mai îngrijorat ; cum nu îți dădeai seama de ce, m-ai dus la control la medicul tău, care nu mi-a găsit nimic : nu aveam viermi, și nervozitatea mea era trecătoare. Ai mers cu mine la cinema și mi-ai dat înghețată într-o cofetărie care-mi plăcea foarte mult, lângă poarta Namur. Deodată ai găsit cauza bolii mele : trebuia să fi copiat la chimie de la un coleg mai bun decât mine, și după ce luasem, prin înșelătorie, o notă foarte bună, eram chinuit de remușcări. După ce că aveam eu și așa prea multă imaginație, iată că mai veneai și tu cu a ta, de obicei destul de slabă. Mi-au dat lacrimile, și tu ai tras de aici concluzia că judecaseși bine : erai foarte impresionată de perspicacitatea ta. Am fost dragăstos cu tine și nu ți-am ascuns că sînt trist : pînă la urmă te-ai convins că de altceva sufeream eu. Te-ai sfătuit cu tata, care s-a menținut pe o poziție foarte sănătoasă : dacă eram atît de hotărît să nu-ți mărturisesc necazul meu, însemna că o să ajung eu să-î dau de cap.

Într-o noapte, „frățiorul meu“ m-a făcut să sar din somn : se mișca, era fierbinte, lipicios, și scăpase din el o picătură albă. M-am speriat îngrozitor : nu cumva luasem o boală care mă transforma într-un sac de putregai ? M-am pipăit peste tot ca să mă asigur că stomacul, gîtul, ficatul, plămîinii nu secretau același venin. Nu am mai dormit, și a doua zi nu am spus mai mult de 20—30 de cuvinte. Trei zile mai tîrziu mi-am descoperit pete pe pijama, dar mi s-a părut că în coșmarurile mele existau momente de bucurie și de plăcere ; Mă așteptam să-mi iasă bubulițe și pete de roșeață ; am luat și hotărîrea să-ți fac mărturisiri. Am pregătit, una

după alta, niște fraze solemne : „Mamă, bărbații au și ei lapte ca femeile ? Privește“. „Mamă, sînt bolnav, plin cu niște lichide ciudate“. „Mamă, pipiul alb este periculos ?“ „Mamă, cred că am lepră“. „Mamă, ceva nu este în regulă cu degetul meu mare“. N-am avut curajul să aleg formula potrivită și pînă la urmă am tăcut din gură. De nenumărate ori m-am pisicit pe lîngă tine, ceea ce ai luat-o drept tandrețe filială. N-ai ținut cont de chemările disperate de ajutor din ochii mei ; am scos chiar și mici gemete, iar tu ai zis că-i imit pe căței și pe pisici, și că, în definitiv, ce altceva eram eu decît un animal domestic, fermecător. Eu ieșeam din copilărie și orbirea ta m-a cufundat la loc. Nu puteam să-ți vorbesc despre primele mele tulburări carnale, nici să te întreb dacă eram în pericol de moarte, așa cum păreau să anunțe insomniile și primele mele erecții.

Cum mă topeam în ignoranță, am luat în sfîrșit hotărîrea să nu-ți împărtășesc secretul meu. I-am făcut o curte asiduă lui Gaëtan Baetens, concurentul meu cel mai răzbunător din clasă, pe care îl detestam. Timp de aproape o lună m-am pus sub protecția lui și i-am devenit locotenent, gata să-i pedepsesc, în numele lui, pe alții. Strategia m-a ajutat în recreații, la joacă și mai ales în comploturile noastre împotriva profesorilor pe care nu-i iubeam și cărora le rezervam surprize umilitoare : bureți înmuiați în cerneală, bucăți de cretă unse cu clei pentru prins muște, cuie trecute prin scaune ca să prindă haina sau pantalonul, rîme sau broaște pe pupitru, fecale din celuloid, cumpărate de la un magazin cu obiecte de păcăleală și depozitate pe marginea estradei, suluri de hîrtie igienică atîrnate de fereastră și lăsate să fluture în vînt ca niște stindarde militare. M-am arătat plin de îndrăzneală și de zel, așa încît Gaëtan Baetens a ajuns să mă respecte, deși eram cadetul lui. I-am spus atunci că aveam nevoie de înțelepciunea lui și că era singurul băiat din lume în care aveam încredere. M-a invitat la el într-o sîmbătă după-amiază, și i-am explicat, furios și pornit, că fusesem contaminat de o boală foarte primejdioasă, despre care nici măcar mama nu știa. A izbucnit în rîs și m-a întrebat dacă au-

zisem despre pubertate, dezvoltare sexuală și despre atracția fizică față de femei. Am îngăimât câteva silabe, ca să-mi maschez încurcătura. M-a felicitat și mi-a spus să mă împac cu „degetul mare“. M-a și dojenit : va trebui de acum să mă inițiez în ale vieții, ca să-i merit într-adevăr stima. El, cel puțin, avea frați și surori, care-l învățaseră ceea ce era de învățat, în special să stabilească relații rezonabile cu sexul lui, care trebuia numit pe numele lui adevărat, p..., fără să roșești. Mi-a atras atenția că secrețiile nocturne vor fi mai dese, după care au să urmeze și cele din timpul zilei. Curînd va trebui să mi le provoc, ceea ce-mi va da un extaz și o plăcere neegalată de nimic altceva în viață. Am tras concluzia, nu fără teamă, că va trebui să mă accept așa cum eram, cu aspectele mele animalice. Mi-a cerut să-i arăt sexul, l-a cîntărit cu o mîină puțin cam neliniștită și mi-a spus că mă va pregăti el pentru sarcini eroice, dar nu mi-a precizat care anume și de ce fel.

Putîn cîte puțin, mi-a revenit buna dispoziție, și mai ales, mi-am regăsit somnul. Te priveam cu un amestec de milă și dispreț : n-ai știut să-mi ghicești întrebările și, într-un moment de criză, ți-a lipsit intuiția, risipită în pălăvrăgeli și exclamații de încîntare cu care nu aveam ce face. Ne-am reluat jocurile, mai mult din obișnuință decît din plăcere. Am constatat că nu trăiam cu tine, ci numai în preajma ta, ceea ce însemna în fond a trăi împotriva ta, într-un fel de ostilitate sălbatică. În unele zile îmi spuneam că analizaseși și înțeleseseși foarte bine tristețile mele, dar că lașitatea ți-a învins pornirea de a-mi veni în ajutor ; mă iubeai, dar numai cu condiția să nu intri în intimitatea mea ; mi-au trebuit cîteva săptămîni ca să mă hotărăsc să te exclud din ea pentru totdeauna. Încă nu știam că un adolescent își tot schimbă părerile, că oscilează între spontaneitate și calcul, că nu se stăpînește decît pe momente de scurtă durată. Noi doi, tu și cu mine, vorbeam prea mult despre fericire, și nu reușeam să-i dăm decît un aspect mecanic. Exasperat de micile tale atenții care-mi păreau dovezi de inconștiență, ți-am declarat într-o zi că de fapt camera

mea este o porcărie, un budoar pentru o fetiță tuberculoasă, comparată cu cea a lui Gaëtan Baetens, spațioasă plină de plante, atât de favorabilă ambiției unui băiat. Am adăugat chiar că este foarte bine să ai părinți care te iubesc, dar și mai bine este să ai părinți bogați.

*
* *

Berlin, martie 1946

Existența este feroce și nu-mi este rușine să mă arăt așa cum sînt : un învingător de profesie. Proiectat timp de șase ani din înfrîngere în înfrîngere, din panică în panică, dintr-o bătălie nesigură într-o bătălie oarbă, îmi găsesc în sfîrșit un loc în care să mă realizez. Am și eu dreptul să particip la reconstrucția acestei lumi, și dacă asemenea gînduri mă ameteșc, cel puțin nu mă împiedică să acționez, în această veche capitală în care superiorii mi-au acordat oarecare drepturi. Sînt destul de mulțumit de mine și trebuie să-mi mențin atitudinea, chiar cu riscul să cad în demagogie sau să plesnesc de îngîmfare. M-am împăcat cu mine, acceptînd cîteva principii foarte simple : nu-i urăso pe germani din moment ce trebuie să-i reeduc, deci să-i transform după propriile mele metode ; ei vor fi pentru mine o materie primă pe care am voie să o modelez după cum îmi dictează conștiința. Numai rușii au cîștigat războiul, corp contra corp, plămîn contra plămîn, baionetă contra baionetă, suflare contra suflare. Numai americanii, intervenind mai tîrziu, au avut răgazul să modernizeze războiul : bine administrat, dolarul va ridica Europa. Pe englezi, care au evitat, foarte democratic, masacrele de dragul masacrelor, și răzbunările de dragul răzbunărilor, fi admir. Cît despre francezi, invitați la victorie în ultima clipă, sînt de acord că au ideile cele mai subtile, dar probabil și cele mai puțin practice.

Am rechiziționat chiar eu vila în care locuiesc și care nu fusese deloc stricată : numai cîteva geamuri sparte. Femeii de vreo 50 de ani, care o ocupa, împreună cu fetița ei de 14, i-am acordat trei ore ca, să plece. : avea

să se stabilească în altă parte, nu mă interesa pe mine unde, un alt serviciu se ocupa de astfel de lucruri. I-am interzis să ia vesela, mobilele și chiar portretele de familie : ordinul este ordin, și ea avea dreptul la două păaturi, lenjerie, bani lichizi, alimente. M-a implorat : soțul ei e prizonier de război, rușii au vrut s-o violeze pe fetiță, mi-ar da bani destui dacă i-aș permite să locuiască în camera servitoarei, unde nu m-ar deranja în nici un fel. Nu am avut nici o umbră de remușcare să o dau cu duritate afară : în caz de nevoie, caporalul meu era acolo, ca să o lege fedeleș. Nu sînt un dur, dar nu am timp de pierdut cu cazurile particulare. Germania trebuie refăcută, și cu atît mai rău pentru văduve, care, oricum, se vor obișnui greu cu democrația. Bătrînii și femeile care au rămas sînt inutili ; singuri copiii pot să se îndrepte, împreună cu cele cinci milioane de prizonieri. Este de ajuns să le inculci o nouă convingere, demonstrîndu-le că a lor a fost rea din moment ce le-a rui-nat țara. Conceptele acestea sînt sumare, știu : este mai practic să extermini o întreagă generație și să începi de la zero, decît să formezi din nou conștiințe complexe.

Servesc ca ofițer de legătură între cele patru puteri ocupante, organizate în Consiliul de control al Aliaților, de la Danemarca pînă la Noua Zeelandă și de la Iugoslavia pînă la Brazilia. Colegii mei și cu mine organizăm mese rotunde, discuții, tratative de toate felurile, în care revin cu regularitate aceleași probleme : reparații de război, despăgubiri, retrocedări, găsirea celor dispăruți, instalarea în noi locuințe a celor plecați. Ies de pe o zi pe alta din acest haos făcut de o administrație militară, pe care autoritățile civile îl vor relua peste doi-trei ani. De mai multe ori pe săptămînă sînt chemat ca interpret la marile conferințe, mai ales de către compartimentul Afacerilor Interne și Religioase : generali și consilierii lor tehnici hotărăsc aici soarta germanilor, demobilizarea, reîntoarcerea în lagăre, nivelul de educație, denazificarea lor. Dacă această parte a muncii mele mă pasionează, mai există una care îmi revine propriu-zis : țin la mine acasă întruniri cu intelectuali și cu scriitori care trebuie să participe la reconstrucția sufletelor. Sînt

cu toții, bineînțeles, însetați de cunoștințe diverse, chiar dacă pe unii îi bănuie că și-au pus mulți ani ochelari de cal. Eu nu cred ca superiorii mei, că germanii trebuie să se împartă în naziști și antinaziști. O întreagă faună intermediară s-a mulțumit să trăiască, profitând de împrejurări : printre intelectuali, care nu au mai mult curaj decât alții, există persoane de bine, dar cu o comportare călduță ; rolul meu este să-i încălzesc, nu în raport cu naziștii, ci față de democrație, noțiune vagă și sentimentală pe care învingătorii n-ar defini-o cu toții la fel. Unii ies din închisoare sau dintr-un lagăr de concentrare ; au să aibă aceeași înflăcărare ca și călăii lor ca să-și ardă colegii de vii. Mă fereșc de neofiți ; trebuie să le demonstrez că democrația se hrănește și cu o bună doză de scepticism.

Procur de la Paris sau de la New York cărți pe care le distribui, sfătuindu-i pe prietenii mei să le traducă sau să le comunice celor câtorva editori care-și fac timid apariția : peste câteva luni, autoritățile militare vor stabili cantitatea de hirtie la care au dreptul, și, începînd cu vara lui 1947, vor putea să publice și opere literare, după ce își vor fi îndeplinit contractul pentru tipărirea manualelor, a căror necesitate este mai imperioasă. Trebuie preparate, dacă nu reparate, sensibilitățile. Întocmesc liste de autori care uneori merg pînă departe în trecut. Nu va fi de ajuns să propun gîndirea lui Sartre, a lui Camus, a lui Faulkner, a lui Steinbeck, a lui Dos Passos, Eugene O'Neill, Toynbee, a celor doi Huxley, va trebui să îi învăț și ce este suprarealismul. Exemplele mele din Lautréamont și Tennessee Williams, din André Breton și Saroyan, se smulg din mîini cu o rapiditate de necrezut, ceea ce-mi permite să extind acțiunea și în domeniile învecinate. Wilhelm Furtwängler așteaptă autorizația să reconstituie orchestra filarmonică ale cărei concerte se vor relua luna viitoare, în fostul cinematograful din Steglitz, *Titania*. Cei cîțiva muzicieni pe care îi ghiftuiesc cu carne și cu salată de cartofi vor trebui să se informeze asupra compozitorilor ce urmează să fie neapărat incluși în repertoriul lor. Nu este de ajuns să fie îndepărtat Wagner sub pretextul că Hitler îl adora, sau Richard Strauss deoarece era cîntat în fața

autorităților naziste ; nu înseamnă cine știe ce faptă civică să-l reabilitez pe Mendelsohn ; excelenții mei prieteni trebuie să se întoarcă spre Bártok, Gershwin, Șostakovici. Mă gândesc de asemenea să-mi spun cuvîntul și în privința programelor de teatru, și mă aștept la un succes deosebit al piesei *Am scăpat ușor* de Thornton, Wilder. Dacă este adevărat că Bertold Brecht va reveni în Germania, rușii vor avea asupra occidentalilor un avans cultural care le va face cinste. La fel, și în pictură se cere un efort imens : cred că poți să trezești un sentiment ciudat în berlinezi dacă ai să le arunci în față cîțiva Picasso, cîțiva Dali, cîțiva Mondrian, cîțiva Tanguy ; cu atît mai bine dacă au să-și cîrpească, de bine de rău, mintea și disponibilitatea, intolerabila lor disponibilitate, cu viziuni onirice și imagini scoase din subconștient ! Înțeleg să fac propagandă culturală la cel mai înalt nivel, iar superiorii mei de la Centrul de control îmi aplaudă inițiativele, ceea ce, în schimb, îmi mînează mie respectul exagerat pe care li-l mai port. Persoanele importante ale acestui război sînt, poate, niște eroi în felul lor : sînt însă și niște marionete. Mi se întîmplă să mă aflu în preajma lui Eisenhower : buna dispoziție, stricată de dicție, a unui funcționar de bancă, virit în comerțul de băcănie, ascunde cu greu o mulțumire de sine bulimacă. Jukov se plimbă și el pe culoare și asistă la ședințe unde se hotărăște Germania de mîine : ce poate face el, încorsetat în hîrtoage și înconjurat de consilierii politici, singurii deținători ai puterii de acum înainte ? Oare Montgomery și de Lattre, primul, un fel de țipar, iar cel de-al doilea un fel de Cyrano de Bergerac, gata să se dueleze și cu umbra sa, să fi auzit, (ca și ceilalți doi cumetri dealtfel) de Kafka, Joyce sau de Proust ? Or, de acum înainte eu trebuie să lucrez la gloria acestora. Între mareșalul Ney și Lamartine, între Frederic al II-lea și Goethe, între Colbert și Racine, alegerea mea este făcută. Trebuie să sacrific în mintea mea pe învingătorii războiului pentru Pantheonul meu literar și artistic. Nu ascund deloc puerilitatea și pedanteria atitudinii mele : orice hotărîre de acest fel este lipsită de maturitate, și eu așa o și vreau.

Geniul celorlalți este costisitor. Pentru a acționa bine, mă înarmez cu un puternic dispreț față de ființele umane pe care trebuie fie să le seduc, fie să le conving, fie să le forțez să-mi împărtășească vederile. Ordon să fie iubită literatura și pretind ca unui anumit gen de muzică să i se rezerve un loc important; am la îndemână mijloacele ca să le impun și știu că n-am mult timp la dispoziție, dacă Germania reușește să se descurce, încetul cu încetul, și fără ajutorul învingătorilor. Reușesc să vir principiile mele dragi în câteva minți mai libere, obțin credite, fac unele alegeri, mi se acordă încredere. În aceste condiții, când te simți ambasadorul lui Saint-John Perse sau trimisul extraordinar al lui Stravinski, dai la o parte toate susceptibilitățile și îi consideri de neînlocuit pe subalternii pe care i-ai cîștigat pentru cauza ta, pentru singurul motiv că este o cauză interesantă. În orice caz, acesta este modul în care mă consolez de prea puțină stimă pe care o am față de hoarda de germani care își reînvie prejudecățile în preajma mea. Eu îi folosesc : ei trebuie să-mi fie foarte recunoscători. Ca să nu mă pierd printre meandrele unei mentalități mai subtile, aplic aceeași dispoziție sufletească și regimentului de femei care-mi procură plăcerea. Dragostea trupească se debarasează în sfîrșit de scrupulele care o paralizaseră. Îmi pierd răbdarea cu toantele care îmi oferă trupul lor înainte ca să le-o cer, cu speranța ascunsă că am să le păstrez un pic : pe perioada unui sezon, în răstimpul cîtorva cadouri sau al unei hrane mai bune, care să le facă să uite tichetele de alimente. Nu sînt nici frumos, nici urît, dar reprezintă amantul visat : un ofițer al forțelor de ocupație, vorbind germana aproape perfect, nervos și un pic dezagreabil, pe care îl simți în același timp autoritar și nu în apele lui, ce chilipir mai mare poate exista pentru milioanele de teutone care, la Berlin, sînt lipsite de mascul ? Ce poate fi mai plăcut decît un învingător pe care-l poți învinge într-un orgasm prelungit ? Iar cîteodată, calculul dispăre în fața unei sincere dăruiri : berlinezele sînt excelente partenere de pat și arată, în satisfacerea nevoilor feminității lor, destulă grație și naturalețe pentru ca din îmbrățișare în îmbrățișare, să ajungă să mă convingă de sinceritatea lor. Și

cum, pe deasupra, nu voi putea să rămân pentru totdeauna aici, ele găsesc în mine ocazia unei disperări anticipate : nimic nu va dura, nu va rămâne decît o amintire, gata să se risipească în indiferență. Cît despre felul meu de a fi, voit ursuz și tăios, ce femeie de vîrsta mea nu aspiră să mă vindece de ele prin puterea trupului ei ? Căldura molatică a unui corp sfîrșește prin a contamina spiritul. Le dau voie să verifice asupra mea acest precept, ceea ce-mi procură multe sărutări și un asediu, uneori înnebunitor, al trupului meu. Cu cît cad mai mult pradă plăcerilor vîrtejului carnal, cu atît mă răzbun mai tare, scuturînd legăturile care se prelungesc în trei-patru săptămîni.

Îmi limitez și prietenii : convoc un scriitor ca să scrie un eseu despre Supervielle ; dau o audiență unui regizor ca să înscrie în programul său, de preferat la Hebbel-Theater, o piesă de Anouilh ; pălăvrălesc cu un consilier municipal din Wilmersdorf : ar fi, nu-î așa, criminal să fie uitat Benjamin Britten la concertul de duminică viitoare, dat pentru reconstrucția sălii de serbări a primăriei ? Dispun de oameni, potrivit concepției rigide pe care mi-am făcut-o despre puterea mea. În astfel de condiții, de ce aş avea sentimente mai nuanțate în ce te privește ? Poate am să mă mai moi după 30 de ani ; pentru moment, nu mă emoționează decît utilitatea semenilor mei. Literatura și arta îmi rezervă unicul domeniu în care mă deosebesco de ceilalți supraviețuitori ai generației mele. Le sînt total îndatorat, cu un devotament pe care nu l-am resimțit în timpul războiului, pentru campaniile marțiale. Totuși, sînt conștient : Germania a încăput pe mîna jefuitorilor. Marca nu valorează nimic, iar bursa neagră condiționează totul în viața de zi cu zi, în cele mai mici detalii. Dragostea, prietenia, sinceritatea, ca și spiritul și cultura sfîrșesc prin a se traduce în țigări și în cutii cu cafea, ajunse monedă de schimb.

Să-ți procuri aceste două produse din America, unde nu sînt cartelate, înseamnă să realizezi beneficii mari, fără ca cineva să poată considera operațiunea drept imorală. Dacă lipsurile bîntuie în Germania, nu este totuși foamete : nu am deloc intenția să-mi las prietenii sub-

alimentați, ceea ce, mai devreme sau mai târziu, mi-ar aduce neplăceri. Sînt o ființă rezonabilă, deci moderat calculată. Pe de altă parte știu că aici se găsesc, ici și colo, opere de artă și timbre pe care un învingător de felul meu trebuie să le considere drept un lux inutil reeducării unui popor. Ecuația am găsit-o repede : tu îmi vei trimite țigări, eu le voi vinde, iar cu banii obținuți voi cumpăra timbre, de preferință vechi, la o ze-cime din valoarea lor, sau mult mai puțin încă. Îți expun planul în mai multe scrisori și te liniștesc : nu am de gînd să mă îmbogățesc, nu sînt un exploatator fără scrupu-le, nu mă atrag nici piața la negru, nici escrocheriile, și dealtfel nici nu am timp să mă țin de asta, așa cum fac mulți dintre colegii mei, oărrora numai la așa ceva le stă gîndul. Îmi răspunzi mai întîi puțin evaziv, ca și cum nu ai înțelege prea bine planul meu. Corespondența noastră se animă și ridic tonul : trebuie să-mi fac vic-toria durabilă și de ce aș fi mai puțin dur decît fiarele din jurul meu, într-o lume feroce ? Poate ai o mică slă-biciune pentru nemți ? În anumite momente din viață, bunele sentimente sînt dovezi de prostie. Ai uitat că nemții l-au luat pe tatăl tău, arestat la Bruxelles într-o razie din 1944, și că a murit cine știe unde, fără îndoială într-un vagon pentru animale, pe drumurile înghețate ale Poloniei ? Eu îmi iau revanșa, fără să bru-talizez pe nimeni.

Găsesc un argument cu greutate : nu am avut nicio-dată un respect deosebit pentru comerțul de timbre. A arăta subit un oarecare interes pentru filatelie nu în-seamnă să urmez calea tatei și, poate, să-i urmez într-o zi ? Îți revine ție sarcina să îl convingi și să îndepărtezi obstacolele morale ridicate în fața propunerii mele, dacă ele există. Timp de trei-patru săptămîni mi-am înmul-țit jurămintele : nu, nu voi deveni un profitor josnic, și am și o misiune nobilă de îndeplinit : pentru a o putea face cu eficacitate trebuie să am spatele asigurat, leafa mea lunară fiind onorabilă, dar, fără îndoială, deloc si-gură multă vreme. Îmi răspunzi cu un brusc entuziasm, dar cu rețineri, încă : în fond, nu-mi înțelegi viața ac-tuală, iar ceea ce poți tu să afli despre ea nu-ți convine prea mult. Îți retez ezităriile : nu am nevoie de tine și

pot să-mi procur țigări și cafea printr-o firmă exportatoare. Să te asociez acestui trafic era, din partea mea, o dovadă că pentru mine familia trece înainte de orice altceva. Argumentele mele autoritare te constring; sfirșești prin a ceda și voi primi acum înainte patru colete pe săptămână.

Cu timpul, o știu, această corvoadă se va transforma într-o datorie, iar tu îți vei imagina că joci un rol indispensabil în existența mea. Demonul devotamentului, care abia începuse să ațipească, se va trezi din nou, și tu ai să te știi din nou utilă: dar ce spun eu! absolut necesară! Această iluzie o voi întreține prin scrisori afectuoase, perfect studiate. Timbrele pe care le voi cumpăra le voi putea totuși vinde și la Londra și la New York. Voi depune banii obținuți pe numele tău, într-o bancă americană, iar tu vei dispune de ei după bunul tău plac. Procedul poate părea dubios, chiar nedemn de noi doi; totuși nu trebuie să ne formalizăm: văd în jurul meu mareașali, miniștri, ambasadori care își umplu buzunarele, într-un ritm vertiginos. Jaful este perfect legal; așa-zisele centre de schimb, din cartierele generale, funcționează fără cea mai mică ipocrizie. Învingătorii își arogă dreptul de-a stoarce Germania: ce este mai grav decât să-i pretinzi despăgubiri care o lipsesc, pe mulți ani de acum încolo, de industria grea și de agricultură? Uniunea Sovietică i-a amputat pe dușmanii noștri de o treime din teritoriul lor, și așa e drept. Franța și Anglia le demolează uzinele și își iau pentru ei siderurgia: trebuie să și-o pună mai repede pe-a lor pe picioare. Fiul tău este infinit mai modest și, mai ales, mai delicat: fără a face uz de cea mai mică forță, doar prin bună înțelegere, el le permite citorva nemți să mănince mai bine, în schimbul unui petic de hîrtie. Se poate trăi și fără timbre și pentru sănătate este foarte bine să mai strîngi cureaua. Noi sîntem cu toții bolnavi de conștiință: eu trebuie să învăț să o ascult mai puțin. Te exploatez, asta este sigur. Nu te simt deloc apropiată de mine în ultimul timp. Îmbătrînești și nu-ți mai simt nici un fel de avînt, de orice fel ar fi el. Ai ieșit aproape intactă din război, cu prețul unui al doilea exil: se pare că îți petreci zilele vorbind mereu despre asta. Ai uitat să mai

cîntî la vioară și nu mai ai decît lecturi distractive ; nu cred că mai există vreo profunzime în delicateta ta. Ai dispărut din preocupările mele, cu excepția celor cîtorva rînduri politicoase pe care ți le adresez, de două-trei ori pe lună, pentru a-ți spune că totul merge bine și pentru a amîna întoarcerea la New York. Tu, bineînțeles că mă aștepți mereu, ai intrat într-un fel de amorteală. Ce avem noi în comun în afara legăturilor de sînge ? Ai să înveți oare într-o zi să-mi imaginezi viața, făcînd abstracție de rolul pe care îl joci tu în ea ? Tandrețea maternă este o monstruozitate, care se vrea un sacrificiu, mereu luat de la cap. Îmi ascund pe cît pot simpatiile : trebuie să cuceresc o statură intelectuală sau, cel puțin, să mă conving că eforturile îmi vor fi, într-o zi, răsplătite de o viață interioară adevărată. Tu ești un obstacol în calea acestei ambiții. Dar îmi poți fi de folos : fă-o, fără să ocupi un loc real în viața mea.

Boston, iarna lui 1959

La invitația poetului Claude Vigée, am venit să predau literatura franceză contemporană într-o universitate din Boston : un semestru de pauză în viața mea de om de litere. Vizita mea la New York n-a durat decît trei zile : ajunsese de mult o rutină, cu mici variații. Am făcut schimb de cadouri și de zîmbete în care sinceritatea compensa o jenă ascunsă ; aveam, bineînțeles, mii de lucruri să ne spunem, dar fiecare dintre noi păstra curioasa impresie că celălalt îi ascunde mult mai multe. Așteptam unul de la altul confidențe și efuziuni și sfîrșeam prin a ne refugia într-o timiditate de bun-gust, din ce în ce mai străini, din constrîngere. Îți adusesem de la Paris o vază de la Lalique, iar tu înșiraseși pe divanul tău la cămăși, fulare, batiste, cravate care nu-mi plăceau, dar aveam să le rezerv pentru zilele de destindere, cînd nu trebuia să ies în lume. Am găsit totuși schimbări importante în căsnicia voastră. Voi doi, tata

și cu tine, avuseserăți o mare tresărire dintr-odată. Alexandre Bisk și-a amintit brusc că fusese poet și-și ieșise din rezerva care începuse odată cu tulburările revoluției ruse. Literatura nu se stinsese în el cu totul și iată că încerca să-și regăsească vocația din tinerețe, cu o adevărată înflăcărare. Frecvența cercurile literare ale emigranților și mai ales se pune la curent, liniștit și sînguincios : îl citea pe Bulgakov și primele poeme ale lui Evtușenko, făcea cunoștință cu Vladimir Nabokov, după părerea lui un cinic înfiorător, și coresponda, prin scurte cărți poștale, cu Boris Pasternak. Dacă acceptai orientarea vieții lui, raționamentul îi era impecabil : mai mult de 35 de ani avusese 'o meserie modestă și captivantă, pe care dealfel o iubea. A fi unul dintre cei 10—15 cunoscători de timbre rare din lume nu-l dezonoara ; nu datora nimic nimănui, iar la bătrînețe se afla la adăpost de orice nevoie. Nu se va mai întoarce niciodată în Europa și se va distra : din cînd în cînd cîțiva scriitori la masă, două țigări pe zi, un bridge pe săptămînă și, după siesta de după-amiază, filmul zilnic.

Această evoluție spre o formă de fericire tîrzie și, după părerea mea, mai demnă de natura lui adevărată, antrenase și o evoluție a ta, destul de asemănătoare. Tu aflai, cu o oarecare surprindere, că arta este consolarea bătrîneții. Puțin cîte puțin, ai încetat să mai ridici în slăvi valorile morale și sentimentale : desoopereai în sfîrșit că pentru a caracteriza pe cineva nu era de-ajuns să spui că este rău, generos, bun sau zgîrcit ; în conformitate cu o altă optică, putea fi judecat după talent. Ai ezitat îndelung : la 69 de ani nu te mai apuci să cînti la vioară, mai ales cînd îi ascuți la radio, de mai multe ori pe zi, pe Heifetz, Stern sau Menuhin. Aveai o prea bună educație muzicală pentru ca să te amăgești cu iluzii, și știai că rigiditatea și slăbiciunea degetelor te-ar trăda. Te-ai întrebat dacă pictura nu ar fi mai potrivită pentru vîrsta ta, dar foarte curînd ai hotărît să iei lecții de sculptură. O prietenă rusoaică ți l-a prezentat pe Alexander Archipenko, care a acceptat să-ți dea lecții pentru cîțiva amăriți de dolari. Ai reușit să-ți faci din el un prieten, sau cel puțin să-l inviți la cîte o gustare rece, unde calitatea zacuscăi reușea să compenseze pla-

titudinea conversației. Ai realizat câteva portrete din argilă și din stuc, destul de asemănătoare cu modelele : cea mai mare parte a prietenilor tăi au trebuit să-ți pozeze, ceea ce se pare că nu i-a supărat deloc. Mai târziu, ai crezut că-ți sînt îngăduite și fantezii mai îndrăznețe : ai turnat în bronz un Don Quijote grandilocvent și câteva statuete care se doreau abstracte.

Cum, în mod inevitabil, ne îndepărtam unul de altul, trebuia să-ți umpli și tu cu ceva existența : ai descoperit că aceste divertismente înlocuiau fără nici o pagubă veșnica așteptare de a mă revedea. Încă mai eram sărbătoareta ta : nu însă și singura ta rațiune de a trăi ; și dacă, după un potop de lacrimi, ți se întîmpla să afirmi contrariul, simțeam clar oă o spuneai silit. Cît despre mine, eu mă felicitam pentru aceste relații rezonabile și eram fericit că te poți pasiona de arta vremii noastre : aveai o întîrziere de aproape o jumătate de secol. Era ceva emoționant să vezi un cuplu demodat, așa cum îl alcătuiți tata și cu tine, făcînd deodată atîtea eforturi pentru a deveni contemporani cu epoca lor, tata schimbîndu-l, în lecturile sale, pe Tolstoi cu Sartre, pe Gerhardt Hauptmann cu Musil, pe Kipling cu Orwell, în timp ce tu, încă și mai avidă de schimbare, îi găseai farmec lui Duke Ellington și Poulenc. Conversațiile cu Archipenko aveau o influență capitală : după-amiaza, lăsînd la o parte flecăreala și nostalgiile slave, te duceai la galeriile de pe Madison Avenue, ori făceai o vizită obligatorie la Whitney Museum sau la Muzeul de Artă Modernă : dealtfel, la cofetăria din grădină, între strada a Cincea și a Șasea aveau o formidabilă ciocolată caldă. Cunoștințele tale, împărțite destul de schematic în admirații extaziate și repulsii, se puteau compara cu ale mele. Puteai să-mi faci față elogiîndu-i pe Brâncuși, Paul Klee sau Seurat. Intuiția ta nu se înșela și îi reproșai lui Chagall sufletul de băcan și lui Matisse tendința de a prefera ceea ce este drăguț frumosului. Observațiile tale cu privire la sculptură aveau mai multă finețe și chiar ți se întîmpla să vorbești în termeni tehnici : aveai pentru Zadkin formule exacte și îi deplîngeai tendințele literare, în timp ce Lipchitz îți făcea impresia că a apu-

cat-o pe un drum greșit : sculptura religioasă și rituală ți se părea o eroare și o acuzai că se plia exigențelor unci clientele prea bogate. Tocmai îl descoperiseși pe Gonzales și nu mai terminai cu lăudatul.

Vă stimulați unul pe celălalt : tata îți dădea să citești autorii descoperiți de el, iar tu îl forțai să te urmeze în expozițiile care îți plăceau cel mai mult. Rezultatul acestor schimburi era uneori jalnic și rîdeai de el : ție nu-ți plăceau personajele prea frămîntate, iar cele 30 de pagini pe care ai acceptat să le citești din Kafka te-au făcut să-l declari bolnav și degenerat. Tata avea alte limite : arta abstractă i se părea un joc de arhitecți ratați, iar pentru imaginile suprarealiste căuta chei, explicații, exegeze ; negăsindu-le, îi punea pe Dali sau pe Max Ernst ; se mulțumea să spună că el este depășit și că etica fiecărei generații noi se opune în mod violent eticii generației precedente. Formați un cuplu foarte agreabil de bătrîni, iar vîrsta vă dădea un lustru, cu bunele ei maniere și grațioasele modificări de opinie pe care, 30 de ani mai devreme, le-ați fi pus pe seama ipocriziei. Ce vă putem oare reproșa ? Nu înțelegeați nimic din Statele Unite și nu vorbeați decît cu greutate o engleză în care se amestecau accentele rusești și franțuzești. Lumea voastră, pe care o iubeați intens, se întindea între străzile 100 și 34 și între al Doilea și al Zecelea bulevard ; vă aventurați rar dincolo de ele și în fiecare an niște prieteni vă duceau la Long Beach ; această o oră și jumătate de mers cu mașina vă era de ajuns ca să luați pulsul Americii, pretindeați voi. Echilibrul vostru, în naivitatea și-n ignoranța lui, mi se părea de invidiat și mi se întîmpla să fiu gelos pe seninătatea voastră, pe care abia dacă o întrerupeau unele mici boli cronice neprimejdioase sau infirmități suportabile. Uneori regretam locul pe care nu-l mai aveam în inima ta, dar mă îndepărtasem atît de mult de tine și alesesem cu atîta hotărîre să fiu înainte de toate un parizian și un european feroce antiamerican, încît a trebuit, puțin cîte puțin, să te obișnuiești cu ideea.

Influența tatei fusese decisivă. El hotărîse să se îngrijească de bătrînețe și să iasă din rezerva lui morocănoasă. Încă mai muncea patru-cinci ore pe zi. fără

grabă, ceea ce îi permitea să cîştige hrana voastră zilnică. Pensia și asigurările sociale îi adăugau la venituri o mică sumă și, cum nu erai cheltuitori, nu mai aveai de mult grija zilei de mâine. Timp de 30 de ani și mai bine speraseși să-l faci fericit pe fiul tău, împotriva voinței lui, și acum îți dădeai seama că fericirea visată de tine nu îl atrăgea deloc pe el ; gloria, puterea, originalitatea cu orice preț, o cucerire intelectuală în fiecare zi, un dușman pe săptămînă, ca să-și merite propriul respect, o reputație care să-i dea ocazia să-i strivească prin dispreț pe ceilalți poeți, și să atingă absolutul cu un cinism perfect civilizat : toate astea te jenau. Dimpotrivă, soțul tău, după o existență ștearsă, lipsită de cea mai mică imaginație, își ieșea brusc din letargie pentru a-și regăsi, slăbite, dar plăcute, ambițiile tinereții. Știai că nu fusese niciodată un scriitor prea talentat. Dar îi venise deodată pofta să scrie cîteva articole despre limba rusă, să țină o conferință-două despre prozismele din *Evgheni Oneghin*, să discute cu colegii inadvertențele din *Război și pace*, să primească acasă niște poeți, transfugi din Uniunea Sovietică, nu ca să-i încurajeze în antisovietismul lor, ci ca să-i îmbărbăteze printr-o simpatie simplă și directă. Alexandre Bisk avea nevoie de ajutor pentru noul său rol : cîteva cerocetări în librăriile de specialitate, cîteva demersuri pentru a reuni un auditoriu, cîteva prezențe eficace în mediul universitar. Îi serveai de secretară, iar în orele, destule de descurajare, îl susțineai cu vioiciune. În asemenea momente te dovedeai destul de bun psiholog : trebuia să vă păstrați libertatea, să nu dați impresia că favorizați persoanele de stînga, nici să vă arătați prea afabili cu vechea gardă țaristă. Îți aveai și tu rolul tău, și chiar într-o zi l-ai sfătuit pe tata să nu ia parte la o masă rotundă despre Cehov, pentru că acolo lua cuvîntul Kerenski. Doar nu aveai să începeți iar războiul civil !

Nu ai avut niciodată ambiția să devii egala mea : erai mama, și asta era de ajuns ca să fii de neatins în ochii mei : cel puțin așa judecai tu. În schimb, față de tata aveai obligații. Din moment ce-și relua, cu modestie, activitatea literară, tu, ca soție, trebuia să ai grijă

ca melancolia și grijile zilnice să nu-i invadeze disciplina interioară. Sculptura era bine venită ; am fost chiar surprins de atenția pe care v-o acordau intelectualii de vîrsta mea, cărora le păreați niște bătrîni plini de înțelepciune, toleranți și, ceea ce conta mai mult, fără pretenții. Cel mult, aveai formule fără replică, doar cu un mic grăunte de ironie față de pisălogi : tata vorbea despre tine spunînd : „Soția mea, sculptorul“ ; iar tu îl numeai : „Soțul meu, poetul“. Cînd stîrneai o mirare prea mare, îți corectai puțin afirmația ; șopteai : „Alexandre Bisk, fostul poet“. Te așteptai, bineînțeles, să fii contrazisă : dar nu, dar nu, cînd ești poet, rămîi poet toată viața. În toate aceste resturi de mondenități, încîntătoare datorită celulei lor iluzorii, amenajată ca să se protejeze de lumea înconjurătoare, uitai de mine. Tata te trezea la realitate ; el era cel ce exclama, cu o emfază care nu-l caracteriza deloc : „Adevăratul artist, adevăratul creator al familiei este fiul nostru. Veniți să vă arăt cîteva din cărțile lui : are mai mult de cincisprezece.“

Făcusem o demonstrație puțin teroristă : comparam, în fața a 25 de studenți în *blue-jeans* și în bocanci de ski, meritele lui Albert Camus și E. Cioran, primul, celebru, socotit un fel de profet laic, al doilea absolut necunoscut. Savuram dinainte efectul pe care îl vor produce asupra acestor tineri cîteva aforisme ale lui Cioran, lectura pe care aveam să o fac îi va ului desigur, chiar dacă se vor ivi și dezaprobări violente. Cineva a venit să mă informeze că sînt chemat la telefon de la New York : era extrem de urgent. La capătul firului, tata își reținea cu greu emoția : fusesese transportată la spital și aveai să fii operată în după-amiaza aceea. M-am scuzat față de clasă și am luat primul avion. Peste mai puțin de două ore eram la căpătîiul tău. Niște tubulețe roșii fîți ieșeau din nări ; mișcai ochii, dar nu puteai vorbi. Ți-am atins fruntea cu buzele și ai schițat un zîmbet care s-a transformat într-un rictus. Pe tata l-am găsit în cabinetul chirurgului. După cîteva cuvinte încurajatoare și banale, chirurgul a trecut la subiect : cu patru ani înainte, intestinul tău, perforat de un ulcer, fusese prost cusut ; ocluzia actuală cerea minuni acrobatice,

pentru că trebuiau cusute țesuturi foarte îndepărtate. Operația avea să dureze mai mult de patru ore : cum ezita să devină mai precis, de față cu tata, pe care îl simțea copleșit, l-am întrebat ce șanse aveai să supraviețuiești acestei măcelăriri. A șovăit câteva secunde și, simțind că nici o precauție oratorică nu m-ar mulțumi, mi-a răspuns, cu asprime, că, avînd în vedere vîrsta, aveai cincizeci la sută șanse. Am dedus de aici că aveai mult mai puține : poate douăzeci și cinci sau douăzeci la sută. Tata vroia să rămînă în sala de așteptare, pe toată durata intervenției ; mi-a fost destul de greu să-l conving să mă însoțească la restaurant, apoi la cinema : o lan-gustă, apoi un vechi film cu Jean Gabin ne-au permis, cel puțin, să ne ferim simpatia de cuvinte inutile și de suspine reținute.

Puțin după aceea, la spital mi s-a declarat că erai încă pe masa de operație, dar că totul se petrecea normal. Ca să nu-l las pe tata singur, am dormit pe canapea, în apartamentul vostru, și el mi-a fost recunoscător. A doua zi de dimineată ni s-a spus că ai fost salvată. Inima nu-ți fusese totuși menajată și, tot restul vieții, vei mai avea spasme, bătăi neregulate, momente de slăbiciune. În concluzie, operația te îmbătrînise cu cel puțin zece ani. Te vor mai reține acolo o săptămînă întreagă, ca să-ți refaci forțele înainte de a pleca în convalescență : tata a hotărît să o faci la Long Beach, unde vă petreceați toate verile ; iernile erau acolo blînde și liniștite, și numai două hoteluri rămîneau deschise, așa că alegerea era ușoară. Eu trebuia să mă întorc la Universitatea din Boston și eram mulțumit că trăisem lîngă tine cîteva ore grele. Reproșurile noastre reciproce dispăruseră. Lucidă ca întotdeauna în momentele grele, mi-ai vorbit îndelung despre tata și despre transformarea lui. Se detașa, cu înțelepciune, de meserie : un timbru în plus sau în minus, un client care cumpără sau nu, ce conta ! Mi-ai cerut să țin secret că își regăsise vechile traduceri în rusește din Rainer Maria Rilke, eroul său dinainte de 1914. Mai avea și altele, mai recente, și cîteva sonete proprii. Ai început să-mi faci tot felul de reproșuri : totdeauna îl considerasem pe tata doar un veleitar în literatură, unul dintre acele personaje epi-

sodice care nu îndrăznesc să se lanseze într-o aventură spirituală, din lipsă de avînt sau de gust al riscului. Greşisem, după părerea ta ; vocea, încă slabă, purta din greu demonstrația pe care vroiai s-o faci și din cînd în cînd infirmiera îți cerea să te odihnești o oră. Făceai un mare efort să vorbești, de parcă mi-ai fi expus ultimele tale dorințe.

Tata era poate un pic depășit, mi-ai spus, și nu avusesese încă bucurii în viață : revoluția din '17, exilul din '19, invazia Belgiei în '40, instalarea într-o Americă pe care nu o prea înțelegea. Te-am rugat să nu te obosești, enumerîndu-mi evenimente pe care le știam toți. Ai cerut un pahar cu apă și încă o pernă ; mai tîrziu, supa de găină ți s-a părut foarte gustoasă, iar chirurgul te-a felicitat pentru curajul și buna ta dispoziție : în două-trei zile nici n-ai să-ți mai amintești de operație. Ți-ai reluat deci cursul spovedaniei : tata avea gusturile generației sale ; de ce nu le-ar avea ? În absolut, valorile se modifică, și cine îmi garantează mie că ideile mele sînt bune și ale lui false ? În domeniul acesta se revine des la ce-a fost. M-a uimit energia pledoariei tale. Deodată, ai pierdut firul demonstrației, ai devenit la loc o doamnă bătrînă, aflată pe patul de suferință, și te-ai plîns că nu poți să respiri. Aveai să leșini ? Infirmiera m-a rugat să ies, și vreo două zile să nu te mai obosesc. Cînd am venit data următoare, ți-am adus violete de Parma, să le presari în jurul tău pe cuvertură. Parcă uitaseși tot ce vorbisem și te pierdeai în tot felul de alte amintiri. Aveai multe întrebări mute și a trebuit ca cinci sau șase persoane la rînd, chirurgul, infirmiera și eu însumi să-ți explicăm, ajutîndu-ne cu desene, cum fusesseși operată. Ai păstrat o încăpăținare sceptică și, ca în trecere, cu o teribilă seninătate, mi-ai spus că aveai, fără îndoială, cancer : mama ta murise tot așa ; și noi toți, împreună, dintr-o grijă pe care nu o aprobai, ne vorbisem să-ți ascundem adevărul. Mai tîrziu, fără nici cea mai mică justificare aparentă, ai încetat să mai vorbești despre tine ; tata te'preocupa mai mult. Tatonînd terenul, te-ai întors la campania în favoarea lui. Îți citise poeme, excelente după părerea ta. Nimic nu i-ar ridica mai mult moralul decît dacă ar publica din ce scrie : ai mers și mai

departe, m-ai asigurat că apariția unei cărți i-ar prelungi viața pentru care, după 40 de ani de indiferență, căpătase și el gust. După patru-cinci luni de la întoarcerea mea la Paris, ca să nu-i trezesc bănuiele, aș putea să-i scriu că mediul rusesc parizian, mai rafinat decât cel de la New York, se interesa de lucrările lui, iar cîțiva scriitori sovietici, aflați în trecere prin capitala franceză, i-au menționat numele cu interes : făcuse parte din avangardă, pe vremea lui Babel și a Ahmatovei, și tinerii descoperiseră cu lăcomie această epocă și nutreau pentru ea o mare pasiune. Aș putea să adun într-un volum sau două poemele și traducерile lui, și dacă va trebui plătit un editor, ai să te ocupi tu. Am fost nevoit să-ți jur, ceea ce era cu totul contrar principiilor mele, că voi acționa repede.

Mult timp mi-am spus că o soție care se gîndește astfel la confortul intelectual al soțului este demnă de toată admirația. Am tot rătăcit pe străzile din jurul spitalului Belvedere, în terenul liber în care se ridicau, încet, primele ziduri ale Lincoln-Center-ului. Sentimentele mele erau amestecate. Îmi reproșam că ne apropiasem în așa măsură încît să mă înrolez în cruciadele tale. În schimb, îți adusesem certitudinea că nu mă eschivam în momentele grele ; puteai să-ți spui că, oricît de însetat de libertate fusese, fiul tău nu-și pierduse simțul datoriei. Am băut un *Cuba libre* într-un bar de pe strada 72, apoi un *Old Fashioned* pe Amsterdam Avenue : ideile nu-mi erau clare și mă temeam, în fond, de tot ce putea să semene cu o promiscuitate sentimentală. Eram revoltat de proiectul tău sau, mai exact, îl doream cinstit, fără gînduri ascunse, filantropice. Revenirea tatei în literatură nu puteam decât să o aplaud. Să vrea, fără să o mărturisască, să-și publice textele mai vechi, adăugînd și pagini noi, era foarte normal. Ar fi fost însă mai simplu să încredințezi totul unui tipograf din Paris decât să născocești niște admiratori ipotetici, apăruiți brusc din neant. Am băut și al treilea pahar, dar forma de duritate pe care o așteptam de pe urma alcoolului, nu s-a ivit. Nu eram nici mai integru, nici mai curat decât altul, dar de ce să dai unei fapte bune alura unei înșelătorii ?

Cu toate acestea, am renunțat repede la scrupulele mele. Tu știai mai bine ca mine defectele și dorințele secrete ale tatei ; poate că, o dată în viață, doreai să-i oferi o iluzie frumoasă și durabilă. Am hotărât să execut întocmai complotul la care mă invitai : în fond, cât timp ai să supraviețuiești acestei operații grave ? Mi-am scurtat fără explicații sejurul la New York și, înainte chiar ca tu să pleci în convalescență, mi-am reluat cursurile la Boston. Mi s-a părut că timp de două luni minimalizasem, cu un fel de furie gratuită, calitățile lui Montherlant, ale lui Mauriac, Claudel sau Giraudoux, pentru a sublinia dragostea mea pentru autorii necunoscuți. Când m-am întors la Paris, am tras concluzia asupra șederii mele acolo și asupra bolii tale : era limpede : voi doi formați un cuplu fericit, iar prezența mea, de care, într-un mod greu de suportat, tu ai făcut totdeauna mare caz ajunsese în acest context un lux de care puteai foarte bine să te lipsești. Apariția foarte rapidă a celor două cărți ale tatii, la puțin timp după aceea, ți-a adus mai multă bucurie ție decât lui : puteai, în fața unui întreg cenaclu, să-i exprimi admirația care, în realitate, murise de patru decenii.

*
* *

Sézanne, Marne, septembrie 1976

— Îmi săruți mîna. Mîna ! Ți-e teamă să mă săruți pe obraz. Doar știi că mă spăl. Putreziciunea... toți credeți că putrezesc. Este adevărat, dar încet, mult mai încet, băiete !

— Nu ți-am adus flori, ești înconjurată de flori.

— Da, ca la cimitir.

— Totuși, îți plac trandafirii, și acolo, lângă fereastră, ai niște trandafiri formidabili.

— La ce bun ? Știi foarte bine că mi-am pierdut simțul mirosului. Gladiolele mi se par urîte. Iar crizantemele îți aduc aminte de moarte.

— Am impresia că ești tratată bine aici.

— Nu-i de mirare, te costă de te usucă.

- Ai tot ce-ți trebuie ?
- Medicamentele, supa, injecțiile. Dar sufletul ? Suflet nu au deloc oamenii ăștia.
- Nu sînteți decît șase sau șapte internate, iar doctorul care te îngrijește mi-a garantat că personalul este cel mai grijuliu din zonă.
- Grijuliu ! Grijuliu ca la pușcărie.
- Vorbești cu celelalte ?
- Este frumos, o să plouă, suflă vîntul sau nu. Sînt și mai bolnave ca mine.
- Ai telefon în cameră, radio. Televizorul este la zece metri. Nici atît, cinci metri, și sînt sigur că administratoarea clinicii nu așteaptă decît să te conducă la el.
- E sașie !
- Mie mi se pare drăguță.
- Pentru că așa îți convine. Îți izgonești mama la 120 de kilometri de Paris, între muribunzi și infirmiere, și nu te întrebi dacă este și ea de acord.
- Ordinele doctorului nu se discută. După dubla ta pneumonie, trebuia să-ți refaci forțele. Aici ai liniște.
- Da, ca-ntr-o prăpastie.
- Dar dacă ai încerca să vezi lucrurile și cu ochi buni ? E vacanță, cîmpia în jurul tău se-ntinde cît vezi cu ochii, salcia este o splendoare, abia îngălbenește. Fînul e cosit. Vezi de aici la trei kilometri...
- Eu văd tot mai prost și tu îndrăznești să-mi spui așa ceva.
- Iartă-mă.
- Și eu trebuie să-ți cer iertare. Nu sînt decît o zdreanță artăgoasă. Ce mi-ai mai adus ?
- Ciocolată.
- Ești singura ființă din lume care mi-a mai rămas. Ce aș fi fără tine ?
- Hai, mamă, nu plînge.
- Crezi că mă mai ascultă corpul meu ? Nu mă mai ascultă. Inima protestează și bate ca un ciocan în pereți. Iar noaptea, trebuie să sun ca să mă ajute să merg la toaletă : patru pași, îți dai seama, nu pot să-i fac fără să fiu ajutată. Este umilitor.
- În două săptămîni ai să te simți mai bine. Doctorul m-a prevenit, cînvalescența va dura.

— Bomboanele Côte de France încep să nu mai fie bune. Au mai puțin lichior ca altădată. Și am mâncat chiar una cu nuga. Află că toată lumea trișează.

— Vrei să ieși pe terasă și să faci câțiva pași pînă la grădina de zarzavaturi ?

— Pentru tine m-am îmbrăcat.

— Puțin exercițiu o să-ți facă bine.

— E o nebunie, toți oamenii pe care-i văd vor să-mi facă bine : niște ipocriți. Dă-mi bastonul.

— Preferi să-ți dau brațul ?

— Nu, mă sprijin eu singură : am mai multă siguranță. Tremur mai mult ca de obicei, nu-i așa ?

— Nu mi se pare.

— Ce este-n pachetul ăsta ?

— Ți-am adus un pulover.

— Dă-mi să văd. E din păr de cămilă. De ce ești așa de cheltuitor ?

— Nu contează, numai să-ți placă.

— Nu-l vreau. Sînt sigură că l-a adus nevastă-ta. Monstrul de nevastă-ta.

— Mi-ai promis să te mai temperezi.

— Dar ce, boala, inima, bătrînețea se temperează ? Puținul cît îl mai am de trăit, vreau să spun adevărul. Și, în primul rînd, ție.

— Atenție la cele trei trepte.

— Ieri a trebuit să mă așez pe ele, în plin vînt. Nu era nimeni ca să mă ajute să le urc. Ai schimbat vorba ? Micile cadouri nu servesc la nimic : nu-mi place nevasta ta și nici ce a făcut din tine.

— Dacă ai fi mai bun psiholog, ți-ai da seama că am un caracter la fel de inflexibil ca și al tău și că nu pot fi condus. Sînt ceea ce sînt și gata.

— Vorbești prea bine. Cît ai dat pe pulover ?

— Ce contează ? Ai să-l pui imediat.

— Tot ce vine de la tine este de valoare. Oprește-te o secundă. Treizeci de pași, nu pot mai mult.

— Săptămîna trecută nu făceai nici măcar zece. Poți să vezi și tu : îți merge mai bine.

— Am avut o noapte bună, ceea ce mi se-ntîmplă rar. L-am visat pe tatăl tău. Era mare și frumos. Reci-

ta poeme, pe malul unui fluviu foarte larg și foarte agitat. Ah ! eu sînt cea care l-am omorît.

— Trebuie să uiți. Nu ai nici o vină. Ți-am mai spus-o de atîtea ori.

— Mă privește doar pe mine cît sufăr.

— De ce să suferi mai mult ?

— Eu nu sînt insensibilă ca tine.

— Eu simt în felul meu.

— Tu ascunzi totul.

— Eu nu spun ceea ce este inutil.

— Spune-mi, hai, spune-mi că sînt o sălbatică. Tu și nevasta ta vă țineți sentimentele sub cheie.

— Să ne așezăm pe bancă. Au și început să cadă frunzele.

— Nu-mi place administratoarea. Tot timpul calculează, numai asta face. În schimb, bărbatul ei este foarte blînd. Este portughez, și, vezi zidul acela, acolo, în spațele perdelei de arbori ? O să instaleze acolo un atelier de olărit. Mi-a arătat vasele pe care le face chiar el. Este un artist, și mi-a adus și struguri, fără ca să știe nevastă-sa. Mi-a împrumutat o carte despre tot ce se poate face din pămînt. Cînd sculptam și eu... Ah ! toate se duc.

— Îți promit că vei putea lucra de îndată ce-ți recapeti puterile.

— Portugalia e frumoasă. Mă invită să petrec vara viitoare la ei, în familie. Marea, soarele, asta îmi lipsește. Am să cumpăr un bilet. E la două ore de aici.

— N-ai mers niciodată cu avionul.

— Tu complici întotdeauna lucrurile cele mai simple.

— Nu o să începi să zbori așum, la vîrsta ta.

— O să decid asta cu el. Vreau să merg în Portugalia.

— Nu ești nicăieri mulțumită.

— Aici e o închisoare.

— Cînd ai să te simți mai bine, ai să te muți.

— Mîine, poimîine, peste zece zile, peste douăzeci de luni. Visuri !

— Ei, hai, mamă, fii rezonabilă : abia poți să te miști și doctorul este ferm.

— Nu sînt obligată să-l ascult. V-ați înțeles toți trei, nevastă-ta, el și cu tine. Sînt sub supraveghere, ah ! ăsta este adevărul ! În Portugalia sînt eucalipti enormi. Te uiți la ceas ?

— Rămii aici, îți aduc punga cu ciocolată.

— Vreau să merg în Portugalia.

— Dacă doctorul nu are nimic împotriva.

— Toți credeți că-mi pierd mințile ! Văd ceea ce se-ntîmplă în jurul meu. Nu-mi scapă nimic, nici chiar complotul ăsta.

— Nu știi despre ce vorbești.

— Te-ai dat pe față !

— Dacă-ți lipsește ceva, este de ajuns să spui.

— Vreau să mă întorc la tatăl tău... Nu spui nimic ?

— Bărbatul administratoarei tale nu te-a mințit. Portugalia e o țară frumoasă. Muzeul din Lisabona are lucrări extraordinare de Hieronymus Bosch, cu pești zburători pe care se văd preoți călare. Tot acolo s-a născut unul dintre cei mai mari poeți ai secolului acestuia, Fernando Pessoa.

— Ce ai zice dacă m-aș duce la New York ? Tatăl tău mă așteaptă ca altădată.

— Știi bine că tata este mort.

— Și eu sînt obligată să te cred ?

— Curînd o să se coacă perele care-ți plac, cele galbene, cu puțin gust de lămîie.

— Crezi într-adevăr că-mi pierd mințile ?

— Sigur că nu, ești doar obosită ?

— Vreau să plec.

— A devenit o idee fixă ! Nu mai poți sta locului. Două-trei luni cel mult, și vrei să pleci. Ai plecat de la mine pentru un capriciu.

— Un capriciu ! Și nevasta ta, răutatea aia mută !

— Nu ai nimic să-i reproșezi.

— Tot ce gîndea în tăcere.

— Nu ți-a spus nici un cuvînt rău.

— Să spui este mai cinstit. Mai sînt și privirile...

— Știi bine că n-o să fim niciodată de acord cu asta.

— Vrei să ai liniște la tine acasă. Ești un fricos, cu tot aerul tău de intelectual care face pe stăpînul.

— Văd că-ți merge mai bine. Să nu mai discutăm.

— Ba da, trebuie să discutăm. Ce am eu de spus am să ți-o spun și de-o mie de ori, dacă trebuie.

— Bineînțeles. Și pe urmă ai fugit de la castelul Anet fără să anunți pe nimeni.

— Niște jandarmi ! Mă obligau să mănânc la oră fixă. Cinci minute întârziere, și nu-ți mai dădeau supă. Era un lagăr de concentrare. Te țineau din scurt.

— Dar la hotelul D'Argenson ? Și de acolo, într-o zi, ai șters-o...

— Am tot dreptul să merg la mormîntul tatălui tău.

— Tu nu poți fi mulțumită nicăieri ?

— Locul meu nu mai este pe lumea asta.

— Sincer vorbind, de ce nu te simți bine aici ? Ai liniște.

— Singurătatea găsești tu că înseamnă liniște ? Și tot ce mă roade ?

— Doctorul ți-a prescris tranchilizante.

— Sufletul nu se adoarme. Vreți să ajung un nap fiert, un cartof pe care îl strivești sub pantof. N-o să mă las. Tatăl tău este un sfînt și el va ști să mă protejeze.

— Crezi că este neapărat nevoie să ne chinuim unul pe altul ?

— E greșeala ta.

— Poate nu mă pricep la oameni.

— Ah ! asta da ! Nu mai am prieteni.

— Ți-am prezentat niște doamne, niște veri îndepărtați, chiar pe Nadine Krasinski, care te-a cunoscut la Odesa.

— O fostă servitoare, care-mi vorbește numai despre morți ! Nu-i de condiția mea imbecila aia. Și nu mă interesează deloc ce-mi povestește. Fiecare cu iadul lui : inutil să ai două pe cap. Vreau să-l văd iar pe tatăl tău.

— Mamă privește odată realitatea în față.

— Trecutul trăiește, el supraviețuiește, este viu. Tu nu vrei să accepți lucruri evidente. Ah ! poate că voi aveți dreptate. Ți se pare că bat cîmpii ?

— Nu.

— Spui „nu“, dar asta nu înseamnă c-o și crezi. În creierul meu, cu toate medicamentele astea... nu prea mă regăsesc. Trebuie să-mi atragi atenția.

— Oboseala...

- Repaus, știu : nu aveți decît cuvîntul ăsta pe buze.
- Îți spun lucrurile așa cum sînt.
- Înțeleg totul, să știi, băiatul meu. Și apoi, tu mă minți mai puțin ca ceilalți. Îngerul meu ! Și eu mă port cum mă port cu tine ! Sufăr din cauză asta mai mult decît ai să suferi vreodată tu. Am uneori impresia, ah ! e așa de greu, că sînt făcută din mai multe bucăți și că toate nu mai formează o singură ființă.
- Ai necazuri cu circulația sangvină. Sîngele nu ajunge întotdeauna în cantitate suficientă la creier. Atunci ai goluri de memorie și ești absentă. Nu ai de ce să te îngrijorezi.
- Spui asta ca să mă încurajezi. Mă minți.
- Nu, eu nu cedez panicii.
- Indiferent ! Cît de indiferent ai învățat să fii...
- Dacă ar fi așa, aș lua la fel de ușor și insultele tale, ca tot restul.
- Mie poate că mi se golește creierul, dar tu, tu îți pierzi inima. Du-te !
- Mă gonești ?
- Cînd nu ești aici, cel puțin pot să-mi imaginez că ești fiul meu iubit. Te-ai schimbat. Ai fost schimbat. Și tu știi bine de cine.
- Vrei să mergi pînă la cărare ?
- Nu, am să mă întorc. Vrei o ceașcă de ceai ?
- Dacă ții. Mașina vine să mă ia peste zece minute.
- Știam foarte bine că ai să-mi acorzi un timp măsurat. Patru minute cu mine te epuizează. Cei care te duc sînt grăbiți, cunosc povestea ! Tu le spui că trebuie să iei aerul unui ministru în vizită : cît să-mi aduci o porcărie ca puloverul ăla, o zdreanță, ca să mă liniștești, și dispari pentru o săptămînă. Pe urmă telefonezi și spui că trebuie să pleci în străinătate : numai minciuni, ca să vii din ce în ce mai rar.
- Știi, ai putea să fii mai agreabilă.
- Agreabilă, nevastă-ta, ea... ea știe cum să procedeză : zîmbește ca o viperă.
- Vezi bine că am dreptate.
- Îngerul meu, tu ai totdeauna dreptate. Ai să-mi spui adevărul ?

— Despre ce ?
— Tata chiar a murit ?
— Dar ți-aduci aminte foarte bine, acum trei ani, la 1 mai 1973.

— Trecutul, știi cum e ! Și apoi, n-o să mi-l răpiti voi, eu îl revăd mereu. Nu mai am nimic altceva. Cum ți se pare ceaiul ?

— E aromat.

— Ce ai ? Vrei să spui ceva care te obsedează.

— Lunea trecută ți-ai făcut valizele. Mi-a spus-o administratoarea.

— Trebuia să mă întorc acasă.

— Nu mai ai altă casă decât asta. I-ai cerut unei infirmiere să-ți ia un bilet pentru Paris.

— La hotelul D'Argenson sînt toți amabili. Și patronul este amabil.

— Cu puterile tale, n-ai fi fost în stare niciodată să ajungi acolo.

— Cu atît mai bine : aş fi murit în gară. Și Tolstoi a murit într-o gară. Și era mai tînăr ca mine. Asta ți-ar fi convenit, în fond. Dar și ce remușcări ai fi avut !

— În mod legal, administratoarea n-ar fi putut să te rețină.

— Asta este, trebuie chemată justiția, notarii, de ce nu și jandarmii ?

— Trebuie să-mi promiți că nu mai încerci.

— Dacă n-am plecat...

— În ultima clipă ai avut un spasm. Să fugi, să fugi, niciodată n-ai să te liniștești.

— Hai, spune că ar trebui să mă prefac : ah, asta te-ar liniști. Să fiu o babă toantă și fericită ! Asta ți-ar alunga grijile.

— Dacă mă iau după ce spui, n-ai altă plăcere decât să-mi faci griji.

— Retrage ceea ce mi-ai aruncat în față !

— Fie. Mai iei o ciocolată ?

— De Gaulle era totuși mai bun decât Guichard ăsta.

— Nu Guichard, Giscard. Guichard nu este decât ministru.

— Nu mai are nici un nume ?

— Valéry Giscard d'Estaing.

— Cam lung pentru mine. Este o persoană elegantă. Dar Pompidou avea un aer mai deschis. În politică îmi plao grații. Este foarte greu de sculptat o față ca a lui Pompidou : îi lipsesc liniile, și atunci treci imediat la caricatură. Privește-l pe Churchill : este un vis pentru un artist. Și Troțki, și neamțul ăla, eum îl cheamă ?

— Adenauer.

— Cel tânăr, cel cu ochii de chefliu.

— Brandt ?

— Epatant pentru pozat. Ei da. Dar tu nu mă încurajezi : puțin îți pasă de sculptura mea.

— Ești prea slăbită. Doctorul nu vrea să audă de un efort inutil.

— Și distracția, simpla plăcere de a fi bun și de altceva decît să te tirăști pînă la toaletă ?

— Sînt fericit că nu te dai bătută.

— Mi l-ai adus pe Turgheniev, ah ! ce domn ! E așa de elegant !

— E lipsit de profunzime.

— Vrei să-ți spun eu ce este, în ziua de azi, profunzimea voastră ? Le suciti pe toate cît puteți și pe urmă nu mai știți să vă descurcați în ele.

— Îl recitești ?

— Cu memoria mea, rămîn uneori și trei zile pe o pagină. Trec peste fraze. N-am nevoie să mai știu și asta, iar o să spui că mă ramolesc. O să-l plătești pe doctor ca să-ți semneze o hîrtie că sînt iresponsabilă.

— Ce o să mai găsești de spus ?

— Nu-mi este frică de tine, dar nevasta ta...

— Las-o pe Maria în afara poveștilor noastre.

— Peste cîteva săptămîni parcă văd că mă duci la ospiciu.

— Am să-ți găsesc o pensiune frumoasă aproape de Cannes, cu mimoze, palmieri.

— Ești un înger. Nu mai știu...

— Te obosesc.

— Cu diplomația ta, vrei să spui de fapt că te-ai săturat și ai pleca. Tatăl tău era atît de îndatoritor ! Îmi aducea ziare și-mi arăta capete, figuri formidabile

pentru sculptat. Ducea de Windsor, cu gura ei în triunghi, el este cel care m-a împins s-o fac, și am reînceput-o de cel puțin zece ori. Youl Brynner...

— Un actor ?

— Totuși m-a ispitit foarte mult forma capului lui și nici nu știi cât te stimulează, de exemplu, să faci o venă care aleargă în mici serpentine pe o bilă.

— Dar nu crezi că ar fi frumos de făcut Jean Gabin, cel din ultimul timp, îmbufnat și rău ? O mutră superbă ?

— Vrei niște fotografii ale lui ?

— Dacă vreau fotografii ale lui ! De ce să mă întreb ? Tatăl tău ar fi venit a doua zi cu o grămadă de clișee, de fotografii mărite, și mai știu eu ce.

— Din moment ce deocamdată tot nu lucrezi.

— Am și eu dreptul să visez, nu ? Nu ai nici măcar atîta milă cît să-mi lași o mică iluzie ? Vrei să fiu numai ceea ce sînt : o nenorocită de femeie bătrînă care moare încet și căreia îi spui mereu că o să crape. Așa sînt intelectualii !

— Ei, hai, mamă !

— Dacă te-ar vedea tatăl tău, ar mai muri o dată.

— Liniștește-te.

— Nu am de ce să mă liniștesc. În ultimii ani nu mai avea încredere în tine.

— Nu-i adevărat.

— Bineînțeles că nu-i adevărat. Te adora, cu rețineră, cu prea multă pudoare. Dar trebuie să mă apăr și eu, nu ?

— Te contrazici.

— Iar tu faci prea multe eforturi ca să nu te contrazici.

— N-o să ne înțelegem niciodată.

— Și Serge m'-a abandonat.

— Nepotul tău a venit acum două săptămîni, nu-ți amintești ?

— A promis că mai vine și a rămas cu promisiul.

— Ai uitat ? Am venit împreună.

— Și asta face parte din complot. O să pretindeți că Serge a venit...

— Da, special de la Londra.

— ...și împreună o să puneți să mă închidă.

— Vrei să-i scriu și să-mi confirme negru pe alb că te-a vizitat ?

— Iar am un gol de memorie. Mă simt bine aici. Este așa de plăcut !

— Slavă Domnului ! Uite cecul lunar, vrei să-l semnezi ?

— Nu mai semnez nimic, mă furați.

— Fără semnătura ta, nu pot să încasez nici un ban, și dacă nu iau banii, cum vrei să-i plătesc administrației ?

— Nevasta ta cât bagă în buzunar din venitul meu de văduvă ?

— Trebuie iar să-ți explic ?

— Ești prea șiret.

— Vrei să consulți un avocat ?

— Ca să se amestece în afacerile noastre ! Asta niciodată !

— Deci, trebuie să ai încredere în mine.

— Mă privește. Te cost mulți bani ?

— Cecul acoperă o treime.

— Costă scump să mori. Dar de ce-mi răspunzi cu atîta exactitate ? N-am nevoie să știu că te ruinezi pentru mine.

— Tu mă acuzi, atunci și eu trebuie să...

— Nu ești obligat să răspunzi. Tatăl tău ar fi avut mai multă delicatețe.

— Tata nu te-a învățat ce este o semnătură.

— El mă proteja.

— Am mai avut discuția asta de atîtea ori.

— Atunci, nu mai începe din nou. Semnez, dar pentru ultima dată. El mă scutea de asemenea mărunțișuri.

— Voia să te țină la o parte de afacerile lui.

— Asta este culmea : n-o să începi să-i pătezi memoria !

— Și mie memoria lui îmi este la fel de scumpă ca și ție.

— Tu niciodată nu prea te-ai ocupat de noi.

- A fost război.
- Și înainte ne-ai. părăsit, ca să fii independent.
- Întotdeauna putem deforma trecutul.
- Tu vii cu cadouri, iar eu nu găsesc nimio mai bun de făcut decât să-ți fac viața imposibilă. Vezi cum am ajuns ? Inima îmi funcționează prost : nu mai disting nimic. Sînt plină de sentimente magnifice și, deodată, totul se acrește. Sînt ca un iaurt acoperit de mușgai.
- Știu să țin cont de lucrurile astea.
- Nu te-ai săturat pînă peste cap de mama ta ?
- Mă faci să rid !
- Da, e sănătos să rîzi, băiatul meu. Poți să faci haz și de agonia unei mame, de orice se poate face haz. E doar o chestiune de antrenament ! Spuneam că tatăl tău ar muri a doua oară dacă te-ar vedea. Și a treia oară, și a patra oară, și a cincea oară. Este simplu : îl omori și iar îl omori.
- Nu te încînta atît de propriile tale orori.
- Era un sfînt.
- Din moment ce-ți lipsește, era un sfînt.
- Tu n-ai știut să-l înlocuești.
- Am făcut tot ce-am putut.
- Fără tragere de inimă. El era tot timpul bine dispus.
- Uîți furiile lui.
- Uit ce vreau.
- Formula ta este practică : alegi dintre amintiri, și cînd unele nu-ți plac, treci peste ele.
- Nu se vorbește așa cu mama ta.
- Dar cu un fiu se vorbește așa cum îmi vorbești tu ?
- Tatăl tău era un sfînt.
- Ai mai spus-o, dar dacă te simți bine cînd faci din el un sfînt, nu vîd de ce n-ai repeta-o. La urma urmei, să-l reinventezi pe tata ar putea să fie un mod de a-ți corecta viața.
- O spui cu atîta răceală !
- Terapeutică prin venerație abuzivă, nu mă gîndisem niciodată la asta. Ai să ajungi să te convingi că era un geniu literar, ca Goethe sau ca Racine.
- Vorbele tale sînt un sacrilegiu !
- Mamă scumpă, logica ta este impecabilă. Bravo !

- Nu mai pot.
- Înțelegi ravagiile pe care le face imaginația ?
- Cine poate să spună dacă peste două sute de ani poemele tale au să fie mai citite decît ale lui ?
- Vom fi toți trei uitați : el, eu, și chiar tu.
- Asta este o incitație la sinucidere.
- Iartă-mă că am crezut în posibilitatea unui dialog cu tine !
- Egalitatea este o farsă : tu ești primul care o proclamă.
- Mai ales cu o mamă.
- Ești sigur că ai cum trebuie grijă de banii mei ?
- Sînt la bancă. Poți oricînd să verifici.
- Eu nu sînt ca tine : eu nu te spionez.
- Mă acuzi că te fur.
- Dacă mă furi, vreau să o faci cu asentimentul meu.
- N-o să mă ating niciodată de biata ta agoniseală.
- Tatăl tău a muncit din greu toată viața, ca să am ce mânca. Dacă trebuia să mă bazez pe tine, n-aș avea unde să-mi pun capul.
- Crezi că este drept și plăcut ce spui ?
- Ar trebui, după tine, să mă țin de politețuri ?
- A sosit mașina.
- Și noi n-am stabilit nimic. Dacă ai lua bani din contul meu ca să-ți plătești vacanța ?
- Fără semnătura ta este imposibil.
- Poți să mă furi puțin. Așa, abia ca să se cunoască. Să-ți furi mama, oricum, se trece cu vederea. Am să te iert.
- Nu-mi place vocabularul tău.
- Marele intelectual, e hai ! Un parvenit în cultură !
- Vrei cu orice preț să mă scoți din sărite. Și ții cu orice preț ca să am ceva pentru care să fiu iertat : atunci ai avea rolul cel mare.
- Cît de rău mă cunoști ! Am o inimă largă cît un ocean.
- E cam spuspect cînd o spui tu. Îți tremură bărbia : acum ai să te apuci să plîngi. Nu ține !
- Dumnezeu să te ierte pentru păcatele tale !

- Frumos teatru ! Tu nu crezi în Dumnezeu.
- Uneori sufăr din cauza asta. Rugăciunea ușurează, în sfârșit... mi se întâmplă să-mi spun asta.
- Ca micile pilule.
- Te știi eu : ești la fel de necredincios ca tatăl tău.
- Recunoaște că cel puțin în asta ne asemănăm.
- Îl denigrezi și îl murdărești. Era un poet minunat.
- Era aproape un poet.
- În tot cazul, înțelegeam ce scria.
- Iar ce scriu eu refuzi să înțelegi. Sint douăzeci de ani de când nici măcar n-ai încercat să citești serios vreuna din cărțile mele.
- Cărțile tale sint ca timpurile de azi : complicate, neplăcute, incomode.
- Nu pot trăi în alt timp decît într-al meu.
- Cauți înadins să scrii ce nu-nțeleg eu.
- Desigur, chiar scriu contra ta.
- Eu nu mă pricep.
- La ce ?
- Oh, ai ghicit tu foarte bine...
- Nu.
- Moartea, trebuie să știi să o chemi. Să aștepți, să aștepți !
- Iar ai gînduri negre.
- Tu crezi că pot avea gînduri roz și bleu ? Am luat două tablete în plus seara trecută. Pur și simplu, am vomitat.
- Administratoarea mi-a spus că ai avut o indigestie.
- O tentativă de sinucidere, da.
- Hai, lasă-te, e o copilărie.
- Sint neîndemînică în toate. Nici măcar nu-mi ceri să-ți jur că nu mai fac ?
- Jură-mi, mamă.
- Nu pari prea emoționat. Îți spui că peste cinci minute vei fi pe drum, cu o sută pe oră, și atîta pagubă de sărmana ta mamă : dracu s-o ia !
- O să vin din nou peste o săptămînă, cel tîrziu.
- Spui numai așa. O să fie ceva care să te împiedice, ca de obicei. Oricum vizita asta este o corvadă pentru tine. Ești mai obosit ca mine.

— O să te restabilești cît mai repede, nu-î așa ?

— Îmi recomanzi să fiu euminte și să fiu încîntată de viața minunată, pe care o duc. Ești așteptat. Era să uit. Dă-mi, te rog, pachetul acela galben de pe șemineu. Nu ești singurul care faci cadouri. Am și eu unul pentru tine. Porttigaretul ăsta din piele de crocodil. E pentru ziua ta.

— E superb... Dar ziua mea e peste șapte luni. Trebuie să fi cheltuit o groază de bani.

— Peste șapte luni, n-am să mai fiu pe lumea asta, și atunci îți ofer ceva dinainte.

— Vei fi pe picioare și zdravănă.

— Și-o să merg să dansez cu domni frumoși, care au să-mi facă curte ! Așa îți place ?

— E minunat ! Sînt foarte emoționat.

— Prietenul tău nu mai are răbdare. Du-te acum. Nu mă îmbrățișa : pari interesat.

— Mulțumesc, mamă.

— Spune-i nevestei tale că este o scorpie. Îmi făgăduiești că-i spui ?

— Îți făgăduiesc, mamă.

Bruxelles, toamna lui 1925

Ai intrat grăbită în salonul părinților tăi și din primul moment ți-am remarcat rochia maron, lungă, a cărei culoare nu-ți plăcea acum optsprezece luni, în Bulgaria. Te mai îngrășaseși puțin, ceea ce te făcea și mai frumoasă ; iar părul, altădată atît de scurt, acum îți cobora pînă la umeri. O secundă-două ai ezitat, neștiind pe cine trebuia să îmbrățișezi mai întîi : pe mama, pe tatăl sau pe fiul tău ? Brațele ți s-au înălțat în aer, bustul s-a repezit înainte, în timp ce talia te împingea înapoi, ca și cum emoția te-ar fi îndoit. Mama ta ți-a ieșit în întîmpinare și v-ați îmbrățișat amîndouă, plîngînd. Ai șovăit din nou : era rîndul tatălui tău sau al meu ? M-am îndepărtat puțin, ea și cum, în mod nedeslușit,

mi-aş fi spus că respectul trece, în asemenea cazuri, înaintea pornirilor. L-ai îmbrăţişat pe tatăl tău cu un amestec de căldură discretă şi gravitate. Am tras concluzia că o preferai, fără nici o îndoială, pe mama ta şi că nu te jenai să o arăţi. M-am dat înapoi cu un pas : eram fericit că te văd, dar totodată mă întrebam cum să mă port cu o mamă pe care despărţirea o făcuse ireală. Eram intimidat şi nu-mi găseam cuvintele. Nu te-ai apropiat imediat ; m-ai măsurat, ai scos tot felul de exclamaţii, întrerupte de suspine şi te-ai minunat în mai multe rânduri ce mare mă făcusem şi cât eram de sănătos : crescusem bine, cu 15 centimetri, iar obrajii mei erau de un roz superb. Voiam să vin lângă tine. Mi-ai întors spatele, te-ai dus înapoi la mama ta, şi ai continuat să vă îmbrăţişaţi ; îi tot spuneai mulţumesc, mulţumesc, mulţumesc, cu un glas răguşit, puţin înăbuşit de emoţie. Apoi, foarte dreaptă, te-ai apropiat de tatăl tău şi i-ai strâns mîna cu putere : recunoştinţa trecea înaintea mea. Se scurseseră două sau trei minute ; în sfîrşit, destinsă, te-ai așezat în genunchi, așa încît capul tău era la aceeaşi înălţime cu al meu. Ai rămas tăcută şi, cu o încetineală nesfîrşită, mi-ai mîngîiat părul, fruntea, nasul, umerii. Bunicii se foiau în jurul unei mese pe care trona un ceainic enorm, cu cîteva flori modeste, albăstrele şi maci, în faţa fiecărei farfurii. Tata, care asistasă tăcut la toate efuziunile, spunea banalităţi politicoase.

Noi doi, tu şi cu mine, formam o insulă în mijlocul acestor fiinţe care, încetul cu încetul, intrau într-o ciudată penumbră, ca şi cum distanţa care le separa de noi ar fi crescut, văzînd cu ochii. Nu-i mai auzeam şi nu-i mai vedeam. Ai continuat să mă examinezi : fiecare trăsătură a chipului meu te intriga, dar nu rosteai nici un cuvînt. Cînd te-ai ridicat, m-ai luat de mîină, ai privit în jur şi m-ai dus spre fereastra balconului, pe care ai deschis-o. Eram lângă doi-trei copaci stufoşi : i-ai luat martori ai fericirii noastre şi doar cerul ţi s-a părut în stare să înţeleagă ce preţioasă ne era revederea. Mi-ai cerut să respir adînc, şi plămînii noştri s-au umplut cu spaţiul din jur. Nu voiai să-ţi împarţi bucuria cu ceilalţi care, acolo, foarte departe, îşi vedeau de băutură, de pră-

jituri, de cîteva biete petale rupte. Ai rostit doar cîteva fraze și simțeai că ele nu pot să exprime nimic din ce simțeai. Eram mulțumit și mă întrebam : în ce fel venirea ta avea să-mi schimbe obiceiurile ? Mama ta s-a apropiat de noi și mi-am dat seama, după o cută abia vizibilă lîngă timplă, că te deranja. Eram dintr-odată prea mulți ca să ne mai adresăm în tăcere copacilor. Trebuia să mergem la masă. Mi-ai pus mîna pe umăr și ai cuprins-o de mijloc pe mama ta : aveai aerul că mai ceri un minut de reculegere : dar nu, nu se cuvenea să ne izolăm așa. Ați vorbit tot felul de lucruri pe care le înțelegeam doar pe jumătate. Mi se părea că tata avea o voce mai gravă decît anul trecut și i-am detestat imediat bastonul cu mîner pe care-l ținea lîngă el. Bunicii îi spuneau, plin de precauție, dumneata, și el, la rîndul lui, avea grijă să le vorbească tot afectat. Manierele voastre mi s-au părut artificiale și am intrat într-o stare mohorîtă pe care și prăjitura, prea grea, a agravat-o. Ființele care mă iubeau se contopiseră într-o masă de carne, apăsătoare. Mă dureau gleznele și mă foiam pe scaunul meu incomod. V-ați felicitat între voi, unii cu fraze scurte și timide, ceilalți cu efuziuni interminabile. M-am întrebat care dintre voi era cel mai mulțumit să vadă adunat tot clanul. Am observat-o pe bunica : tot corpul ei se zbîrcea într-un surîs larg ; părea și emoționată, și în stare să-și domine bucuria. Fericirea nu-î strîcuse echilibrul, și nu avea nici o stridentă în glas. Bunicul își arăta orgoliul, iar barbișonul îndreptat spre lustră îi sublinia atitudinea aristocratică și tiranică. Domnea peste ceilalți, iar vîrsta îi dădea privilegiul să le pună întrebări, fără să trebuiască să răspundă curtoaziei lor. Avea sentimentul datoriei împlinite : îi fusesem încredințat și făcuse din mine un băiețel bine crescut, în conformitate cu preceptele burgheze, care efectuează un dozaj savant între cunoștințe și bunele maniere, între curățenia fizică și bogăția sufletească. În schimb, tata părea jenat ; el se găsea într-o situație încurcată : plecase din Rusia, trăise ani grei în capitala Bulgariei și, mărturisindu-și înfrîngerea, revenea în Belgia, ca să-și încerce norocul. Cu excepția mea, în jurul mesei stăteau toți judecătorii lui. Aveau să-i lase, fără

îndoială, destul timp ca să arate ce poate, cu multă grijă și solicitudine, ceea ce nu-l împiedica însă pe el să ghidească alte fraze îndărătul celor rostite, cu partea de dezaprobare liniștită presupusă de fiecare tăcere.

Pentru mine toate felurile de sentimente, ființe, obiecte și surprize se împărțeau în trei categorii : cele pe care le consideram bune, cele pe care le consideram proaste și cele care mă plictiseau, fără ca să pot spune de ce fel erau. Pentru moment am hotărît că tata este rău : era lipsit de autoritate și părea amărît, ca și cum spectacolul i-ar fi adus mai multe griji decât bucurii. Am avut impresia unei stîngăcii puțin voite : răspundea ocolit, nu dintr-o nepricepere naturală, ci pentru că vorbele lui încercau să ridice un obstacol față de ceea ce i se părea indiscreție. În fond, nu știa nici cum va trăi, nici în ce fel își va putea întreține familia : avea tot dreptul ca, înainte de a ajunge la o decizie, să încerce ici și colo, să cunoască din nou țara aceasta pe care o cam uitase. În schimb, bunicii erau bunici : îl admiram pe tatăl tău, deși în anumite momente era sever cu mine, iar mama ta îmi părea elegantă pentru că așeza un ecran între sentimentele și persoana ei ; nici n-avea nevoie să vorbească pentru ca să-și transmită emoțiile : eu i le ghiceam, fără să trebuia să le analizez.

Mi-a fost greu să te așez printre cei răi ori cei buni. Eram foarte împărțit : o mie de fibre ale mele trăgeau orbește spre tine ; în același timp, fără să mă revolt, eram gata să mă apăr. Aveam senzația fericirii și pe aceea, cam dezagreabilă, că trebuie s-o împing mai jos, mai în adîncul ființei mele, undeva între gît și stomac, pentru ca să devină mai intensă. Trebuia să ies din rezerva mea, sau simplul fapt că-mi puneam această întrebare arăta că eram puțin dezamăgit simțindu-te lîngă mine ? Cu fiecare minut, te treceam tot mai mult printre fenomenele fizice și morale care, după clasificarea mea, îmi aduceau neplăceri. Nu mi-am dat seama de asta decît după destul de mult timp, și după ce am mai mîncat o bucată în plus de prăjitură ; dar imediat m-am simțit vinovat de sentimentele mele călduțe față de tine. Însă

scrupulele mele n-au dispărut ; mi-am impus deci să gădesc motivele, ca să nu-mi mai adresez reproșuri goale. Ți-am examinat fiecare gest și intonația fiecărei silabe. Erăi triumfătoare în tot ceea ce declarai ; viața era minunată și avea să fie și mai minunată, din moment ce eram din nou toți împreună. Făceai o mulțime de planuri : să găsești un apartament la marginea unei păduri, să alegi o școală primară unde aș putea să fiu alături de băieți de orice condiție, însă fără să mă compromit cu fii de muncitori, să-ți oferi serviciile celor ce organizează concerte, să-ți faci prieteni în cercurile muzicale, să-l ajuți pe tata să-și dezvolte comerțul cu timbre, pînă în momentul în care își va permite să-și angajeze o secretară. Nimeni nu te contrazicea ; doar tatăl tău avea un aer sceptic ; viața o să te învețe să nu mai dispui tu de ea, ai să întâlnești obstacole neprevăzute. Dimpotrivă, mama ta te aproba cu entuziasm : își juca la perfecție rolul de mamă, și am simțit brusc o solidaritate care s-ar fi putut întoarce împotriva mea. Dar mai ales m-a surprins atitudinea tatei : clătina din cap, avea o grijă deosebită să se arate amabil, se abținea să intervină, dar era îngrozitor de absent în spatele acestei imperturbabile blîndeți.

Am cerut permisiunea să mă ridic de pe scaun și m-am refugiat lîngă pervazul unei uși : ceva îmi spunea că toate aceste ființe iubite se aliau împotriva mea. M-am apropiat de patul meu micuț, așezat între cel al bunicii și al bunicului : acolo mă simțeam apărat, deși cam la strimtoare. Picături mici de sudoare mi-au apărut pe frunte ; o să mi se permită să mai dorm aici o noapte sau două, fără să fiu smuls de la locul meu ? Îngrijirea mea s-a transformat în panică, poate că băusem și un ceai mai tare. M-am întors lîngă fustele tale și ți-am spus că aș vrea măcar să-mi păstrez mobila albă, cu perne roz. M-ai îndemnat să mă așez pe genunchii tăi, pe urmă te-ai minunat cît de greu sînt, dar n-ai revenit asupra hotărîrii tale : patul acela era prea mic și în cîrînd voi avea camera mea, numai a mea. M-am dus din nou la ușă, tot mai plin de presimțiri. Am să mai am

voie să mă plimb cu Léontine, portăreasa, care, în fiecare după-amiază mă lua cu ea cînd își făcea cumpărăturile la negustorii din cartier ? Știam că Brignol are cel mai bun praz și că trebuia să te ferești de bețivul și de hoțul de Verstraen, care înșela la cîntar ; mergeam bucuros cu ea la Fritzke, brutăreasa, pentru că-mi dădea voie să mă joc cu maiaua, care mă uimea cu elasticitatea ei ; îmi plăcea mirosul care domnea la Delhaize, unde pozeam îndelung : cicoare, piper foarte roșu, scortîșoară și fructe uscate, mai ales caise, care făcea cît toate parfumeriile din lume ; uneori, cînd nu erau prea multe clientele, aveam dreptul să o însoțesc la doamna Dauze, modista care primea modele direct de la Paris și discuta ultimele noutăți, cu o vioiciune care mă încînta. Trebuia oare să renunț la aceste expediții și să nu mă mai așez pe taburelul din bucătărie unde, în timp ce curăța cartofi, ea îmi tot povestea secretele familiei regale belgiene ? Sărmana Charlotte, cînd s-a întors nebună din Mexic, ah !... Și regele Albert care, de la începutul pînă la sfîrșitul războiului, a rămas înfipt ca un steag în fîșia lui de pămînt pe care nemții nu reușiseră să o ocupe... Și ducele de Nemours, care uneltea sub Louis-Philippe, în numele nepotului său, Leopold al II-lea, și Leopold care fusese cît pe-aci să cumpere toată China !

Trebuia să renunț la Ballon, prepelicarul de la etajul patru, pe care proprietarul lui, un domn bătrîn și uscat, îl plimba pe înserat, atunci cînd, de obicei, bunicul mă trimitea la culcare ? Sîmbăta, totuși, dacă bătrînul domn mă invita, puteam să merg cu ei o jumătate de oră. Eram mîndru de prietenia lui Ballon, care îmi lăsa pete de bale pe bluză. Îl ciupeam de pielea de pe fâlci, iar el își freca botul de ceafa mea ; mîriia încet, iar bătrînul domn nici măcar nu-mi recomanda să mă feresc ; Ballon nu mușcase niciodată pe nimeni și nu lătra decît atunci cînd treceau tramvaiele ; un lătrat scurt, și atît, ceilalți cîini, în schimb, îl lăsau indiferent. Ballon mergea de la pom la pom, mirosea, făcea pipi, își tîra corpul greoi, ezita să coboare de pe trotuar, ca și cum ar fi trebuit să se arunce în gol. Uneori se ridica în două labe și se sprijinea de o vitrină, lăsînd acolo o urmă ușoară de abur. Cînd eram foarte îndrăzneț și cînd privirea lui Ballon

mi se părea plină de bunătate, mă așezam pur și simplu pe spinarea lui ; mă purta 10-20 de metri, pe urmă înoepea să mă zgâlție ; jocul se terminase, vroia să se debaraseze de cavalerul său. Celorlalți copii le era frică de el și eu rîdeam că sînt lași : Ballon nu-mi va arăta niciodată mie nici cea mai mică ostilitate. M-am mai gîndit și la Adrien Bouvers, pe care îl întîlneam, o dată sau de două ori pe săptămînă, pe scări ; plecam, mină în mină, fără să spunem o vorbă, și făceam pariuri : cîte mașini au să treacă în decurs de șaizeci de secunde pe la colțul străzii Masui ? Adrien Bouvers scotea un ceas superb, pe care i-l dăduse tatăl său, pentru că fusese foarte cuminte cît lipsise mama, internată în spital. Îi ascultam neatent poveștile, dar ceasul mă fascina ; de obicei eu cîștigam pariul : treizeci și trei, treizeci și patru de mașini, cele decapotabile făceau cît două. Cînd ploua, ne așezam pe ștergătoarea de picioare de la intrare, în fața gheretei lui Léontine, înarmați cu hîrtie și creion. Alegeam la întîmplare o literă din alfabet și trebuia să notăm, timp de un minut, numele de orașe care începeau cu ea. Eram mîndru de litera V, pentru că studiasem cu seriozitate *Larousse*-ul ; și scriam cu mare rapiditate : Viena, Verviers, Vichy, Vienne, Volterra, Viborg, Vitry-le-François. Pentru a complica jocul, alegeam uneori o consoană urmată de o vocală : scriam cu aceeași iuțeală VA, Valencia, Valenciennes, Valladolid, Valparaiso, și visam la orașe fabuloase, care începeau, brusc, să zboare, ca altădată covoarele magice pe deasupra minaretelor din Bagdad. Teribilul ceas al lui Adrien Bouvers servea drept arbitru : eu îi datoram cincisprezece bile, sau el îmi datora bomboane cu miros de violete.

M-ai chemat : de ce stăteam deoparte ? Tocmai demonstrei că te străduiești să fii fericită în viață, și fețele clanului nu te contraziceau. În cuvintele tale răzbătea mai mult decît încrederea, un fel de voință implacabilă. Te văzusem înfuriată, sau indiferentă, sau îngrijorată de soartă ; descopeream o mamă hotărită, în stare să se bată nu numai cu adversitățile, dar și cu propriile ei incertitudini. Implorai Belgia, și, cu ajutorul nostru, insistent cerut, aveai să învingi obstacolele, indolența, rutina. Nu-ți

dădeai osteneala să te informezi : ți se părea mai important să acționezi. Nimeni nu îndrăzneă, dealtfel, să te contrazică : nu aveai decît aliați în jurul tău și nu păreai grăbită să cercetezi sufletele celorlalți. Fără îndoială că erai dinainte sigură că mama ta avea să te urmeze în orice ai întreprinde : era sănătoasă, deci mobilizabilă după voie. Bănuiam că timp de un an și jumătate, cît fuseseam despărțiți, îl cîștigaseși pe tata de partea ta : să construiască o bunăstare concretă, demnă de tine, de mine, de toată familia. Nu-i cereai nimic : era de ajuns să accepte odată pentru totdeauna, exilul, și să lucreze zece pînă la douăsprezece ore pe zi, uitînd de Rusia și de vechile himerе. Brusc, m-ai privit îngrijorată : nu cumva bunicii mă schimbaseră și nu mai aveam față de tine decît o tandrețe obișnuită, tot mai mică, din cauza absenței tale ? Nu cumva mă atașasem prea mult de acest patriarh senin care mă hrănise cu tot felul de idei generale despre viață, religie, morală, pînă la a mă rupe de realitate ? Nu reușise oare bunica mea, care puneă mai multă demnitate în tandrețea ei decît tine, să mă facă s-o iubesc orbește, știrbindu-mi dragostea față de tine ? Nu eram capabil să fac decît un fel de analiză abstractă, care trecea peste multe din sentimentele tale : ți le împrumutam, le luam înapoi, și de fapt nu reușeam să te înțeleg.

Ți-ai stăvilit cîteva clipe limbuția, ca și cînd hotărîseși că subtilitățile sînt inutile : erai în stare să ne conduci viața așa cum doreai. După legile educației tale burgheze, să te angajezi față de ai tăi nu însemna să promiți că ai să fii credincioasă soțului, că ai să-ți iubești fiul cu devotament și ai să-ți respecti părinții ? Eu crescusem, adunasem cîteva cunoștințe superficiale, așa cum se cuvenea să facă un copil, dobîndisem un vocabular destul de întins, poate chiar învățasem să nu mă mai consider o ființă excepțională căreia îi sînt permise toate capriciile. Nu găseai nici o hibă în această stare de lucruri : în mare, părinții tăi fuseseră la înălțimea misiunii lor. Trebuia acum să strici cîteva obiceiuri, să mă faci să sufăr, smulgîndu-mă din niște legături întîmplătoare pe care, oricum, aveam să le uit repede. Eram terorizat mai ales de gîndul că trebuia să îi părăsesc pe Léontine, pe Ballon,

și, într-o mai mică măsură, pe Andre Bouvers. Acest cîine, acești oameni, aceste mărunțișuri din vecinătate nu aveau nici identitate și nici importanță pentru tine, eu însumi, probabil, îți spuneai tu, voi ști curînd că oricînd ele pot fi schimbate cu altele. Mă recuperei : înțelegeai să mă modelezi după niște principii clare și cinstite. Eram supusul tău. iar dacă făceam mofturi, aveai să mă faci să înțeleg acest lucru cu fermitate și cu multe dragălășenii.

Îți descopeream o siguranță pe care nu o mai văzusem niciodată la tine. Cum ea se exercita pe seama mea, m-am întors spre tata. M-a luat și el pe genunchi ; se vedea clar că nu știa cum să vorbească unui băiat de vîrsta mea, așa că a început să-mi spună povești, așa cum făcea și cu optsprezece luni mai devreme. I-am spus că picioarele lui mă deranjează, pentru că sînt prea osoase, și m-am refugiat în brațele bunicii, pe care tu o fixai cu un amestec de încredere și suspiciune : totuși, nu cumva avea de gînd să te concureze în inima mea ? Bunica m-a sărutat pe frunte, apoi m-a sfătuit să vin la tine : mă restituia proprietăresei mele. Ai început iar cu fanfaronadele tale : ai demonstrat că tata avea un mare merit perseverînd într-o meserie care trecea drept derizorie în ochii profanilor. Timbrele sînt o operă de artă în miniatură și, ca să le poți aprecia calitățile, trebuie să fii un specialist și totodată un îndrăgostit. Prăjiturile au lăsat locul fructelor de sezon, ceea ce a creat o diversiune : la ce bun să te justifici din moment ce eram solidari ? Nervozitatea ta atinsese totuși culmea și ți-a trebuit timp ca să remarci scepticismul bunicului : pentru el, nici Occidentul nu era un paradis fără cusur, nici Belgia țara unde curge lapte și miere ; a vorbit despre meschinărie și despre o ursuzenie a oamenilor, asemănătoare climei, mereu ploioase. Cine ar fi avut curajul să-ți strice iluziile ? Patria lui César Franck, a lui Henri Vieuxtemps și a lui Eugène Ysaye nu putea să-ți rezerve decît o primire călduroasă : te găseai chiar în acel loc unde populația recunoscătoare le deschide muzicienilor porțile gloriei. Mi-am spus că exagerai și că n-o să-mi fie ușor să mă obișnuiesc cu fantasmalele tale : îți lipsea simplitatea. Întoarcerea ta era pentru mine o catastrofă.

Londra, aprilie 1944

Într-un raport primit azi-dimineață, unul dintre cei mai buni agenți ai noștri, care poartă numele de cod Sebastien K 3 semnalează instalarea a două cazemate în zona 219, la marginea pădurii Eperlecques, în locul numit la Californie, la 1300 de metri sud de satul Muncq-Mieurlet. Îmi desfac harta făcută la scara 1/50.000 și adaug acolo, prin semnul convenit, noua fortificație. Voi verifica îndată ce conțin fișele mele despre regiunea care se întinde la sud de micul golf al râului Somme, de-a lungul dunelor, între Cayeux-sur-Mer și Ault: sîntem informați, din sursă franceză, că acolo există mine, așezate pe trei rînduri, dintre care jumătate magnetice. Nu am nici un element prin care să cîntăresc informația: este mărturia unui inginer care lucrează pentru organizația Todt (ceea ce ar face informația demnă de încredere), sau a unui simplu locuitor, om, deci, cu destul de vagi cunoștințe? Este 10 și jumătate seara. Sînt extrem de obosit și-mi torn a noua sau a zecea cafea din ziua de azi. Lîngă mine, Richards, căruia i s-a încredințat studiul pozițiilor inamice în aceeași regiune, între Dunkerque și Dieppe, se bucură pentru că a identificat două regimente S.S., în timp ce Cressaty, căruia îi revine sarcina să evedențieze toate modificările importante aduse podurilor și drumurilor, constată cu amărăciune că, în ciuda ultimului raid asupra Rouenului, trupele germane continuă să treacă fără nici o piedică de pe un mal pe celălalt al Senei. Mă ridic, îmi sting lampa, strivesc capătul de țigară, fac cîțiva pași pe culoarul sordid de la al doilea subsol al magazinului Peter Robinson, din Oxford Circus. Gîndurile care-mi vin mă duc departe de munca mea.

Mă gîndesc la tine cu o neliniște gravă și profundă. Am pe neașteptate nevoie de prezența ta și nu vreau să-mi lămuresc nici mie pornirea. Te imaginez în micul tău apartament din New York: aranjezi cărțile, distrată

și parcă neliniștită, dar foarte resemnată. Pe urmă te uiți la niște fotografii vechi : două sau trei sînt din tinerețe, de la Odessa, una este făcută în Bulgaria, restul în Belgia. Nu îndrăznești să suspini ; pleci de pe divan sau de pe fotoliu, închizi radioul pe care îl ascultai fără să-l auzi cu adevărat, și deschizi binișor ușa care dă spre biroul tatii. Mînuiește penseta și lupa ca să examineze zimții unui timbru, poate fără să fie nevoie să o facă, doar ca să se lase absorbit într-o muncă pe care o știe insignifiantă. El abia se întoarce cînd îți și zărește privirea rugătoare : bun, o să vină să stea cu tine, pentru că-ți bănuiește îngrijorările, le și împărtășește cu tine, fără să spună o vorbă. Unul dintre voi merge la bucătărie să pregătească ceaiul : poate că tu, dacă zelul reușește să-ți învingă neliniștea ; poate el, dacă ești prea obosită, prea sătulă. Amestecați ceaiul cu lingurița de șapte sau opt ori mai mult decît e nevoie ; oricum, repetați pînă la saturație gesturile acestea derizorii. Pînă la urmă, schimbați între voi cîteva cuvinte monosilabice, ca să evocați întîmplările mărunte de peste zi, cărora nu le dați nici o importanță : portarul negru al imobilului iese la pensie și o să-l înlocuiască un portorican, în fotografia unde stă între Stalin și Churchill Roosevelt arată foarte slăbit, în loc să luați pepeni verzi întregi, prea greu de dus, pe viitor o să vă rezumați la sferturi, de un kilogram sau două cel mult, vin prea puține filme europene, cu excepția celor italiene, care sînt cam prea realiste, veștile din Germania sînt încurajatoare. Brusc, se lasă tăcerea, pentru că amîndoi simțiți că iar o să ajungeți să vorbiți despre mine, și vă e greu să ascundeți cît de îngrijorați sînteți de soarta mea. Solidaritatea vă reconfortează și aceste zece sau douăsprezece minute sînt de ajuns ca să vă redea curajul. Vorbiți despre vreme, despre o chiuvetă care ar trebui desfundată, despre costumul care trebuie trimis la vopsitorie, despre poștă, care întîrzie mereu, poate despre vecina de pe același palier căreia o telegramă tocmai i-a anunțat moartea fiului ei, undeva, în insulele minuscule și însîngerate din Pacific. Ceea ce sînteți și ceea ce spuneți este intenționat banal.

Ah, ce dor îmi este de această blîndă și caldă banalitate ! Atherton vine în grabă : mîine, în zori este dis-

ponibilă o escadrilă de recunoaștere aeriană : există în sectorul meu vreun colț al coastei franceze pe care aş vrea să-l fotografiez ? Reiau dosarele ; duşmanul se agită foarte tare în zona Fécamp, iar datele mele sînt de acum trei-patru luni. Ne-am înţeles, escadrila va primi ordinul să zăbovească asupra zonei. Indic coordonatele precise, iar căpitanul Beatty va aproba cererea mea şi-o va transmite mai departe. Cu cîteva săptămîni în urmă, operaţiunile de felul acesta mă revoltau şi făceam din ele un caz de conştiinţă. Stau în biroul meu confortabil, la adăpost de bombe, şi trimit aviatori în misiune asupra Europei ocupate, ca să-mi furnizeze date cu care să țin la zi lista punctelor de apărare germană. Din zece camarazi care pleacă, oare cîţi au să se mai întoarcă ? Este o fază a operaţiunilor care nu mai intră în obligaţia mea, şi la Cartierul general scrupulele mele nu par nimănui justificate. Funcţionarea unităţii mele se decide altundeva, foarte sus şi, în locul meu, oricare altul, dacă ar avea cunoştinţele mele tehnice, ar acţiona la fel. Sînt oricînd înlocuibil, şi singura responsabilitate pe care superiorii mei o lasă cu totul în seama mea este grija de a hotărî dacă fişele mele conţin suficiente informaţii. Nici alţi aviatori nu se mai întorc la bază : trebuie să-i plîng eu ? Munca mea este meticuloasă, serioasă şi relativ simplă : ştiu unde se află bateriile grele şi bateriile uşoare, apărătoarele submarine şi cuibul mitralierelor, cîmpurile minate şi cazematele, fortificaţiile de orice fel, sat după sat, dună după dună, colină după colină, cîmpie după cîmpie. În ziua în care Comandamentul suprem va decide debarcarea în sectorul de care mă ocup eu, îi voi indica fiecare obstacol şi o copie a hărţii mele va fi înmînată tuturor şefilor de batalioane. Poate că voi avea un rol important în acest asalt furios : de ce să fie mai ruşinoasă postura mea de luptător în spatele frontului, cu incomparabile cunoştinţe tehnice, decît cea a soldatului învăluit de focul al cărui amplasament eu l-am indicat ?

Azi vreau să fiu mai puţin sensibil. În decembrie anul trecut am fost ales pentru pregătirea celui de-al doilea front. Sînt înarmat cu mai multe diplome, americane şi engleze : în tabăra de la Ritchie în Maryland, apoi în Irlanda de Nord şi în Scoţia, am urmat cursuri care m-au

pregătit pentru această muncă de birocrat și tehnician al războiului : un geometru și un geograf al terorii. Pregătesc carnea de tun și mulțumită mie și celorlalți trei sute de ofițeri și subofițeri care, în inima Londrei, pregătesc invazia, această carne de tun nu e total oarbă. Este demnă de admirație sau monstruoasă munca mea ? Dacă aș fi putut să-ți vorbesc despre ea, tu, cel puțin, ai fi avut o reacție — de durere, de isterie, sau o compătimire instinctivă : aș fi avut și eu un reflex al propriilor mele sentimente și m-aș fi consolată cu o vagă solidaritate, oricât de agasantă. Aici trec de la o extremă la alta : am momente de orgoliu, în care mă conving singur că, în ciuda fragilității mele, particip la un eveniment capital — răbdătoarea organizare a unei victorii ; uneori, totuși, îmi spun că acest eșafodaj de informații și cunoștințe nu servește la nimic, pentru că milioane de bieți soldați vor câștiga războiul contra altor milioane de bieți soldați, într-o uriașă ciocnire în care somnul, hrana, căldura, frigul vor conta mai mult decît studiile savante ale unui Cartier general paralizat de teorii. Pe urmă îmi apar alte și alte reacții, contradictorii, suprapunându-se una peste alta : voința, disperarea, brusc depășite de descurajare sau de entuziasm. Știu că debarcarea va avea loc în regiunea „Neptun“, între sfîrșitul lunii mai și începutul lunii iunie, și prima bătălie o și văd de pe acum pe hărțile mele : în zorii zilei, sub cer plin de avioane care-și descarcă bombe, înconjurată de crucișătoare și de contra-torpiloare, o flotă lentă, metodică, inexorabilă, formată din transportoare asemănătoare bovinelor, și din ambarcațiuni ușoare ce imită peștii, pentru a se ascunde mai ușor printre valuri, își va înfige pintenul în nisipul Normandiei, lăsînd acolo, în urmă, printre cadavre, dire roșii, pete negre, răni verzi-albăstrui. Viziunile mele variază în funcție de forța elementelor naturale : oare cerul va fi nepăsător în ziua aceea față de toată agitația oamenilor, favorabil, deci, fortărețelor zburătoare, etajate unele peste altele, ca măsurile dintr-o simfonie de Beethoven ? Ori norii vor apăsa teribilele mașinării, silindu-le să zboare, temătoare, cît mai jos, hîțînîndu-se prin goluri de aer și prăpăstii în care meridianele și orizontul

au să se înnoade, din lipsă de spațiu ? Și cum va reacționa marea : cu calm, nelăsînd să apară la marginea plajelor decît un strop de salivă, dovada indiferenței ei disprețuitoare ? Ori bătaioasă, ambițioasă să arunce cît colo vasele, să le frîngă pe unele, să le răstoarne pe altele, ca să ia și ea parte la sacrificiu ?

Aș vrea să-ți împărtășesc stările mele sufletești, chiar dacă știu că în prezența ta dorința mea ar dispărea. Cui să mă confesez ? Tu ai fi știut să rostești cîteva cuvinte de încurajare, pe care le-aș fi găsit reconfortante și pros-
tești, lipsite de putere, dar înzestrate cu o ciudată putere de alinare. Mi-ai spune să nu mă complic, să fiu atent la aspectele mărunte ale corpului și sufletului meu. În cîteva minute ai face ca mersul acestui secol să-mi pară lipsit de importanță și felul în care se va sfîrși războiul, aproape indiferent. Aș intra pe neașteptate : tu ai fi într-un capot bleu, iar tata ar avea un șal în jurul umerilor ; s-ar produce o agitație și, pentru cîteva minute, am fi toți foarte neîndemînatnici ; tu te-ai întoarce ca să-ți ștergi o lacrimă pe furiș și ca să-ți vii în fire ; tata m-ar strînge în brațe cu o falsă reținere și, înțelegînd că drep-
tul tău la emoție îl depășește pe al lui, ne-ar lăsa singuri ; tu ai ezita, cu toată ființa ta, între extaz și suferința extazului ; ai sfîrși prin a-ți lipi buzele de mîinile mele, ca pentru a mulțumi unei divinități că ne-a cruțat ; ai trece, puțin cîte puțin, de partea sfintei medio-
crități care rezistă tuturor loviturilor destinului ; mi-ai întinde papucii și mi-ai spune să-mi desfac centura, pen-
tru ca să mă simt în voie ; mi-ai vorbi despre mese, des-
pre igienă, despre felul în care te poți feri de guturai, sau în care îți poți stăpîni nervii. Aș fi dezarmat și nu aș mai evoca dezastrul mondial, nici măcar n-aș mai su-
gera că mă paște vreun pericol, cît de mic ; felul tău de a contribui la efortul de război ar fi ireproșabil ; te-ai preface că războiul nici nu există.

Ies din miasmele mele. Cressaty propune să mergem la aer. Ziua a fost lungă, iar munca istovitoare. Richards preferă să rămînă în birou : este tot în căutarea unei bri-
găzi motorizate pe care a pierdut-o pe undeva prin cîm-
pia Ungariei și pe care n-o mai găsește nicăieri. Ather-
ton ni se alătură. E primăvară, sau primăvara nu va mai

veni în acest an 1944, în care totul arată ca în noiembrie ? O ploaie subțire și ipocrită face ca Regent Street să semene cu un uriaș cimitir pentru monștrii antediluvieni, dintre care ultimii au murit, cu multe secole în urmă. O sirenă răsună, undeva, departe : este prima, cea dinaintea celei care va anunța întoarcerea avioanelor sau, dimpotrivă, este ultima, care ne promite o acalmie de trei sau patru ore ? Pe Bruton Street, imobilele purtând numerele 148, 150 și 152 sînt doar o grămadă de geamuri sparte și de grinzi care ard, în mijlocul pietrelor calcinate ; brancardierii Home-Guard-ului vin și se duc, fără panică. Se distribuie cuverturi, se ridică cîteva corpuri. Trecem indiferenți : cea ce ne interesează pe noi nu este ofensiva germanilor contra noastră, ci a noastră contra lor, iar disciplina ne cere să ne mulțumim cu ordinele. Sîntem plini de importanță, fericioși că aparținem unui nucleu de oameni indispensabili cauzei aliaților, Europei, întregului Occident, gîndurile ne sînt la fel de directe ca și mișcările ; nu este necesar să ni se tot repete scopurile acestui război și nici să ne rătăcim în doctrine în care tot revin noțiunile sacre de democrație și de libertate : noi sîntem cu totul de acord, tacit, fără nici o constrîngere. Totuși, în fiecare noapte Londra se distruge ; în fiecare zi monumentală pregătire a celui de-al doilea front îi strivește chiar pe aceia care îl făuresc în tăcere ; cifrele aduc, în fiecare minut, oboseala, nervii întinși, gata să se rupă, greutatea îndoielilor și a ispitei ; ah ! de ce să nu bei pînă te aiurești sau să tragi asupra mulțimii în momentul în care iese, calmă și eroică, din metroul în adîncul căruia s-a refugiat în timpul unei alerte de două ore ? Cînd ești depozitarul viitorului, cum sîntem noi toți, n-au cum să te atingă astfel de lucruri. Sîntem de bronz și voința noastră ne-o confirmă la orice pas.

Pe Piccadilly Circus ritmul s-a încetinit. Avem vreme ca să mergem să ne odihnim sau să mîncăm un sandviș sau să luăm, în picioare, o bere. Cressaty ar prefera să agate o fată pe Leicester Square : sînt rapide, eficace, ieftine și foarte pricepute : polonezii și cehii liberi le-au educat într-un mod satisfăcător. Atherton se întreabă dacă

o ceașcă bună de ceai, într-o ceainărie oarecare, nu l-ar reface după trei zile de surmenaj neîntrerupt. Înaintăm în întuneric ; îmi plac fațadele murdare din jurul lui Covent Garden, al căror baroc victorian a scăpat nestricat. Ne despărțim după câteva sandvișuri de piine neagră cu cașcaval și o jumătate de bere englezească, destul de caldă : sîntem niște eroi fără cel mai mic eroism. Ce am eu în comun cu acești cavaleri de la serviciul de informații ? Beatty, impasibilul căpitan, era învățător în Lincolnshire ; tatăl lui Atherton ține o farmacie la Manchester ; sînt convinși că Richards trăia de pe urma farmecului său și că era un fel de dansator modern ; Cressaty se trage dintr-o familie bogată și într-o zi se va duce să-și cultive pămînturile în Limousin. Hazardul ne-a legat unii de alții, și fascinația unei munci în colectiv ne impune o camaraderie pe care numai răsturnările de situații aduse de război o pot justifica. Poate că și secretul profesional făurește o conspirație a competențelor : mă îndoiesc însă. Dacă am purta cravate colorate, relațiile noastre n-ar mai fi aceleași : ca civili jumătate dintre noi n-ar saluta cealaltă jumătate. Pentru moment sîntem prieteni, și dacă unul s-ar afla în pericol de moarte, n-ar fi exclus ca ceilalți să se sacrifice spre a-l salva : proba rămîne nesigură, pentru că ar trebui ca incertitudinea adîncă ce ne domină să ajungă pînă în viscerele noastre ca să ne identifice în asemenea măsură. Sîntem uniți prin teroarea placidă : unde vom fi peste câteva săptămîni ? Unul va fi pierit prosteste sub bombe, pentru că a făcut pe nebunul într-un colț din Hyde Park, în compania unei curve cu buze decolorate. Atherton, de exemplu, ar putea să nu mai apuce debarcarea : ar fi de ajuns puțină dizenterie, sau o vînație la picior, făcută pentru că s-a grăbit să sară din trenul care l-ar duce la Southampton. Chiar din prima oră pe o plajă normandă aș putea primi un glonte-n cap : ar fi normal, cu totul obișnuit și fără nici un fel de consecințe asupra evenimentelor ; pe deasupra, dacă nu m-aș gîndi în felul acesta de trei sau patru ori pe zi, aș fi cel mai obtuz dintre optimiști : trăiesc astfel din rînjetele pe care le trimit morții.

Somnul vine greu. Asupra cărei Europe domnesc ? Rusia este scursă de sînge, bazinul Ruhrului arde în flă-

cări, pînă la periferia Hamburgului și a Frankfurtului, Iugoslavia a pierdut un om din zece și va pierde în curînd unul din trei, Polonia dispăre din memoria oamenilor, naziștii îi execută pe toți cei care îndrăznesc să gîndească, pe toți cei care îndrăznesc să ridă, în curînd îi vor executa pe toți cei care vor îndrăzni să respire, nu este nevoie să rămînă nici o urmă din Budapesta, din Strasbourg, din Milano sau din Praga, holera își desăvîrșește culesul ei macabru, ciuma neagră trimite pînă în cele mai retrase case de țară din Moldova sau din Courlanda scheletele ei, fericite să tîrască împreună cu ele altele și altele, în hora infernală a morții ; de ce Sena, umflată de sînge, n-ar duce cu ea, într-un talmeș-balmeș, turnurile catedralei Notre-Dame, părți din Luvru și palatul Chailiot, doborît brusc, ca o gheretă ? Și de ce ar mai exista o Franță, cu livezile ei care cîntă, sau cu lanurile de ovăz pe care vîntul le leagănă voluptuos, ca părul pe ceafa unei femei, sau cu potecile ei care duc de la un portal roman la un portal gotic, nebunatice ca braconierii și austere ca văduvele ce se grăbesc să-și mulgă vacile, cu acoperișurile ei atît de diferite, unele aplecate spre răsărit, altele spre apus, cu viile sale care duminica pleacă să se culce pe colina din față, pentru că acolo soarele este mai bun și pentru că, după ce secole întregi au dat struguri negri, vor, din pură fantezie, să dea unii mai veseli, mai luminoși, mai sonori ?

Voi lansa o armată întreagă împotriva Europei, care va sîngera din coapsă și din sîn așa cum nu a mai sîngerat niciodată. Pentru binele ei voi distruge Normandia, care îi va urî chiar pe cei care vor veni să o elibereze de rușine și de robie. Voi face să urle de durere fiecare coș de casă, fiecare zid, fiecare uliță. Voi elibera, dar să nu fiu întrebat ce : totul va fi o ruină. Voi reda demnitatea, dar să nu fiu întrebat cui : nu vor exista în fața mea decît lîntolii și gropi comune. Voi vorbi de adevăr, dar să nu fiu întrebat în fața cui : copiii cu capul retezat n-au cum să mai audă. Voi cînta un imn libertății și să nu fiu întrebat cum de sînt singur : chiar și ulmii își vor fi pierdut trunchiurile și rădăcinile. Voi impune pacea cu explozii de bombe și trimițînd, ca o scînteie în ochi, un avion de vînătoare în fiecare fereastră, dar să

nu fiu întrebat ce simt : satele vor fi mai turtite și întinse decât fețele sărbătorești de masă, proaspăt călcate. Închid, în sfârșit, ochii. Morala mea constă în a pregăti moartea a milioane de oameni ; asta nu mai este o datorie : a devenit a doua natură a mea. Mă aplec pe fereastră, alături de tine, la al zecelea etaj al imobilului tău de la New York, cireșii japonezi sînt în floare și trei șle-puri trec pe Hudson, în drum spre Staten Island, pe deasupra fluviului, norii se îmbulzesc într-un haos care, dintr-o clipă în alta, le modifică forma. Tata ne spune că o să răcim. Tu pui un disc de Chopin și îmi vorbești de Rahmaninov. Suspinele abia se aud, covoarele rămîn veșnic neuzate, pacea revine în suflele, iar compotul de afine mi se pare savuros.

*
* *

Paris, aprilie 1952

La Paris m-am instalat foarte modest : după zilele de fast de la Berlin a trebuit să-mi modific modul de trai, să-mi limitez cheltuielile la aproximativ 20.000 sau 25.000 de franci pe lună. Am schimbat, fără cine știe ce efort, o iluzie cu alta : nu voi mai fi un funcționar internațional cu puteri ambigue, ci pur și simplu un candidat la literatură, care-și încearcă șansa între cafenelele Deux-Magots și Flore. Ți-am împărtășit hotărîrea mea : imediat te-ai oferit să vii la Paris, să-mi găsești un mic apartament și, cu puținii bani strînși, să mi-l mobilezi elegant. A trebuit să inventez o mulțime de motive ca să te împiedic să faci această călătorie : aveam să-mi termin studiile, lansîndu-mă în același timp în scrierea unui roman, iar cum Sorbona era supraaglomerată, aveam să aleg o altă universitate, poate Lille, poate Bordeaux, poate Grenoble. Te-am rugat de asemenea să nu-l lași singur pe tata, chiar numai pentru două sau trei luni : era la vîrsta cînd munca devine apăsătoare și cînd trebuie sfătuit să fie temperat, ca să intre pe nesimțite în anii bătrîneții. Argumentele mele erau vagi, iar scrisorile tale mi-au

arătat că ești decepționată : în timp ce la Berlin îți acceptam coletele, și în consecință o anumită complicitate, la Paris mă îndepărtam de tine fără scrupule. Să păstrez distanța devenise pentru mine un imperativ zilnic, iar tu păreai să-ți dai seama, cu ciudă, de asta. Îmi puneai întrebări precise, de la care mă eschivam, cu multă grijă. Nu părăsisem postul meu din Germania în urma vreunui mare eșec, și nimeni nu mă concediase, nici englezii, nici francezii, nici rușii ; hotărâsem absolut singur că educația mea era neterminată și că era timpul să obțin niște diplome : ca fost combatant al forțelor americane, aveam dreptul la o bursă de studii modestă, timp de trei ani, și voiam să profit de ea. Scrisorile tale, opt sau zece pe săptămână, îmi arătau că nu mă credeai decît pe jumătate : această schimbare bruscă trebuia să aibă motive profunde.

Uneori lăsam predicile tale fără răspuns ; tu însă reveneai : o mamă, ca să fie utilă, trebuie să știe totul. Istovit, îți trimiteam telegrame aproape amenințătoare : „Oboseală extremă, plec la munte“, „Examen, scriu mai târziu“, „Am o groază de planuri, reflectez, sărutări“. Îmi lăsaî atunci un răgaz și-mi vorbeai de întîlnirile tale cu vreun tînr care făcuse războiul în Pacific și care îți dezvăluia starea mea de spirit, pentru că aveam amîndoi experiențe similare ; sau despre cutare doamnă care revenea de la Roma : ochii tăi se deschiseseră brusc asupra Europei de după război, atît de rănită, atît de nefericită și de înfometată. Mă linguseai, mă îmbrobodeai, îmi arătai o răbdare monstruoasă. Mă întrebai despre viața mea intimă, despre care nu aminteam nimic în scrisori : la 32 de ani nu mă gîndesc la căsătorie ? În misiya următoare îți retrăgeai cuvintele : în ultimă instanță era mai bine să cunosc mai bine femeile, nu ca învingător sau ca ocupant, ci ca om a cărui înțelepciune a fost sporită de evenimente. Te-am certat, fără menajamente : nu făcuseși nici un progres în psihologie și îmi vorbeai ca în 1939, amestecînd neliniștită morala și compătimirea cu un devotament prost recompensat. În scrisoarea de răspuns te-ai revoltat : nu era posibil ca băiatul tău să fie atît de crud față de tine ; sau eram serios bolnav, sau sub influența cuiva care îți vrea cel mai mare rău.

Am zîmbit. Trăiam cu Maria de aproape un an și tot-mai mă pregăteam să-ți anunț intenția mea de a mă căsători cu ea. În fond, mă incomodai și nu-ți rezervam un loc precis în existența mea. Nu aveam pentru tine nici un fel de ostilitate și-ți recunoșteam rolul pe care îl jucaseși în prima mea tinerețe ; acum nu știam cum să-ți folosesc sentimentalitatea și devotamentul ; cel mult, o dată sau de două ori pe lună, îmi spuneam, ar fi plăcut să petrec alături de tine o oră. Dar tu nu înțelegeai lucrurile ca mine : nu aveam dreptul să te exclud din gândurile mele sub pretextul că mă voi lansa într-o nouă aventură. În fiecare rînd al scrisorilor tale descopeream o ciudă abia camuflată într-o solitudine isterică. Sfirșeam prin a te citi cu tot mai multă neatenție și mă mulțumeam să îl cred pe cuvînt pe tata în ceea ce spunea el, în douăzeci sau treizeci de cuvinte, în josul paginii : găseam acolo esențialul evenimentelor fără importanță care formau plictisul existenței voastre. Vă schimbaseră cu ceva revoluția din 1917, exilul din Bulgaria, instalarea în Belgia, războiul, cincisprezece ani mai târziu, exodul, plecarea în Statele Unite, bunăstarea relativă de la New York ? Vă invidiam seninătatea și bănuiam că tata știe, undeva, în adîncul sufletului său, cît e de costisitoare, în timp ce tu i te adaptai cu inconștientă. Comparam resemnarea lui curajoasă cu renunțarea ta indolentă și ajungeam la concluzia că aveai dreptate să nu ai încredere în mine : spre tata se îndrepta de acum înainte, cu reținere, toată atenția mea.

Ai vrut să cunoști cel mai mic detaliu al vieții mele cotidiene : cum nu vedeam prea bine, aveam oare destulă lumină, mă mulțumea baia mea ? Trebuia să iau seama la alimente și să evit mezelurile : cel mai bine ar fi să angajez o femeie care să-mi fie și menajeră și bucătăreașă, iar dacă nu-mi puteam permite această cheltuială, care nu însemnează în nici un caz lux, subliniai tu, aș putea să iau bani din contul nostru comun, de la bancă. Trebuia mai ales să evit restaurantele universitare : un an de frecventare a lor, și te alegi cu un ulcer stomacal ; vorbeai în cunoștință de cauză, căci, mîncînd tu însăși orice, sufereai deja de această boală. Insistai asupra necesității unui somn regulat : cel puțin opt ore ; masajul

este de asemenea indicat pentru persoane ca mine, care au tendința să ducă o viață sedentară. Îți mulțumeam distrat pentru sfaturile tale, ceea ce nu te împiedica să revii : numai o mamă, nu-î așa ? putea să se ocupe de asemenea bagatele. Filozofia, literatura, ambițiile tumultuoase, toate acestea erau foarte bune : tu îți rezervai guturaiul rău îngrijit, tusea suspectă și constipația ; ți-am trimis fotografii cu interiorul locuinței mele : două camere banale, pe cheiul Louis-Blériot, al căror singur farmec era că dădeau spre Sena. Curiozitatea ta nu era satisfăcută : judecînd după perdele și după fețele de masă, intervenise o mîină de femeie. Nu te-ai putut abține : mă acuzai de ipocrizie și îmi spuneai că aveai și despre persoana mea, și despre gîndurile mele o părere din ce în ce mai aproximativă. Cu ce-mi greșiseși ca să te găsești azvîrlită în marginea existenței mele ?

Această punere la punct m-a cufundat în incertitudine : dorința mea de libertate era atît de mare, încît persoanele cele mai dragi îmi apăreau deodată ca niște obstacole puse în cale ; ele îmi închideau orice cale de comunicație între mine și mine însumi, așa încît nu le suportam mult timp. Uneori, speriat de singurătate, mă înforceam la ele, dar își învățaseră lecția și atunci arătau o detașare care mă rănea. Ce riscam fiind absolut sincer cu tine ? Nici una din deciziile sau din veleitățile mele nu erau condamnabile, iar pornirile mele cele mai puternice mergeau toate în același sens : împărțit între mai multe naționalități, rusă și belgiană, prin naștere, bulgară prin primii mei ani, americană de ocazie și germană printr-o maturitate grăbită, dobîndită la Berlin, aspiram să-mi fac rădăcini mai stabile și, pentru moment, mă convingeam că literatura franceză era singura mea patrie. Am început să-ți scriu mai multe scrisori pentru a-ți spune că studiile îmi luau puțin timp și că în realitate ceea ce conta pentru mine erau relațiile cu doi sau trei poeți, cu romancieri, cu oameni de teatru. Nu am reușit să găsesc tonul potrivit : îmi trădam în propriii mei ochi prea multă furie și crispare. Ne separaseră mulți ani, cu antractul amăgitor al revederilor, cînd eram și lacomi și calculați unii față de alții. Nu te mai cunoșteam prea bine

și nu aveam nici un chef să te redefinesc : tandrețea mea față de tine era teoretică, atenția mea abstractă, interesul, temperat de plictiseală. Îmi făceai mereu propuneri care mi se păreau suspecte : probabil că-mi venea destul de greu să mă cîntăresc singur pentru ca să mă încure în plus și cu imaginea pe care mi-o făceam despre tine, mereu reluată, zadarnic, și abandonată de fiecare dată, cu ușurare.

Mi-am organizat zilele cu strictete, metodic : Maria pleca la ora opt și jumătate la birou, la un serviciu economic al planului Marshall ; mă așezam imediat la mașina de scris, ca să bat trei pagini din roman. Nu scriam niciodată mai multe, pentru că, după propriile mele observații, densitatea este dușmanul descărcării, fiind de preferat să te oprești brusc, cu senzația că ai mai avea multe de spus, decît să spui pînă la capăt totul ; cel puțin a doua zi aveai să regăsești în tine ceea ce abia aștepta să fie numit în cuvinte. Puțin înainte de prînz, mă rădeam, coboram pe bulevardul Exelmans și-mi aduceam un morcov ras sau o salată de castraveți : cu ce rămăsese de seara îmi pregăteam o masă, mereu aceeași, care se termina cu un iaurt, o fructă sau o jumătate de baton de ciocolată. Între ora trei și patru, îmi reciteam cursurile, pe care le întrerupeam pentru alte lecturi : Sartre, Saint-John Perse, Henri Galet, Marcel Arland. Înainte de cină, o dată la două zile, luam metroul pentru Saint-Germain-des-Prés : mă întâlneam la Lipp cu alți poeți, oratori de cafea ce se credeau buricul pămîntului. Mă puneam într-o postură dezagreabilă vorbind despre teroarea nucleară și înălțînd în slăvi atomul ; uneori preziceam sfîrșitul existențialismului ce avea să vină așa cum venise și cel al suprarerealismului. Tatonam sufletele și spiritele, sperînd că de acum înainte aveam să fiu, cît de cît, acceptat : în tot cazul nu mi se lua în nume de rău că deranjasem o ordine stabilită, haosul intelectual fiind, de acum, propriu întregii lumi. Pe la ora opt mă întorceam acasă, sosise momentul dăruirii, al îmbrățișării. Nu întrerupeam această rutină decît ca să mă duc la cursuri, la Sorbona : trebuia măcar să obțin un act cu care să pot preda franceza, undeva în lume. La nevoie voi găsi un refugiu în așa ceva ;

dacă aveam să eşuez cu literatura, o să mi se deschidă cariera de profesor.

Nu aveam nici un motiv să-ţi ascund speranţele şi în-
doielile mele ; dar de ce să-mi asum riscul să ţi le împăr-
taşesc atîta vreme cît nu am nici o certitudine ? Ce mu-
tră o să fac în ziua cînd va trebui să-mi strîng bagajul
şi să recunosc că mîncărimea mea literară a fost tot atît
de fără viitor ca şi cea de altădată a tatii ? Aveam un or-
goliu uriaş ; eram liber să-ţi povestesc victoriile mele
şi-mi făceam concesiia să nu-ţi mărturisesc înfrîngerile.
Preferam să merg pe căi ocolite, să par nesigur şi neho-
tărit, să-mi păstrez pentru mine ezităările şi entuziasmele
succesive. Mai tîrziu, am să fac pe istoricul : îţi voi re-
zuma întîlnirile şi evenimentele care m-au marcat. Pen-
tru moment nu aveam cu ce să mă laud ; chiar şi legă-
tura mea cu Maria era banală, sau, în orice caz, aşa ţi
s-ar fi părut. Descopeream în mine teama de un verdict
pe care ai şti să-l faci necruţător : nu-mi vei ierta nici
o greşală, sau dacă mi-ai ierta-o, ai face-o doar ca să
mă recuperezi, paralizîndu-mă. Scrisorile tale au devenit
mai zăpăcite, ca şi cum nu te oboseai să le reciteşti : văr-
sai în ele toate amărăciunile, toate nerăbdările, toate ener-
vările tale. A trebuit să mă arăt mai necruţător : ţi-am
scris că un dialog cere puţină demnitate şi, timp de două
sau trei luni, am refuzat să te mai ţin la curent cu ce
aveam pe inimă. Eram sănătos, aveam din ce trăi mo-
dest, îmi continuam studiile : nu trebuia să ştii mai multe.
Am reînnoit stratagema fotografiilor : în pulover, aşezat
la masa mea de lucru, în impermeabil, în faţa Turnului
Eiffel sau a catedralei Sacré-Coeur, cu un ziar în mînă,
în piaţa Odéon ; tot privindu-le, puteai să-ţi formezi o
părere despre mine. Eu nu aveam mult timp de pierdut,
iar tu ce altceva puteai risipi într-o asemenea măsură ?

Somaţiile şi plîngerile tale m-au influenţat pînă la
urmă : bineînţeles că aveai tot dreptul să mai afli şi alt-
ceva despre fiul tău. Nu eram un monstru de răceală :
cel mult, prudenţele mi se transformau uneori în obsesii.
Maria m-a anunţat că patronii ei o trimiteau pentru zece
zile într-o delegaţie, mai întîii în Austria, apoi în Turcia.
Am profitat de asta ca să-ţi telefonez, ceea ce nu făceam
niciodată. De ce n-ai venit imediat în Europa, după ce

te-ai asigurat că niște prieteni au să aibă tot timpul grijă de tata ? Vremea era frumoasă, Europa primitoare, ai vedea-o și pe tinăra cu care, pentru moment îmi împart viața, ai locui la mine în timpul absenței ei, apoi te-ai duce la Mondorf pentru o cură, cum obișnuiai să mergi la Vichy sau la Bad Neuenhar, înainte de război. Tu, care cinsteai atît de mult memoria mamei tale, te puteai opri la Bruxelles, și poate acolo ai întîlni cîteva vechi cunoștințe. O săptămînă și jumătate mai tîrziu ai debarcat la Le Havre, bine dispusă și într-o formă excelentă. La Paris ai ținut să faci mai întii turul muzeelor, iar hotelul tău de pe Madeleine, deși de categoria a doua, ți s-a părut drăguț. Mi-ai povestit că irosiseși mulți ani tot întorcînd degeaba lucrurile pe toate fețele și tot făcînd reflecții inutile. În sfîrșit țineai să te pui de acord cu opera ta și înclinările te duceau spre pictură și spre sculptură. Educația ta muzicală se terminase de mulți ani, iar ceea ce ascultai la radio îți era de ajuns. Cel puțin artele plastice aveau meritul că te obligau să te miști, să faci mici călătorii, să-ți modifice gusturile. Mi-ai mărturisit că vizitaseși muzeele din Philadelphia, Washington și Cleveland : nu erai chiar așa înapoiată cum te credeam. Te-am însoțit de mai multe ori la Jeu de Paume, unde te-ai recules în fața catedralelor lui Monet, și la Muzeul de Artă Modernă, unde, spre surpriza mea, i-ai recunoscut imediat și fără nici o ezitare pe Rouault, Juan Gris și Dufy.

Abia în a cincea zi ai început să-mi pui întrebări ; fără îndoială că așteptai confidențe și, bănuindu-mi încurcătura, preferai să-mi lași mie inițiativa micilor indiscreții. Am crezut că ar fi mai bine, în loc să te invit la noi, să ți-o prezint pe Maria la hotelul tău, la o limonadă sau o cafea. Te-ai îmbrăcat cu grijă și i-am cerut și Mariei să-și pună una din rochiile ei care îmi plăceau cel mai mult : ocazia cerea o anumită solemnitate. Ați fost amîndouă perfecte și rezervate ; dincolo de curiozitate, am descoperit repede o ostilitate reținută : bineînțeles te-ai extaziat de trandafirii pe care ți i-a adus Maria, dar am văzut după cum mă scotoceai cu privirea că treceai atenția în contul meu. Ați stat la taifas despre lucruri fără importanță : Parisul este mai sărac după război, oamenii sînt mai puțin eleganți ca la New York, culoarea gri domină peste tot,

farmecul lui șterge pînă la urmă toate defectele. Ați vorbit despre cîrpe : prețul pălăriilor, al ciorapilor de nylon și al pantofilor a ocupat un loc important în discuția voastră. Ați găsit ceva comun : croitorii, tu amintindu-ți numele mari dinainte de război, Poiret, Chanel, Patou ; ea simțindu-se mai la îndemînă să-i pomenească pe Jacques Fath sau pe Cristian Dior. Ai acceptat fără fașoane să cinezi la noi a doua zi. Nu v-ați spus nimic deosebit, iar tu te-ai neliniștit doar de locul cărților mele, al biroului și al meu personal. Am înțeles că păstrai pentru altădată o mulțime de sugestii și poate o mulțime de critici : înregistrai fiecare reacție și cea mai mică propoziție ; bineînțeles, mi le vei servi mie cîndva, mai tîrziu, trunchiate. Nu mă simțeam deloc în largul meu : erai amîndouă niște străine, iar eu mă gîndeam la capitolul de roman pe care îl întrerupsesem pentru această întîlnire de prisos. Tu te vei întoarce în Statele Unite, iar Maria va deveni sau nu va deveni soția mea : nu voiam încă să mă hotărăsc. Mă așteptam la întrebări precise, eventual chiar la un adevărat bombardament : eram sigur că ai să o chestionezi pe Maria asupra familiei ei, asupra mediului din care provine, asupra studiilor, asupra a ceea ce gîndește despre lume, și mai ales despre mine. Îmi imaginam capcane și viclenii ; cum nu am observat nici unele prea flagrante, am fost gata să cred că soarta mea ți-este indiferentă. Pe de o parte, asta mă ușura, pentru că nu ai să mai exerciți presiuni asupra mea ; pe de altă parte, mă simțeam jignit să ocup un loc atît de mic între preocupările tale. Ai lăudat cu măsură masa și i-ai urat noroc Mariei, fără să faci nici cea mai mică aluzie la viața noastră comună. La rîndul ei, Maria ți-a arătat fiecare colțișor al dormitorului ; ar fi încîntată dacă ai vrea să-l ocupi cît lipsește ea ; cît despre mine, eu aș putea dormi pe divanul mic din salon. Era și simplitate și răceală în aceste cuvinte ; poate că nici una, nici alta nu aveai gînduri ascunse. Uitasem că puteai să te arăți amabilă și liniștită.

Cum a plecat Maria, te-ai instalat la noi, nu ca să economisești bani, ai precizat tu, nici ca să te amesteci în viața mea, ci numai ca să-mi pregătești anumite feluri de mîncare care-mi plăceau. Mi-ai spus, ca din întîmpla-

re, că nu trebuie să-mi petrec toată ziua cu tine : nici să-mi deranjez din cauza ta studiile, întâlnirile sau lucrările literare. Ai început prin a muta câteva lucruri : o oglindă în baie, o vază în altă parte, o noptieră, niște perne, cartea de telefon. Foarte curînd ai deschis bătălia contra cuțitelor, a furculițelor, a sobei cu gaze, periculoasă și nesănătoasă, a culorii mochetei, a ascensorului și a întregului imobil. Mă distrăm ; după două zile nu mai iertai nimic : apartamentul era mediocru, strada nedemnă de mine, vederea spre Sena împiedicată de fabricile urite și demoralizante. Vorbele și mutările mărunte nu ți-au ajuns : ai trecut la acte eroice. Ai aruncat jumătate din crătiți și le-ai înlocuit cu altele, cumpărate la Printemps : se puteau curăța mai ușor de grăsime, ai motivat. Ai adus un reșou mai luxos ca al nostru și lustre mai puternice care, după părerea ta, îmi vor obosi mai puțin vederea. A trebuit să pun capăt zelului și cheltuielilor tale : ți-am spus, cu un fel de ironie glacială, că viața materială mă lasă indiferent ; nu părăsisem fastul de la Berlin ca să-mi fac acum griji pentru mobilă. Mi-ai demonstrat imediat că pentru ca să ajung un mare scriitor trebuie să am o pernă moale, o tigare inoxidabilă și un robinet silențios. Nu ți-a fost suficientă această lecție despre arta de a trăi. Pe negîndite, într-o dimineață, la micul dejun, m-ai întrebat dacă într-adevăr aveam de gînd să mă însor cu Maria, numind-o „femeia aceea“. Am simțit cum mă înfurii și am avut un mare merit că am putut să mă stăpînesc. În loc să contraatac și să fac elogiul prietenei mele, ți-am spus foarte simplu că nu-i găseam nici un defect strigător la cer. Mi-ai răspuns că pot să am dreptate, dar că nu te căsătorești cu o femeie pentru că nu are defecte, ci pentru calitățile ei ; or, tu nu-i vedeai prea multe : pentru tine Maria era energică, deci calculată, hotărîtă, deci fără scrupule, muncitoare, deci plină de ambiții secrete, realistă, deci incapabilă să înțeleagă problemele inimii și ale spiritului. Te-am lăsat mult timp să vorbești și chiar ți-am servit în acest timp ceaiul cu cornuri ; după ce-mi trecuse surpriza, discursul tău mă amuza copios. Am văzut în el toate aberațiile de care este în stare o mamă atunci cînd bănuiește că va trebui să împartă cu altcineva tandrețea fiului ei unic : o treime sau un

sfert pentru ea și restul pentru o străină, ajunsă cea mai crudă uzurpatoare. M-am gândit atunci pentru prima oară că ai fi un bun personaj de roman, într-o zi. Îți studiam comportamentul ca un clinician. Mirată, pentru că întâlneai atât de puțină rezistență, te-ai adâncit în demonstrația ta : Maria era o mărunță secretară, care își ascundea sub niște maniere superficiale fața ei adevărată, n-ai precizat care anume. Nu se potrivea deloc cu bogăția mea sufletească, fiind mult prea bine organizată în viața ei de zi cu zi ca să mai lase și cel mai mic loc imaginației și sufletului, care au nevoie de visare sau măcar de o anumită descărcare. Ea nu îmi înțelegea profunzimea și-mi rezerva deziluzii amare ; nu trebuia să-ți cer dovezi : intuiția ta feminină nu putea să te înșele.

Te-am întrerupt numai ca să-ți spun că te-ai împotmolit în plină ficțiune : un bun exemplu de urmat pentru un viitor romancier. Ai refuzat să înțelegi ironia frazei mele și ți-ai continuat munca de subminare cu și mai mare zel : Maria era americană, așadar cu totul insensibilă la dimensiunea nevăzută a ființelor, în viață nu era condusă decît de interes și firea ei aspră și arivistă mă va face să sufăr ; purtarea ei este a unei femei ambițioase și fără scrupule, chiar dacă pe moment se preface că mă iubește. Dealtfel este de ajuns, m-ai asigurat tu, să vezi cum arată apartamentul nostru ; prea ordonat, cu totul anonim, lipsit de acea nonșalanță care este semnul adevăratei generozități. Te-am felicitat și a doua oară pentru calitățile tale literare : alunecai de la roman la poezie și de la poezie la eseul filozofic. Ca să mă faci să-mi pierd cumpătul, ai scos un argument suprem : Maria nu era destul de rusoaică. De data aceasta mi-am schimbat comportarea și te-am lovit, spunîndu-ți cîteva adevăruri neplăcute : în schimb, tu erai mult prea rusoaică, mult prea slavă, mult prea incoerentă și prea nedisciplinată pentru gustul meu. De la 20 de ani purtam în mine această nemulțumire față de tine, și trebuia într-o zi să ți-o și spun, cu toată brutalitatea. S-au adunat și alte reproșuri pe care aveam să ți le fac : cine ți-a dat ție sarcina să-i judeci pe alții și să tragi concluzii fantaziste în situații în care se cerea puțină discreție, puțină reținere ? Nu erai decît o țată îmbătrînită, orbită de ge-

lozie, și, în loc să-mi pui cînstit cîteva întrebări, preferai, din lene, să-ți bazezi întreaga ta atitudine pe niște biete aparente. Instinctul, de care erai atît de mîndră, se to-pise în bliguielile tale iresponsabile și demnitatea ți se dizolvase și ea, ca un săpun.

O vreme am tăcut : era mai bine să uităm de cearta noastră și să ne împăcăm într-un muzeu, în fața cîtorva pînze moderne. Am mers pe aleea Președintelui Wilson și ne-am comparat preferințele și aversiunile în fața lui Fernand Léger, a lui Van Dongen, Mondrian, a cubiștilor, foviștilor și suprarealiștilor, ale căror calități tehnice le admirai, fără să le înțelegi cu adevărat. Poate că doar în prezența lui Delaunay s-au întîlnit mai bine gîndurile noastre într-un fel de bucurie comună. Eram gata să-ți iert exagerările, cînd ți s-a părut că e cazul să mergi mai departe. După tine, era foarte lăudabil să te lansezi în literatură ; eu nu făceam decît să urmez, la o generație distanță, exemplul tatei, dar și viitorul trebuia să mi-l construiesc pe sentimente solide, nu să mă las sedus de prima femeiușcă, sub motivul că e pricepută la pat și-l are pe vino-ncoace. Ne-am așezat la o masă la Rumpel-mayer, cofetarul de pe strada Rivolli, al cărui farmec desuet, ajutat și de o cremă de castane, ți-a amîntit la-comele conversații de la Odessa și de la Bruxelles. Ți-am ținut, metodic, o lecție de psihologie, vorbindu-ți despre mine, ca și cum m-aș fi cunoscut la perfecție : nu eram o ființă spontană, și faptele mele necugetate erau foarte rare. Pe Maria o iubeam cu adevărat, fără ca să fie o pasiune devoratoare ; ea nu prea semăna cu mine și tocmai acest lucru îmi plăcea, că unele calități ale ei le com-pletau pe ale mele ; ea îmi insufla încredere și avea o fire egală și echilibrată, care îmi compensa toanele ; eu, în schimb, îi educam gustul și îi dădeam sentimentul că participă la o întreprindere periculoasă : instalarea mea în lumea literară.

Explicațiile acestea nu au avut prea mare efect asu-pra ta. Tot clătinaî din cap, trăgeai pe nări parfumul ceaiului chinezesc, suspinai fără explicații, refugiata în-tr-un scepticism neexprimat deloc prin cuvinte. Aș fi preferat un atac direct, și aceste tatonări m-au făcut să-mi pierd sîngele rece. Am fost și eu la rîndul meu dur,

exagerat, nedrept : nu aveai dreptul să apari deodată dintr-o Americă ce te făcuse vulgară, ca să-mi schimbi viața, ca și cum aş fi fost o mobilă pe care o muți, aşteptînd să o arunci la gunoi ; n-avuseseseşi niciodată delicateţea să stai deoparte şi-ţi afişai prejudecăţile, fără nici cel mai mic efort de înţelegere ; te considerai infailibilă, ceea ce-ţi dădea aerul acesta de superioritate de care aveam oroare ; în ceea ce mă privea, aveam destulă experienţă ca să fac diferenţa între un capriciu şi o pornire adîncă, între distracţie şi dragoste. Imediat după aceea, demonstraţia mea mi s-a părut la fel de meschină ca şi reproşurile tale : aveam amîndoi talentul de a exagera şi de-a ajunge la reproşuri destul de josnice. Brusc, ți-am declarat că probabil nu o să mă căsătoresc cu Maria ; deocamdată făceam doar o încercare, îmi plăcea destul de mult, dar nu luasem încă o hotărîre şi, la urma urmei, da, era mai bine să am şi alte aventuri, să trăiesc ca un scriitor boem, independent, imprevizibil, fără să fiu legat de cineva.

Oare acest tablou te-a impresionat mai mult ? Poate că m-ai văzut deodată ca pe un vagabond, un beţiv, un tînăr îmbătrînit înainte de vreme, care trece de la o inimă la alta, ca de la un felinar la altul, un ins adorat şi părăsit, genial, dar incapabil să se apere de loviturile soartei. Tactica mea nu era rea : în fond, mă preferai cumîntît, aşezat, chiar şi după o alegere greşită, decît pradă propriilor mei demoni. Puţin descumpănită de alternativa pe care ți-o înfăţişasem, ai găsit repede o a treia soluţie : de ce nu m-aş stabili în Statele Unite, unde se putea reuşi mai bine decît în Franţa, așa cum mă rugaseşi de atîtea ori, din 1945 pînă azi ? M-am lansat într-o nouă demonstraţie : pentru mine, America a fost o simplă întîmplare, o paranteză, un interludiu de care nu eram responsabil ; nu aveam nici o aversiune specială faţă de această ţară, dar viitorul meu era în Europa, şi mai ales la Paris ; în această privinţă convingerea mea era de neclintit, şi luptasem destul ca să-mi încerc aici norocul ; limba mea era franceza, şi nimic nu mă putea hotărî s-o schimb. Sinceritatea mea ți s-a părut neînduplecată, așa că ai reluat ofensiva împotriva Mariei.

Duelul nostru verbal m-a tîrît atunci spre minciuni rocamboleşti : ți-am povestit cum, în timpul faimoasei blocaade din 1948 și 1949, fusesem într-o zi arestat în Germania de Est, în timp ce mă duceam cu mașina oficială la Cartierul general din Pankow ; avertizată de misterioși agenți dubli, Maria împărțise în așa fel bacșișuri și amenințări încît după cinci sau șase zile de arest, fusesem eliberat. Neîncrederea ta în sovietici era atît de mare încît acest nenorocit roman foileton ți s-a părut perfect credibil. Rîzînd, sarcastică, trufașă și disprețuitoare, mi-ai spus că nu trebuie să ne căsătorim cu toate ființele care ne salvează viața, altfel, unde am ajunge ! Această enormitate ne-a împăcat : în cea de a doua vizită la muzeu am făcut între noi schimb de impresii savante și subtile, atît în fața lui Picabia, cît și a lui Jacques Villon. Pînă la plecarea ta la Mondorf, trei zile mai tîrziu, ne-am păstrat, cu mari eforturi, buna dispoziție. Mi s-a părut inutil să te previn : în cazul unei alegeri dramatice între tine și Maria, ea va fi cea care va învinge.

*
* *
*

Paris, iulie 1977

Îți poți înșira mama pe capitole ? Îmbrăcînd-o în cuvinte, nu-i deformezi oare imaginea ? M-am dăruit unei operațiuni imprevizibile și suspecte : să te fac să trăiești din nou, povestindu-te ca pe un personaj livresc, nici mai adevărat, nici mai fals decît cele cărora le dau viață, fără să fi existat vreodată. În fața acestei nevoi care mă împinge, dinăuntru, să te reinventez, în numele unei onestități mult prea periculoase, mult prea amețitoare pentru ca să rămînă mereu ferită cu totul de greșeli, sînt plin de scrupule și de reticențe. Abia capăt însă senzația că mă înșel pe mine însumi și înșel memoria ta, că o altă reacție mă stăpînește : ce fidelitate care să nu treacă prin sita cuvîntului, aș putea să invoc ? Trăiesc din scris, suport toate consecințele faptului că scriu : în pragul celor 60 de ani ai mei, tot restul îmi apare sărac

și banal. Pentru că sînt atît de neîncrezător față de ideea de mi-o fac despre mine și mereu paralizat în fața mult prea banalei evidențe, tot ceea ce spun, referitor la mine, este alambicat, contorsionat. Mi-ar reuși mai bine imaginarul ; eu nu-l admir însă cine știe cît, pentru că hrănește visele și deloc conștiința ; așa se întîmplă cu orice subterfugiu. Dimpotrivă, ceea ce spun despre tine trebuie să corespundă, pe cît posibil, mentalității, trăsăturilor tale fizice : cînd se risipește fumul gros al ficțiunii, eu sînt dator să te arăt așa cum ai fost în realitate. Este în joc liniștea mea : nu trebuie să mă pierd în complicații, ci să-ți fac un portret în care să poți fi recunoscută.

Fără îndoială că ar trebui să contez pe memoria mea atotștiutoare, dar nu pot să am deloc încredere în ce a ajuns ea : uneori este ciudat de limpede, de netedă, alteori parcă pe dos, alteori găurită ca resturile unei gamele pe un cîmp de război, la trei ani după moartea ultimilor combatanți. Suprafața ei prea netedă mă enervează, cîteodată încerc să o dreg cu ce-mi stă la îndemînă ; o improvizație întotdeauna abuzivă, adică. Pe tine te văd din nou așa cum ai fost, sau, supremă ironie, pe mine, așa cum am fost eu ? Ești oglinda mea, cu condiția ca, pe măsură ce tu te pierzi în trecut și în reconstituirile lui înșelătoare, să nu ajung eu oglinda ta : imaginile noastre își răspund și se dezminț una pe alta, pentru ca foarte curînd să devină doar reflectări aproximative ale unor modele dispărute pentru totdeauna. În astfel de cazuri, emoția înlocuiește imparțialitatea și îmi spun că scrisul echivalează trăitul ; tu ești ceea ce eu reușesc să exprim din ființa ta, dincolo de moarte. Mă resemnez să urmez o anumită vibrație ce deformează totul și care te impune scrisului meu pentru că este, rînd pe rînd, dureroasă și eliberatoare ; imaginea pe care, puțin cîte puțin, o capeți în această carte corespunde, în mare, celei pe care alții, mai imparțiali, și-au făcut-o despre tine ; dar numai ea va dura, în timp ce mii de alte amintiri se vor descompune în minți leneșe.

Cred că memoria este ca o femeie care se plimbă distrată, vâlul, prost legat de pălărie, îi cade pe ochiul stîng, soarele îi închide ochiul drept : își eliberează fața, zărește unele amintiri, le pierde iar din vedere, le prinde

din nou ca să le piardă iar ; unele sînt foarte apropiate, și ea, neîncrezătoare în sine, se întreabă dacă nu cumva sînt, dimpotrivă, foarte vechi ; cu cele foarte proaspete îi place să se joace, stăruie să le precizeze cu o limpezime maniacală, pînă ajunge să le denatureze. Mă gîndesc la tine, cea de pe vremea cînd eram copil : totul era senin, radios și simplu, dar ce pustietate între diferitele scene ! Mă gîndesc la tine, cea de cînd eram adolescent și, curios, tu treci în penumbră, în acei ani '30, cînd alții au ocupat primul loc : prietenii, fetele dorite, profesorii, oamenii celebri din enciclopedie, gata să-mi îndrume pașii. Mă gîndesc la tine, cea din anii '40, și-mi spun că poate tu ai fost consolarea îndepărtată a unei avalanșe de orori, din care numai nenorocirile aveau să mi se fixeze în memorie. N-am ce face, dar ceea ce-mi rămîne din tine, cea din anii '50 și '60 este mișcător, parcă ar trebui să mă mulțumesc cu fotografii îngălbenite, cu scrisori indescifrabile, cu filme proiectate de la coadă la cap, pe un ecran murdar ; mă eliberasem chiar în așa măsură de tine, maturitatea mă lăsase chiar atît de singur, pradă propriilor mele contradicții, fără ca tu să mai poți, în vreun fel, interveni ? Ultimii tăi ani, în schimb, mi te restituie intactă, tiranică, gravă, insistentă : de fiecare dată cînd îmi vine în minte o amintire din această perioadă am o presiune, aproape insuportabilă, în tîmple, sentimentul că un boxer uriaș, beat de propria sa importanță în seara victoriei, îmi strînge calota craniană, așa cum ar strînge, pînă plesnește, un pepene verde.

Memoria nu cunoaște disciplina : parcă ar fi un fur-nicar deranjat de un Cataclism ; scapă fiecare așa cum poate ; fug în toate părțile. Imaginile se succed, fără să le pese de cronologie și se antrenează unele pe altele ; uneori le compar cu obiectele și trupurile dintr-un avion accidentat la 10.000 de metri altitudine, pe care le soarbe cerul : după un bătrîn ciufulit vine o valiză, după o sticlă o pereche de ochelari, după o femeie însărcinată un fotoliu, după un diplomat două surori gemene, o măsuță cu roțile, pe toate le absoarbe, talmeș-balmeș, vidul. Deși natura imaginilor este diferită, uneori ele se întrepătrund,

ca să formeze altele, artificiale ori monstruoase. Când intră în contact una cu alta, spațiul și timpul dispar, și se întîmplă ca să atribui vreunui incident uitat, de la Bruxelles, ceea ce s-a petrecut la Sofia. Atunci sînt obligat să apropiu sau să separ gesturi și cuvinte care nu au nimic în comun; memoria se corectează, se repară, se cîrpăcește, se imită: este tabloul unui maestru, aflat la îndemîna unui falsificator, sau o mobilă de epocă, lucrată în lemn putred. Te cufund în memorie și te scot afară, ca și cum această experiență de chimie ar putea să-ți dea înapoi autenticitatea, pierdută pentru totdeauna. Manipulîndu-te astfel, te însuflețesc sau te mai omor o dată?

O stranie osmoză are loc atunci. La distanță de douăzeci-treizeci de ani pot să deslușesc un anumit zîmbet abia schițat sau anumite cuvinte rostite; cînd, dimpotrivă, trebuie să-ți atribui sentimente, ți le atribui pe ale mele. Fără îndoială că ele le întîlnesc pe ale tale, într-un fel de logică puțin simplistă; la capătul a o sută de pagini de astfel de mimetism, sfîrșesc prin a-ți semăna, iar dacă vorbesc despre tine, îmbătat de entuziasm sau cu repulsie, mă surprind că de fapt tot timpul vorbesc numai despre mine. Mai încolo, peste o jumătate de carte, vom putea fi separați unul de altul? Ce înseamnă obiectivitatea, cînd te afunzi într-un suflet, devenit imaginar, ca într-un fel de mîzgă, și acolo nu găsești altceva decît sufletul tău? Trebuie, de-acum înainte, să modelezi noroiul, să ai grijă să se usuce, să-i dai o semnificație precisă? Tot ceea ce spun despre tine se aplică la mine însumi: din cauza asta mă sufoc și în anumite momente mă chinuie dorința să fug de tine, să rup aceste pagini, să scap, luînd o eroină mai simplă, pe care ar fi de ajuns să o inventez și care nu m-ar urmări cu verosimilitatea ei. Răul s-a produs: nu mai sînt stăpîn pe cuvintele mele, pline de tine, ca păduchii îmbuibăți de sînge, după o noapte în care au supt un biet om adormit. Cine sînt eu ca să dau porunci cuvintelor, singura mea substanță? Cuvintele mă maltratează, mă conduc, mă devoră. Le împrumut o șoaptă, și ele îmi iau întreaga răsufare îmi istovesc pieptul și îmi străpung toracele, fără ele, n-aș mai putea să respir. Se împing, ca o turmă de bouri nerăbdători: care dintre ei va lua primul formă,

obligîndu-i pe ceilalți să se calce în picioare, să se strîvească în iarbă ? Altădată, degetele mele încă mai aveau privilegiul de-a comanda silabelor să se alcătuiască după voia mea ; azi, regula s-a schimbat, și numai cuvintele au privilegiul de a conduce povestirea sau de a desprinde din neant un personaj : în ciuda a ceea ce vrem noi doi, ești ceea ce hotărâsc ele că ești. Bineînțeles că aş putea să le gonesc și să închid cartea. Recunosc, însă cu umilință, că ele sînt mai tari decît rușinoasele mele argumente : îndrăznesc oare să afirm că ceea ce exprimă ele simțeam și eu, cu tot atîta fervoare ? Ele mă întrec, și justifică, anticipat, ceea ce aş gîndi despre tine. Dacă îți sînt necredincioase, nu mă trage pe mine la răspundere. Între noi fie spus, nu mai este loc pentru adevăr : povestea ne face rînd pe rînd să ne certăm și să ne împăcăm. Mi-am luat dreptul, foarte discutabil, să te invoc : nu-l am și pe cel de-a te face să renaști așa cum ai fost. Aduc fără încetare portretului tău noi retușuri care, pagină după pagină, se îmbogățește cu un relief neprevăzut, sau se șterge în jocul unor slabe aproximări : de fapt, realizez autoportretul meu.

* *

Ostende, vara lui 1933

Purtarea ta față de mine era simplă și destul de rigidă : eram pe cale să intru în ceea ce prietenele tale numeau vîrsta ingrată, cînd aveam să devin nervos și imprevizibil. Nu era nevoie să mă dojenești și nici să mă ocărăști tot timpul : îl loc să te ocupi de creșterea spiritului meu, aspru și lacom, ajungea să-mi asigur un echilibru corporal ireproșabil. Trebuia să mănînc mult spanac, andive și mai ales ficat de vită, cît mai în sînge cu putință. Mai trebuia să fac două dușuri pe zi, ceea ce-mi activa circulația sîngelui și-mi spăla sufletul de gîndurile nesănătoase. Nici una din aceste măsuri de igienă nu valora, în ochii tăi, cît o vacanță de trei săptămîni la mare, în luna august ; aerul marin, pielea sărată de apă,

iodul, soarele : ce putea să fie mai minunat pentru un băiat în plină dezvoltare, care deja suferea de prea multe lecturi și de lipsa de mișcare ? De acord cu tata, mai mult indiferent decât convins, ai ales o vilă la Mariakerke, cu plajă pentru familie, avînd și avantajul că se afla la patru kilometri de Ostende : în timp ce noi doi, tata și cu mine, o să facem baie în mare, tu puteai să te duci la ceaiurile dansante de la hotel Palace, unde cumetre slave, poloneze sau sirboaise, cele mai multe, au să te cufunde iarăși în nostalgia risipei sentimentale de la Odessa, chiar dacă-ți trebuia o bună doză de imaginație ca să-ți mai amintești nopțile de acolo ; în fața unei cafele frăpate, deasupra cu un strat din zahăr candel violet, la umbra palmierilor de carton presat, în mijlocul suspinelor și al sărutărilor de mîini în manieră flamandă, lăsînd urme ca pe pînzele lui Jordaens, iluzia abia dacă rezista.

Trebuie să o fi întîlnit pe Cécile Dewaet pe nisipul umed, într-o zi umedă la o oră de reflux cînd băieții de vîrsta mea, în loc să înoate, improvizau jocuri cu mingea : se formau echipe, se mobilizau băieți și fete, se stabileau reguli și se aduceau inovații distractive handbalului și baschetului ; de exemplu, punctele marcate se puteau schimba pe plase de pește în miniatură sau, dacă părinții se prefăceau că nu te supraveghează, se puteau fura sărutări. Mai ales metoda aceasta făcea furori, iar adulții, din comoditate, nu se opuneau decât în cazuri extreme : nu aveam dreptul să rămînem decât un minut în cabinele de baie : odată depășit acest răstimp ei veneau să ne verifice cumînțenia gesturilor. Cécile Dewaet era înaltă, subțire, veselă și abilă. Jumătate sparanghel, jumătate țipar, prindea mingile de tenis sau mingile de fotbal cu o dexteritate pe care i-o invidiam toți ; cum avea cu doi ani mai mult decât mine, am considerat-o o vreme dușmanca mea, pentru că mereu mă bătea la puncte. Uneori mă bosumflam, alteori aveam chef să-i pun piedică. Într-o zi, cînd a cîștigat un meci de baseball cu o agilitate deosebită, am acuzat-o că a profitat de vîntul care bătea în direcția mea. A izbucnit în rîs și, ca să mă consoleze, m-a sărutat pe gură, cu buze lacome. M-am șters cu un dezgust demonstrativ, făcînd-o să exclame :

— Ascultă, mă pricep și la sărutări mai dulci, mai uscate. Nu crezi ? Vrei ?

Nu știam ce să răspund și am început să joc cu o furie care a fost cît pe-aci să mă facă să cîștig partida. A adăugat :

— Data viitoare, cînd o să cîștigi, te aștept acolo... în cabina galbenă.

Am avut insomnie noaptea, și în următoarele două zile am fost atît de lamentabil la joc, încît partenerii mei m-au huiduit, și chiar și-au pus întrebarea dacă nu trebuie să mă elimine din echipă ; eram bun numai să fac castele de nisip cu băieții mici. Către ora 5, Cécile Dewaet s-a apropiat de mine :

— Să te consolez ? m-a întrebat și m-a luat de mîină.

În cabina unde am ajuns după multă fereală, căci mi se părea că douăzeci de mii de turiști mă pîndeau și-și băteau joc de mine, erau două scaune pliante, cîteva suportene, niște halate de baie, o umbrelă, o pălărie mare de pai. Cécile Dewaet a închis ușa cu cheia pe dinăuntru : eram în întuneric.

— Vrei să te dezbraci ? mi-a spus.

Am preferat să pun mîna pe sînul ei tare și mic, apoi pe genunchii, prea ascuțiți pentru gustul meu. Și-a lăsat în jos tricoul pînă la brîu și m-a rugat s-o strîng în brațe, lipindu-și buzele de ale mele, pe care repede le-a despărțit cu o limbă caldă și pofticioasă. Eram în același timp tulburat și furios că nu mă puteam comporta cu mai multă pricepere. Cécile Dewaet repeta :

— Nu-i nimic, nu-i nimic.

Minutele mi s-au părut interminabile, iar frica mă îngheța. S-a dezbrăcat cu totul și m-a ajutat și pe mine să-mi dau jos costumul de baie. Pielea ei era călduță, dulce, atît de plăcută încît mă paraliza ; nu mă simțeam în apele mele, ca și cum aș fi crescut brusc, iar ea n-ar fi observat nimic. Mi-a așezat palma pe pîntecele ei și am explorat regiuni moi, acoperite de păr, alunecoase. Mi-am spus că trebuia să simt multă bucurie și uimire : însă eforturile îmi erau zadarnice, iar imaginația neîn stare să-mi procure nici cea mai mică plăcere.

— E pentru prima oară ? mi-a șoptit Cécile Dewaet.

În loc să-i răspund, m-am refugiat sub claviculele, apoi sub brațele ei ; mă apăram de ea și de mine însumi. Mi s-a părut că trecuse o oră întreagă. Ea m-a pipăit peste tot și s-a jucat cu sexul meu. Am binecuvîntat-o că este mai mare ca mine și că lua inițiative de care eu nu eram în stare. S-a frecat de mine cu putere și, brusc, mirosul ei mi-a dat un calm ciudat. Eram deasupra ei și aveam să fiu în ea ; mă ajuta și mă respingea în același timp. În sfîrșit, cu genunchii la înălțimea umerilor mei și cu unghiile înfipite deasupra șoldurilor mele, m-a împins spre ușa cabinei, strigînd :

— Urmarea miine !

Seara, în timpul cinei, ai găsit că eram palid, morocănos. Nu aveam poftă de mîncare și am rămas indiferent chiar în fața salatei de crevete, pe care de obicei o înghițeam cu poftă : chiar și renglotele de la desert mi s-au părut fade. M-ai tot întrebat : digestia mea era în regulă ? Mă insultaseră cumva camarazii de joacă ? Îmi fusese frig cînd făcusem baie în apa care în ziua aceea nu depășea optsprezece grade ? Mă obosiseră jocurile de pe plajă ? Nu eram în stare să vorbesc coerent : ai tras concluzia că trebuia să nu-mi mai dai voie să fac plimbarea de seară pe dig ; voi merge la culcare la ora zece. Am avut o noapte frămîntată, dar dimineața am simțit un fel de ușurare, care ți-a risipit toate bănuielile. Totuși, Cécile Dewaet nu s-a arătat, iar cabina de baie a rămas închisă toată dimineața. Ți-am spus că aş merge și eu la Ostende ; surprinsă, ai preferat să nu te mai duci nici tu, și mi-ai supravegheat ochii cu o atenție suspectă. Dacă eu aveam secrete, mi-am spus, trebuia să ai și tu unele, și mai de nemărturisit ; nu cu prietene te întâlneai tu la hotel Palace, ci cu domni, mai atrăgători decît tatăl meu, care te duceau cu ei în săli de joc, acolo unde copiii nu sînt admiși ; poate că te invitau să urci în apartamentele lor, pentru zbenguieli comparabile cu ale mele, dar infinit mai abile, o abilitate pe care ți-o invidiam, fără să reușesc să mi-o închipui cu totul. De astă dată noaptea mea a fost mai calmă, în ciuda cîtorva lungi treziri, cînd m-am întrebat ce mistere poate să aibă trupul lui Cécile Dewaet : din cauza tulburării mele în întunericul cabinei, nu-i examinaseam sîinii, a căror formă mi-o amin-

team acum foarte vag ; și șoldurile ei rămîneau o enigmă, pentru că nu aș fi putut spune dacă erau late sau înguste, osoase sau pline ; pilozitatea îmi scăpase și ea din vedere ; Cécile Dewaet era poate brună, cu nuanțe de șaten, dar n-aș fi fost în stare chiar să jur că era așa.

Cînd am revăzut-o, într-un bizar maiou cu dungi negre și galbene, am întreat-o, cu o îndrăzneală a cărei vulgaritate am subliniat-o înadins :

— Brunetă peste tot, dispăruto ?

A început să alerge ca o nebună și am urmărit-o de-a lungul mării : am observat că i-ar fi stat bine dacă ar fi fost mai plină.

— Mergem iar în cabină ?

— Nu ți-am spus niciodată, feciorule, că ești singurul.

— Îi schimbi des ?

— Îi schimb mereu.

— Eu te iubesc.

— Asta nu înseamnă nimic.

— Vrei ?

— Miine, la ora zece, mamele noastre se vor duce la Ostende : se găsește lenjerie la solduri.

— Promiți ?

— Ai nevoie de jurămintе ?

— Te sărut pe frunte ?

— Ei, hai, nu fi copil ! Vrei să aduni toată plaja ? Uite, te invit la o plimbare călare. O să mergem încet. Și la asta e tot pentru prima oară, nu-i așa ?

— N-am bani.

— N-ai trei franci ? Ce amant mi-am ales ! Plătesc eu pentru tine.

De data asta, noaptea mea a fost minunată, și am visat păsări care coborau lin pe o colină de orhidee. De dimineată ți s-a părut că într-adevăr aerul marin avea o putere cu totul excepțională de a te întări. Îmi recăpătasem forțele, nu mai aveam nimic din elevul strivit de cărți, căpătasem un bun echilibru.

De data aceasta, Cécile Dewaet și-a ținut cuvîntul. Ne-am salutat cu un semn discret și ne-am făcut cu ochiul. Nu și-a mai dat osteneală să tragă zăvorul cabinei, și ușa, prost închisă, lăsa să pătrundă pu-

țină lumină : puteam să verific foarte ușor culoarea pielii ei celei mai intime ; marea urca atît de repede, încît sărutările noastre aveau un fundal sonor care, dacă am fi avut timp să ne gîndim la situație, în loc să ne cufundăm în ea, ne-ar fi dat sentimentul, cu totul lăudabil, al unei solidarități cu forțele telurice. Eram mai modești și mai absorbiți. Mi-a dat porunci blînde și precise : să îngenunchez, să fac o călătorie lungă între gleznele ei și partea de jos a pîntecului, să avansez, să mă dau puțin înapoi, să-mi reiau cursa, la care participau și gura, și mîinile mele. Trebuia să mă grăbesc, fără să precipit mișcările ; brusc, mi-a ordonat, cu răsufierea întretăiată, să-mi întrerup mișcările, pe care le găsea eficiente și conștiincioase, pentru a le continua într-o altă regiune : coloana vertebrală și spatele, pînă la crupă. Eram docil, deși îmi trebuia multă concentrare. Am profitat de o încetinire a gemetelor ei ca să mă lipesc de ea : și au aveam dreptul să simt plăcerea. A rîs tare : bineînțeles, degetele ei și-au arătat talentul, nemenajîndu-mă deloc, de la picioare pînă la piept. Respiram amîndoi greu și m-am surprins că o urăsc : corpul și mintea mea consimțeau.

Îmbujorată toată, Cécile Dewaet s-a deschis : carnea mea a fost în ea, s-a mișcat, s-a simțit la marginea unei teribile explozii.

— Hai, ieși afară, mi-a spus.

Am ascultat-o. M-a întrebat dacă aveam la mine ce-mi trebuia, și cum eu șovăiam să răspund, a scos unul din poșeta ei. Acum era mult mai tiranică.

— Puneți-l ! mi-a spus nerăbdătoare.

Am pierdut secunde prețioase cu asta și neliniștea care îmi umplea mintea mi-a paralizat tot corpul. Cécile Dewaet a înțeles încurcătura în care eram. M-am întors înapoi, în ea și ne-am contopit în mișcări sacadate care semănau cu tangajul și cu furia, cu uitarea totală de sine și cu munca foarte conștientă. După cîteva minute, pierdusem noțiunea prezenței mele : nu mai eram eu, și mă mișcam fără trup, într-un fel de vid. Cele mai mici celule ale mele, de la creștet la călcii, au trimis înspre centrul ființei șiruri lungi de frisoane. Am simțit cum se aprinde un imens incendiu, un vulcan teribil care ce-

rea dreptul să mi se elibereze sub piele. N-am mai avut aer și, brusc, m-am gândit la tine. Cécile Dewaet a murmurat :

— Nu e rău, nu e rău.

Seara ai găsit că sînt într-o neobișnuit de bună dispoziție. Lăudam tot ce-mi ieșea în cale : am comparat strada, banală și cenușie, cu peisaje din Polinezia pe care nu le știam, am declarat că voi deveni un om mare, fără îndoială un inventator de submarine zburătoare și de aeronave, rapide ca lumina, te-am sărutat, fără ca tu să-mi fi cerut s-o fac și chiar am spus că friptura de vițel, deși arsă pe margini, era nemaipomenit de gustoasă. În zilele următoare, Cécile Dewaet și mama ei au venit să se așeze lângă noi, pe plajă : ați schimbat cîteva cuvinte banale și amabile. Am rămas foarte mirat : aceste priviri de simpatie, aceste cuvinte de politețe calculate, aceste invitații vagi, dar călduroase, mi s-au părut suspecte. Mama lui Cécile Dewaet avea pentru tine o prietenie prea fățișă : poate că tăinuiați împreună secrete pe care cu greu mi le puteam imagina. Încetul cu încetul, am început să cred că erați la curent cu aventura mea : urzișei împreună acest complot, ca să-mi pierd virginitatea în bune condiții, fără să fiu prevenit într-un mod solemn și jenant. Proasta dispoziție mi-a înlocuit siguranța din primele ore : deci, nu aveam nici un merit în această cucerire, și Cécile Dewaet fusese însărcinată de cele două familii să mă învețe meseria de tînăr mascul ? Nu am vrut să o mai văd toată săptămîna. Ea a fost cea care m-a solicitat : ne mai putem închide în cabina ei ? Am rezistat două zile, apoi dorința a devenit tiranică. În momentul de voluptate, m-am gândit din nou la tine și m-am întrebat dacă această supărătoare asociație nu va sfîrși prin a-mi face rău. Am reușit, în tot cazul, să fac un imens efort de disciplină : nu, nu trebuia să se dezvolte în mine sentimentul culpabilității ; nu, eu nu trebuia să-i permit minții mele să o înlocuiască pe partenera mea cu tine ; Cécile Dewaet m-a asigurat că mîngîierile și mușchii mei erau de-o calitate excelentă. Am întrebat-o totuși dacă mă iubea ; ea a avut un zîmbet care m-a intimidat : o să vadă mai tîrziu, îmi lăsa o mică șansă să mă instalez, fie și doar provizoriu, în sufletul ei. Eram

supărat ori ușurat ? Tehnica ei îmi permisesese să fac progrese rapide : de ce să mă împiedic în sentimente inutile ? Am revăzut-o încă de trei sau patru ori în ascunzătoarea noastră strîmtă, pe care poate tu o priveai cu complezență. Apoi vacanța s-a sfîrșit : de acum înainte aveam să-l iau în brațe pe Jean de la Fontaine, să o strîng pe Charlotte Corday, să-l mîngîi pe Charlemagne și să fac dragoste cu Loius XI și Colbert, așteptîndu-le, în semestrul următor, pe Marie-Antoinette și Madame de Pompadour. Nu era sigur că o voi regăsi în anul următor pe Cécile Dewaet, așa că ea a ocupat un loc din ce în ce mai mic în visele mele. În toamnă, ai declarat că nu ne vom mai duce la Mariakerke : afacerile tatei se îmbunătățiseră, așa că ne puteam permite să petrecem luna august pe o plajă mai elegantă, de exemplu la Knokke-sur-Mer. Amintirea lui Cécile Dewaet s-a estompat, încetul cu încetul, fără să dispară însă cu desăvîrșire ; i-am păstrat o recunoștință destul de caldă și, în definitiv, puțin durabilă. Poate că pierderea virginității mele nu fusese un eveniment grav : și tu erai mîndră să o constatăi. Această parte a educației mele nu ți-a creat nici o problemă.

* *

Paris, decembrie 1976

Îmi mărturisești că ai fost să te plimbi singură, și te dojenesc cu blîndețe : săptămîina trecută ai leșinat de două ori, și doctorul ți-a interzis în mod categoric să mai ieși neînsoțită. Îmi răspunzi că nu ar fi cu nimic mai tragic dacă ar trebui să mori în ascensor sau pe trotuar decît dacă ai sfîrși în patul tău. Mă uit la cele cincisprezece sau douăzeci de medicamente de pe noptiera ta : ești sigură că le deosebești pe unele de altele ? Remarca mea te face să zîmbești : poți să te duci pe lumea cealaltă și încurcînd pilulele, dacă așa vrea soarta. Îți întind o scrisoare venită cu poșta de la 11 ; o examinezi distrată, apoi o pui pe gheridon : oricum, nu aștepți vești de la nimeni, iar salutările bătrinelor tale prietene uitate te lasă indiferentă. În dimineața asta ai avut puterea să te îm-

• braci, ceea ce este grozav. Pe fereastră se vede vârful Turnului Eiffel : deduci că cerul nu trebuie să fie prea acoperit. Te ridici, și brațele îți tremură, ca și cum în curînd au să se desprindă de tine. Îmi spui să nu mă alarmez : îți controlezi greu mușchii, sau mai bine spus, ca să ți-i controlezi, trebuie să faci un mare efort. Mai spui că în curînd nu vei mai putea să te tîrăști pînă la toaletă : cu o zi înainte nu ai putut să te ții și ai murdărit mocheta, ceea ce te-a făcut să-ți fie rușine de gazdă. Spui, în concluzie, că bătrînețea este o mizerie : este greu să-ți supraviețuiești. Ieșim din cameră cu pași mărunți ; te sprijini de pereți, fără ca eu să te sustin. Vrei să faci impresie bună și, trecînd prin fața bucătăriei, îi arunci un bună ziua vesel femeii de servici. Îmi explici șiretlicul : dacă nu dai impresia că ești în putere, au să te dea afară și nu o să ai unde să te duci decît la ospiciu, cu femeile acelea care țipă de te asurzesc și care se scoală noaptea, ca să-și sufoce vecinele.

Ascensorul te înspăimîntă ; te agăți de mine și te strîngi într-un colț, ca și eum, deodată, cablul era să se rupă. Cele patru trepte de la parter, dimpotrivă, ți se par mai sigure : îți este de ajuns să te ajuți cu bastonul. Afară, te oprești la fiecare zece sau cincisprezece pași și numai ochii tăi par că mai funcționează normal. Prima oprire o facem două vitrine mai încolo, pe același trotuar al străzii Grenelle : cîteva broșuri laudă o linie de aviație australiană și moschei verzui-albastre în Pakistan. Mă întrebi dacă țara aceasta nu se află în Rusia asiatică ; explicațiile mele te obosesc și declari că oricum sînt prea multe guverne pe planetă, prea multe orașe noi și prea multe orașe vechi, rebotezate. Scoți un suspin, îți reții altul, încerci să-mi prinzi privirea, ca să mă iei drept martor al mizeriei tale fizice. Piciorul stîng îți este aproape inert ; îl scuturi încet din sold, cu o hotărîre crîncenă. Cinci sau șase îngerași auriți, în vitrina unui anticar, te intrigă pentru moment, apoi îți permit să filozofezi : în zilele noastre oricine cumpără orice, iar oamenii au pierdut simțul calității ; experții sînt în mare lor majoritate niște hoți, deoarece clienții caută să se lase furați, din le-ne. Înaintăm mai departe : la colțul bulevardului La Bourdonnais te apucă un interes subit pentru timbrele

afișate pe o ușă cu geam, în rînduri egale. Îți explic că filateliștii pot obține acolo viniete pe care Franța le imprimă pentru fostele ei colonii, devenite independente. Îmi răspunzi cu un fel de arțag că mă prefac că știu totul ca să-ți demonstrez ție cît ești de ignorantă. Cinci pași mai departe, îți schimbi părerea : sînt fiul tău mult iubit, care cunoaște atîtea lucruri și pe care nimeni în lume nu ar putea să-l prindă că nu știe ceva. La stopul roșu te prăbușești peste mine și trebuie să te susțin cu amîndouă mîinile. Pe celălalt trotuar îmi arăți, cu o slabă mișcare a bărbiei, o bancă unde ți-ar plăcea să te așezi : orice ar fi, te încapățînezi să ajungi la ea.

Te instalezi, în sfîrșit, te liniștești puțin, îmi declari că aici sfîrșitul toamnei este mai blînd ca la New York ; copacii nu sînt încă desfrunziți de tot, iar frunzele îngălbenite sînt frumoase, deși moarte : tu, cînd n-ai să mai respiri, nu vei avea seninătatea lor. Îți povestesc mici istorioare ca să te amuz : îți amintești de Sacha Guitry ? Ei bine, avea o casă la o sută de metri de aici ; la mai bine de douăzeci de ani după ce-a dispărut, lumea își dă seama că piesele și filmele lui nu sînt atît de slabe pe cît se pretindea ; cînd una dintre soțiile lui, Yvonne Printemps, l-a părăsit pentru Pierre Fresnay, el i-a declarat unui prieten comun : „Domnul acesta va ști în curînd cu cît de puțin mă mulțumeam eu“. Anecdota te face să rîzi, greu la început, apoi cu mai multă sinceritate. Spui că de fapt francezii, cu toată meschinăria lor, sînt cel mai spiritual popor de pe pămînt. Îmi privesc discret ceasul : ședința de tortură se va sfîrși și nu-mi rămîne decît să te conduc înapoi.

Dar tu nu ai de gînd să te întorci ; scoți din sacoșă două portocale descojite : n-aș vrea să mănînc și eu una ? Te sfătuiesc să nu-ți scoți mînușile și să nu-ți desfaci nasturii la palton. Eu, deci, încă te mai iubesc puțin, exclami, deși, cînd ești singură, te îndoiești foarte des că este așa : astăzi, însă, n-ai să te mai îndoiești, și dealtfel, eu sînt cel care ar trebui să mă feresc de frig, de mașini, de viață, în general : poți să știi vreodată ce ți se poate întîmpla ? Tăcem, mușcăm fiecare din fructul lui, pe care l-am învelit într-o batistă ca să nu ne murdărească hainele. Scoți un suspin adînc ; tot timbrele ! Te urmăresc

oriunde te-ai duce, un adevărat chin. Privirea ta devine ezitantă și teama îți apare pe fața schimonosită, de parcă ai fi în pragul unui leșin ; îți este foarte cald și vrei să te întorci pe loc. Mă pregătesc să te iau de braț. Tu mă dai la o parte : nu, ai să te refugiezi acolo, în biroul acela, într-un colț, și-ai să întrebi dacă bărbatul tău n-a venit azi să-și ia timbrele. Cu multă prudență îți răspund că tata nu a venit azi și n-o să mai vină niciodată. Ai un rînjat scurt : bineînțeles, de acum încolo eu sînt soțul tău. Te-ai aplecat înainte și, dacă nu te-aș fi ținut bine, ai fi căzut pe trotuar. Te îndrepti iar, fața îți este mai liniștită, te grăbești să te scuzi : confuzi ființele, lucrurile, amintirile recente. Îți admir tenacitatea : consideri că această plimbare, extenuantă pentru tine, este o dovadă de viață ; fără ea nu ai fi decît un corp amorf, care s-ar lăsa ușor cuprins de moarte. Găsești că este prea devreme să ne întoarcem : o să facem cîțiva pași în plus, pînă la bulevardul Bosquet. Îmi spui că ajutorul frizerului, prin fața căruia tocmai trecem, se întîlnește în fiecare zi, la ora 4 și jumătate, cu vinzătoarea de la băcănie, fără îndoială o portugheză, și că dispar pe strada Expoziției : petrec într-unul din acele hoteluri în care nu sînt prea atenți la clienți. Fructele sînt splendide : merele foarte roșii, bananele foarte galbene, portocalele foarte portocalii ; oricît de puțin serioasă este Franța, ea emană un farmec irezistibil ! Ești aproape veselă deși, din cînd în cînd, îți încetinești pasul și-ți duci mînerul bastonului la inimă : ah ! o ia razna inima asta, se strînge, se destinde, lovește furioasă, și îi trebuie două-trei minute ca să se liniștească.

Vrei să intri în cafenea ? Iarăși vitează, preferi să-ți continui drumul ; clienții de acolo sînt niște vagabonzi, iar patronul, care seamănă cu un cărbunar, are pe pullover, la subsuori, pete mari de sudoare ; n-o să ne coborîm pînă acolo încît să luăm ceva în localul lui ! Lumea face fără încetare progrese mari ; în tinerețea ta nu erau căpșuni tot timpul anului și trebuia să aștepti cel puțin luna aprilie ca să cumperi ridichi care să se poată mîncea. Te întristezi și de asta : cînd noi, tu și cu mine, vom fi în pămînt, vor exista alte inovații și alte minunății ! Îți dau dreptate, ce pot face altele ? Îmi spui că

mă plictisești și că sînt vizibil exasperat ; fără afurisita mea de politete, te-aș lăsa în mijlocul drumului ; tu ai încerca să te întorci acasă cum ai putea, și te-ar lăsa puterile ; atunci ți-ai pierde echilibrul, ai cădea pe stradă și ți-ai fractura colul femurului. Oricum, nu înțelegi de ce existența ta se prelungește cu o încăpăținare care, în cele din urmă, ți se pare obscenă. Încerc să schimb discuția : ce ai spune de o prăjitură-două în cofetăria lîngă care ne aflăm ? Declari că este cea mai proastă din cele patru din cartier : în loc de unt, ticăloșii ăia folosesc seu sau chiar lumînare topită. Rîd foarte zgomotos : trebuie să mă prefac că te găsesc foarte comică.

Mă anunți că ai vrea să-ți faci un nou testament și mă întrebi cum este preferabil, să fii îngropat sau incinerat. Vom vorbi despre asta peste cinci sau șase ani, îți răspund eu. Mă faci nebun : mi-e frică să privesc realitatea în față ? Redevin serios ; unul din drepturile cele mai sfinte ale omului este să facă ce vrea cu trupul său. Deja te asaltează alte preocupări : ți-ar plăcea să-l recitești pe Pasternak ; pînă atunci, n-aș putea să-ți cumpăr ultimul număr din *Paris-Match* ? Îți plac foarte mult poveștile cu Aristotel Onassis, care era un domn generos și plin de vitalitate, în timp ce Jacky Kennedy, cu mutra ei de vulpe năucă, nu este decît o intrigantă scheletică, cu picioarele strîmbe ; ah ! dacă armatorul ar fi dat peste Marilyn Monroe, ce frumos cuplu ar fi format ! Facem cale-ntoarsă : respiri greu și începe să-ți fie lehamite de recreația ta. Nu înțelegi de ce, de două luni și jumătate, ustensilele de bucătărie, fierăstraiele, cleștii, aparatele casnice se vînd cu reducere la fierărie ; nu se poate percepe douăzeci la sută rabat de la preț așa, în permanență ; nu mi se pare că aici e ceva necurat ? Cabaretul de alături, de lîngă imobilul tău, nu-ți inspiră încredere : faptul că toți chitariștii din fotografiile expuse poartă părul așa de lung și așa de nepieptănat te irită la culme, pentru că muzicienii de valoare nu uzează de asemenea artificii : i-a văzut cineva vreodată pe Jascha Heifetz, Toscanini sau Bruno Walter, dezmațați ca saltimbancii ăștia ?

Jos, la ascensor, mă expediezi, aproape veselă : am pierdut destul timp azi cu dărimătura de maică-mea !

Ai să ai putere să te urci singură sus, la gazdă : este absolut necesar să-i dai impresia că ești validă. Insist, sunăm la apartament, salutăm în cor încă o dată femeia de serviciu : da, sigur că da, plimbarea ți-a făcut bine, și intrăm în camera ta. Îți desfaci șireturile la pantofi și te prăbușești pe pat. Ești istovită. Mă așez într-un fotoliu și îți torn un pahar de apă ; vrei un întăritor ? Eziți între un medicament verde și unul roșu, pe urmă te hotărăști pentru o simplă aspirină. Pielea de sub bărbie îți tremură ușor, și degetele și încheietura mîinii par roase de vene. Îmi arăți o valiză pe comodă : nu avem prea mult timp de pregătire, pentru că trenul pleacă peste o oră și jumătate. Aș vrea să știu, și te întreb cu blîndețe, foarte atent, unde vrei să te duci ? Mutarea este gata hotărîtă, îmi răspunzi, tata te așteaptă la New York, dacă nu cumva în alt oraș : nu mai stii exact. Îți explic că mai întii trebuie să te odihnești și că puțin somn ți-ar reda puterea ; dealtfel, îți spun, ca în glumă, acesta este domiciliul tău stabil. Te încapățînezi : tata ți-a dat voie să pleci în vacanță și tu profiți de generozitatea lui. Încetul cu încetul, devii tot mai incoerentă și te strîngi tot mai mult în tine. Ne privim în ochi : nu ne-am spus oare de prea multe ori tot ce aveam de spus ? Sînt sigur că mă iei drept altcineva : poate drept un medic, poate drept un criminal, într-atît de vizibilă este spaima de pe chipul tău. Mă pui în gardă : scriitorii au prostul obicei să bea și să joace cărți, și eu aș face bine să nu urmez exemplul lui Pușkin sau al lui Lermontov ; cel al lui Tolstoi, dimpotrivă, este mult mai bun. Dealtfel, vrei să-mi ceri un serviciu : cînd ți se va mai întîmpla să vorbești despre tata ca și cum ar mai trăi, să-ți spun că nu ai dreptate ; ești destul de tare ca să suporti adevărul. Nu-i așa că Romy Schneider este una dintre cele mai frumoase fături din cinematograful mondial ? Face însă greșeala că se compromite cu un bărbat așa de hidos ca Jean-Paul Belmondo : ah ! a trecut epoca actorilor eleganți și distinși, ca Ivan Mosjugin sau John Barrymore ! Totul se degradează : este de ajuns să te privești o secundă, ca să-ți dai seama că putreziciunea lucrează. Ai să te odihnești puțin, pe urmă ai să te pregătești pentru masa care nu se deosebește mult de la o zi la alta : supă de legume,

o bucată de carne de vițel fiartă, compot. Ți este indifereent ce ți se dă, numai să fie ușor de mestecat. Cravata mea ți displace, pentru că nu se potrivește cu costumul : un om civilizat trebuie să fie atent la astfel de lucruri ! O să-mi oferi tu una care, ești convinsă, are să-mi placă foarte mult.

*
* *
*

Bruxelles, toamna anului 1939

Din clipa în care medicii au fost categorici : mama ta suferea de un cancer generalizat care nu putea fi operat, ai dat dovada unei dîrzenii de neclintit. I-ai adunat pe tatăl și pe fratele tău, Armand, pe soția lui, Mathilde, pe bărbatul și pe fiul tău. Intenționai să ieși pe loc hotărîrea necesară, ca să-i asiguri mamei tale nu numai tot confortul, ci și alte îngrijiri decît cele fizice ; suferința conta și el aici foarte mult, iar tu nu aveai de gînd să ți-l menajezi pe al tău. Trebuia să te opui oricăror ezitări și slăbiciuni, și mai ales să îndepărtezi ideea ca mama ta să rămînă în spital, în mijlocul străinilor, unde ar înțelege foarte repede că viața ei este în pericol. Ai cerut mai întîi sfaturi, ca și cum nu puseseși la punct o linie de conduită precisă. Bunicul, care era vizibil lovit de veste și nu știa cum să-i facă față, a început să se lamenteze. Te-ai adresat Mathildei : din moment ce tragedia o afecta mai puțin decît pe cei din familia directă, poate că ea era în stare să judece mai obiectiv situația ? Mathilde a fost atît de deșteaptă ca să răspundă că alegerea tatălui tău și a ta vor fi cele mai înțelepte și că, în asemenea cazuri, emoția și durerea trec înaintea măsurilor practice. Te-ai legat atunci de Armand : el nu era foarte constant și caracterul lui nu se potrivea deloc unui devotament neclintit : nu voiai să-i faci un reproș, ci te mulțumeai să rezumi părerea pe care toți o aveam despre el. Tata a protestat cu blîndețe : nu ne aflam acolo ca să ne analizăm unii pe alții, ci pur și simplu ca să luăm o hotărîre comună. Armand a avut totuși dreptul să-și exprime propunerea lui : mama voastră să fie dusă acasă, lîngă

soțul ei, și să se apeleze la o infirmieră sau o călugăriță, a cărei meserie este consolarea și îngrijirea. Exact hotărîrea pe care tu o respingeai cu cea mai mare violență, și nu te-ai abținut să-i acoperi pe Armand și pe Mathilde de ironii mușcătoare ; mama ta nu-l iubise niciodată pe Armand, care era de mai bine de 30 de ani obiectul de batjocură al familiei, se însurase cu o slujnicuță, care credea că totul îi este permis, el nu era decît un imbecil, un vînzător de aparate de radio, îi făceai onoare să-l consulți într-o afacere gravă ce abia îl privea, însă, pentru că se vedea prea bine cît este de indiferent.

Mathilde și Armand s-au ridicat : discuția nu mai putea să continue. Bunicul, cu o mișcare solemnă a bărbuței și cu cîteva silabe neterminate, „ei, haideți, măi copii“, a restabilit întrucîtva atmosfera ; tu ai continuat să conduci dezbateră, cu o bruscă precauție, care îți ascundea sentimentele adevărate : i-ai cerut chiar iertare Mathildei, pentru că o insultaseși : bineînțeles că nu credeai un cuvînt din ceea ce spuseseși și numai atitudinea lui Armand era de vină pentru ieșirea ta ; dar o parte din vină trebuiau să o poarte și insomniile tale : nu te împaci ușor cu agonia unei mame. În tot restul discuției, Mathilde n-a mai spus nici un cuvînt ; Armand, pe care cearta îl aranja de minune, și-a aprins o țigară și s-a pierdut în vobotele albastre ale fumului ei ; dealtfel, i-a anunțat mai tîrziu pe ceilalți, afaceri importante îl chemau la Köln, așa că va lăsa celorlalți grija să hotărască în locul lui. Bunicul a abdicat repede, după cîteva fraze abia rostite : distrus de nenorocire, nu avea nici forța, nici prezența de spirit, la 81 de ani ai lui, să aleagă dintre propriile lui dorințe, unele anume. Spunea că vrea să fie util, dar nu știa cum ; nu-i era teamă decît de nopțile cînd singurătatea este necruțătoare. Ai luat drept pretext cuvintele lui incoerente ca să propui singurul plan cu care, dealtfel, erai de acord : mama ta trebuia să-și sfîrșească zilele la tine, unde va fi alintată mai mult ca oriunde în altă parte, nimeni nu trebuia să se îndoiască de asta. Cu un fel de dispreț, care m-a șocat, i-ai dat totuși asigurări tatălui tău : vei merge să-l vezi atît de des cît o să poți și eu am să mă duc de multe ori pe la el ; erai convinsă că se putea conta și pe Armand și Mathilde. În plus, aveai de gînd să anunți cîți-

va veri îndepărtați, anumiți prieteni, poate chiar vecinii de palier ; încetul cu încetul, el se va obișnui cu ideea văduviei și, dealtfel, nenorocirea lui era și a noastră. Demonstrația ta mi s-a părut crudă și monstruoasă : chiar am vorbit și am spus că eu nu-ți împărtășesc atitudinea : în cazuri atât de grave, am spus, acționezi așa cum îți dictează conștiința, fără să convoci un tribunal care să dea verdicte. Numai Armand, care se lupta cu mucusul țigării lui, a găsit că intervenția mea era de bun-simț ; dacă mă voi duce să-l văd la el, la birou, după ce se va întoarce din Germania, are să-mi ofere o masă bună la Faverne du Passage unde se gătea un iepure delicios.

Ai avut câștig de cauză, fără ca tata să-și spună cuvântul : el nu putea decât să te aprobe, în cele mai mici amănunte. După analize, bunica a mai rămas cinci sau șase zile la ea acasă ; slăbită, dar senină, tricota și se ocupa cu mici treburi, bînd ceaiuri care îi dădeau iluzia că îi fac bine. Tu ți-ai dat peste cap apartamentul ; dormitorul, cu patul conjugal, evident, îi revenea bolnavei, în timp ce tata și cu tine urma să vă mutați în salon, unde va fi instalat un pat de fier, ales în grabă ; cu atât mai bine, nu vă veți mai primi prietenii, pentru că tot nu aveți dispoziție pentru distracții. Cîteva mobile aveau să fie mutate în biroul tatei, care se va mai restrînge și el : doar camera mea nu va suferi nici o modificare ; era foarte mică, și cum nu o mai locuiam de cînd mă mutasem în orașul universitar, îți va servi ca debara. Odată efectuate aceste modificări, ai început să pui la punct dormitorul, care să-l faci mai plăcut : ai pus dantelă la perdele, ai luat oglinzile pentru ca mama ta să nu poată urmări progresele bolii și le-ai înlocuit cu stampe cu peisaje mediteraneene. Trei zile la rînd au venit muncitori ca să schimbe tapiseria peretilor : din cafeniu-închis i-au făcut roz. În sfîrșit, ai pus flori peste tot și cîteva plante de decor ; nu-ți mai lipsea decât un fotoliu balansoar, pe care l-ai cumpărat în rate, pentru ca tata să nu protesteze că faci cheltuieli exagerate.

După ce ai instalat-o pe mama ta în acest decor de fată tînără, ai început să-i demonstrezi că sănătatea ei este în general bună, dar are nevoie să-și reîmprospăteze sîngele, otrăvit de hrana proastă ; trebuia multă răbdare,

pentru că remediile chimice, în astfel de ocazii, nu-și fac prea repede efectul. Mama ta a crezut minciuna aceasta, complicată cu argumente științifice, absolut imagine, aduse în sprijin. Totuși, forțele ei scădeau, și după trei săptămîni a căzut la pat. Doctorul venea zilnic, iar tu nu mai ieșai din casă și ai renunțat și să mai faci de mîncare : tata se va descurca și singur, pentru că erau destule restaurante ieftine în cartier. Tu pregăteai doar mîncarea bolnavei și vegheai, foarte atentă, ca să se simtă în permanentă bine. Purtarea ta era o capodoperă de delicatețe calculată. Fiecare zi era organizată perfect ; după toaleta de dimineată, îi aduceai mamei tale un mic dejun substanțial : pîine prăjită, un ou moale, cafea cu lapte și dulceați, pe care le schimbai de fiecare dată, afine, căpsuni, fragi, gutui și o dulceață englezească de lămîie și portocală, cu o deosebită aromă. Cînd era vreme frumoasă, trăgeai perdelele și deschideai fereastra : se putea întîmpla uneori ca printre zgomotele tramvaielor să se amestece și cîntecul unei păsări ; cînd era vreme urîdă, o ascundeai, aranjînd flori pe o măsuță joasă. După ce terminai cu micul dejun, îi serveai mamei tale versiunea cenzurată de pericole a știrilor politice ; Europa era calmă, iar Daladier, ajutat de Chamberlain, îi dăduse o lecție lui Adolf Hitler ; trupele erau mobilizate la frontieră datorită unei înțelepte măsuri de prevedere, nu unei temeri față de vreun posibil conflict ; în Germania vor avea loc în curînd alegeri, și oameni cum trebuie au să-i înlocuiască pe naziști ; cît despre Stalin, el rămîne neutru, dat fiind că Rusia era profund pașnică.

După ce administrai această mică lecție de optimism, aduceai lină și andrele ; mama ta era prea slăbită ca să mai poată tricota, dar în locul ei o făceai tu ; ea te supraveghea, și împreună hotărați cui îi va fi destinat flanelul : tatălui tău, care era foarte friguros, dar căruia nu-i plăcea movul, mie, care voi avea nevoie în curînd, la iarnă, pentru că în orașul universitar este umed ; sau poate lui Armand, care călătorea mult și prin urmare risca să răcească prin gări și pe culoarele hotelurilor. Spre ora 10 și jumătate te retrăgeai : nu trebuia să o obosești pe bolnava care ațipise pe nesimțite ; în plus, o prezentă prea insistentă ar fi alarmat-o. Găsiseși un echilibru sub-

til între grijă și dezinvoltură. Puțin înainte de prinz venea medicul, mai lua încă o dată pulsul și tensiunea, prescria pilule inofensive. Pe la jumătatea lui octombrie a trebuit totuși să i se facă bolnavei injecții intravenoase, ceea ce a îngrozit-o. Le-ai găsit și lor un rost indiscutabil : pentru că devenise mai puternică, medicul nu mai ezita să-i administreze un medicament radical. Masa se desfășura ca un fel de sărbătoare în doi, din care exclu-deai intrușii, oricine ar fi fost ei. Pe tavă, alături de lactate și de pîrouri, puneai o garoață sau micsandă ; uneori, ca să mai schimbi, le înlocuiai cu un bibelou : o figurină de Saxa, o cheie veche, un degetar garnisit cu briliante, o tabacheră muzicală. Nu-i făceai propriu-zis cadouri mamei tale, era mai mult un prilej de a sta de vorbă, de a alimenta o discuție superficială, din care era exclusă orice idee de suferință și de disperare. Povesteai, cu putere de convingere, că porțelanul aparținuse prin anul 1880 unei verișoare îndepărtate și că un prinț din Württemberg, îndrăgostit de ea, i-l făcuse cadou ; vă prefăceai atunci că găsiți legături de rudenie cu ea și ființe uitate, ruși, moldoveni, tătari, ruteni defilau prin fața voastră ; prin aceste amintiri mai mult ca sigur imagina-re, vă simteați amîndouă complice.

Între timp hrana fusese absorbită, prunele uscate înghițite, ceaiul luase și el drumul digestiei. Venea rîndul florilor : comparați rozeta cu bujorul, orhideea cu bobite-lul, cerce-lușul cu panseaua : nu se putea trage nici o concluzie, pentru că gusturile nu se discută, dar ce oca-zie să vă amintiți de un anumit parc din Odessa, de-o anumită pădure din gubernia Karson, de-o grădină de ne-uital din Simferopol, orașul natal al bunicului, unde el îi făcuse mamei tale o curte asiduă și îndelungată. Adu-ceai cu delicatețe în discuție convalescența care se apropia și spuneai că cea mai potrivită ar fi o stațiune cu ape minerale. Această nouă poveste te făcea să pomenesti de locuri pe care nu le cunoșteai, dar pe care le lău-daseră prietenele tale : Karlsbad, unde munții sînt al-băștri, iar izvoarele tămăduitoare, La Bourboule, unde claxonatul era interzis, ca să nu tulbure odihna turiști-lor, Monte-Carlo, unde milionarii angajează, fiecare, cîte

trei sau patru detectivi particulari, pentru ca, dimineata, în zori, să îi împiedice să se sinucidă, după ce ies de la ruletă. Încetul cu încetul, bunica adormea, iar tu te retrăgeai, mulțumită de tine și epuizată. Fără să te vadă nimeni, te închideai în bucătărie și plîngeai cu lacrimi amare : ieșeai de acolo palidă, dar parcă liniștită.

Pe seară, te întorceai lîngă mama ta și îi propuneai să-i citești : alegeai vreun pasaj din Griboiedov sau din Zenaida Hippus, nici prea stupid, nici prea inteligent, și îl debитай în porții mici, chiar dacă uneori, cînd îți dădeai seama că ea pierduse șirul, te întorceai înapoi. La ora 7 îi aduceai ultima masă, aproape întotdeauna același lucru : o ciorbă ușoară și un piept de pui. Îi așezai perna și apropiai de ea clopoțelul de pe noptieră : în caz de nevoie, putea să te sune, deși tu te sculai cel puțin o dată pe noapte, spre ora 3, ca să întredeschizi ușa, să verifici dacă respira regulat. Ritualul era neschimbat ; cu aceeași încăpăținare și cu aceeași răbdare, ai fixat un adevărat orar al vizitelor, pe care nimeni nu avea dreptul să-l încalce. Bunicul, după părerea ta, trebuia învățat în mod strict cu disciplina : ai considerat că are dreptul să-și vadă nevasta cel mult o dată la două zile, cîte zece minute, ca să eviți plîsetele, lamentările, mila reciprocă. Ca să-l convingi, ai invocat ordinele doctorului, născocite cu o îndrăzneală furioasă : nu trebuia să stricați echilibrul nervos al bolnavei și se cerea evitată orice slăbire a inimii : dată fiind starea bolnavei, orice emoție era periculoasă. Bunicul a sfîrșit prin a accepta indicațiile : pe scurt, se resemnase să nu mai vorbească niciodată deschis cu nevasta lui. Nu te-ai întrebat dacă suferea ori nu : nu aveai ce face cu asemenea subtilități. Mie și tatei ne permiteai să intrăm un minut-două, exact atît cît ne trebuia ca să zîmbim și să spunem că bolnava avea o mină superbă ; cum nu eram deloc grăbiți să-ți urmăim instrucțiunile, el din cauza delicateții lui naturale, eu pentru că părăseam rar orașul universitar, ne-am achitat prost de rolul nostru, cînd stîngaci ca niște recruți, cînd excesiv de amabili.

Armand și Mathilde au primit ordinul să vină de două ori pe lună : nu trebuia să dăm impresia unei solidarități care ar fi putut repede apărea drept o tac-

tică de jefuitori de cadavre. Numai prietenii ocazionali și cunoștințele trecătoare scăpau de toate precauțiile : îi manevrai ușor și, cum mama ta nu-i iubea, vizita lor nu avea o semnificație specială ; politețea lor nu avea cum să incomodeze, iar avantajul față de noi era că aduceau o schimbare binevenită. Încetul cu încetul, am observat că nu mai suportai neprevăzutul : aveai asupra mamei tale o putere absolută pe care nu o împărțeai cu nimeni, pentru că hotărâseși că nimeni nu putea să-ți asigure îngrijiri mai atente și un devotament mai profund. După două luni și jumătate, oboseala lăsase urme asupra ta : deveniseși ursuză, geloasă, nervoasă. Mama ta slăbea în fiecare zi, chipul ei, încă plin altădată, ajunsese osos, și respirația, rareori normală, se schimbase într-un hîrîit surd, aproape metalic. Medicul a prescris morfină și ai înțeles că sfîrșitul era aproape : trebuia să înlături durerea, cu riscul de a-i răpi ultimele clipe de luciditate. La începutul lui septembrie mi-ai spus că n-o să apuce Crăciunul, dar mi-ai cerut să nu-i spun că izbucnise războiul : îi rămîneau poate 10—20 de minute de luciditate pe zi, și, cu orice preț, nu trebuia să i le tulburăm. M-am revoltat dintr-odată, nu contra recomandărilor, ci a purtării tale, în general. Te-am acuzat că monopolizai agonia și viitoarea moștenire. Manierele tale dictatoriale nu înșelau pe nimeni : fără îndoială că aveai pe conștiință greșeli mari, din prima ta tinerețe, dinainte de-a mă naște eu, iar acum voiai să-ți le răscumperi. Te purtai cu mama ta cum te porți cu o marfă pe care o aperi de bandiți ; ce, noi eram niște hoți ? Numai tu aveai dreptul să suferi, ca și cînd noi nu am fi fost demni să ne primim partea noastră de durere și descurajare. Eram la fel de nedrept ca și tine : îmi luam dreptul de a vorbi în numele întregii familii.

Nu ai reacționat pe loc la reproșurile mele : mama ta te acapara în fiecare minut și nimic altceva nu mai conta. După cîteva zile totuși, atitudinea ta s-a schimbat : în loc să te mai ocupi numai de muribundă, printr-o compensație bizară, te-ai aruncat asupra persoanei mele, cu o îndîrjire devoratoare. Simțeai oare că-ți scapă prada și îți trebuia, fără întîrziere, altă ? Era pur și simplu iluzoriu să prelungești o viață aproape stinsă : mai bine să

protejezi, cu toată aviditatea ta, una ca a mea, care abia se deschidea, pe care te mulțumiseși pînă atunci să o ții cu indolență sub aripă? Mi-ai declarat că trebuia să-mi trăiesc cu beție și cu furie cei 19 ani ai mei, să profit de acest capital neprețuit. Mi-ai vorbit despre război; ce-o să devenim în curînd, nu cumva primăvara următoare va fi una a catastrofei? Descopeream în tine o fărîmă din conștiința universală, neștiută pînă atunci. Mama ta avea să moară, bărbatul tău îți garanta echilibrul, cu amestecul lui de seninătate și orbire voită; în tot acest întreg emoțional, nu eu reprezentam pariul viitorului? Dar ce sens avea cuvîntul acesta în epoca lui Hitler, Mussolini, Franco și Stalin? Mi-ai întins două hîrtii de o mie de franci, cerîndu-mi să nu te întreb de unde îi ai. Să mă duc unde îmi place, să cheltuiesc cît vreau, să mă satur de fete și de senzații tari! Viața este scurtă și tristă, țineai foarte tare ca eu să profit de ea cu frenezie, cu ferocitate, așa trebuia. Cinematograful, teatrul, călătoriile la Paris, vîrtejul bețiilor de tot felul, de ce să nu trec prin ele? Cînd eram cu Marie-Jeanne Flot, jucam pocher; îi pierdusem gustul? Mă incitai liniștită la desfriu și, dintr-odată, furia a luat în mine locul răbdării, al tandreței, al bunului-simț. M-am gîndit că poate furaseși puțin din morfina care se injecta mamei tale; sau poate că îți cedau nervii?

Duceai deodată două cruciade și, cum pe cea cu mama ta aveai s-o pierzi, făceai eforturi duble pentru a-mea, în care te angajai tot mai mult. Ca să-mi plătești trăsnaile ai vîndut un colier și două inele; apoi l-ai forțat pe tata să-mi dubleze banii de buzunar; oare el nu auzea zgomotul cizmelor care veneau să ne strivească, și nu știa că într-o săptămînă-două aveam să fiu mobilizat, chiar dacă mai puteam fi amînat din cauza studiilor? Într-o seară de noiembrie mi-ai dat iarăși un plic cu cîteva piese de aur care fuseseră ale mamei tale: la ce aveau să-i mai servească de acum înainte? Aveai oare timp să te mai gîndești și la tine? În cîteva zile, toate bănuielile mele s-au risipit, și n-am mai știut cum să te judec: demonul devotamentului se încarnase în tine, ori te rodea cea mai tenace disperare? Am înțeles că purtarea mea era odioasă: mă răsplăteai pentru o stimă compromisă

și o dragoste filială destul de slabă. Brusc, ai anunțat tot clanul că vizitele se puteau face oricînd : mama ta nu ieșea decît rar din comă, așa că precauțiile deveneau inutile. Te alăturai din nou anturajului tău și aveai încredere în el : dădeai drumul pradei. Nu sînt sigur nici dacă, în aceste ultime momente, te-ai considerat de neînlocuit. Mama ta a murit în somn, la începutul lui decembrie. Nu te-ai interesat de funeralii și Armand a fost cel care a făcut totul. N-ai vărsat nici o lacrimă la cimitir.

*
* *

Paris, 1972

Nu mă gîndesc la tine decît între două cărți, între două articole pe care le am de scris în grabă, între două conferințe pe care le țin la Lisabona sau la Florența, la Edinbourg sau la Toulon, la Liège sau la Madrid. Cînd ești stăpîn pe tine și ți-ai rezolvat propriile contradicții, la ce mai este bună o mamă ? Sentimentele mele față de tine sînt de o platitudine și o banalitate absolută. Existența mea e o chestiune de alegere : nu-mi recunosc altă virtute decît aceea a perseverenței, compusă din sfidări un pic uzate, din îndrăzneți rezonabile și din cîteva capricii domesticate și organizate cum trebuie. Priceperea mea de a scrie este singurul răspuns, singura reacție față de sentimentul absurdului și față de simțul ridicolului, care mă urmăresc pe furiș, dar nu îndrăznesc niciodată să mă atace direct. Sînt mai mult om de litere decît scriitor, și o spun cu o anumită mîndrie. Ar fi deplasat, după părerea mea, să mă consider o ființă inspirată ; prefer să fiu acceptat ca un scriitor deschis tuturor ideilor și în primul rînd dialogului, decît unul care modifică spiritele și le azvîrle în certitudini efemere. Cincisprezece ani de practică și de adaptări, unele onorabile, mi-au creat o idee foarte simplă despre literatură și despre locul pe care pot să-l ocup eu în ea. Prima mea regulă este să nu-mi exploatez obsesiile, căci dorind uneori să mă iau prin surprindere și să nu-mi urmez obișnuințele mele psihice, sînt foarte atras de imprevizibil și de fantezmele

trecătoare. Nu-mi impun nimic și nu mă supun unei discipline tiranice : respectul față de cititor mă obligă să-mi limpezesc mereu stilul, să fiu atent la proprietatea limbii, să consider că undeva, în străfundul celei mai nebunaticе explozii, singură forma este cea care se justifică. Ce scriu și ce ar trebui să scriu ? Am oroare de mesaje : scriitorul nu este un funcționar al moralei. Poemul, care-mi vine numai rareori în minte, traduce o nevoie fizică, așa încît nu-i controlez deloc nașterea, care se face prin mine, dar cumva împotriva rațiunii mele. Nu-i cad însă victimă : îl accept cu condiția ca, undeva, pe drum, să-i impun o logică pe care să o accepte și un altul. Gestația și nașterea poemului îmi sînt naturale : nu am așadar dreptul să mă laud că îl păzesc sau îi servesc de intermediar. N-aș putea totuși să îl transmit celorlalți așa cum îmi vine în minte : am prea mult respect pentru muncă, și chiar dacă nu este nevoie de nici un efort, fac întotdeauna în așa fel încît să îl transform în operă de artă. Mă răzbun pe inspirație muncind : poate pentru că prima mi se pare prea vaporosă, iar a doua mai conformă unei noțiuni a datoriei ? Această atitudine mă avantajează, îndepărtîndu-mă de ambiția mea : cu cît îngrijesc mai mult silabele unui poem, ajungînd să le rescriu de 20 sau 30 de ori, cu atît mai mult vîd o țintă în asta. Coborîtă la nivelul îndatoririlor zilnice, ea îmi cere o atenție constantă ; sper, în secret, ca să mă poată conduce în sferele înalte, unde sălășluiește misterul. Vorbesc despre elemente, despre comete, despre legături nemaiauzite, și mai ales despre om, așa cum ar fi el dacă nu ar urma nici o lege. Poemul este fantezia mea bine reglată și revolta mea provocatoare ; se savurează pe ascuns, între mine și un alt eu al meu, în intimitatea viselor egoiste. Ce semnifică el de fapt ? Aș vrea s-o știu, și aș vrea ca el să aibă un fel de putere magică, refuzînd să se limiteze unei singure interpretări. Cînd trebuie să îl definesc cu orice preț, ca să nu las contemporanilor mei imaginea unui jucător prea abil, declar, cu oarecare incîntare, că poemul meu este un obiect pentru care se bat absurdul cu absolutul. Îmi este foarte dragă ambiguitatea acestei ciudate profesiuni de credință : cititorilor mei le dau instrumente perfecționate cu care să re-

gîndească lumea printr-un exercițiu, costisitor față de obiceiurile lor, dar mărunț, neînsemnat, dacă sînt ființe libere.

Mi-ai înțeles vreodată poemele ? Ai încercat vreodată să ghicești cine sînt atunci cînd aștept de la poemele mele subita și falsa revelare a eului meu ? Nu te-ai îndepărtat de psihologia burgheză nici cît un vîrf de ac, și nu sînt pentru tine decît suma amorfă a gesturilor și cuvintelor mele, a intențiilor care mi se bănuiesc. Restul te lasă rece, sau te jenează : cum poate fi privită literatura în afara utilității și a farmecului ei evident ? Imaginarul ți se pare necuviincios și găsești că e nesănătos să vezi în el o a doua natură, mai adevărată decît prima. Te suspectez că din încăpăținare nu mă urmezi pe un asemenea teren accidentat : în perioada cînd cîntai la vioară, și puținii ani cînd te-ai vrut sculptoriță, prindeai destul de bine felul în care Beethoven sau Mozart, Rodin sau Bourdelle, aflați în pragul unei creații care-i depășea, reușeau să iasă din ei, din învelișul lor carnal. Fiul tău nu ar putea dobîndi o asemenea putere, nu-i așa ? Sau poate că, ajuns să se depășească pe sine, ar lua brusc o dimensiune inumană, devenind irecuperabil pentru mama lui ? Cred că îmi faci concesia de a-mi recunoaște talent și pricepere ; m-ai urî dacă aș avea geniu sau dacă, pur și simplu aș trăda veleități prea întortocheate pentru spiritul tău.

Fii pe pace, nu am geniu ! Și nici nu sînt poet douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru. Mă cunosc și nu sufăr foarte mult din cauza limitelor mele. Opinia mea dintotdeauna a fost că exercițiul cuvîntului, care trebuie să rămînă permanent pentru ca să-mi fie de folos, nu se poate mulțumi cu o poezie neivită dintr-o nevoie dureroasă. Îmi place să mă exprim, îmi place să mă așez ca un automat în fața mașinii de scris, îmi place să scot din buzunar în cafenea, în metrou, în fața mării, în fața unei femei goale, în fața unui rîu, în fața unui vagabond, în fața unui director, în fața unui munte, în fața unui ministru, o bucată de hîrtie și să o acopăr cu zîmghăleli care îmi sînt la fel de necesare ca și respirația. Munca mea de poet se situează în afara timpului, chiar dacă se naște moartă ; o dublez lucrînd îndirjit,

încăpățînat, un mod de a lucra ce îmi pare asemănător cu cel al casierului dintr-o bancă de provincie, sau al unei ucenice care coase de mîină, într-o croitorie lipsită de lumină. Scriu deci romane în care mă răfuiesc cu secolul meu. Știu că luptele de acest fel sînt fără viitor : dacă am dreptate, victoria mea va fi dată uitării ; dacă nu am dreptate, atunci înfrîngerea face cuvintele mele total derizorii. Nu-mi plac prea mult povestirile mele, care sînt ca niște scenarii de film prost concepute, însă ele îmi ocupă timpul în care nu mă apropii de poezie : ele o feresc de prozaisme prea vizibile, și de aceea mi se par mai puțin abjecte decît dacă ar trebui să le judec cu toată obiectivitatea. Tu mă acuzi întotdeauna că raționez complicat, contorsionat ; vei recunoaște că, sub aparențe abile, nu sînt lipsit de patetism, chiar dacă am o plăcere diabolică să o constat eu însumi : scriu romane pline de impurități ca să rămîn pur în fața poemelor mele, zece sau douăsprezece zile pe an.

Aceste proze nu lasă imaginației decît un loc modest : camuflete sau nu, ele sînt autobiografice, dacă tu poți admite că o ființă introvertită își grefează ideile pe scheletul său, pînă ajunge să nu le mai distingă. Corpul meu este în același timp suma maniilor, a obsesiilor și a aberațiilor mele : preferințele și aversiunile mele pentru acest secol, adică ceea ce simt eu în fața lui Charles de Gaulle, John Kennedy, Willy Brandt, Indira Gandhi, Moshe Dayan, Fidel Castro, care ocupă în reflecțiile mele intime mai mult spațiu decît ai ocupat tu vreodată, sînt așezate undeva între pleură și splină, între intestinul subțire și duoden. Iar în momentul de panică sau de satisfacție, află că nu la tine mă gîndesc, ci mai degrabă la războiul din Biafra, la cel din Bangladesh, la călătoriile lui Nixon, la bogăția Arabiei Saudite, la înspăimîntătoarea creștere a populației globului, la cei trei mici pași stîngaci făcuți de Neil Armstrong pe Lună. În creierul meu, un creier mai obișnuit decît îți închipui tu, adevărata mea familie o formează acești oameni, care nu mă vor cunoaște niciodată, dar în numele cărora îmi place să-mi necăjesc, să ajung chiar să-mi chinuiesc sensibilitatea neliniștită. Vezi, nu pot să te las să te așezi lîngă ei : nu ar permite-o un fel de protocol universal.

Bineînțeles că și tu îmi plătești cu aceeași monedă : îmi înțelegi romanele, cel puțin la suprafață, dar refuzi să accepți maniera în care sînt scrise. Ți se par nemiloase, inutile sarcastice, lipsite de soluție, strivitoare, gata să-l sfîșie pe cititor în loc să-l liniștească. Atunci cînd le comentezi astfel mi se întîmplă să-ți trimit operele lui Kafka, Buzzati sau ale altora ; citești din ele zece-douăsprezece pagini, conchizi că aparțin unor inși la fel de antipatici ca mine și mi le trimiți înapoi. Tot eu sînt cel care am greșit : poți cere unei femei în vîrstă să participe la neliniștile pe care ea face atîtea eforturi ca să le uite ? Jinduiesc uneori după complicitatea ta, dar mă bucur întotdeauna să trag concluzia că este absolut imposibilă : același lucru ar fi dacă ți-aș cere să evoluezi la trapezul mobil sau să cînti partitura Walkyriei la Bayreuth, în fața a trei mii de spectatori !

Nici poezia, nici romanul nu-mi asigură existența : jurnalistica da, de aici ies mai mulți bani și-mi ajung pentru cheltuielile mele, în măsura în care Maria consimte să sacrifice opt ore pe zi pentru o muncă neinteresantă, într-un serviciu administrativ. Două cotidiane și mai multe ziare săptămînale fac apel la mine : țin rubrici de poezie, de roman și de pictură contemporană. Uneori își schimbă proprietarul sau dispar : cu puțină gimnastică te adaptezi unei noi categorii de clienți. Pentru că nu am prea mult umor propriu în ceea ce privește acest mijloc de subzistență : sînt un intermediar, nimic mai mult, între producătorul de scrieri bune, sau de pînze ezoterice și consumatorul distrat. Trebuie deci să le explic pe cele dintîi, cu riscul de a le face simpliste, pentru a-l seduce mai bine pe cel de al doilea : la fel ar face o codoașă sau un proxenet, și fiecare știe că meseria lui este onorabilă. În fiecare zi pornesc la război : dacă nu îi citiți pe Obaldia, Pinget sau Barthes, sînteți cei mai mari dobitoeci ; dacă nu vă pierdeți timpul în compania lui Roger Peyrefitte sau al Françoisei Sagan, meritați să fiți spînzurați ; dacă vă place adevărata pictură, mergeți de îndată să-l vedeți pe Matta și pe tînărul Le Yaouanc ; dacă găsiți că Bernard Buffet sau Yves Brayer au cel mai mic merit, atunci meritați să fiți duși, ca cea mai jalnică turmă, la abator. Articolele mele sînt

amenințătoare și, cum nu am prea mult timp ca să le redactez, le savurez dinainte sfidarea. Tu chiar îmi reproșezi această atitudine : risc să îmi fac nenumărați dușmani și ar fi mai bine să-i las pe oamenii cumsecade, chiar și pe cei mediocri, să trăiască în pace.

Te opui mai puțin la meseria mea de comis-voiajor în literatură : ți se pare măgulitor să țin conferințe cam peste tot în Europa și să traversez Oceanul pentru un curs de cîteva săptămîni, în special în Middle West, unde am găsit un debușeu ; în plus, profit de pe urma lor ca să vin să vă văd, pe tine și pe tata, cel puțin o dată pe an. Poți povesti prietenelor tale că fiul tău scrie cărți, ceea ce le impresionează, dar nu cine știe cît : dacă însă a-daugi că este invitat la Yale, la Harvard sau la Columbia ca să vorbească despre cultura franceză, pentru că așa te exprimi tu, iată deja zimbete de admirație care înfloresc la trecerea ta, aidoma crizantemelor de hîrtie. Într-adevăr, acest gen de activități îmi aduce bucurii efemere : călătoresc, descopăr mieile orașe de provincie, întîrzii în fața fîntînilor ornamentale din centrul orașului Evora, culeg o piatră veche de pe drumul dintre Liverpool și Manchester, mă cufund într-o excelentă piscină între Denver și Memphis, descopăr o statuie la Plaisance sau un panou pictat la Cremona, gust o brînză veche de treizeci de ani la Gouda, dacă nu cumva la Deventer, mă extaziez în fața unui manuscris al lui Diderot la un miliardar din Baltimore, ascult cîntece liturgice și lamentări psalmodice la Novi Bazar și la Split, mănînc porumbel umplut cu smochine la un demnitar din Marrakech, sau un somon la un avocat veros din Aberdeen, îmi petrec noaptea cu o universitară la Heidelberg pentru că avem aceleași gusturi în materie de poezie latină, cu o alta la Catania pentru că gusturile noastre sînt diferite, sau cu o studentă la Toronto pentru că nu știe unde o pot duce preferințele ei, și dimineața, în zori, mă roagă în genunchi să i le orientez mai bine. Reprezintă, bineînțeles, inteligența și elocvența franceză : auditoriul este avid și iese de la conferințele mele cu impresia că va iubi și mai mult Franța și că va transmite urmașilor aceeași venerație, lucru de care se înșală, căci cunoașterea limbii mele nu mai reprezintă

o necesitate vitală. Complicii mei în această operațiune de farmec ușor pedant sînt ambasadorii, consulii generali, atașații culturali, rectorii dornici de decorații, pensionarii care visează lauri academici, văduvele care au uitat subjonctivele învățate de la bărbații lor, morți în războaie : găsesc din aceștia la Belfast, ca și la Porto, la Saragosa, ca și la Messina, la Salzburg, ca și la Baton Rouge. Dacă auditoriul este aristocratic, îl servesc, în schimbul lefii mele, cu fraze complicate, pline de vibrație, dacă e format din studenți protestatari, cu demonstrații de egalitarism, o bucată din Voltaire, un *consommé* din Larmartine, o peltea din Sartre, un compot din Montherlant, o tocană din Mauriac, o șarlotă din Saint-John Perse, o felie de friptură din Jacques Prévert, puțin Aragon decafeinizat, toate la un loc, hrana divină pe care o digerează, cu încîntare, sufletele cele mai rafinate.

În acest carusel, partea mea este graba : vin să te îmbrățișez între două avioane, și dacă se întîmplă să mă însoțești la una din aceste discuții, fie la universitatea din New York, fie la Ambasada franceză, te extaziezi cu un fel de admirație care îmi repugnă ; admiri în mine omul strălucitor, în care îmi pun toate resursele de ipocrizie, foarte bine educate, fără îndoială, în timp ce de adîncul ființei mele îți este teamă. Cum intuiția ta nu ar putea să te înșele, îmi aduci dovada că în mine, într-adevăr, nimic nu pătrunde dincolo de epidermă. Cînd te văd, mă faci să sufăr. Plec repede lîngă tine : ești o mamă văzută între două valize, între două fuse orare, între Gide și Valéry, între Apollinaire și Daudet, între Villon și Ronsard. Dealtfel, orice s-ar întîmpla, trebuie să mă întorc la mașina mea de scris : îl îngrop pe Georges Braques în cincisprezece minute, sub șapte sute de cuvinte, pe prima pagină a unui ziar ; pe Thomas Mann în optsprezece rînduri, sub trei complimente ; pe Maurois și Jules Romains în șase sarcasme, exact timpul cît îmi trebuie ca să redactez o recenzie. André Breton a murit, ouați-vă mai întii articolul, de plîns o să plîngeți mai tîrziu. Un fel de bici mă rupe în bucăți, în asemenea momente, de la măduva spinării pînă la tîmplă : am o plăcere amețitoare și perversă atunci cînd rezum o ființă în cîteva cuvinte, fără nici cea mai mică posibilitate de

a reflecta asupra ei ; atunci mi se pare că fără să știu, verbul se servește de mine și iese din afacerea asta triumfător. Ah, ce mizerie de fapt ! Părăsind turnul lor de hîrtie, poeții și romancierii ar trebui să fie, nu-i așa ? medici, proxeneți, constructori de catedrale, ingineri, negustori de mobilă, cîrnătari, miniștri, șomeri, militanți de stînga, fasciști, căpitani de cursă lungă, ginecologi, mișiți pentru pisoarele publice : este onorabil, nu-i așa ? să exerciți o a doua meserie. Dar să fii jurnalist, ce tară : cel care, pentru a putea să scrie, trăiește ținînd tocul în mîină, folosindu-l în orice loc, în orice gen, este un ciurmat ! Nu va putea să fie sincer în operele lui, din moment ce sinceritatea i se risipește celebrînd faptele diverse ; și dacă fabrică necroloage, sau laudă un pictor într-un stil grăbit și neîndemînatic, nu este oare un falsificator în clipa cînd își îmbracă hainele noi ale scrisului ? Dacă își bagă în cap să devină scriitor, jurnalistul se transformă în trișor : nu-i mai poți încredința nici măcar un suflet pustiu.

Dar vezi, eu fac amîndouă meseriile. La 20 de ani, literatură este un joc ; șotronul și mersul pe bicicletă se învață, atunci de ce nu te-ai exersa în arta de a scrie, așa, ca să-i epatezi pe tata, pe mama și pe netrebnicii ăia de prieteni de la colțul străzii ? La 30 de ani, dacă această distracție nu și-a epuizat farmecul, literatura mai este încă o sfidare : un fel de obișnuință, ca poche-rul, cursele de cai sau hașîșul ; te poți vindeca, dar efortul este costisitor și rănila lasă urme. La 40 de ani, dacă tot mai scrii, ce altă alegere ți-a mai rămas ? Să renunți la scris ar însemna să-ți amputezi un braț, un capăt de intestin, un ochi : și astfel amputat, după ce ai renunțat la scris, ar însemna să paralizezi. Astăzi, la 50 de ani trecuți, nu mai cunosc alt adevăr, în el s-au contopit toate pe care le-am mai avut. Nu exist decît prin cărțile mele, și în afara lor, persoana mea este cu totul banală. Corpul și spiritul meu sînt paginile ; învelișul este anonim. Voi îndrăzni vreodată să-ți vorbesc așa ? Nu sînt un fiu bun : nici nu știu ce înseamnă asta. Nu sînt nici un soț bun : întreab-o pe Maria dacă hrana mea obișnuită și refugiul meu nu este cuvîntul. Nu sînt un bun amant : după ce am cucerit trupul, încep imediat să vînez

o silabă rară sau vicioasă. Nu sînt un bun cetățean : dacă Franța ar dispărea, aș dori din suflet să mă văd tradus în rusă sau chineză. Ce lasă să se vadă această atitudine îngrozitoare, naivitatea sau un orgoliu insuportabil ? Eu nu mă judec, iar dacă aș fi capabil să o fac, aș reveni la încăpățînarea mea : identitatea mea se află în cuvintele pe care le înmulțesc. Cea mai mare parte dintre ele nu merită nici o atenție, dar dacă după moartea mea vor rămîne jumătate din ele, sau un sfert dintr-un poem, trecerea mea pe aici nu va fi fost zadarnică. Este o biată consolare, vrednică de milă : mie mi-e de-ajuns să mă țină în viață.

Azi, tu nu-mi deranjezi existența. Uneori mă încercă o mică nostalgie, și chipul tău îmi apare în minte o secundă, atît cît ridic din umeri. Nu te accept drept confidentă : tu strici orice acțiune prin imperative morale, ca și cum ziua unui om ar fi o cursă de obstacole între lucruri interzise și distracții ușoare. Îmi aprobi conduita din instinct : nu mă pot înșela, pentru că sînt fiul tău : foarte curînd însă te revolți : dacă sînt fiul tău, ar trebui să acționezi așa cum ai acționa tu în locul meu. Deși pare lipsită de energie, bleagă, tandrețea ta pentru mine este devoratoare. Tot fragmentar este și ceea ce reușesc să aflu despre tine : plăcerea revederilor, ajunse atît de rare, te obligă să-mi ascunzi dramele, incertitudinile, frămîntările tale, presupunînd că le ai. Ne pierdem amîndoi în efuziuni abstracte și, cînd mă gîndesc la tine, fie că vreau, fie că nu, trebuie să te reinventez, cu fiecare an tot mai mult. La întîlnirile noastre vrei să fii perfectă, iar eu vreau și eu să fiu, cît și cît, acceptabil : în ciuda celor cîteva secunde de elan necumpătat, lunga noastră despărțire, absența, ne face să ne purtăm artificial. Dar chiar condamna oare acest elan necumpătat ? De acum înainte ideile mă interesează mai mult decît ființele și uneori mi se întîmplă să spun că iubesc umanitatea, dar nu-i iubesc oamenii. Această distanță îmi dă autoritatea ca să-mi administrez talentul, care știu că nu e prea mare. Mă înțeleg bine cu Maria, fără bețiile și extazele care dau tulburări psihice. Las compromisurilor burgheze tot ceea ce ar putea fi un obstacol pentru cărțile mele. Nu mă încredințez niciodată cu totul nici mie, nici celorlalți.

Mi se întîmplă, ca oricui, să îmi fac prieteni : îmi dau foarte repede seama că pentru mine ei se transformă în furnizori sau clienți, chiar dacă marfa pe care o schimbăm se numește, stupid, afecțiune. Din cîte fac, literatura este singurul lucru care are ceva șansă să reușească. Restul nu sînt decît mici fantezii, scurte fericiri, mici violenții, mici distracții. Trupul mi-e pătimaș, nebunesc și rece ; spiritul șontorog și agil totodată : să-mi fie iertat acest lucru. Pe tine te păstrez în rezervă, ca pe cineva pe care ai putea să îl iubești în lipsă de ceva mai bun, sau de care îmi va fi milă, dacă acest sentiment s-ar dovedi profitabil pentru scrierile mele. Ai ghicit : într-o zi, cînd poate celelalte mă vor dezgusta, voi face din tine un personaj. Imunitatea mea, nici glorioasă, nici condamnată, tocmai în asta constă ; orice ar face ființele la care țin : să mă trădeze, să mă adore ca pe un zeu, să se îndepărteze de mine, să se lase în voia sentimentelor, să sufere, să-mi lipsească, să mă exaspereze, să moară, eu le voi sacrifica pînă la sfîrșit singurei mele legi : le voi transforma în pagini de carte. Tu nu faci excepție, și nu-mi vei fi niciodată atît de dragă ca atunci cînd ești pusă în cuvinte. Dacă te dezamăgesc, află că cel puțin o fac de dragul scrisului ; iar dacă eu nu sînt la înălțime, întoarce-ți privirea spre scriitor : poate că, într-un capitol sau două, va fi în stare să se îndrepte și să atingă desăvîrșirea.

*
* *

Sofia, 1924

Mai întîi m-ai certat ; nu trebuie să mă joc pe stradă cu băieți pe care nu îi cunosc : bulgarii sînt niște sălbatici, în special macedonenii, iar cum părinții lui Kocio au coborît din munți, lui i s-a părut normal să-mi facă rău. Ce figură trebuie să fi avut oare în jocurile acelea de-a hoții și vardiștii, din care întotdeauna eu ieșeam prost ? De data aceasta fusesem legat cu sîrmă ghimpată, mîinile mele au început, natural, să sîngereze, și dacă nu interveniai, riscam să fac cangrenă. Mi-am dat oare

seama de purtareă mea ? Ah ! bulgarii sînt în parte turci, și asemenea popoare, numai pentru o vorbă îți taie capul. Promiteam să nu mai umblu cu ei, sau preferam să rămîn toată viața fără cap, fără păr, fără gură ? Am plîns puțin, pentru că nu înțelegeam cum ai putea trăi toată viața fără cap, fără față, fără gură ; tu voiai să mă sperii, iar eu mă gîndeam că ce spui nu prea are sens : poate că nici nu erai atît de inteligentă pe cît te credeam. După ce mi-ai terminat lecția, m-ai spălat pe mîini ; tinctura de iod m-a făcut să sufăr mai mult decît zgîrietura și timp de cîteva secunde te-am acuzat că ești mai crudă decît toți bulgarii și turcii de pe lume. Ai înțeles că aveam nevoie de alte consolări decît sărutările și îmbrățișările tale, care mă rușinau întotdeauna. Nu era ușor lucrul să mă răsfeți : dulciurile nu-mi plăceau, și cadourile le făceam bucăți după două sau trei zile, mai ales dacă aveau norocul să semene cu păpușile. În schimb, îmi plăceau poveștile, în special cele care se refereau la trecutul tău sau al tatii.

Nu te-ai lăsat rugată. M-ai instalat pe o pernă mare, mov, între comoda pe care era așezată vioara ta, în cutia ei jerpelită, și masa simplă, care îi servea tatii drept birou pentru plicurile transparente și clasoarele lui negre. Aveam obiceiul să îmi fixez poveștile tale în minte după dată, pentru că aveam o memorie bună : împărțeam secolul în ani, fără ca să fac totdeauna legătura între ei. În ziua aceea ți-am cerut să mă lămurești asupra anului 1910. Te-ai gîndit o clipă, apoi te-ai lansat într-o povestire lungă, destul de veselă la început, dar care, încet-încet, s-a umplut de emoție. În timpul acela îndepărtat, tu trăiai foarte fericită lîngă tatăl tău, care vindea piei în multe țări, dintre care unele ca Muntenegru sau Serbia, astăzi nu mai există, și mama ta, care insista ca după gimnaziu să-ți continui studiile ; părinții, am să înțeleg asta mai tîrziu, au întotdeauna dreptate, orice s-ar întîmpla, iar cînd crezi că știi totul, ei bine ! și atunci tot trebuie să mai înveți ceva. Deci, erai înscrisă la Conseruatorul din Odessa și făceai progrese lăudabile, ceea ce nu te împiedica să te și distrezi ; este foarte sănătos la orice vîrstă să te distrezi cu condiția să nu exagerezi însă. Participai la serbări, la baluri mascate, la concursuri

de elegantă, și uneori rîdeai cu atîta poftă, oă ți bine dispuneai și pe părinții tăi. Casa părintească era tot timpul plină de prieteni, și cum se găsea în centrul orașului, între bulevardul Richelieu și bulevardul Francezilor, scriitori, artiști, pictori treceau să te salute, fără să aștepte vreo invitație.

Ai început atunci să-mi descrii orașul tău natal, despre care eu nu-mi mai aminteam nimic ; ai suspinat : ei da ! îl părăsisem cînd eram un ținic ; mă asigurai totuși că într-o zi am să mă reîntorc acolo ca să-i admir splendorile. Acolo, liliacul avea primăvara un parfum mai minunat ca oriunde în lume ; acolo, marinarii povesteau, cu glasuri răgușite și cuceritoare despre aventuri atît de nemaipomenite încît nici măcar peripețiile imaginare ale căpitanilor antichității nu se puteau compara cu ele ; acolo, aerul serii era atît de transparent de parcă noaptea nu ar fi cutezat să se lase ; treptele din fața portului îți dădeau ameteală, aveai brusc impresia că orașul întreg avea să fie răsturnat de un cutremur uriaș și blind. Nu-ți înțelegeam toate cuvintele și poate ai socotit că în loc să-mi faci orașul tău simpatic, îl transformai într-o monstruozitate de temut. Ți-ai șters nasul cu delicatețe, ca și cînd vroiai să previi o lacrimă, și ai schimbat tonul : mi-ai vorbit despre tata. În 1910 era un bărbat bogat, cu cinci ani mai mare decît tine și nu avea nici o profesiune : se bucura de averea strămoșilor săi, veniți, cea mai mare parte a lor, din Bulgaria și din Alsacia, ca să construiască linia ferată din Ucraina. Ai făcut o mică paranteză ca să lauzi locomotivele, bielele și fumul lor gros, farurile, șinele, gările și prietenii care așteaptă emoționați, la venire și la plecare. Te puneam să repeți cuvintele acelea ciudate pe care încercam să le rețin : la fiecare frază îmi îmbogățeam vocabularul. Părinții tatălui meu aveau, îmi povesteai tu, o locuință imensă la Kiev, al cărui cetățean de onoare era bunicul meu din-spre tată : un om de vază, cu multă putere, dublat de un despot impunător ; mai avea și la Harkov și la Odessa asemenea case arătoase. M-ai avertizat totuși : bogăția nu este totuși o virtute și se întîmplă ca oamenii bogați să fie răi, zgîrciți, egoiști ; ei merită să vină oamenii săraci să-i pedepsească, așa cum s-a întîmplat în cei doi ani

dinaintea nașterii mele : revoluția se justifică uneori, și nu toți revoluționarii sînt niște criminali.

Tatăl meu, în afară de rusă și franceză, învățase mai multe limbi : germana, italiana, norvegiana ; făcuse greșeala să disprețuiască engleza, pe care o considera ordinară, bună pentru afaceri între rîndași și valeți. Se familiariza cu Europa pentru a-și desăvîrși educația și pentru că pe atunci nu era neapărat nevoie să muncești, dacă făceai parte dintr-o familie de un anumit rang. Poate că în această peregrinare din oraș în oraș și din țară în țară el își căuta fericirea ; o nouă digresiune a ta m-a învățat că această inestimabilă bogăție trebuie găsită destul de devreme în viață ; altfel, cînd se întîmplă să găsești fericirea, nu o recunoști și o lași să-ți scape sau îți este frică de ea. Filozofia aceasta mi s-a părut prea complicată, așa că te-am rugat frumos să continui povestirea peregrinărilor tatii. Studiase literatura la Petersburg și, într-o zi, cum îl admira pe Lermontov, a descoperit că viața acestuia prezenta unele similitudini cu cea a lui Alfred de Musset și Alphonse de Lamartine ; și-a făcut deci bagajele și s-a instalat la Paris, ca să urmeze cursuri la Sorbona. În același an locuise o vreme la Heidelberg, apoi la Praga, unde trăise la fel ca și studenții de acolo, săraci și conspiratori. Poate că atunci, în 1910, fusese expulzat din Boemia. Te urmăream eu oare pe acest intinerar care trecea prin Bergen, Christiania, Leipzig, Liège ? Probabil că ți-ai dat seama de tulburarea mea, căci te-ai dus să iei un atlas mare, care te-a infuriat : era unul recent, și harta Europei se schimbă. Mi-ai explicat că avusese loc un război îngrozitor, care pustiise, ca o boală interminabilă, tot continentul, și că războaiele sînt inutile, pentru că au un singur rezultat : fiii pleacă la război, mamele rămîn foarte triste, și uneori ei nu se mai revăd niciodată. Mi-ai jurat că atîta timp cît o să trăiesc eu nu vor mai fi nici conflicte mondiale, nici revoluții : voi trăi în pace și bunăstare ; graba cu care mi-ai garantat asta mi s-a părut suspectă. Urmărind suprafețele albastre și verzi ale hărții, conturate de linii continue sau punctate, mi-ai proslăvit Europa dispărută, pe care tata o parcurgea din pură plăcere și pentru a-și rafina gusturile. În 1910, în mijlocul

continentului se întindea un mare imperiu, cu un împărat încântător, deși puțin cam trist, foarte bătrîn, chel de tot, dar cu niște favoriți mari ; la curtea acestui om de treabă, care se numea Franz Joseph, existau o mulțime de muzicieni și artiști, se dădeau baluri cu ofițeri superbi și cu doamne foarte bine educate. Republicile erau rare în vremea aceea, și numai Republica Franceză avea o oarecare prestanță. În restul lumii, se păstrau bunele maniere, uneori cam prea rigide, ca la curtea lui Wilhelm al II-lea, suveranul german cu mustățile ridicate ca niște săbii gata de atac, alteori mai îndatoritoare și mai blînde, ca la rotofeiul de Eduard al VII-lea, care domnea atît peste insulele Britanice, cît și peste Indii. Ai frunzărit atlasul și am făcut cunoștință mai îndeproape cu Asia..

Curînd tinerețea tatei mi s-a părut mai puțin fascinantă decît insulele cu forme bizare care te fac să vi-sezi. Te-am întrebat dacă o să ne ducem într-o zi în Borneo, iar tu te-ai mulțumit să zîmbești ; pe urmă ți-am spus că nu am să mai mănînc pînă nu mă duci în Tasmania. Mi-ai răspuns, cu severitate, că eram un băiat prea mare ca să debitez asemenea nerozii ; atunci am măsurat distanța pe hartă și ți-am propus un compromis : mă voi mulțumi cu o călătorie în Belucistan. M-ai ciupit de obraz în semn de alintare și l-am însoțit din nou amîndoi pe tata pe drumurile Livoniei, ale Badenului și Toscanei. Uneori, povesteai tu, pleca în misiune, pentru că avea calități de diplomat : tatăl lui îi încredințase contracte de semnat cu industriași sau chiar cu miniștri, cînd la Varșovia, care în epoca aceea era un oraș rusesc, cînd la Kovno, pe vremea cînd Lituania nu exista, cînd la Agram, care acum se numea Zagreb, cînd la Presburg, pe care patrioții cehi îl rebotezaseră Bratislava : oh, biata Europă ! altădată atît de prosperă, de plăcută, de blîndă, ce făcuseră din ea unii ca Joffre, Clémenceau, Masaryk, Lenin, Lloyd-George, sau Wilson ? M-am îmbufnat : îmi aruncai în față prea multe nume, iar eu nu știam ce să-ți răspund. Am descoperit că puteam să-mi iau și eu revanșa : colecționeam fotografii cu actori și eram sigur că nu-i știai pe cîte unii : Conrad Nigel, Pola Negri, Emil Jennings, Edna Purvance, Max Linder. Eram chît : eru-

diția era dușmanul nostru comun, iar tu greșeai, îngropîndu-mă sub greutatea istoriei contemporane. Tata — mi-ai dezvăluit tu — scrisese poezii un pic frivole : poezii despre fericire, pe care chiar începînd în anul 1910, a început să le citească în saloanele din Odessa și din Kiev. Era adesea aplaudat, dar nu avea încredere în amabilitățile mondene. Se întâlnea cu tineri scriitori care l-au inițiat în mișcarea de avangardă și, începînd din anii aceia, avea să ia și el viața în serios. Ai revenit un moment asupra propriei tale adolescențe, pentru a-mi face un tablou idilic al liceului tău, al gustului tău pentru muzică, al atenției pe care ți-o arătau tatăl tău, un om taciturn, și mama ta, o femeie inimoasă, care știa să deosebească sinceritatea de prefăcătorie. Aceste amintiri fugare ascundeau și o lecție pentru mine : trebuia să mă conving că inima este mai importantă decît spiritul, și spiritul mai important decît ambițiile nechibzuite ; nu trebuia să șovăi între bunăstare și dorința de a cuceri lumea. La cei 5 ani ai mei nu mi se cerea chiar să aleg, definitiv, dar era nevoie să fiu influențat.

Ți-ai amintit brusc uimirea mea în fața atlasului. Mi-ai explicat că tata avea motive foarte serioase să iubească geografia, pentru că era negustor de timbre poștale și în același timp funcționar de bancă. Era, bineînțeles, distractiv și plăcut să cunoști trecutul, dar asta nu trebuia să mă împiedice să înțeleg prezentul, puțin mai nefericit, puțin mai dureros. Timpurile bune erau departe, iar revoluția ne izgonise pentru moment din Rusia ; ne vom întoarce înapoi bineînțeles dar pînă atunci, cu averea pierdută și cu bunicii reîntorși în Belgia, aveam să trăim în sărăcie. Cu mult înainte de 1910, tata colecționase timbre. Dobîndise cunoștințe în acest domeniu ; dealtfel, în vremea aceea colecționa și fluturi și manuscrise rare, și pipe foarte vechi și, mi-ai declarat tu, cu ochii umbriți de tristețe, femei frumoase. Cum mă tot foiam pe perna mea, uluit, ai făcut un gest de negare, de parcă ai fi gonit niște gînduri ciudate și ți-ai continuat povestirea. În exil, tata luase timbre vechi de la specialiști și le revînduse, oprindu-și un mic comision : mai întîi mijlocitor, reușise apoi destul de bine prin scrisori mulțumită relațiilor pe care le avea în toată Europa, să-și creeze

o afacere pe cont propriu în această cameră unde figurinele, corespondența și cataloagele ocupau doar șase metri pătrați. Mai văzusem eu timbre și înainte, deși tata avusese întotdeauna grijă să mă îndepărteze când își pregătea expedierile.

Mi-ai desăvîrșit ucenicia cu pricepere și cu o frenezie neașteptată. Timbrele nu erau decît mici petice de hîrtie, foarte ușor de distrus, cu care se francau scrisorile obișnuite, cărțile poștale, coletele expediate normal sau expres, adică trimise cu un poștaș călare sau pe bicicletă, de îndată ce trenul intra în gară sau vaporul în port, pentru ca să ajungă în mîna destinatarului cît mai repede. Toate prezentau o singură imagine, cel mai adesea chipul monarhului care domnea în țara emițătoare; dar se putea întîmpla uneori să reprezinte steme, privești celebre sau oameni care aduseseră servicii excepționale țării lor. Aveau culori diferite, în funcție de valoarea înscrisă pe fața timbrului, în cifre, și în moneda în curs, după epoci și tarife în vigoare. Cînd timbrele aveau lipici pe spate, însemna că nu fuseseră folosite : se cumpărau așa din birourile poștei ; după folosire, fața lor era acoperită de un sigiliu, negru sau violet : poate nu mai erau la fel de frumoase, dar asta nu însemna neapărat că și prețul lor scăzuse. Am dat semne de oboseală și m-ai pus să repet tot ce auzisem, pînă la cel mai mic amănunt. Ai reluat lecția a doua zi și mi-ai promis o trotinetă dacă păstram secretul : peste o săptămînă sau două cînd voi ajunge un adevărat filatelist, aveam să-i facem o frumoasă surpriză tatei. Deocamdată trebuia să mă deprind să mînuiesc timbrele cu grijă : fie împingîndu-le ușurel cu un deget pînă la marginea unei suprafețe plate și acolo, apucîndu-le binișor, cu grijă, ca să nu se mototolească sau să li se curbeze zimții ; fie, ceea ce era preferabil, folosind o pensetă de metal, cu care nu riscai să le strici. După 20 sau 30 de astfel de încercări, am reușit turul de forță de care eram destul de mîndru. Cîrînd aveam să-i arăt tatei care dintre noi doi era mai dotat pentru filatelie.

Am învățat să măsoz zimții și să disting filigranele, înmuind timbrele într-un mic recipient în care turnasem puțină benzină ; mai tîrziu, am avut o adevărată pa-

siune să tai scrisorile francate și să prepar pentru viniete un fel de „bain-marie“ căldută, unde mărcile se desfăceau singure de hîrtia pe care fuseseră lipite : ajungea atunci să le pui pe o sugativă, cu fața în sus, așteptînd să se usuce. Vocabularul meu se îmbogățise extraordinar de mult, și nu mă mai mulțumeam să spun că de exemplu, un timbru era cafeniu ; era negru tuci, ocru sau brun-închis ; pîrînd albastru, de fapt, era albastru-ultramarin sau ca peruzeaua. Am ajuns chiar să consider că dacă spui despre un timbru că e roșu, îți trădezi ignoranța : fără nici o îndoială el merită o precizie mai meticuloasă : este carmin, roșu-aprins sau roșu-închis. Fiecare tablou miniatural a fost examinat cu atenție sub lupă. Mai întîi trebuia să identific țara care l-a emis ; cum de cele mai multe ori numele ei nu apărea în franceză sau în rusă, a trebuit să învăț, cu riscul a mii de confuzii, cîteva cuvinte noi ; Suedia se numea în suedeză *Sverige*, iar Finlanda *Suomi* în finlandeză, în timp ce Elveția prefera să fie cunoscută sub numele savant de *Helvetia* ; cît privește Franța, ea avea pretenția să fie cunoscută după inițialele regimului ei, *R. F.*, ceea ce nu era tot ce putea fi mai rău în materie de timbre, pentru că Marea Britanie, care domnea peste toate mările, se lipsea și de numele complet și de inițiale. Curiozitatea mea s-a înfierbîntat și mai mult ; țări dispărute, care nu mai figurau pe hartă, totuși lăsaseră imagini fermecătoare : Carelia, Epirul, Veneția iuliană, Rumelia orientală. Mi-am întins cercetările spre regiuni îndepărtate, chiar pînă în Polinezia, din care adunam cu încîntare numele insulelor, desigur nu mai mari decît niște timbre, credeam eu, din moment ce, ca să dau de ele în imensa pată albastră din atlas aveam nevoie, ca și pentru timbre, de o lupă : Elobey, Horta, Nauru, Nevis, Penrhun.

Mulțumită timbrelor, educația mea a progresat mult în cîteva săptămîni : am descoperit frumusețea reginei Victoria și îmbătrînirea ei puțin cîte puțin, ceea ce m-a umplut de tristețe ; am comparat efigia lui George al V-lea cu cea a lui Nicolae al II-lea și am descoperit legăturile lor de rudenie ; cît despre oamenii de vază, aveau oare toți aerul sever al lui Louis Pasteur, de pe portretul său roșu ? Dacă era să judec după profilul lui Franz

Joseph pe timbrele din Bosnia-Herțegovina și cel al lui Ferdinand de pe timbrele din Bugaria ajungeam la concluzia, poate prea pripită, că regii și împărații devin toți, pînă la urmă, cheli și obezi : tristețea mea a crescut. Tot pe un timbru am văzut pentru prima oară o zebra, pe un fond de palmieri eleganți ; pe o vinietă din Tanganica am zărit-o pe adorabila mea prietenă, girafa : a fost o pasiune fulgerătoare, și pentru ca să mai mănînc a trebuit să-l rog pe tata să-mi ofere mie toată seria, adică de la numărul 1 pînă la numărul 14 cu această țară, din catalogul Yvert și Tellier. Catalogul acesta a devenit, încetul cu încetul, biblia mea și m-am obișnuit să desemnez timbrele după numerele lor. Cum tata nu avea unele viniete, fie foarte rare, fie foarte scumpe, m-am obișnuit repede să le consider niște personaje solemne și de temut : am ajuns să am respect profund pentru numărul 1, verde-închis, din Franța, cu bustul lui Ceres, încununat cu grijă de lauri, sau pentru porumbelul din cantonul Basel, cu cele trei culori ale lui, ce dau impresia că sînt imprimate în relief. Mult timp l-am considerat drept un erou ,deci drept un binefăcător al omenirii, pe comandantul crucișătorului Vineta, care, stăpîn deplin, după Dumnezeu, pe vasul său, după ce a constatat că lipseau timbrele de 3 pfenigi ,a luat șase sute din cele de 5 pfenigi, pe care le-a tăiat în două, pe verticală, fiecare jumătate avînd o nouă imprimare : cifra 3. Acest înalt act de curaj, care a avut loc pe data de 13 aprilie 1901, în largul lui Rio de la Plata, mi s-a părut mult timp mai eroic decît anumite victorii despre care îmi vorbești tu : Napoleon în umbra piramidelor sau Hanibal înfruntînd furtunile de zăpadă cu caravana lui de elefanți. Nu ai încercat să te opui entuziasmului meu de neofit.

*
* *

Bruxelles, mai 1940

Doctorul Isphording era de mai bine de doisprezece ani cel mai bun client al tatei. Specialist în timbrele din Balcani ,cumpăra cu o regularitate nemțească tot ceea ce îi

propunea tata în materie de varietate, curiozități sau pie-se rare, aflate în bună stare. Se întâmpla să ne viziteze și să-ți aducă mici cadouri : la el, la Hanovra, gențile de piele erau deosebit de solide, iar stofele, de o trăinicie incomparabilă. Tu îl făceai prusac împutit, dar din con-siderație pentru tata îi zîmbeai din vîrful buzelor. Mai pretindeai că pînă la urmă reducerile pe care i le făcea tata valorau mai mult decît eșantioanele lui, cu care nu aveai ce face ; aduceau prea bine aminte de bunul gust teuton ! Îl mai acuzai, în plus, că avea prea multă sim-patie pentru Hitler și banda lui : poate că era chiar, fără să se știe, membru al partidului nazist. De data aceasta tata a insistat : anul '40 debuta sub auspicii proaste, di-versele cenzuri împiedicau libera circulație a mărfurilor lui ; trebuia deci să te arăți în mod special amabilă cu clienții serioși. Ai acceptat motivele comerciale și chiar mi-ai telefonat în orașul universitar, ca să-mi cer să vin la masă peste două zile : nu uitasem, nu-i așa, că la a zecea mea aniversare doctorul Isphording îmi oferise o piesă de douăzeci de mărci de aur ? Eu nu aveam ace-leași repulsii ca tine, și am luat parte la mica recepție intimă, astfel ca familia să se arate unită în fața barba-rului, așa cum doreai. După amabilitățile de rigoare, tata s-a retras cu doctorul Isphording, ca să-i mai propună cîteva piese rare, la prețuri exorbitante : prietenul nostru s-a lăsat ușor sedus, judecînd după cele două țigări care au urmat discuției. Cina a fost banală și cam forțată ; eu am fost primul care a făcut o gafă : l-am întrebat pe doc-torul Isphording cînd se vor hotărî în sfîrșit compatrioții săi să lanseze o veritabilă ofensivă contra Franței și a Angliei, „războiul caraghios“ nefiind demn de un Reich de o mie de ani.

Prietenul nostru nu a răspuns imediat, abia la cafea, în timp ce își fuma al doilea trabuc, ne-a ținut un dis-curs cît se poate de amănunțit. Mai întîi s-a scuzat : nu avea nimic de nazist în el, iar familia lui aparținea eli-tei liberale, care își dovedise liberalismul în revoluțiile de la 1848 ; magnații siderurgiei se hotărîseră totuși să-l urmeze pe Hitler, ceea ce l-a obligat și pe el să-și dea adeziunea, dealtfel pur formală : el nu se considera un ostatio al naziștilor, dimpotrivă, ei erau cei care trebu-

iau neconținut să răspundă de faptele lor în fața marilor industriași. După victoria germană, după părerea lui sigură, chiar dacă Rusia va intra într-o zi și ea în război contra Reich-ului, patrioții se vor debarasa de nazism și vor instaura o democrație, cel puțin atât de reușită ca cea din Anglia sau din Franța. Nu venise de altfel ca să ne vorbească despre politică, ci pentru două motive precise. Înainte de a continua, a privit în jur, cam încurcat, și pe urmă ne-a întrebat direct, pe față, dacă sîntem evrei. Observînd cît ești de nervoasă, tata s-a hotărît să nu te lase să vorbești. A turnat un pahar de coniac prietenului nostru și, cu un calm exemplar, i-a spus că puritatea noastră ariană era foarte compromisă : tatăl lui se însurase cu o evreică, iar tatăl tău era sută la sută evreu. Nu obișnuiam să vorbim despre dozajul nostru etnic sau rasial : cum însă epoca părea să ne impună acest gen de conversație, ne-am conformat cu toată bunăvoința. Am găsit seninătatea tatei puțin cam afectată ; în locul lui, tu te-ai fi revoltat, și ai fi ajuns, fără nici o îndoială, la insulte care ne-ar fi făcut să pierdem un client. Cît despre mine, eu nu prea eram mîndru de propria mea atitudine : identitatea mea, pe care o confundasem pînă atunci cu o ușoară și neînsemnată revoltă a sufletului, liber de orice atracție religioasă, mi-a apărut brusc ca un anacronism ; două treimi din oamenii secolului mă vor judeca după locul meu de naștere, după prepuțul, după curba nasului și sîngele meu. Îmi pierdeam deodată dreptul să neg tot ceea ce era evident în corpul meu ; cît despre spirit, dacă întîrzia prea mult să ia atitudine, trebuia repede mobilizat. Nu-mi mai aparțineam : eram forțat să-mi asum un risc iar lucrul cel mai grav pentru mine nu mai era să prefer latina englezei, medicina arhitecturii, visul realității. Eram prevenit că mă aștepta o uniformă : ori o voi îmbrăca pentru a deveni o țintă naturală, ori voi refuza să o îmbrac și atunci voi fi un trădător ; pentru a merita moartea, nici măcar nu va trebui să îmi lînesc dușmanul...

Doctorul Isphording nu ne-a lăsat nici o iluzie : într-o Belgie ocupată de armata germană vom fi persecutați. Ai sărit în sus : cum era posibil să avem cu calm în vedere o ocupație, cînd Belgia rămăsese pînă acum neutră ?

Prietenul nostru a zîmbit crispat și ne-a rugat să-i promitem că nu vom divulga nimic din ceea ce ne va spune. Știa din sursă sigură că după victoria ușoară din Polonia, Wehrmacht-ul, de îndată ce va fi vreme bună, se va arunca asupra Europei occidentale. Primul asalt are să aibă loc înspre Scandinavia ; după douăzeci și cinci sau treizeci de zile, nu trebuia să ne îndoim de asta, ofensiva cea mai brutală va fi declanșată asupra Țărilor de Jos și asupra Belgiei, pentru a ocoli linia Maginot. Eram preveniți și aveam timp să ne organizăm viața în altă parte : în Statele Unite, în Africa, în Australia, unde doream. Ți-au tremurat buzele și a trebuit să te abții din răspuneri ca să nu izbucnești în hohote de plîns. Tata era mai filozof : un prim exil îi distrusese viața ; al doilea nu va fi mai dureros, cel puțin așa am interpretat eu purtarea lui atentă, puțin tristă, față de prietenul nostru. Stăpînindu-și amărăciunea, își făcea probabil socoteala că îi era oferit un anumit răgaz, ca prin miracol. Din partea mea, eu încercam să mă proiectez în viitor, în tot felul de imagini nebunești și abstracte ; Reich-ul triumfător se liberaliza pe rămășițele armatei engleze și a celei franceze și unitatea europeană era, în sfîrșit, realizată. Despre mine am avut chiar o viziune sarcastică : scăpat de uniforma belgiană, n-am să mai aștept atacul dușmanului, ci am să mă prezint singur și-am să mă ofer voluntar în armata germană, pentru cauza unei Europe, puternice și vesele, în sfîrșit. Cuvintele serioase ale doctorului Isphording mi-au întrerupt visarea. A scotocit în valiza lui mică de om de afaceri, a scos de acolo o pungă de pînză verde și a golit-o de cîteva ciocolate, care ascundeau o a doua pungă : în aceasta se aflau vreo douăzeci de monede de aur, mărci, ducați și ludovici. L-a rugat pe tata să le ia ca de la un prieten, dealtfel în curînd avea să fie la strîmtoare cu banii ; iar în ceea ce îl privea pe el, a adăugat, cetățenii germani nu au dreptul să dețină nici un metal prețios, el nu vrea să contravină legilor țării lui, dar nici nu-i convine să-și cedeze mica agoniseală. Ai schițat un gest de nerăbdare : nu vei accepta niciodată pomana unui cotropitor ! Tata nu știa cum să se poarte, iar prietenul nostru s-a priceput să găsească

încă o dată cuvintele cele mai potrivite : nu ne făcea un cadou, ci ne ruga pur și simplu să i le păstrăm ; dacă dorim neapărat, după război i le vom restitui. În această atmosferă, tata a avut ideea foarte bună să destupe o sticlă de șampanie : am celebrat prietenia cu rînjete care se ascundeau sub zîmbete mieroase.

După plecarea doctorului Isphording, tata mi-a ordonat, cu o gravitate pe care nu i-o cunoșteam, să părăsesc orașul universitar și să mă întorc în casa părintească. Mă lăsa să-mi continui studiile, căci nu era deloc sigur că iremediabilul chiar se va întîmpla, dar va avea nevoie de mine trei-patru ore pe zi. Te mobiliza în același timp și pe tine ; nici o hoinăreală inutilă, nici un ceai pentru stat la taclale ! Trebuie să fim strîns uniți și să urmărim un plan la care el se gîndise foarte amănunțit. Ai încercat să tergiversezi lucrurile, ca și cum ar mai fi fost posibilă o viață normală ; chiar ai pus la îndoială prezicerile doctorului Isphording care, spuneai tu, prea își dădea aere de înger păzitor și de trimis al Diavolului. Tatei nu i-a plăcut comparația : clientul lui era cinstit în afaceri ; trebuia deci să îl credem cinstit și în celelalte domenii. Să fim bine înțeleși, de data aceasta el nu accepta să fie contrazis : avertismentul mi se aplică și mie, la cea mai mică revoltă, că am 20 de ani, sau nu, n-are importanță, îmi va tăia mijloacele de întreținere. Strategia lui era simplă și cerea trei-patru săptămîni de lucru : o să transfere la Londra puținii bani pe care îi avea în bancă și o să transforme obligațiunile statului belgian, în care nu mai credea. Stocul de timbre obișnuite era prea stînjitor ca să merite să ne ocupăm de el : în ziua invaziei germane, îl va abandona fără regret, căci în orice catastrofă, dacă îți salvezi jumătate din bunuri, înseamnă deja să ai pentru ce trăi. Astfel de principii spartane te-au tulburat așa de tare încît, frîngîndu-ți mîinile, te lăsaai pradă unor mici isterii pe care noi le găseam inoportune. Trebuia să-ți revii și să te arăți la înălțimea dificultăților care ne așteptau. Ai găsit repede leacul : luai în fiecare zi tramvaiul și te duceai să plîngi la mormîntul mamei tale, moartă de curînd. Cu brutalitate, te-am făcut să-ți schimbi purtarea : morții nu puteau face nimic pentru noi, iar tu mai aveai și alte datorii decît să te consumi în

bocete prostesti. Ai urmat pînă la urmă instrucțiunile bărbatului tău, chinuit de îndoieli și trebuind să dea el exemplu. Nu-ți mai aparțineai, și viața crudă, imprevizibilă, fantastică, nedreaptă cerea prea mult de la tine. O dramă venea după alta, fără nici o cruțare, și erai foarte descurajată ; de mai multe ori, cu un fel de liniște îndoielnică, mi-ai spus că ai vrut să fii în locul mamei tale, într-un cimitir, la cinci metri sub noroi, unde ai fi, în sfîrșit, liniștită. Nu am găsit nimic ca să te consolez și, judecîndu-te nedemnă de împrejurări, ți-am repetat ordinele tatei : era absolut necesară o disciplină riguroasă și sensibilitățile fără rost trebuiau să înceteze.

Tata a extras timbrele mai rare din toate clasoarele. Rolul nostru era să le grupăm în stive mici, după țară și epocă ; el mai arunca atunci, la sfîrșit, o scurtă privire asupra lor, și ne spunea cum să le strecurăm în plicurile transparente ,marcînd pe fiecare din ele, cu creionul, numerele corespunzătoare din catalogul *Yvert și Tellier*. Cum erau cam patru mii de timbre de identificat în acest fel, munca mergea încet și greșeam des. În acest timp, tata îi căuta pe listă pe cei mai buni clienți ai săi din străinătate : pregătea mici colete poștale, de o sută sau de două sute de grame, și le trimitea în lume, cu rugămintea să-i fie ținute la dispoziție. Corespondenții săi, ne explica el, vor fi tot atît de cinstiți pe cît ar fi și el într-un asemenea caz : încrederea este prima condiție a comerțului. Și aici făcea un calcul rezonabil : a zecea parte din colete se vor pierde, o alta va fi confiscată, o alta va cădea în mîini necinstite. Prin alte scrisori, separate, le cerea scuze colegilor săi, într-un mod deloc slugarnic : fără să fi avut timpul necesar pentru a-i consulta, își permitea să le încredințeze timbrele, presimțind un război mult mai groaznic decît încăierările de patrule de pe frontul din Alsacia. A pus astfel la poștă între 60 și 80 de plicuri recomandate, destinate colegilor săi din Lisabona, Londra, New York și Buenos Aires, fără să-l uite pe fraatele lui mai mare, care se stabilise la Rio de Janeiro, cam din 1930. Invadarea Norvegiei nu i-a întrerupt ciudata muncă ; de fapt, evenimentul ne justifica încrederea în doctorul Isphording și ne încuraja să ne vedem mai departe de treabă.

Orice stimulare de acest fel se bazează pe o orbire voită — pe o nevoie de orbire. Ție nu ți se părea deloc inutil să faci liste de hîrtiute, vinietele fragile absorbi-seră, pentru voi doi, mersul istoriei : dacă le salvam, în-semna că ne salvam toți trei, dacă le pierdeam, însemna că poate vom muri în exil, în uriașa Europă, trecută prin foc și sabie. Mie, întreaga situație mi se părea oarecum ridicolă, pentru că nu am avut puterea interioară ca s-o văd altfel. Asupra epocii postbelice aveam o imagine serioasă și abstractă ; în schimb, nu aveam nici o opinie asupra celor două tabere aflate atunci în conflict. Mi se părea prea obișnuit, prea banal, și mediocru, să aperi democrația : puteam eu să mă înfierbînt pentru Edouard Daladier, Paul-Henri Spaak, Neville Chamberlain, cancelarul Schuschnigg sau Edouard Benes ? Aveam în schimb dreptul, din sfidare sau din rîmantisim, să-mi sacrifice pielea și spiritul vreunui ideal apropiat de cel al lui Hitler, al lui Mussolini sau Franco ? Năzuiam la un conflict rapid și hotărîtor și, nu fără perversitate, visam îngrozitoare sacrificii. Parisul va fi distrus în opt zile, Londra în două săptămîni, Moscova va arde ca în timpul lui Napoleon, Berlinul va exploda stradă după stradă, casă după casă. În fantasmagoriile mele nebuloase trebuia să existe un învingător incontestabil : mai degrabă un general decît un politician, care, după ce va fi distrus jumătate din Europa își va impune legea sa ruinelor și supraviețuitorilor. Fiindcă nemții erau deja în avantaj, eu acceptam să și-l păstreze pentru această frumoasă misiune de unificare. Ideea îmi tot revenea, și imaginația se împiedica mereu de aceleași clișee. De ce ar eșua și Hitler acolo unde nu reușiseră Frederic al II-lea și Charlemagne ? Oamenii se schimbă, și Napoleon nu avea nimic cu Bonaparte : îmi spuneam, fără chiar să reușesc să mă conving, că un Hitler de 60 de ani, sătul de victorii, ar ști să redevină un adevărat german, drept, responsabil, curat, binevoitor, generos, ca Goethe sau Johan-Sebastian Bach. Concepțiile mele politice erau puerile și poate că de pe atunci se ascundea în ele dificultatea, stîngăcia cu care văd evenimentele în lumina lor adevărată. Pe de altă parte, îmi convenea de minune : neputința mea strigătoare — o știam — la cer : nu mai aveam nici un chef pentru stu-

diile mele, după cîteva luni în care îmi consumasem înflăcărarea, iar războiul mă împingea la acțiune, fără să-mi dea nici o răspundere. În momentele cele mai lucide, aveam viziunea unor generali plini de rigoare și politete, care-l concediau pe cancelarul *Reich*-ului, dădeau înapoi puterea civililor, organizînd alegeri libere și garantînd Europei nu un imperiu germanic de zece secole, ci un fel de bunăstare ateniană, corectată de un umanism modern, pe care nimeni încă nu îndrăznise să-l prevadă : mi se părea destul de legitim ca cincisprezece sau douăzeci de milioane de oameni să plătească cu viețile lor acest viitor fericit.

În caruselul loviturilor de teatru care ajunsese viața noastră de zi cu zi, tu nu erai chinuită de nici una din aceste temeri apocaliptice : îți ajutai soțul să ne organizeze, în deplină liniște, supraviețuirea. Erăi docilă și nu vorbeai mult ; nici măcar nu te plîngeai, doar atunci cînd ascultai vreun comunicat la radio și-ți exprimai vreo speranță : expediția lui Narvik ar putea să reușească, iar grasul de Churchill părea mai solid decît scrobitul de Chamberlain, înțepenit ca o umbrelă care nu se mai poate deschide. Spre sfîrșitul lui aprilie expediasem timbrele și nu mai rămăseseră decît trei mici clasoare de buzunar, cu mărcile cele mai vechi și mai prețioase ; fiecare vom lua cîte unul cu noi, aveau avantajul că erau ușoare. Ne pregătiserăm pentru iremediabil. Ai început să te smiorcăi, ne-ai plîns soarta, te-ai pierdut în declarații de dragoste la adresa divanului, a mobilei, a mochetei, a copacilor de pe bulevard, a norilor care treceau. Aveai timp să reflectezi la cît de puțin însemnam ; acum trebuia să aștepti nici tu nu știai prea bine ce. Perioadei de regrete lîncede, mai mult nerostite, i-a urmat cea a ocărilor : în definitiv, tu nu ai iubit niciodată Belgia asta ploioasă, sau de o mitocănie insuportabilă, care se vede pînă și pe haine, strîmte ca sufletele lor jerpelitate ca felul lor total incorect de a vorbi. Ai parcurs toată gama atitudinilor isterice, de la sentimentalism la nedreptate și de la elanuri descătuseate pînă la explozii de ură, ca și cum ai fi încercat rochiile la croitor, una după alta, neputînd să te hotărăști la una anume. Și eu eram nervos și, cu cît îmi dădeam mai mult seama de asta, cu atît constatam

că semănăm : trebuia să mă feresc de mine însumi. De fapt, lăsam să mă conducă evenimentele : aveau să acționeze ele pentru mine. Eram laș și schimbător în indiferența mea.

Primele bombardamente și tirurile antiaeriene ne-au trezit la 5 și 28 de minute dimineața, în acel 10 mai 1940, când primăvara strălucea în toate frunzele tinere, iar cerul nu avea cea mai mică umbră de nor. Am deschis radioul : a rămas mut vreo zece minute înainte să anunțe invazia germană. Eram foarte vesel : așteptasem această zi, pentru că ea îmi hotăra viitorul. Îmbrăcată în capotul tău albastru cu verde, ai pregătit, fără să spui un cuvânt, cafeaua și tartinele cu dulceață. Tata și cu mine ne-am ras fără grabă și, pe la 6 și un sfert, am ieșit să ne plimbăm vreo 20 de minute, ceea ce nu ni se mai întâmplase niciodată. Nu aveam nevoie să vorbim, fațadele caselor, copacii, liniile de tramvai, coșurile caselor ne scuteau de orice vorbă. Știam că urmau lucruri serioase și noi aveam să facem destule greșeli. Mersul nostru în tăcere dobîndea o semnificație profundă : în caz de nevoie, fiecare dintre noi va ști să se poarte cu curaj ; de acum eram egali în fața pericolului și profund solidari, fără să fi rostit nici cel mai mic jurămint. Când ne-am întors, ai așezat cinci sau șase valize în salon. Era oare necesar să ne grăbim chiar așa de tare ? La radio s-a anunțat cucerirea orașului Verviers și, parțial, încercuirea Liège-ului. Am verificat dacă uniformă mi-era în bună stare, și am rîs, dînd din cap : aveam să mă transform curînd în paiată ? Tu umblai de colo-colo prin apartament și probabil îți făceai tot felul de socoteli ciudate : nu, nu ne puteam lua argintăria ; trebuiau abandonate și rochiile de seară și blănurile, cîntăreai valizele din ochi, chiar erai în stare să duci ușor 10 kilograme, sau îți supraevaluai puterea ? Tata părea senin : și în cazul unei ofensive fulgerătoare și dacă o să cadă canalul Albert, a declarat el, noi tot mai avem 5—6 zile în fața noastră. N-am mai părăsit postul de radio, și numai spre 10 și jumătate s-a transmis ordinul pentru următoarele instrucțiuni, care aveau să se transmită foarte curînd. Mi-am îmbrăcat uniformă, ca să fiu mai impunător, și mi-am făcut și eu un bilanț rapid al bietelor mele avuții : nu am să-mi regret hainele, în afară de o cravată galbenă, din mătase groasă, nici bibelourile,

nici reproducerile după Monet de pe pereții mei ; au să-mi lipsească cel mult câteva cărți : culegerile din Supervielle, Eluard, André Breton, și mai mult decât ele, *Capul Bunei Speranțe* de Jean Cocteau. Am telefonat lui Leclercq și lui Livchitz și ne-am hotărît pe loc să ne întâlnim la prînz într-o cafenea de pe șoseaua Waterloo, la marginea pădurii Cambre. Leclercq era, ca și mine, în uniformă ; Livchitz mi s-a părut buimac și tulburat. Nu ne mai văzusem de un an și drumurile noastre se depărtaseră : Leclercq era atras de politică sau de administrație, în timp ce Livchitz urma cursurile Facultății de medicină. Oare eram noi în stare, în acea zi istorică, să fim din nou la fel de apropiați ca în liceu ? Speram să aibă amîndoi aceeași comportare, ceea ce m-ar fi obligat și pe mine să fac la fel. Cîteva fraze au fost de ajuns pentru ca iluziile mele să se risipească : Livchitz era hotărît, orice ar fi, să se lupte cu ferocitate contra barbarilor ; Leclercq era mai prudent : trebuie, după părerea lui, să cunoști mai întii intențiile precise ale lui Leopold al III-lea, ale guvernului francez, ale comandamentului britanic ; Belgia putea să fie și cîmp de bătălie, și mai prozaic, doar loc de trecere ; bineînțeles, se va duce la unitatea lui, dar în caz de retragere, dacă va avea posibilitatea să aleagă, își păstrează dreptul să nu se sacrifice degeaba. Nu eram toți de aceeași părere și, în acele momente, simpatia mea se îndrepta mai degrabă spre Leclercq, deși eu nu aveam nici calmul, nici flexibilitatea lui. Prietenii din copilărie nu rămîn, la fel de buni prieteni și la tinerețe : întâlnirea noastră fusese o greșeală, trebuie să o recunoaștem. Am vorbit despre învățătură și, în timp ce un nou bombardament avea loc în direcția de est, am început să ne povestim aventurile : era, în ghereta aia prăpădită de pe bulevardul Fonsny, lângă gară, o vînzătoare de țigări care, în spatele dughenei ei... Am refuzat din instinct orice vorbe mari : eram cetățenii unei țări mici pe care Istoria nu o consulta : sau aveam aliați, și ascultam de ei ; sau nu aveam, și atunci nimeni nu ne cerea părerea, și suportam legea celui mai puternic, adică a primului invadator care găsea că este mai avantajos, pentru el, să treacă, fără mare pagubă, peste teritoriul nostru. Un timp ne-am încăpățînat să ne facem că

nu știm acest lucru, pielea și sîniile fetelor de vînzare sau nu ne preocupau mai mult decît soarta țării. Știam dinainte că sacrificiile erau zadarnice, și în primul rînd o știa Livchitz, cu toată furia lui. În cel mai bun caz ne vom face datoria : aceea pe care alții ne-o vor impune.

Cînd m-am întors acasă, era acolo bunicul, foarte abătut : îi porunciseși să aducă cu el o valiză cu obiecte de toaletă și lenjerie de schimb. După-amiaza a trecut cu proteste oficiale : Germania nazistă se purta cu țările occidentale cum se purta cu Austria și cu Cehoslovacia ; o să vadă ea ce-o așteaptă ; viola toate legile, inclusiv pe cea a războiului ; un singur lucru era sigur : guvernul belgian invita alături de trupele sale pe cele britanice și franceze, ca să apere împreună Occidentul împotriva hunilor. Rezerviștii, și în special cei din unitatea mea, trebuiau să se regrupeze fie în regiunea Ostende, fie în regiunea La Panne, la trei kilometri de frontiera franceză, pe coastă ; de aici am tras concluzia că după mai puțin de zece ore de luptă, guvernul întrevădea abandonarea, aproape totală, a teritoriului. Aveam să mă despart imediat de familie sau, din moment ce instrucțiunile o permiteau, aveam să aștept dimineața zilei de miine ? Eram înclinat să plec imediat : să mă retrag cît mai repede, ca să scap de îmbrățișările sfîșietoare și de cuvintele solemne. M-ai rugat mult să-mi petrec ultima noapte lîngă voi, și bunicul a spus și el ceva în același sens ; numai tata mă lăsa liber să aleg : considera că de acum ne și risipisem. Seara a fost tristă și încordată : a trebuit să ascultăm radio Londra ca să aflăm că nemții pătrunseseră între Anvers și Liège și că fuseseră lansați parașutiști deasupra Utrechtului. Ai lipsit o jumătate de oră și te-ai întors cu o cutie de caviar : de ce n-am fi transformat în sărbătoare un asemenea eveniment greu de suportat, cum este o despărțire ? Te-ai arătat bine dispusă, fie inventîndu-ne povești : aliații vor salva țara, ofensiva actuală nu era decît o diversiune fără importanță, probabil diplomații deja discutau condițiile de pace pe undeva prin Elveția ; fie, făcînd apel la curajul nostru : da, vom pleca pe drumuri, dar vom rămîne uniți în inimă și gînd. Nu am reacționat la aceste lamentabile platitudini ; aș fi fost fără îndoială în stare să le spun și eu. Tata a scos la un

moment dat din dulap două sticle de șampanie, pe care nu se gîndise să le pună la rece : le-am băut cu puțină gheață pisată. Abia ai gustat din paharul tău și ai întrerupt gestul semiteatral : nu : hotărît lucru, cuvintele mari nu-și aveau rostul. Tatăl tău s-a întrebat dacă n-ar fi nimerit să ne întoarcem în Rusia, poate că aveam să găsim acolo un azil sigur. O singură privire de-a ta, înspăimîntată, a fost de ajuns ca să-l readucă la muțenie. Mai erau alte două sticle de șampanie : le-am deschis și pe acelea și, fără îndoială că pe trei sferturi le-am golit eu. Fețele acestea serioase mi-au apărut comice și a trebuit să mă retrag ca să nu izbucnesc în rîs, cuprins de o veselie de nestăpînit. Un recrut care pleacă la război nu trebuie certat : mi-ați primit resemnați sarcasmele. Nu mi-am reproșat nimic atunci, ba chiar spre ora 3 dimineața, cînd trecuseră aburii șampaniei, m-am felicitat că acționasem astfel în fața spectacolului nostru, demn de milă.

Am plecat de acasă a doua zi, la 11 mai 1940, ora 9 și jumătate. Trenul care mergea spre La Panne era mai puțin încărcat decît crezusem ; cei care hotărîseră să părăsească Bruxelles-ul o lua oare spre sud ? Nu ne spuneam nimic, și tu ai fost doar indignată că trei femei tinere mi-au oferit, una după alta, locul în tren : poate mă întorceam de pe front sau poate aveam să mor curînd pentru patrie, meritam cîteva atenții întîmplătoare. Zvonurile circulau, se amplificau, creau un fel de panică incoerentă : parașutiștii germani erau la Bruges, la Tournai, la Calais, la Lille. Ai închiriat un apartament pe două săptămîni în mica localitate balneară, pentru că toate camerele de hotel fuseseră date. M-am dus la primărie ; corturi militare, la șase sute de metri distanță, găzduiau cîteva ofițeri ; ei aveau să mă îndrepte spre regimentul meu, care tocmai plecase spre regiunea Dunkerque. Am fost gata să mă prezint pe loc : rupturile cele mai brutale sînt și cele mai eficace și voi fi scutit de văicărelile tale. Ceva totuși mă atrăgea spre tata : avea și el dreptul la o strîngere de mînă, la o privire bărbătească, la cîteva cuvinte pe care pînă la urmă nu le mai pronunți, dar prin care trec fișii de viață interioară. Noutățile zilei nu mă mai priveau : nemții avansau, fie în Campine, fie în

Brabant, iar dacă blindatele britanice își făceau intrarea lor triumfală în țară venind din sens invers, nu era oare ca să astupe spărturile unui front care de pe acum nu se mai putea menține ? Simțeam că în mine ar fi o marcă inertie, un amestec de ignoranță și fatalitate ; peste câteva ore aş întâlni alți recruți și nu am mai avea decât o singură grijă : să ascultăm resemnați ordinele superiorilor. N-am să dezertez : aici se oprea alegerea mea, care nu avea în ea nimic eroic. Eram într-o casă fără stil, așezată în fața plajei, iar tu mă întrebai : puteam să mai rămân încă o noapte lângă tine ? Sub ferestrele noastre, mulțimea creștea din oră în oră : ținuturile din est se goleau.

Olanda căzuse în mâinile nemților și, din zori, un fel de psihoză cuprinsese cele câteva mii de refugiați din zona La Panne. Amînasem destul, și de data aceasta aveam să te părăsesc. V-ați îmbrăcat încet toți trei. I-am spus tatii, cu un fel de ușurare, că nu voi putea lua micul pachet cu timbre ; mi-a fost recunoscător pentru că mă gîndisem la afacerile lui : puteam măcar să accept niște bani de la el ? Cuvintele erau derizorii : nu i-am răspuns și el mi-a strecurat câteva hîrtii în buzunar. În jurul nostru, copiii ronțăiau prăjituri pudrate cu zahăr. Valiza mea era ușoară : schimburi de corp călduroase, o perie de dinți, un săpun, o pereche de pantofi. În ochii tăi se citea spaima, dar și un fel de stoicism, pe care îl ghiceam cu greu : voiam să se termine odată drumul ăsta. Bunicul șoptea ceva, cuvinte care nu se prea înțelegeau : îi eram într-un fel recunoscător pentru bolboroselile lui. Un trecător m-a întrebat unde se găsea frontiera franceză ; de ce oare i-am răspuns că era închisă și că toți cei care încercau să o treacă vor fi condamnați la moarte ? Mi s-a părut dintr-odată că singurul mod de a mă apăra de realitate era să inventez. Am încetinit pasul și am propus să luăm o ultimă cafea împreună, pe o terasă. Ai fost de acord : încă zece minute cu mine însemna o întreagă eternitate. Ne-am așezat, ca și cînd aveam fiecare cite o tonă de regrete și de emoții reținute, care ne apăsau capul și pieptul. Tata a declarat, cu seninătatea artificială care îl caracteriza în momentele grave, că luase bilete pentru tine și pentru el la un autocar care pleca spre Rouen câteva

ore mai târziu : de acolo veți merge fie la Paris, fie la Toulouse, după cum o va permite situația militară. Am tresărit : nu-l luai cu tine și pe tatăl tău ? Mi-ai răspuns că te gîndiseși foarte serios și că o călătorie atît de lungă și hazardată l-ar istovi ; dealtfel, îi convenea și lui să rămînă, o repeta într-adevăr și el, cu o insistență în care am simțit o durere de nepătruns. Ai dorit să-mi explici de asemenea că are să se simtă mai bine la Bruxelles, că va ocupa apartamentul nostru și că va fi desigur alintat de Armand și de Mathilde. Înțelegeai din muțenia mea că te dezprobam total. Ai socotit necesar să adaugi că nemții nu-i vor face nici un rău unui bătrîn trecut de 80 de ani. Îți pierdeai fiul în vîrtejul războiului ; în aceste condiții, tatăl tău devenise o povară inutilă ; singura ta datorie de acum înainte, și alta nu mai acceptai, era să-ți salvezi soțul. Reflectam ; mă gîndeam la meschinăriile și la prefăcătoriile de care sîntem în stare, de care eram vinovați toți patru. Am fost pe punctul să strig : „Femelă josnică ! Îți lași tatăl în mîna nemților, un evreu pe care au să-l extermine : n-o să ți-o iert niciodată !“ Am tăcut, dar tu ai înțeles semnificația privirii mele necruțătoare și și a maxilarelor încleștate. Tata a plătit consumația ; îmbrățișările au fost formale și obișnuite, fără să ofere nici o surpriză. M-am depărtat, fără să mă întorc deloc. Nu mai aveam familie : aveam 20 de ani, iar secolul de două ori vîrsta mea. Uitînd puțin, aveam să-mi fac altă viață sau aveam să mă arunc în brațele morții. Nu duceam nici un bagaj, doar pe mine însumi, mai ușor decît această valiză care nu cîntărea nimic.

*

* *

Montpellier, noiembrie 1941

Așezată pe coasta colinei, dominată de tisă și chiparoși, ferma avea, cu toată întinderea ei, un aer rahitic : gîrbovită, gata-gata, parcă, să se strîngă, să se micșoreze mai mult. În grădina de zarzavat, dovlecii și verzele țineau în umbră cîteva frunze firave : de ceapă, sau poate de salată. Curmeii de viță erau roșii, iar vița, prost ali-

niată, se prefăcea treptat într-o grămadă de bețe de chibrituri înnegrite, arse, incolăcite, furioase toate. Am ezitat în fața ușii masive. Mă schimbasesm într-un an și jumătate ; și pe tine mi te imaginam albită, mai fragilă fără îndoială, un pic adusă de spate. Primele clipe sînt întotdeauna stingace : trebuia să-ți cauți vorbele, apoi tonul, apoi ritmul cuvintelor care, orice s-ar zice, par false și nu spun exact ceea ce ai vrea să spună. Era oare neapărat nevoie să ne regăsim ? Poate că am accepta mai ușor să fim despărțiți, dacă am rămîne doar închipuiri, doar făpturi imaginare unul pentru altul ? M-am simțit obosit și, dintr-odată neînstare să înfrunt realitatea. Am privit valea, turnul de apă deasupra stejărișului din apropiere, copacii care înconjurau ferma. Trebuia să mă decid, și am hotărît să nu sun : trecînd din nou prin fața gardului, m-am trezit pe drum și m-am îndepărtat vreo sută de metri. Acum vedeam mai bine toată proprietatea, coțelul de păsări, acoperișul înverzit de mușchi. Am vrut să-mi închipui viața voastră : cum se puteau obișnui doi orășeni cu peisajul de aici, cu muncile lui, cu amorteala, cu răbdarea lui insuportabilă ? O să mă bucur să vă văd din nou, și ce avea să-mi aducă această bucurie suspectă ? Ceva, în mine, mă reținea totuși ; oare nu aveam să cad într-o cursă de regrete și bucurii, amestecate pînă la a nu mai ști care sînt unele, care sînt celelalte ? Trăisem în mizerie și teamă : peste cîteva minute trebuia să adaug la ele mizeriile și spaimile voastre. V-am căutat, cu convingere, în septembrie 1940, apoi din ce în ce mai puțin perseverent, pînă în ziua în care v-am regăsit.

Tata mi-a deschis ușa : se îngrășase și era parcă mai scund ; nu mi s-a părut că bucuria din vocea lui ar ascunde o emoție excesivă. Tu ai venit alergînd din fundul casei și mi te-ai aruncat în brațe. La început n-am știut dacă trebuia să ne mulțumim cu prezența noastră, să ne bucurăm, fizic, de ea, sau să începem să povestim miile de aventuri prin care trecusem. Contrar obiceiului tău, nu mi-ai dat să mănînc, ci m-ai dus pe loc să văd etajul rezervat mie : două camere mari, cam țărănești, văruite proaspăt, cu ferestre solide, una dînd spre nord, spre linia capricioasă și blindă a văilor, cealaltă spre un sat așezat la Răsărit : Montferrier. Comoda era rustică,

patul imens, masa la fel, chiuveta cît să poți spăla ru-
fe în ea. Rîdeam : cu cele patru kilograme de bagaj ale
mele nu numai că mă voi simți în largul meu într-o ast-
fel de cameră arătoasă, dar ar fi trebuit să-mi aduc și
calul. Gluma mea proastă nu ți-a descrețit fruntea ; nu-
mai tata a rîs de ea și m-a invitat să văd și restul casei.
Apartamentul vostru de la parter, mai încărcat, avea ace-
leași calități țărănești, și am avut impresia că numai vatra,
cu buturugile ei, se salva de ridicol. Eu am lăudat totul
cu un soi de insistență care nu trebuie să fi păcălit pe
nimeni ; bucătăria era așa de mare, încît putea să în-
capă în ea un trib întreg de podgoreni. Tata a ținut să-mi
facă onorurile pivniței : avea acolo cu ce să mai petrea-
că încă trei ierni, oricît putea fi de temut mistralul și cu
toate că primăria nu considera indicat să încălzești ca-
sele cu cărbuni ; dar au să se mai închidă ochii, așa cum
fuseseră închiși și anul trecut. Grădina de zarzavat, îm-
preună cu cotețul de păsări, erau regatul tatei : se lăuda
cu lubenițele sale, și dacă i-aș fi văzut castraveții de anul
trecut ! În schimb, nu-i plăceau găinile, și decît să taie
una, mai bine o aștepta pe femeia de la fermă, care ve-
nea de două ori pe săptămînă să ajute la cumpărături și
la gospodărie : pentru alimente trebuia să mergi pînă la
Plandes-Quatre-Seigneurs, de acolo să iei tramvaiul pînă
la Montpellier, să faci coadă 20—30 de minute, uneori de-
geaba, pentru că între tichetele de alimente și alimentele
la care aveai dreptul, ei bine !... Își lăsa frazele netermi-
nate, și mi s-a părut că începuse să semene puțin a me-
ridional, ceea ce m-a uluit. Cum i-am spus-o pe față, și-a
pus în cap și o bască : iată-l, pur și simplu un localnic ;
mi-a mai spus, ceea ce știam, că înainte de a muri, în
1928, tatăl lui, Ioachim, se retrăsese la Grasse : sudul
Franței practica o filozofie a bunăstării pe care nu se cu-
venea să o subestimezi, mai ales între două infernuri. Nu
socotea că ar putea fi acum momentul criticilor și al
plîngerilor : în materie de legume și de produse agricole
totul mergea bine. Aproape de cotețul găinilor se aflau
doi iepuri albi ; l-a ridicat de urechi cu delicatețe pe unul
căruia îi spunea Rainer Maria Rilke, după numele poetu-
lui său preferat : merita să mai descrețești puțin, cu ast-

fel de glume, fruntea prea încruntată a epocii. Voia să mă facă să mă simt mai bine sau se juca de-a fericirea ?

Eram liniștit pentru că tăceai : fără să intervii, ne lăsaî să ne bucurăm de regăsirea noastră într-un mod superficial și jucăuș. M-am uitat cu atenție la tine : îmbătrâniseși mai mult decît crezusem, și mobilitatea ochilor ți se accentuase ; tresăreau fără încetare, întorcîndu-se dintr-o parte într-alta, parcă agitați de o veșnică teamă. Poate presimțeau și că întîlnirea noastră n-o să țină mult, așa că îți ajungeau monosilabele : repetai tot ceea ce spunea tata, căruia îi lăsaseși în grijă să mă liniștească în privința voastră. El s-a apucat în primul rînd să-mi toarne la anecdote, ca și cum, brusc, esențialul n-ar mai fi avut nici o importanță. Vecinii, cei din dreapta, ca și cei din stînga, erau serviabili și fără pretenții ; aveau mai ales o calitate rară : buna dispoziție. După două săptămîni de prudentă reciprocă, ajunseserăți la o foarte bună tranzacție : a fost de ajuns să le arătați că aveți din ce trăi. Nu erați niște refugiați lipsiți de mijloace, care să le cadă în spinare, nici niște profitori care umblau să le cumpere pe doi bani pămîntul. Aveați ambiții modeste, iar chiria pe care le-o plăteați pentru casă le convenea, pentru că nu declarau decît jumătate din ea. Aveau și alte compensații, care erau avantaje inestimabile și pentru voi : vă vindeau unt ori cite o jumătate de animal tăiat, din cînd în cînd, pe o sumă între prețul legal și cel la negru ; acest negoț cenușiu stătea la baza prieteniei voastre. O adevărată prietenie, în jurul unei sticle de vin bun, lîngă o tocană ; să fim sinceri, a precizat tata, nu-i deloc rău să ai de-a face cu niște oameni pentru care ploaia, soarele, vîntul zăpada, apa de băut, grăunțele, recolta erau lucruri mai importante decît proiectele mareșalului Pétain sau ale doctorului Goebbels.

Am căpătat și eu această mentalitate, cel puțin în prima seară. Tu aprobai vorbele tatii și așteptai de la mine marile revelații. Am băut un lichior de anason, care a fost folosit ca pretext pentru o lungă demonstrație despre arta de a trăi : tatei îi plăcea lichiorul și îl lăuda, așa cum lăuda fără nici o rezervă binefacerile petancului. Cum i-am mărturisit că nu știam acest joc, m-a convocat a doua zi de dimineață, pe la 10, cînd o să se ridice ceața ; știe el, pe

marginea drumului, două-trei locuri bune pentru începători : teren tare, fără ridicături, nici prea lat, nici prea îngust. A scos o pipă din buzunar și m-a întrebat dacă mă incomoda fumul : își reluase un obicei căpătat în vremea peregrinărilor lui, în urmă cu patruzeci de ani ; pipa — mi-a explicat el, se potrivea cu pacea sufletească, și cum avea intenția să ajungă la starea asta, făcuse rost deocamdată de simbolul ei. S-a lansat în comparații îndrăznețe : nu-i așa că sudul Franței seamănă cu sudul Ucrainei, același cer senin, cu un grai pitoresc, oameni care scapă datorită limbuției lor de toate relele ? Cu oarecare bunăvoință, între Marsilia și Odessa se putea face o paralelă. L-am întrebat dacă putea fi într-adevăr mulțumit de el și de soarta lui în acest sfârșit de an 1941, când Reich-ul ocupa întreaga Europă și când Franța ajunsese o sclavă care cere să fie legată la ochi ca să-și poată săvârși mîrșăviile ? În anumite epoci orice atitudine devine teatrală, mi-a răspuns : el încerca să fie un actor convingător. Apoi, fără nici o legătură cu discuția noastră, mi-a propus să pregătească masa chiar el : aveți ouă proaspete, și specialitatea lui era o omletă foarte suculentă, cu ficat de pasăre și cu ceapă. Nu ne-am spus nimic important pînă a doua zi după-amiază : poate că fără să ne dăm nici noi bine seama, eram de aceeași părere, că trebuia să ocrotim bucuria și reală, și artificială, a întîlnirii noastre.

Tu mai întrebat dacă sînt sănătos : nu munceam prea mult ? Unele gesturi bruște ale mele trădau nervozitate, și categoric un stomac șubred, mi-ai declarat ; trebuia să fiu atent la alimentele pe care le cumpăram : de cele mai multe ori surogatele sînt de foarte proastă calitate, așa că mai bine te mulțumești cu un măr sau cu o fructă uscată. Chiar tu simțeai că aveai griji prea mărunte, și că eu răspundeam din pură politețe ; altceva aveam să ne spunem, dar nu îndrăzneam. Ai preferat să te refugiezi în mici atenții fără rost : nu-mi puseseseși perdele la fereastră, nici nu-mi aleseseși o cuvertură. Trebuia să-ți spun ce culori prefer, probabil altele decît atunci cînd plecasem ; aveai mașină de cusut și ai aranja bucuroasă niște pînzeturi pentru camera mea. Mi-ai criticat pantofii, care se aflau în stare proastă, și după o strîmbătură a ta

mi-am dat seama că mă socoteai ajuns într-un hal de groaznică sărăcie. Te-ai scuzat : nu mai aveai bonuri pentru piele, și va trebui să așteptăm primăvara viitoare ca să fiu încălțat cum se cuvine, numai dacă nu cumva... Ah ! bineînțeles, uitaseși de prietenul vostru de la prefec-tura din Hérault : domnul Marcorelle, om de cuvânt și extrem de generos, are să-mi procure orice pantofi do-ream. Tata își făcuse multe relații printre filateliștii din regiune, și pentru un timbru sau două obținea tot ce-i trebuia ca să trăiască. Aveam de gând să-mi continui stu-diile ? Aș putea să mă înscriu la Universitatea din Mont-pellier sau, la nevoie, la cea din Aix-en-Provence ; poate că era timpul să mă fixeze după optsprezece luni de pe-regrinări, de care te îndoiai că fuseseră toate absolut ne-ceșare.

Te regăseam în sfârșit : muțenia și neatenția făceau loc agresivității. Încă mă mai menajai, dar reproșurile nu aveau să întârzie. Ca să le mai amân, mi-am făcut datoria să vă întreb prin ce ați trecut, începînd din mai 1940. Tata nu prea era dispus să facă evocări : voia să le șteargă din memorie și le minimaliza. Fusesse foarte lovit, pe vremuri cînd plecase din Rusia ; își jurase să-și facă, pe cît putea, cît mai puțin rău cu acest al doilea exil : era o plecare în vilegiatură, în sud, acolo desco-perise priveliști plăcute și oameni simpli. Nu vroia în nici un chip să iasă din această viziune idilică a lucru-rilor, în ciuda tuturor dezmințirilor și corectărilor dure-roase pe care le aducea luciditatea. Orbirea lui nu avea alte cauze ? Nu cumva erai rău bolnavă, nu sufereai de vreun cancer, de vreo infirmitate pe care mi-o ascundeai amîndoi ? Aveam la rîndul meu atîtea lucruri de ascuns, încît nu dam crezare nici celor mai sincere și mai spon-tane cuvinte ale voastre. Am reușit să vă reconstitui dru-mul. Ați ajuns fără nici un fel de piedici la Rouen și aici ați închiriat o cameră aproape de catedrală ; patru zile mai tîrziu, un bombardament distruge cartierul în timp ce voi luați masa undeva într-o suburbie ; hotelul fusese atîns și ați pierdut acolo o parte din îmbrăcăminte. Tu avuseseseși o criză de nervi, și a fost nevoie să ți se facă o injecție-două : vorbeai despre mama ta moartă, vroiai să te reîntorci la Bruxelles, să stai în același mormînt cu

ea. Nemții luaseră Arras și Dunkerque avea să cadă : tata se hătărîse de plécare, dar refugiații blocau drumurile și Stukas-urile făceau riscantă orice fugă. Se formase totuși un convoi, cum dăduse Dumnezeu, cu fugari ca voi : belgieni, luxemburghezi, cîțiva olandezi, cîțiva englezi. Benzina costa de zece sau de douăzeci de ori prețul normal ; la fiecare popas era părăsită o valiză prea grea, ori o persoană în vîrstă, neînstare să țină pasul cu ceilalți. La Poitiers ați prins un alt bombardament, dar ție nu ți-a mai păsat : epuizată, nedormită, nu-ți mai dădeai seama cît merseserăți și tata ar fi putut să-ți spună că ajunseserăți lîngă granița spaniolă ; nu mai aveai nici o noțiune a realității. În schimb, ați fost aproape în siguranță, timp de șase sau șapte zile, la Montauban : lăsînd la o parte ploșnițele, vă obișnuiserăți cu situația voastră. Atunci te-a doborît o foarte serioasă depresiune nervoasă : ai refuzat să mănînci și nu te mai dădeai jos din pat decît ca să te așezi într-un fotoliu, te credeai foarte bătrînă și neputincioasă. Încetul cu încetul ai luat obiceiul să-i lauzi pe nemți : era o nebunie să cedați panicii, ca această hoardă de refugiați și să fugiți de ei. L-ai rugat în genunchi pe tata ba să te părăsească, ba să vă întoarceți, ba să te otrăvească : nu trăiai decît în tresăriri și contradicții. Tata a avut curînd ideea ingenioasă să te scutească de vederea mulțimii : v-ați retras spre Auvèrgne și spre munții Ceveni, mergînd din sat în sat, ca și cum v-ați fi plimbat ca să vă bucurați de răcoarea unui rîu și de norii de fum ce se înălțau pe deasupra acoperișului unei colibe.

Ți-ai întrerupt de mai multe ori povestirea. Trebuiai să-mi veghezi confortul și încetul cu încetul te-ai întors la felul tău natural de-a fi, poate cu o doză în plus de reținere. Tata a luat el inițiativa ; numai că el îmi povestea escapada cu o anume ironie ; într-un cuvînt, spunea el, fuga voastră se transformase într-o plimbare în care ați cunoscut comorile pămîntului francez. Într-un cătun ați fost furați : o cămașă, provizii, niște bani uitați în buzunar ; vi s-au vindut foarte scump merinde de proastă calitate, nici o îndoială că vi s-a dat să mîncăți carne de cal sau măgar ; cînd se prăbușește o lume, astfel de pățanii ajung pînă la urmă amuzante și nu-i deloc po-

trivit să te indignezi ori, și mai mult, să-ți dai importanță.

Fatalismul are și el avantajele și calitățile lui : trăiești de pe o zi pe alta, fără nici o altă intenție precisă decât să uiți și să te faci uitat. Pe măsura ce spaimile deveniseră mai crâncene, se înmulțiseră și lucrurile de care vă bucurați. Nu aveai nici o îndatorire față de nimeni : viața fără orar și program poate să fie extrem de plăcută. Vi se întâmpla să citiți ziarul sau să ascultați radioul : înspre Guéret sau Millau, așa ceva era aproape o insultă la adresa frunzișurilor, ferigilor și păsărilor călătoare. Memoria voastră se debarasase fără prea multă vorbă de trecut, ați tras concluzia după un timp, aproape firesc, aproape fără să vă siliți : aveai prea multe de câștigat din această atitudine dezinvoltă ca să nu încercați cu adevărat să vă agățați cu tărie de ea. Tata triumfase asupra Istoriei în marș, iar tu, prea fragilă ca să-i ții piept, îl imitaseși, puțin câte puțin. De rest se ocupase întâmplarea : într-o zi, în august 1940, ați descoperit lângă Montpellier acest cătun. Vă rămâneau ceva bani, și timbrele, care îi permiseseși tatei să-și reia munca, pentru că mai avea câțiva clienți în țările neutre cu care putea corespunda. Alți amatori răspunseseră la anunțurile pe care le dăduse în ziare ; cum comerțul cu timbre era limitat, și cum nu avea autorizație, trebuise să facă apel la funcționarii din Montpellier care, pentru un mic comision, îi serveau acum de intermediari. Poșta cu Elveția funcționa regulat, iar cea cu Portugalia și Argentina aproape la fel, doar puțin mai greu.

Tu m-ai pus la curent cu o viață retrasă și ai avut grijă să nu-mi arunci în față neliniștile tale, nesiguranta și spaima ce te cuprindeau de fiecare dată când te gîndeai la seninătatea tatei. Fără îndoială, așteptai de la mine vreo vorbă aspră care să vă micșoreze optimismul la amîndoi. Reacțiile tale nu erau deloc stabile și te lăsați contaminată de cuvintele vesele ale tatii. Am înțeles repede dubla voastră înșelăciune : el își propusese să-ți dea încredere cu orice preț ; tu, la rîndul tău, te hotărîseși să nu-i strici buna dispoziție, veselia ; unul față de celălalt erați într-o continuă reprezentăție, supralicitînd mereu. Eu trebuia să joc rolul celui care strică petrecerea, al

complicelui sau al celui care temperează lucrurile, care le pune o surdină ? În orice caz, m-ai scutit de lecțiile de morală și nu m-ai obligat să-ți fac promisiuni nesăbuite ; am să rămîn lîngă tine atîta timp cît voi vrea, nu mai mult. Nu-ți mai aparțineam : îți ofeream o pauză prețioasă în du-te-vino-ul unei rutine înșelătoare. M-ai făcut repede să mă simt bine : am să mănînc pe săturate, am să stau în aer liber, am să gust fără nici un gînd ascuns fericirea de a sta la țară, uitînd, fără nici un efort, războaiele îndepărtate. M-am interesat de culesul viei, care trebuia să aibă loc curînd ; am ascultat cu pasiune teoriile despre conservarea măslinelor ; am fost de aceeași părere cu tine în legătură cu rețetele locale pentru napul porcesc și varza creată ; le-am arătat lui Rainer Maria Rilke și colegilor săi de coteț o atenție ireproșabilă ; după ce m-am luptat cu mine însumi, am hotărît că pămîntul ne hrănește nu numai trupul, ci și spiritul. Întrucît nu aveam să-ți ofer nimic altceva în afară de prezența mea provizorie, nu ți-am refuzat nimic.

Cum să-ți povestesc tot ce făcusem eu în același timp ? Trecusem prin prea multe răsturnări rocambolești ca să le pot lega laolaltă cu vreun fir improvizat ; logica lor îmi rămînea obscură ; nu mi se părea c-aș fi nici mai viteaz, nici mai laș decît oricare altul, și nu pretindeam pentru mine decît această severitate relativă. În mai '40 plecasem în căutarea unui regiment fantomă ; de fiecare dată cînd eram gata să-l găsesc, dispărea. Eram cît pe-acî să cad în mîinile unității germane de recunoaștere între Dunkerque și Gravelines ; ajuns la Calais, promisem ordin să mă prezint la Saumur peste două zile. În debarada generală, m-am atașat de un grup de 20 de soldați belgieni, unii dornici, ca mine, să-și facă datoria, alții fugind de încercuire după o bătălie lipsită de glorie. Aveam oare să-ți mărturisesc toată această derută ? Am preferat o simplificare mai puțin umilitoare : regimentul meu, pe care reușisem în sfîrșit să-l găsesc în regiunea Artois, fără să precizez locul, se retrăsese în ordine în împrejurimile orașului Saumur, unde aflase de capitularea lui Leopold al III-lea. Însetați de dreptate, jurasem moarte trădătorului și cerusem să fim primiți în armata franceză. Nu mințeam : înfrumusețam doar un adevăr confuz și simpli-

ficam ceea ce, pe moment, îmi apăruse ca o deplorabilă succesiune de fapte nesăbuite și hotărâri isterice. Fusesem un defetist și un învins chiar înainte de a avea certitudinea înfrîngerii ? Singurul adevăr erau cuvintele mele, chiar dacă ele erau contrare adevărului : aveam tot dreptul să-mi aranjez trecutul. Ne regroupasem în jurul localității Uchaud și acolo fusesem rapid instruiți ; cu câteva zile înaintea armistițiului, încorporat în Regimentul 615 de vînători alpini, luptam contra italienilor în regiunea Sospel și a podului Charles-Albert. Aceste hărțuieli au fost imaginea care mi-a rămas din tot războiul : să tragi cu pușca la bîlci și nici măcar să nu nimerești mireasa ! În ultimele ore de luptă, temîndu-mă să nu mă ia nemții prizonier în timpul ofensivei lor, m-am demobilizat singur. Am avut nerușinarea să-l previn pe căpitanul meu, iar el s-a mulțumit să-mi ureze noroc.

După întîmplarea aceasta, mi s-a părut că nu se mai poate povesti nimic din ceea ce mi s-a întîmplat și am preferat ficțiunea adevărului ; mai exact, am romanțat cîteva peripeții fie pentru că nu se puteau scuza în nici un fel, fie pentru că ți s-ar fi părut caraghioase. Nu-ți poți povesti mamei tale că l-ai ascultat pe mareșalul Pétain anunțînd armistițiul la radio, în timp ce te aflai la un bordel de pe strada Alger la Nisa, între o fată foarte blondă, cu accent unguresc, și o fată foarte neagră, cu accent creol, nici că la fiecare modulație a bătrînei voci behăite ai băut, ca în filmele deocheate din anii 1927 sau 1928, șampanie dintr-un pantof de satin roșu și ca să desfizi secolul în ceasul lui cel mai tragic, și ca să te feliți că mai ești încă în viață. Nu m-am trezit patru zile din beție, iar patroana era generoasă : fără îndoială că înfrîngerea avea să ducă la închiderea stabilimentului ei, cîteva săptămîni, banii nu mai aveau nici o valoare, așa că putea să facă și ea plăcere cîtorva soldați plini de viață și de bune intenții ! Ție ți-am povestit că m-am odihnit într-un mic hotel din Cimiez, cu pini palmați, cu mimoze, cu un cer atît de curățel și cu disperarea Franței în față. Trebuise să trăiesc, adică să-mi asigur niște venituri ; îi plăceam uneia dintre fetele de la bordel, Jacqueline Korb, o alsaciană foarte oxigenată, cu fruntea lată, cu picioare interminabile, cu un zîmbet perfect studiat.

Avea oare unele păcate de răscumpărat sau se grăbise cînd rămăsese brusc fără slujbă, să împartă cele două camere ale ei cu un fost combatant, cu alte cuvinte cu un tînăr fără teamă și căruia nu i se putea aduce nici un reproș ? Îmi convenea și mie să-i servesc ca alibi, așteptînd să-mi hotărască soarta, dacă așa ceva avea să mai fie posibil. Jacqueline Korb nu se convertise decît pe jumătate : făcea croitorie, diferite reparații de îmbrăcăminte, comisioane diverse unor bătrîne persoane invalide. Ocupațiile ei nu aduceau atîția bani de cîți avea nevoie micul nostru menaj : atunci, cum era și natural, se întîlnise din nou cu cîțiva din vechii ei clienți discreți, de obicei alegînd, ca să mă merite, tipi la 50 de ani. Nu trăisem pe spinarea ei : țineam socoteala cheltuielilor și eram hotărît să-i dau înapoi într-o zi partea mea. Se subînțelegea că legătura noastră va fi scurtă ; trei-patru luni, cel mult, cît să-mi gălesc și eu un loc, în Franța guvernului de la Vichy : dobîndisem un soi de moralitate nouă, mareșalul Pétain și Pierre-Etienne Flandrin mi se păreau oameni hotărîți să salveze ceea ce milioane de soldați, ca mine, lipsiți de mijloace materiale și morale, nu știuseră să ocrotească. Am modificat puțin aventura cu Jacqueline Korb ; pentru tine ea a devenit o refugiată din Alsacia, pe care o întîlnisem pe drumurile Alpilor și o ajutasem să care bagaje, prea grele pentru ea ; nu avea nici un ban și părinții îi pieriseră într-un bombardament ; un garajist căruia îi lipsea mîna de lucru m-a învățat cum se sudează o caroserie și cum se repară un pneu ; salariul meu și cîteva bacșișuri ne ajunseseră pentru o existență modestă. Dragostea venise de la sine ; într-o zi, spre jumătatea lui decembrie 1940, prietena mea primise o viză de liberă trecere pentru zona ocupată, așa că a trebuit să ne despărțim : povestea, mai emoționantă decît romanele-foileton, se termina cu suspine și cu inimi rănite atît cît era cazul să fie.

Nu încetasem să mă gîndesc la tine și la tata ; mă duceam în fiecare zi la prefectură și la primăria orașului să consult listele cu refugiați : îmi era greu să cer informații în toată regula pentru că nu aveam dreptul nici să lucrez, nici să stau la Nisa. Aveam o curioasă certitudine : că trăiți și că sînteți sănătoși : nu eram în stare să spun

exact ce fusese pură intuiție, sau naivitate incurabilă ; când ți-am făcut mărturisirea asta, destul de adevărată, ai venit în sfârșit să mi te arunci în brațe ; am înțeles că te pasiona mai puțin rezumatul rătăcirilor mele decât cronologia elanurilor, a grijilor, întrebărilor mele neliniștite în legătură cu tine. Ar fi fost de ajuns, mi-am spus, să-ți declar că în tot timpul cât am fost despărțiți te iubisem imens și dragostea asta mă ajutase să lupt cu greutățile. Dar puteam eu să mă mulțumesc cu o afirmație așa de siropoasă ? Nu eram un fiu bun și faptul de a o constata în fiecare zi nu izbutea să mă liniștească : îmi făceam reproșuri, mă acuzam că trișez, ajungeam la tot felul de prefăcătorii noi ca să-ți ascund vechile minciuni și eschive, făceam atâtea raționamente încât ajungeam la subtilități nebunești, te trimiteam furios la toți dracii și mă trimiteam imediat și pe mine, ca să te iau de acolo. Mi-am întrerupt spovedaniile aproape o săptămână : aveam nevoie de timp ca să aranjez între ele părțile disparate ale trecutului meu, să corectez unele amănunte, să improvizez altele, să dau o coerență la tot ceea ce fusese pentru mine o derivă când dureroasă, când plină de îngăduință. Cât despre tata, el mă înțelegea numai din frânturi de cuvinte ; știa că un fost combatant de vîrsta mea trebuie să facă unele compromisuri ca să supraviețuiască. A început să ciugulească și el prin amintirile lui din războiul din '14 : în regiunea Lemberg, pe frontul austriac, jaful fusese o chestiune de onoare, iar violul o dovadă de voință ; iar mai târziu, în timpul retragerii în Estonia, dezertarea în numele ideilor revoluționare fusese altceva decât o nouă demonstrație de solidaritate cu un popor pornit pe un drum luminos ? Rîdea și trăgea din pipă. Deodată ți s-a dezarticulat corpul zgîlțuit de tresăriri violente : ai urlat cuvinte fără înțeles și a trebuit să te tîrim pînă la pat. Tata ți-a dat un calmant și ai căzut într-o stare de apatie. Mi-a explicat că astfel de crize te doborau din cînd în cînd, dar că medicii erau toți de acord că se vor rări tot mai mult ; aveai nevoie de liniște și trebuia să fii ferită de emoții puternice. A doua zi te simțeai mult mai bine și doar ne-ai privit insistent, pe mine și pe tata, cu o ciudată solemnitate : trebuia să-ți promitem că n-o să mai vorbim despre război. Ne aflam într-o perioadă de

pace și, chiar dacă trebuia să ne silim ca să o credem, ne cereai să deformăm realitatea : s-o facem pentru sănătatea ta.

Credincios promisiunii, am început să mă interesez de roșii, ultimele din sezon și foarte apoase ; mi-am dat părerea și-n legătură cu melasa, care, în ciuda relațiilor voastre la prefectură, înlocuise zahărul ; au început să-mi placă micile plimbări și aerul rece care face atît de bine la plămîni ; am fost chiar extraordinar de politicoș cu vecinii invitați la masă, mai ales cu un tîmplar din sat care vorbea atît de deșuchiat încît și un jandarm ar fi roșit auzindu-l : compara caltaboșii eu mădularul taurului și spunea despre femei că au creierul între picioare, dar, cum era văr cu un zarzavagiu și frate cu un pescar din portul Palavras, îi treceai cu vederea cuvintele murdare. Ai înțeles că îmi făcea rău acest gen de obișnuințe și compromisuri ; curînd m-ai rugat insistent să mă întorc la povestea vagabondajului meu ; oricît te-ar costa, trebuia să-mi cunoști viața. Cum în sinea ta tu nu acceptai decît dezvăluirile plăcute, n-am mai avut nici un scrupul să aleg doar lucrurile liniștite petrecute între atîtea lovituri de teatru. Deci, într-o zi, garajistul mi-a oferit să-i conduc una din camionete : avea de livrat marfă la Narbonne, la Toulouse, la Montélimar. Fără să pun întrebări indiscrete, am acceptat să fac aceste servicii, ca o ocupație provizorie : dar ce nu era oare provizoriu în viața mea ? Ți-am descris această muncă grea și onorabilă : am omis numai să-ți vorbesc despre percheziții, despre avertismentele poliției, despre dovezile pe care a trebuit să le aduc pentru a fi crezut că nu eram la curent cu vînzările la negru de care patronul meu se făcuse vinovat. Fusesem un agent comercial descurcăreț, dar neexperimentat : te liniștea această imagine. Cîștigasem timp : nu era ceva de lăudat în timpul monstruoasei lupte corp la corp a gigantilor ? Uitasem de compromisul nostru : nu trebuia să vorbesc despre război, în nici un fel.

După ce trecusem iarna lui '40—'41 în condiții suportabile, m-am gîndit să-mi asigur existența într-un chip mai puțin pasiv ; în plus, deplasările mele continue mă împiedicaseră să vă caut cu mai multă insistență.

Într-o zi, în timp ce livram la Decazeville un butoi cu vin, am întâlnit un fost comandant din armata belgiană ; ne-am simțit atrași unul de altul, și el m-a întrebat dacă nu vroiam să mă ocup de o serie de hîrtii ale lui, într-un hangar unde el ajuta la recensămîntul compatrioților noștri, din zona liberă. Promisem cu entuziasm : aveam să fiu în sfîrșit util, în loc să servesc drept cărauș și hamal. Întocmisem rapoarte, dădusem niște ajutoare, sfătuisem cîteva persoane să se repatrieze. Uneori mi se întîmpla să plec în misiune și îmi reluam existența rătăcitoare, care m-a dus de la Limoges la Nîmes, de la Carcassonne la Pau, de la Tarbes la Mont-de-Marsan. Insistența cu care ți-am enumerat orașe din apropierea frontierei spaniole ar fi putut să te facă să bănuiești adevărul : dar nu, tu, probabil, ți-ai spus că mă mulțumisem să le vin într-ajutor compatrioților mei. Nici tata nu a scos nimic suspect în evidență din mărturisirile mele, mi s-a părut deci inutil să precizez că mersesem de la un belgian la altul, fiind plătit de agenți de la Londra : în Pirinei erau oameni care îi luau în grijă și care îi conduceau spre Lisabona, de unde puteau ajunge în Anglia ; eu știam că două din zece expediții de acest fel se sfîrșeau rău : riscul mi se păruse foarte cîstit. Patriotismul lipsea din preocupările mele, în măsura în care primeam șase sute de franci pentru fiecare compatriot predat în mîini sigure, uneori după o ședință de convingere care putea părea constrîngătoare. Nu aveam dreptul să consider respingător ori eroic traficul acesta de oameni : nu-i puteam convinge decît pe cei dinainte convinși, și dovada obiectivității, imparțialității mele erau banii pe care îi încasam. Am fost timp de cinci luni un fel de sergent recrutor clandestin, destul de prost plătit. Oare trimiteam tineri la moarte ? Sau, după 30—40 de asemenea operațiuni, aș fi urmat și eu pînă la sfîrșit exemplul, luînd drumul Londrei ? Eram mai puțin sigur de victoria germană, iar teroarea nazistă îmi minase pînă la urma filozofia, care nu evoluase deloc de la începutul războiului : unificarea Europei cît mai repede, și mai tîrziu reîntoarcerea la democrație. Pentru tine și pentru tata fusesem un funcționar devotat : vă scuteam de epi-

soadele îndoielnice ale aventurilor mele, iar voi nu pre-
tindeați de la mine nici o dovadă.

La consulatul din Marsilia găsisem o listă completă a belgienilor aflați în zona liberă ; vă scrisesem imediat și mă grăbisem să vin. Cît vă privește pe voi, nu reușiți să dați de mine : plecam deseori în misiune, iar ceea ce mai rămăsese din Statul-Major luase obiceiul să facă aceste deplasări strict confidentiale. Mi se distribuiseră trei acte de identitate în cazul în care rețeaua căreia îi aparțineam avea să fie nimicită de poliția din Vichy sau denunțată comisiei germane de armistițiu. De fapt, știam de șase sau șapte luni unde locuiți : la ce bun să ți-o mărturisesc ? Confesiunea mea era de acum construită, cu prescurtările și cu corecturile puțin glorioase pe care avusesem mereu intenția să i le aduc. Timp de 15 zile m-am simțit într-o perfectă armonie cu dispoziția și cu îndeletnicirile tale, cu închistarea și cu tăcerile tale apăsătoare ; l-am admirat pe tata, căruia nimic nu părea să-i tulbure hotărîrea de-a deveni un mediteranean, amator moderat de plăceri și filozof. Între năpîi în grăsimi de gîscă și amenințările abstracte ale destinului, între scoarța platanilor plesnită ca o hartă și chemarea perfidă a războiului nevăzut, între primele înghețuri, noaptea și nevoia de a-mi relua locul printre actorii obosiți și anonimi ai unei drame cu o mie de necunoscute, mă tot întrebam ce viitor mă așteaptă. Într-o zi am primit prin poștă o somație fără timbru : plicul fusese probabil strecurat pe sub ușă de un mesager misterios. Mi se dădea întîlnire peste două zile într-o cafe-
nea de pe promenada Belzunce, la Marsilia ; acolo aveam să primesc instrucțiuni ca să mă duc în Africa de Nord. Rătăcirile mele începeau din nou, cu riscurile, cu tragico-
mediile, cu conspirativitatea lor îndîrjită. Mă îndreptam spre o cursă sau spre o misiune adevărată ? Trăiam cu osînda suspendată asupra capului și la ordinele unor superiori necunoscuți. Mă tîra o anumită betie, în timp ce frica mi se înarma cu prea mari prudențe. Tata, mai perspicace decît tine, m-a rugat să merg cu el în grădina de legume, printre praz și hasmațuchi : mi-a dezvăluit că găsisese, după multe căutări, la Chicago, urma unui unchi care făcuse avere cu conservele de carne ; omul

acesta de treabă consimțea să vă trimită, ție și lui, certificatele și atestatele necesare pentru plecarea voastră în Statele Unite. Nu voia încă să te pună la curent, ca să nu-ți faci iluzii zadarnice ; de îndată ce toate documentele vor fi adunate, ceea ce nu va întârzia, veți pleca să vă instalați acolo, ca emigranți, cu acte în regulă. Nu se îndoia că veți reuși ; Europa, mi-a declarat el, era putredă și va rămîne așa o lungă perioadă, iar el nu făcea atîta paradă cu falsa sa bună dispoziție decît ca să-ți ușureze ție viața. În schimbul acestei confidențe, i-am mărturisit că și eu am să părăsesc Franța dacă nu cumva am să cad într-o cursă. Cînd m-am hotărît să-ți anunț plecarea mea, nu ți-am mărturisit nimic precis ; trebuia să plec pentru cîteva săptămîni, poate pentru cîteva luni, dar eram hotărît să mă reîntorc : da, în primele zile frumoase ale lui '42. Între noi nu mai era posibilă sinceritatea : în locul ei am recurs la sentimente de mîna a doua și la cuvinte formale. Te-am îmbrățișat îndelung, cu tristețe. Am fost mult mai curtenitor cu Rainer Maria Rilke, căruia i-am întins, unul după altul, 15-20 de morcovi foarte zemoși.

*
* *

Paris, vara lui 1977

Te reconstitui pagină după pagină, și tu, cu fiecare pagină în plus, te descompui : cum ai fost tu într-adevăr ? Nu mai ești aici ca să-mi spui, cu o blîndețe ușor ironică : „Băiatul meu, nu așa reacționez eu, eram mult mai spontană decît mă descrii tu“.

Martorii dispar, rînd pe rînd, iar cei care încă trăiesc cad încetul cu încetul în decrepitudine. Nu mi-ai vorbit niciodată despre Berkov, primul tău soț ; nu-i cunosc nici măcar prenumele. Nu sînt sigur dacă tata a făcut vreodată cea mai mică aluzie la el ; singura mea amintire precisă este o confidență pe care mi-a făcut-o fratele tău Armand, cam în 1936 : după o ceartă violentă cu tine, mi-a spus că numai Berkov știuse să te judece cu obiectivitate. Cînd l-ai întîlnit pe acest misterios per-

sonaj ? Sînt iar obligat să las loc fabulației, și cum nu pot crede că felul tău de a fi înainte să mă nasc eu era același cu cel pe care ți-l știu, sînt plin de scrupule și de șovăieli de nedescurcat. Totuși, trebuie să-mi imaginez tinerețea ta la Odessa, între 1908 și 1912. De ce nu ți-am cerut oare niciodată să-ți deschizi sufletul scriitorului, presupunînd că decența i-ar fi interzis fiului să afle prea multe despre primele tale tulburări ? Fotografiiile din epoca aceea nu lipsesc : sînt rigide și scrobite, așa cum se cuvenea să fie. Ești frumoasă, puțin cam dolofană și în unele fotografii cozile sînt înlocuite de coafuri cu părul foarte scurt : ele mă fac să bănuiesc că ești foarte capricioasă și nerăbdătoare să-ți creezi un chip de la care aștepti sau să seducă, sau, dimpotrivă, să aibă o intensitate ascunsă. Îți place muzica : dacă îmi răscolese bine amintirile, romanticii te inspiră mai mult decît compozitorii din secolul al XVIII-lea ; Massenet trebuie să ți se pară superior lui Mozart și fi ignori pe italieni, considerîndu-i prea frivoli în comparație cu zeul tău : Ceaicovski. Unii dintre profesorii tăi de la Conservator l-au cunoscut și ți se vorbește despre el ca despre o ființă respingătoare și irezistibilă. Îți iei studiile în serios : vorbești la fel de perfect franceza ca și rusa, numai că o pronunți cu un vag accent ; spre mirarea părinților tăi, nu urăști chimia și excelezi în activitățile practice, de la croitorie pînă la rețetele de bucătărie. Ai tăi supraveghează oare cu seriozitate cu cine te vezi ? Tatăl tău știe să alterneze blîndețea malițioasă cu severitatea sinceră ; mama ta este, bineînțeles, înțelegătoare în toate privințele și se așteaptă la lovituri grele atunci cînd simțurile tale se vor trezi.

O fată din mica burghezie trebuie încurajată să iasă mult în lume sau mai degrabă ținută din scurt ? Dilema este delicată : ar fi o prostie să pierzi partidele care se oferă, dar în același timp nu trebuie lăsată impresia că vrei să-ți măriți fata cît mai repede ; ambele atitudini sînt alternate, deci, după sezon. La Odessa, obiceiurile sînt mai puțin pretențioase decît în alte orașe mari din Ucraina : Kievul se vrea mai chelțuitor și mai ambițios, Harkovul este mai tradiționalist. Pe țărmul Mării Negre se rîde mult, aici gluma are valoare în sine : prea mulți

marinari trec pe aici ca să te închizi în rigiditate și bi-goterie. Comerțul aduce o mulțime de negustori turci, asiatici, caucazieni, greci : sînt primiți cu căldură ; pu-ține uși li se închid. Oamenii din Odessa nu se aseamănă nici cu cei din Petersburg, nici cu cei din Moscova, pen-tru ei extremele sînt destul de apropiate ; dacă, în altă parte, se trece cu ușurință de la desfriu la misticism sau de la ordinea cea mai tiranică la cea mai nepăsătoare delăsare, Odessa păstrează întotdeauna un scepticism so-lid față de orice poftă și orice prefăcătorie. Tu mergi să dansezi o dată pe săptămînă și iei parte la multe re-uniuni. Nu ești timidă : ai înțeles foarte repede că tre-buie să-i îndepărtezi pe plicticoși și să te aperi de vînă-torii obișnuiți care pîndesc, ca în romanele de doi bani, biata, micuța pradă pe care curiozitățile nesănătoase nu o lasă să doarmă. Nu ești nici o fecioară candidă, nici o bleagă, ci o bucățică faină, un fel principal. Comerțul cu piele rentează și familia ta nu e săracă deloc ; Berkov, pe care am chef să-l numesc pe numele mic Nicolai și nu Vladimir sau Feodor, nume care mi se par desuete, este, pentru nevoile narațiunii, un tînăr inginer de viitor. Vorbește despre tehnica din Rusia în toate domeniile, dar mai ales în privința podurilor și a șoselelor ; acolo, foarte departe, în Siberia, între Ob și Lena, o să pună el stăpînire pe natură, permițînd civilizației să facă pro-grese uriașe : un întreg continent trebuie trezit și silit să ajungă din urmă istoria, pentru că față de Europa și de Asia are trei secole de întîrziere. Berkov merge și el la baluri : nu ai putea să-l întâlnești în altă parte pen-tru că nici unul dintre cei din jurul tău nu îl cunosc. Am hotărît că e mai mare cu trei ani decît tine. Nu este nici un seducător, nici un lăudăros, ci un tînăr lipsit de ascunzișuri, care-și arată ambițiile de la prima frază, așa cum se prezintă scrisorile de acreditare. Are mișcări cam automate, și tu îi bănuiești o fire cam aspră. Ro-bust, roșu la față, lipsit de finețe, inspiră încredere și în timpul valsului nu șoptește, ca ceilalți parteneri, cuvinte servile și blege, ca să obțină apoi prin colțuri discrete avantaje, suspine sau chiar sărutări furate. Îți place ? În măsura în care ți-o permite educația visezi să pără-sești casa părintească și să te instalezi într-o locuință

mare, înconjurată de un soț voinic, de numeroși copii și de o servitorime care să-ți facă viața comodă. Ai aspirațiile clasei tale, și devotamentul ți se pare la fel de prețios ca pasiunea. Armand, care și-a luat angajamentul să te supravegheze, nu crede că Nicolai Berkov e băiat rău și înnoadă cu el un soi de camaraderie superficială, în care intră o doză rezonabilă de spionaj.

Te obișnuiești cu acest om solid și cu felul lui ostentativ de a-ți face curte, care îi dovedește cinstea totală ; dacă a mai avut aventuri trecătoare, n-a reținut din ele nici o fățarnicie și nu este un trișor. Armand, care a făcut un bilanț pozitiv, te grăbește să treci la demersuri oficiale : poate că tânărul va veni la ceai ; iar dacă proba va fi concludentă, s-ar putea organiza un mic concert în onoarea sa : tu îl atragi, și îl vei seduce și mai mult cu talentul tău de muziciană. L-ai prefera mai nerăbdător sau mai nebun, dar, în același timp, lipsa lui de imaginație te liniștește ; dealtfel ești încrezătoare în puterile tale : când vei vrea tu, simpatia se va transforma în cea mai arzătoare dragoste. Care dintre voi doi îl cucerește pe celălalt ? Ești prea inteligentă și prea experimentată ca să-i lași inițiative lui Berkov ; dealtfel, Armand care trece drept un maestru al cuceririlor rapide, îți dă sfaturi excelente : ce e bine să simulezi, ce trebuie să ascunzi sub candoare, câteva expresii ale feței, câteva mișcări prefăcute, dușul scoțian al elanurilor și reținerilor. La strategia feminină se adaugă rețete de tactică masculină : este un frate foarte atent, căruia fetele i se dau parcă în glumă, ca să-și demonstreze că mulțumită lui știu, și în pat, să nu se arate prea ceremonioase. Se merge spre logodnă : nu bănuiesc nici o dificultate și îi las pe părinții lui Berkov în umbră : un tânăr cu un frumos viitor în față, care vorbește despre Siberia și despre Turkestan ca despre pământurile făgăduinței, nu are nevoie să-i consulte pe cei ce l-au adus pe lume ; se mulțumește să îi informeze despre intențiile lui, fără riscul de a le schimba. Timpurile sînt liniștite, afacerile merg bine, și revoluția mocnită din 1905 nu a marcat spiritele ; pînă și surprizele sînt previzibile, iar mariajul tău cu Berkov e una dintre ele. Ești scutită de formalități și dota ta nici măcar nu constituie un motiv de tîrziu.

Unde plecați în călătoria de nuntă ? Berkov este un om practic : mergeți mai întâi pe malul Baikalului, în această regiune de lângă Irkutk căreia speră să-i schimbe într-o zi peisajul și să-i civilizeze întinderile. Mai întâi eziți : centrul Siberiei nu este oare un fel de ocnă, unde nu trăiesc decît persoane dubioase ? Totuși, te lași condusă : tradiția cere ca femeia să-și urmeze bărbatul. Dealtfel, te distrezi bine în vastele saloane ale Transsiberianului, iar atențiile pline de dragoste ale lui Berkov te flatează, chiar dacă manifestările sale de tandrețe sînt puțin cam brutale. Descoperi o natură întortocheată, dar vastă, cu cabane, cu piei de animale, cu buruiene liliachii, cu tundre care fac mari eforturi să-și proiecteze frunzișul firav pe cerul de oțel. Mă conformez acestor imagini stereotipe : decorul tău e din carton presat și l-am luat din filmele lui Pudovkin sau Eisenstein ; alungă locul comun și el se va întoarce în galop ; nu te voi scuti decît de zăpezi, de troică și de samovar !

Fericirea se destramă, fără ca eu să pot ghici din ce cauză. Poate că în intimitate Berkov este o brută, iar elanurile sale se reduc la un fel de rut lipsit de orice farmec ; poate că și-a luat nevastă așa cum îți iei mobilă, ca să-și asigure igiena și să se poată gîndi de acum înainte doar la carieră ; în sfîrșit, poate că te înșeală, pentru că nu confundă datoria conjugală cu plăcerea. Îl găsești greoi și prea realist ; în casa voastră, aflată la jumătatea drumului între Odesă și Bug, se dovedește a fi un tiran, ocărăște grădinarul și slugile, iar ție, roabă supusă, nu-ți dă voie să-ți aranjezi decît propria ta cameră. Începi iar să visezi la eroii lui Pușkin și Lermontov. Îți lipsesc auditorii, modul exagerat în care ei te compară cu marii virtuozii ai epocii. În acest colț de țară, în ciuda confortului, nu te poți extazia singură pentru Brahms, Delibes sau Verdi. Nicolai Berkov nu vorbește decît despre drumurile pe care vrea să le croiască prin colb ; nu vă potriveți, iar tu nu te împaci cu realismul. Trei luni mai tîrziu, fără o ruptură teatrală, te întorci în casa părintească, unde ești primită cu emoție, ca un mic animal rănit. Repulsiei tale față de Berkov îi urmează o încăpăținare sistematică : nu te mai întorci la el pentru nimic în lume. În Rusia țarului Nicolae al II-lea nu se divor-

țază ușor ; vor trebui luni întregi de diverse discuții, purtate de tatăl tău pentru ca să se închidă paranteza aceasta din viața ta. După cîtva timp îl întâlnești pe Alexandr Bisk ; dezamăgită de vigoarea grosolană a lui Berkov, lui nu-i găsești decît oalități : este dezinvolt, frecventează poeți, scrie el însuși, vorbește despre Europa cu exaltări cam lipsite de energie, nu știe nici el prea bine ce vrea, plutește cu nepăsare la suprafața firii lui, ca și cum i-ar fi teamă să se afirme. De ce nu i te-ai dărui ? contrastul este atît de puternic, încît îl favorizează în chip firesc.

Brodez, inventez, extrapolez. Nimic din ceea ce am descris aici nu depășește dulcegăriile, convențiile cele mai banale. Nu am dreptul să împing imaginația pe un drum atît de bătut și atît de idilic. Nu cunosc nimic din complexitatea caracterului tău, pe cînd aveai 20 de ani. Te tratez ca pe un personaj anacronic, care ar putea trece, mai mult ușuratic decît degajat, dintr-un roman din secolul al XVIII-lea gen Richardson, într-un roman la fel de insipid de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, gen Marcel Prévost. Meriți, fără îndoială, mai mult, și nu mă simt în stare să-ți fac un portret din acel timp, dînd total la o parte suavitățile și tremolourile unei tradiții literare pe care nu dai doi bani. Berkov este un personaj episodic și nu simt nevoia să-i dau adîncime ; să-l pierd pe drum ar fi mai simplu și mai cinstit. Și, totuși, mă apucă un soi de furie : nu pot suporta ideea că nu te-am interogat niciodată cu adevărat despre pubertatea ta, despre ametelele și impulsurile tale trupești. Retușez fără încetare desenul ; liniile brutale îl acoperă ; drăgălașul pastel roz se transformă în caricatură, și îndărătul chipului încă fraged apare animalul din om. Zola și Maupassant, veniți-mi în ajutor ! Cine îmi mai poate confirma că pe tata l-ai cunoscut după divorț ? Aș putea tot așa de bine să-ți descopăr o mulțime de vicii, sau măcar dorințe nepotolite cu duiumul. Permiteți-mi nițică vulgaritate : nimeni nu îndrăznește să-și întrebe mama despre anii dinaintea nașterii lui. Este foarte comod să te refugiezi în spatele decenței și să-ți spui că înainte de 1910 torturile sexualității nu erau cunoscute. Tu cum ajungeai la plăcere ? Te oferi tatălui meu în

patul conjugal, în timp ce Nicolai Berkov colindă vasele spații siberiene, căutînd un peisaj pentru construcțiile sale imaginare, biet Potemkin care își ia iluziile drept viitoare orașe ? Nu-i așa că cedezi beției adulterului, cum se spune în Octave Feuillet, Scedrin sau Paul Bourget ? Ești nesătulă ; vizitiul sau mujicul — hai, veniți la mine, voi, toate clișeele : am să fiu Rasputinul tău ! — dacă îndrăznesc să se apropie de *barina* lor, o găsesc gîfîind deja, culcată pe paie grajdului ! Fiți drăguți, voi, Ibsen și D'Annunzio : dați-mi o mîină de ajutor ! Nu tu îl părăsești pe Nicolai Berkov ; n-ai cine știe ce calități, ești la fel ca toate tinerele din generația ta, numai în materie de amor nu te întrece nimeni : ești abilă, lacomă, supusă, n-ai nici o reținere. Te alungă tocmai pentru că îți place dragostea prea mult și, pierdută în plăcerile ei, uiți cine e partenerul tău, ceea ce un soț din Sfînta Rusie nu ar putea să tolereze. Te vād izgonită, Anna Karenina și Emma Bovary, prin cîrciumile din port, de pe Moldavanka. Tata, căruia îi plac femeile pierdute și care visează sîni palizi la ora cînd se răcesc mucurile de țigară, la Altona, la Genova sau la Liverpool, te adună de pe drumuri. De ce vrei tu să ghicesc eu un adevăr improbabil între desfrîu și dragoste, între încîntare și milă ? Nu-mi vei spune niciodată dacă m-ai conceput în extaz sau în rutină. Berkov nu se numea Nicolai. De fapt, nu i se potrivește nici un prenume ; nici Serghei, nici Constantin, nici Pavel, nici Dimitri. Un ziarist de genul meu își face întotdeauna meseria prost. Ar fi trebuit, înainte ca tu să îmbătrînești, să-ți iau un interviu : te-ai fi împotrivit un timp, apoi ai fi sfîrșit prin a ceda : vine o clipă în care un fiu are dreptul la toate confesiunile. Ți-aș fi spus că am chestionat oameni ca Saint-John Perse sau Marc Chagall, Eugen Ionescu sau Samuel Beckett, care mi-au povestit viața lor fără să protesteze plini de indignare.

Interrogatoriul s-ar fi putut desfășura cam așa :

— Bertha Turianski, de cîte ori făceai dragoste, în fiecare noapte, cu Alexandr Bisk, tatăl meu, în timpul cît erai logodită ?

- Dumnezeu...
- Nu există Dumnezeu, răspunde !
- De trei sau patru ori.
- Precizează.
- În medie de trei ori.
- Inclusiv simbătă ?
- În ziua acea de patru ori.
- Era bine ?
- Era natural.
- Fără morală, te rog.
- Era excelent.
- Mai bine decît cu Nicolai Berkov ?
- Era altfel.
- Mă îndoiesc. Descrieți.
- Berkov era brutal.

[...]

Bineînțeles că interviul ar fi putut să ia și o turnură mai puțin sordidă :

— Știi, mamă, cum sînt un ziarist curios, aș vrea să îți propun un divertisment. Nu-ți cunosc mai îndeaproape trecutul și n-am avut niciodată prilejul să vorbim despre el. Te-ai supăra dacă ne-am juca de-a reporterul care vine să ia un interviu unei persoane celebre, iar această celebritate ai fi tu ?

— Dacă vrei tu ; ești prost !

— Începem : unde l-ai întîlnit pe Nicolai Berkov ?

— Greșești : îl chema Vasili, Vasili Borisovici. Era fiul cel mai mic al celui mai bun furnizor al tatei. Aducea în fiecare lună blănuri și piei direct de la Voronej și de la Saratov.

— Nu era inginer ?

— Cîtuși de puțin. Avea un foarte dezvoltat simț al comerțului și cînta și la vioară. Formam un duo.

— Era un bădăran ?

— Avea o statură solidă și multă delicatețe în privire.

— Ai fost fericită cu el ?

— Pe deplin.

— Iar mariajul vostru a durat șase luni.

— M-am silit cu toate puterile mele să-l uit, și am reușit. Tușea și suferea de plămîni. Am mers de două ori la munte, în Caucaz. Starea lui s-a înrăutățit. Familia

lui m-a implorat să-l părăsesc ea să-mi refac viața și să nu împart cu el o degradare și o agonie, infernale.

— Tata...

— Tatăl tău a fost la început o consolare. Am sfârșit prin a-l iubi.

*
* *

Paris, mai 1973

Cum se întâmplă în fiecare an, în aprilie sau în mai, am venit să vă îmbrățișez pe tine și pe tata, în acel apartament din New York, pe Riverside Drive, din care făcusești o adevărată bijuterie și căruia îi adăugai în fiecare anotimp alte două-trei sculpturi din lut vopsit : portrete ale prietenilor tăi, ale lui Gorki, Churchill, Pasternak, Don Quijote ; nu mai aveai destulă putere ea să te ocupi prea des cu arta ta, dar te încapățînai să o faci, pe jumătate resemnată, pe jumătate tristă, ca să nu devii în întregime, după expresia ta, o legumă fiartă prost, dar și ca să onorezi memoria maestrului tău, Arhipenko. De data aceasta mi-ai vorbit mult de el și mi-ai arătat și scrisori, pline de complimente la adresa ta. Era, îmi spuneai tu, cel mai discret și cel mai dezinteresat dintre oameni ; fiind înconjurat de inși pretențioși, apreciași puținoarea, delicatețea, virtuțile discrete și m-ai întrebat dacă aveai dreptate sau nu. Erai adorabilă și cum nu se poate mai fragilă ; am avut oarecare scrupule să-ți răspund, și l-am observat cu atenție mai ales pe tata : la 80 de ani trecuți, își păstra întreaga memorie și, dacă nu ar fi fost o ușoară surzenie, se ținea minunat. Totuși, eram nedumerit : tocmai lichidase dintr-odată tot stocul de timbre și nu mai avea nici o obligație în existența lui liniștită. Mi-am spus atunci că dacă celor foarte în vîrstă le iei singura lor ocupație, mor foarte repede ; degeaba am încercat să-mi alung gîndul acesta stupid. Fiecare întîlnire risca să fie ultima, și cu ce drept puteam eu să vă vorbesc, unuia sau altuia dintre voi, ea celui care avea să rămînă a doua zi singurul supraviețuitor ? Conversațiile noastre au devenit, din această cauză, inofensive și parcă

eterate. M-ai tot întrebat despre conferințele pe care le ținusem de curînd la Buffalo și la Rochester : teatrul francez după 1945, atracția neantului la tinerii romancieri europeni, bomba atomică și poezia universală. Tata rămînea la anecdotile lui și mi-a vorbit despre filmele pe care le vedea, după-amiaza devreme, ca să profite de reducerea de preț acordată persoanelor în vîrstă ; uita mai ușor realitatea comparînd formele lui Brigitte Bardot și ale Sophiei Loren, sau mimica lui Robert Mitchum și Peter Sellers. Accepta mai ales să evoce amintiri îndepărtate : cum îl descoperise pe Hlebnikov, cit fusese de legat de Jukovski, singura sa întîlnire cu Alexei Tolstoi, într-un tripou la Soci. Și mie îmi folosea limbuția ca să-mi ascund tristețea : poate că pentru prima oară atunci v-am făcut un raport fidel al turneului meu de conferințe și al cursului pe care-l ținusem în anul precedent la Universitatea din Milwaukee : să vă distrez, să vă înec într-un vîrtej de mici piruete : descrierea detaliată a unei biblioteci moderne ori paralela între comportamentul studentelor negre și cel al mulțimilor suedeze, apucate la rîndul lor de demonul vorbirii nearticulate deprinsă după discursurile lui Elvis Presley și ale Beatles-ilor, ori frînturile de conversație politică pe care le avusesem odinioară, cîndva, în anii '50 sau '70, fie la Fez, cu un om de vază arab care vorbea latina, fie cu un ministru congolez care voia să se debaraseze de orice influență europeană, fie cu un preot german care se întorcea din Tibet și din Katmandu ca să-și schimbe sufletul ; să vă îmbăt cu vorbe, să vă ameteșc, punînd între noi personaje neinteresante și fapte diverse neînsemnate, ce reprezentau toate astea decît că încercam să previn mărturisirile dureroase ? Deveneam audio-vizuali, corpul nostru se pierdea în imagini și în stridențele care ne traversau.

Cum fratele lui cel mai mic, Michel, tocmai își pierduse soția, l-ai împins pe tata să-l ia cu el într-un sat din munții Adirondaks, unde mergea de obicei să se odihnească cu tine : acel Lakewood, unde copacii sînt atît de frumoși, iar lacurile atît de liniștite. Cei doi bătrîni vor găsi acolo ocazia să vorbească despre trecut, să-și aducă aminte unul de altul, să strîngă iar legăturile dintre ei, slăbite de o mulțime de meschinării intervenite în atîția

ani. În ciuda firii lui arțăgoase și repezite, Michel nu era un om rău, și mai ales avea o nevoie sufletească nemărturisită de tata. Tu nu-i vei însoți, ca să lași să renască încet-încet între ei armonia. Mi-ai cerut părerea : bine-înțeles, aveai dreptate, iar Lakewood ar putea fi un loc bun pentru o împăcare, la fel ca oricare altul. La Paris mă aștepta munca mea : trebuia încă o dată să te părăsesc și încă o dată temeri nelămurite au întunecat cuvintele noastre de rămas bun care în fiecare an deveneau, din prudență, tot mai impermeabile la emoții. „Boeing“-ul în care mă urcasem nu a știut să evite două goluri de aer : imensele zvîcnituri ale aparatului au rănit trei sau patru persoane, s-a creat panică, și inima mea a început să aibă palpitații care m-au alarmat. În noaptea următoare mi-am făcut niște injecții, care nu m-au calmat total. Nu eram deloc mîndru de cei 50 de ani ai mei, și cum nu-mi plăceau avertismentele organismului, am căpătat un fel de dezgust față de mine însumi. În noaptea următoare, somniferele nu au reușit să mă calmeze. Mă hotărîsem să consult medicul, cînd am primit un telefon de la New York, pe la 10 dimineața ; am rămas încremenit. La capătul firului Michel plîngea în hohote, abia înțelegeam cuvintele pe care le rostea. Cîteva ore mai devreme, hotelul unde se găseau, la Lakewood, fusese cuprins de flăcări și în urma incendiului foarte rapid, muriseră cinci oameni. El a trebuit să sară pe fereastră într-un cearșaf întins de pompieri. Se întrerupse ca să se vaite, spunînd că se simțea groaznic de vinovat că nu putuse face nimic, că șocul fusese teribil și, din păcate, nu mai era nici o îndoială, deși corpul său nu mai putuse fi recunoscut, tatăl meu pierise. Relativa sa, surditate îl împiedicase să audă sirenele de alarmă, iar Michel nu se putuse apropia de el, atît de înalte erau flăcările. A vorbit din nou de durerea, de vina, de disperarea lui ; l-am consolată, cu o voce gîtuită.

Am petrecut următoarele opt ore alertînd la New York toate persoanele pe care le știam că-ți sînt apropiate : un văr, o nepoată, prieteni, simpli colegi ai tatei. I-am implorat să se anunțe unii pe alții și să-și dea cu toții întâlnire la tine în același timp : mai ales nu trebuiau să te lase singură și să aibă grijă ea un medic să-ți prescrie

calmante. Am primit promisiunile sperate : cel puțin o săptămână după înmormântare nu vei rămîne singură. Am reușit apoi să o găsesc pe Maria, care era plecată într-o misiune în străinătate : i-am cerut să mă înlocuiască pe lîngă tine și să se poarte așa cum m-aș fi purtat eu. Tulburarea îmi depășea puterile : mă treceau sudori reci, tot corpul îmi tremura. Am renunțat să-ți telefonez : era mai bine ca oameni mai stăpîni pe ei decît mine să găsească formulele de consolare potrivite. Mă excludeam din această suferință, din acest doliu, din această tragedie. Am leșinat în pragul ușii care desparte bucătăria de holul care duce spre salon. Mi-am revenit abia după vreo patru ore. M-a cuprins un dezgust insuportabil : îmbătrîneam, eram laș, mă țineam la distanță în momentul în care aveai nevoie de mine mai mult ca oricînd. Am să am curajul să iau primul avion și să mă întorc la New York ? Pulsul îmi bătea neregulat și am preferat să mă duc la doctor : corpul meu îmi va decide conduita. Remușcările mi se strîngeau totuși, ca niște noduri, în gît. Aveam nervii atinși : cîteva dușuri, cîteva tranchilizante i-ar fi restabilit într-o săptămînă ; rețeta prescrisă era în fond destul de banală. Nu-mi puteam aduna gîndurile din cauza neliniștii ; l-am întrebat pe doctor dacă-mi dă voie să plec din nou în Statele Unite. Mi-a răspuns că dacă puteam să mă abțin de la așa ceva, sănătatea mea se va restabili mai repede. Am insistat : mă sfătuia să mă duc la înmormîntarea tatălui meu ? Am simțit în răspunsul lui un ușor dispreț : nu este competent în probleme de morală și, oricum, rămînînd acasă sau îngrijindu-mă în plin zbor însemna același lucru.

Am ezitat pînă noaptea tîrziu și nu am luat nici un medicament : poate așteptam de la corpul meu să hotărască pentru mine. Speram, fără îndoială, să am o nouă criză și, tot dorindu-mi-o, ea s-a și produs : am leșinat încă o dată. Trezit a doua dimineată în zori, cu picioarele ca de cîrpă și cu pieptul parcă răsucit de bătăile capricioase ale inimii, m-am hotărît în sfîrșit să nu părăsesc Parisul : trebuia să fiu în stare să mă gîndesc la viitorul tău și să ți-l impun de acum înainte cu autoritate. M-a cuprins un fel de bucurie răutăcioasă : scăpam de obligații peñibile, de suspine inutile, de funeralii, de condo-

leanțe, de flori idioate, de cuvinte odioase, de tristeți care iarăși m-ar fi dat gata. Și totuși, mă sustrăgeam de la cea mai sfântă datorie a mea ; în câteva minute a trebuit să mă refugiez în spatele unor teorii elaborate în grabă : înmormintările sînt o oribilă concesie făcută societății ; prietenii, cei apropiați sau cei mai de departe trebuie să pară întristați, prin urmare răspund unor imperative inadmisibile de ipocrizie ; preotul oficiază pentru că asta este meseria lui ; cu un sfert de oră înainte nici nu cunoștea numele mortului pe care acum îl binecuvîntează. Mă revoltam sau cel puțin îmi dădeam silința să mă revolt împotriva rutinei, a convenției, a mediocrității. Era oare momentul să mă deosebesc de ceilalți prin atîtea maimuțări ? Nu am fost în stare să-mi rețin lacrimile : în realitate, îmi plîngeam lașitatea și năuceala. A trebuit chiar de a doua zi să-mi găsesc o compensație pentru atîta ticăloșie. Ți-am scris o scrisoare frumoasă, puțin cam dezordonată, în care îți spuneam că medicii mei, în număr de trei, îmi interziseseră formal să iau din nou avionul : dată fiind starea în care mă aflam și neputința de a-mi birui durerea, cine știe dacă, trecînd peste recomandarea acestor oameni chibzuți, sosind la New York nu aș fi reușit altceva decît să mă internez la spital. Adăugam că nu-mi voi ierta niciodată, pînă la capătul zilelor, că nu am putut aduce un ultim omagiu tatei, sărutîndu-l pe frunte și veghindu-l cu tine în tăcere. Îi ceream în mod solemn Mariei, pe care ți-o trimiseseam ca să-ți țină companie, la fel ca și lui Michel și familiei sale, să fie alături de tine. Rămîneam, în ciuda voinței mele, la Paris, și de îndată ce voi recăpăta ceva forțe, nu voi avea decît un gînd, să-ți pregătesc venirea, căci după 35 de ani de despărțire, era timpul să trăim unul lîngă altul, venerîndu-l pe tata. Te asiguram că și inima mea era la fel de zdrobită ca și a ta : aveam de acum înainte un capital insondabil de suferință comună.

Făceam exces de zel în cuvintele mele, sau ele trădau dorința de a-mi răscumpăra greșeala ? Eram descumpănit : cel mai simplu ar fi fost desigur că pun în practică ceea ce apucasem să scriu, cu oarecare imprudență și prea mult entuziasm. Mi-am păstrat hotărîrea : vei veni la Paris și vei locui cu mine. Întîmplarea a făcut ca în

imobilul meu să fie de vânzare un mic apartament. L-am plătit cu toți banii pe care îi aveam economisiți : Maria și cu mine ne vom muta acolo și tu vei ocupa locuința mea actuală. Nu măsuram inconvenientele acestei decizii, deși, într-un mod confuz le prevedeam ; nu puteam bănui gravitatea viitoarelor certuri ; mai precis, lucid și încăpăținat cum sînt, mi-am spus că voi ști cu timpul să te supun unei discipline fără abateri : ajunsă o bătrînă ușor influențabilă, ai să mă ascuți fără să crîcnești. Alegerea mea era făcută : nu aveam să mai revin asupra ei, și Maria, pe care nu avusesem timp să o consult, o va accepta ca singura soluție cinstită a unui fiu, brusc îngrijorat de soarta mamei lui, rămasă văduvă. În același timp voiam ca tu să-ți poți alege viitorul : îți lăsam, spuneam în fiecare din scrisorile mele, posibilitatea să rămîi la New York, printre prietenii și obiectele tale, neschimbîndu-ți nimic din obiceiuri. Aveam un rol frumos : mă ruinam la Paris ca să-ți aranjez un colțișor liniștit și cald, în timp ce tu îți păstrai drentul să-ți sfîrșești zilele acolo unde soțul tău și cu tine ați dus, în fond, o viață fără probleme și destul de fericită. Cît privește lucrurile practice, la care știam că nu te pricepi, îți dădeam în schimb ordine precise, pe care Maria s-ar îngriji să le îndeplinești. Trebuiau lichidate conturi la bancă, deschise altele, semnate acte, păstrată atenția față de fisc, suportată toată birocrația, vîndute mobilele inutile, reînnoit provizoriu contractul apartamentului. Aceste treburi mărunte îți dădeau pentru moment responsabilități noi care te sileau să nu te mai gîndești mereu la tragedia ta.

În cele cîteva rînduri pe care mi le-ai adresat, cu un scris de acum înainte abia lizibil, cereai explicația refuzului meu de a sosi la New York, chiar și după ce sănătatea îmi revenise : ar fi fost normal să vin la mormîntul tatei și să discut cu tine despre viitorul tău. Ți-am răspuns sec, apăsînd asupra faptului că mă ocupam în continuare să-ți pregătesc un cămin acceptabil, dar nu doream să te influențez, ca să nu-mi reproșezi mai tîrziu. În felul meu eram sincer : trebuia ca mutarea să-ți apară, fără vreo presiune din partea mea, drept singura cale care îți rămînea. Ghiceam că într-un colț al sub-

conștiinței tale mă implorai să-ți impun o conduită fermă. Rivalizam amîndoi în tot felul de subterfugii, în lăudăroșenii, în certitudini care se prefăceau brusc în resentimente. Mai puțin atins de dramă decît tine, aveam încredere în prietenii tăi ; erau toți de aceeași părere : îmbătrînită cu zece ani în cîteva săptămîni, trebuia să te duci la unicul tău fiu, care va ști să-ți asigure confortul și reazemul unei afecțiuni solide. La patru luni după moartea tatii erai gata să vii la Paris ; ceilalți erau siguri că eu am să-l înlocuiesc pe dispărut : de asta nu se putea nimeni îndoi. Înarmată cu cufere enorme, pline de bibelouri din tinerețea ta, de sculpturi și de manuscrisele risipite ale tatei, te-ai imbarcat pe France. Ca să suporti mai ușor traversarea, am insistat să te însoțească pînă la Havre una dintre prietenele la care țineai : ai preferat să fii singură. Treceai pe alt continent : greșeam crezînd că la 83 de ani aveai puterea s-o faci. Te-ai resemnat, te-ai lăsat convinsă, dar în adîncul tău adunaseși un fel de furie neputincioasă și imprevizibilă. Soarta nu te răsfățase. De îndată ce te-am zărit pe vas, la sosirea în Franța, am înțeles că exista în tine de-acum înainte o dorință turbată de răzbunare. Aveai trei dușmani : Maria, pentru că avea drept la tandrețea mea care trebuia să-ți revină, întregă, ție ; eu însumi, pentru că, după ce fusesem considerat timp de patruzeci de ani o ființă de excepție, mă voi arăta pe zi ce trece așa cum eram, cu calitățile și cu defectele mele, la fel de banal ca oricare altul, și mai ales tu, pentru că ai să te judeci cînd cu luciditate, cînd cu dezgust : nu tu l-ai trimis pe tata la Lakewood, adică la moarte ? Ai să-ți creezi o a doua natură care nu va avea alt țel decît ispășirea păcatelor, și ai să mă tîrăști și pe mine, mă vei face să o împărtășesc în ciuda tandreței, a grijii, a răbdării și a bunei mele dispoziții prefăcute. Primul tău gest a fost să-ți deschizi brațele pentru ca apoi, imediat, să mă respingi : tandafirii pe care ți-i întindeam ar fi trebuit să-i pun pe mormîntul tatei. Ție ți se datorau toate nenorocirile tale, apoi, cînd se întîmpla să-ți acorzi un răgaz cît de mic, eu eram cel care, natural, preluam ștafeta : de acum încolo, nici o vinovăție nu-mi va fi, vreodată, trecută cu vederea.

Nu poți totuși să lași în grija liceului să mă învețe ce este viața ! Tu nu contești că învățătura este necesară, chiar obligatorie, dar ce altceva decît niște roboți sînt toți necunoscuții aceștia care mă învață mereu ce trebuie să gîndesc ? Ce știu ei despre inimă, despre durerile și dorurile ei ? Mama singură este în stare să te educe într-un astfel de domeniu delicat, iar eu am de pe acum tendința să pun știința mai presus de intuiție, ceea ce riscă să facă într-o bună zi din mine o ființă prea prudentă și fără suflet. N-am să pierd oare cu fiecare carte, cu fiecare lecție, firea mea atît de copilăroasă, atît de fermecătoare, și acest zîmbet un pic trist, poate, pentru care tu ți-ai da și viața dacă ar fi nevoie ? Școala este o fabrică ; chiar străduindu-mă să rămîn primul în clasă, eu nu ar trebui să o iau chiar atît de în serios. Ah ! ce greu este să fii o mamă perfectă, așa cum îți închipui tu c-ai fi ! Repartizarea sarcinilor este clară și nu ai de gînd să o modificei : tata îmi asigură baza materială pentru o dezvoltare a mea sănătoasă și liniștită ; liceul îmi îmbogățește mintea, cu toate că, după părerea ta, eficacitatea lui este și periculoasă ; iar tu, numai tu singură, îmi veghezi sensibilitatea cu atenție încordată, fragilă, deschisă spre frumusețea lucrurilor și a sufletelor. Nu știi încă dacă pentru mai tîrziu mă vrei artist, medic sau om de afaceri ; nu ești sigură nici dacă vei putea să-mi influențezi prea mult hotărîrile ; dorința ta ascunsă ar fi să nu mai cresc, să se oprească un pic dezvoltarea mea fizică și psihică înainte de primele impulsuri de revoltă, care nu vor întîrzia să se manifeste, de acum încolo. Îmi dai multă libertate : fac puțin sport, merg în excursii cu colegii, îmi place înotul, și tu nu insiști să mă însoțești la cinematograful, unde ce se vede nu este întotdeauna nici frumos, nici educativ. Înveți chiar să-ți pui frîu elanurilor pentru ca șocul lor să nu fie prea violent pentru mine. Mă copleșești și știi că peste cîteva luni, cel mult un an, n-am să te mai suport.

După cum mă port pe plajă, la mare, în luna august, în fiecare an, am să umblu foarte curînd după fete. De ce nu mi-ai alege tu una care să fie convenabilă din toate punctele de vedere ? Am lua gustarea împreună, am merge la cursurile de dans și, încetul cu încetul, am ajunge să nu mai putem unul fără altul, sau aproape, toate cu aprobarea ta discretă. Îți consuți prietenele, pe doamna Meltz și pe Roza Rom : ești blîndețea însăși și visezi, poate prea mult, o întîlnire, nici întîmplătoare, nici pusă la cale, între familia noastră și o alta de aceeași condiție. Nu este neapărată nevoie să fie de aceeași naționalitate, deși sufletul slav este cel mai generos din lume ; tînăra ar trebui să fie bine crescută, puțin timidă, dar nu timorată, frumoasă, dar frumusețea ei să nu sară în ochi de la prima vedere. Lumea începe să șușotească : de pe-acum îi cauți o logodnică fiului tău, și dacă încă nu te grăbești, în schimb ai planuri de lungă durată. Ți se propun partide de trîncăneală, unde sînt invitate verișoare îndepărtate, cumnate neglijate pînă acum, persoane întîlnite la băi, la Wiesbaden și la La Bourboule, care au fost cam date uitării și cu care, neavînd nimic de făcut, mai stai de vorbă un pic. Ca să-ți fie pe plac, prietenele tale doar că nu-ți întocmesc liste cu fetișcanele disponibile. Tu pretinzi mereu că nu ești grăbită, și din această atitudine consecventă se trage concluzia că intențiile tale sînt foarte ferme. Doamna Meltz îți prezintă într-o zi o cucoană vivace și veselă care are meritul deosebit de a se fi căsătorit cu un avocat fermecător, originar din Orel ; fiica lor, cu un an mai mică decît mine, nu poate fi decît încîntătoare, inteligentă și bine crescută în cel mai înalt grad. Ți se arată o fotografie a ei : evident, nu este o frumusețe, dar frumusețea, nu-i așa, te păcălește. După ce mai judeci puțin, îi găsești pînă la urmă o finețe și o eleganță incontestabile, sau mai degrabă care nu ar trebui contestate cu prea multă grabă.

Schimbați între voi cărțile de vizită, iar mama Tatianei Lopato te invită la ea, într-o vilă strălucitoare, aproape de Stockel. Soțul este ușor paralizat, dar casa lasă o impresie de ordine și bunăstare : grădina cu peluze curate, vase care trebuie să fie vechi, covoarele care

provin din Asia Mică, porțelanurile sobre, așa cum îți plac ție. Ți se propune o partidă de whist, dar cum tu nu joci cărți, amfitrionii se entuziasmează la ideea să te învețe. Poate că te-a dezamăgit puțin Tatiana, care ar trebui să fie mai vioaie, dealtminteri fotografia, hotărît, o flatează. Îți continui planul în minte : o strădanie în plus din partea ta și ești convinsă că, într-un an sau doi, domnișoara se va face mai drăguță și mai veselă. Pînă atunci, te descurci greu cu cărțile de joc : regele de caro și șaptele de pică nu-ți spun nimic. Ce importanță are ! Familia Lopato este ospitalieră, le place să-și lărgească cercul de prieteni, și tot ceea ce, de departe sau mai de aproape, amintește de Rusia îi încîntă. Totuși încă nu consideri că este cazul să mă prezinți : vorbești despre mine, te lansezi într-o propagandă subtilă în favoarea mea și chiar îl silești pe tata să meargă o dată cu tine la Stockel : se întoarce plictisit de acolo, dar consimte să-i revadă pe acești oameni, care nu i se par nici mai proști, nici mai puțin binevoitori decît alții. Cum ei ne-au tot invitat, este cazul să ne luăm o revanșă strălucită, deși apartamentul nostru nu o permite : restaurantul este mult mai indicat pentru această sindrofie. Tata, nu prea cheltuitor de obicei, îți trece cu vederea acest capriciu. Facem o petrecere toți șase într-un local de lîngă Namur ; fascinat de pateul de ficat și de rața cu portocale, nu o iau deloc în seamă pe micuța Tatiana, care mi se pare inșpidă, în timp ce mama ei, cu cărnurile abundente și cu decolteul supus mereu unor mici cutremure ritmice, mă impresionează mult mai mult ; încurajată de un pahar întreg de vin, mintea mea închipuie o orgie în care matroana ar fi principalul fel. Numai pentru a o revedea accept, cu dragă inimă, o nouă întîlnire. Toată lumea îmi laudă rezerva, dovada bunei creșteri după cum se știe : fiecare își spune că o aștept pe tînără să-și facă o impresie despre mine înainte de a-mi exprima eu una despre ea. În astfel de cazuri, domnișoarele se iau după preferințele mamelor lor : doamna Lopato găsește, fără nici cea mai mică ezitare, că sînt un băiat care poate fi frecventat.

Lecțiile de whist n-au viitor : te dai bătută, mărturisind că memoria ta nu se supune unui asemenea gen de

exerciții ; ți se oferă imediat alte distracții : vei fi învățată să joci table, sau, și mai bine, dame. A venit timpul să o invităm mai puțin somptuos pe Tatiana, la noi acasă. Soții Lopato au o concepție mai complicată despre prietenie : de ce nu am merge ambele familii în excursie într-o duminică ? Ei au o mașină excelentă, o Minerva, cam veche, dar foarte rezistentă, și domnul avocat conduce cu plăcere, pentru că îl destinde. În pădurea Soignies sau înspre Wavre există locuri încântătoare și se pot face pînă acolo lungi plimbări ; copiii se vor îndepărta trei sau patru sute de metri și vor putea să se cunoască mai bine, fără intervenția adulților. Nu reacționez : îmi place destul de mult să văd alte locuri și perspectiva de a mă juca de-a ascunsul sau de-a atinsul cu Tatiana nu mi se pare un prea mare preț de plătit pentru scurta evaziune campestră. Ne expediați în tufișuri și ne încurajați să culegem fragi de pădure cu șase luni înainte de-a se coace ! O privesc, pînă la urmă, pe tovarășa mea de joc : numai ochii mai merg, griul lor rece bate în verde ; buzele sînt prea subțiri, petele de roșeață prea numeroase, iar bărbia are o formă de galoș. Restul corpului nu este nici el mai atrăgător, cu talia lui firavă, fundul pătrat și picioarele țepene. Despre ce am putea vorbi : Jules Verne, Alphonse Daudet, *Cidul*, Jackie Coogan, Stan și Bran, turneul trupei Karsenty cu Victor Francen într-o comedie de Henri Bernstein, marele succes al lui Mistinguett la Palatul de vară ? Din moment ce se așteaptă de la mine să fiu îndrăzneț, o întreb pe Tatiana dacă a mai fost îndrăgostită și brusc descopăr că a primit lecții serioase de ipocrizie și de seducție elementară : sprijinită de un fag, cu un fir de iarbă între dinți, se fandosește, spunînd că e prea cald și strecurîndu-și cîteva degete sub rochie. Apoi scoate un cotcodăcit de găină speriată, dar curioasă : dacă îi povestesc aventurile mele, are să mi le spună și ea pe ale ei. Îi răspund că ar fi mai bine să-mi arate pulpele, pentru că rochia prea lungă i le ascunde de tot, și abia dacă i se văd genunchii, și aceștia lipsiți de grație. Mă lipesc de ea să o conving mai bine : nu mă respinge, stă nemișcată, ca și cum aș fi genul de băiat care n-am nevoie de încura-

jări în falsele mele îndrăzneii. Ne întoarcem la cei mari, atît de tare ne paralizează simţul ridicolului.

Tu înmulţeşti recepţiile, proiectele, manifestările de mare simpatie : sîntem toţi prieteni şi nu simple cunoştinţe ; este de ajuns să ne aducem aminte de Rusia, pentru ca, nu-i aşa, prietenia noastră să capete rădăcini vechi, venerabile, providenţiale. Nu-mi spun părerea cînd mă întrebi ce cred despre mica Tatiana : am o mare poftă s-o văd pe mama ei, iar restul mă indispuie, fără ca să mă revolte. De cele trei sau patru ori cînd doamna Lopato vine să cîneze la noi, îmi joacă ochii în cap : ea pune pe seama lipsei mele de experienţă mimica mea, pe care ea o crede destinată fiicei. Tatiana e mai perspicace : se ştie că tinerii de vîrsta mea visează efuziuni brutale în braţele unor doamne ametoare ca mama ei care la 38, 39 de ani, şi cu ajutorul parfumului, este irezistibilă. Curînd ajung să renunţ la mîngîierile ametoare, pentru că Tatiana vine neînsoţită. Cînd la noi, cînd la ea, mîncăm înghetate, spunem ghicitori, facem planuri să mergem împreună la cinematograf. Devin din ce în ce mai nesuferit ; cînd într-o zi tu mă poşteşti să-i curăţ un măr, refuz : mai bine ar lua o banană, se manevrează mai uşor ; într-o altă zi nu îi dau voie să ia cu ea un roman de Pierre Benoit pe care i-ar plăcea să-l citească : în privinţa cărţilor nu suport să mi le murdărească cineva. Ea are în sfîrşit iniţiativa să-mi telefoneze şi să mă invite să o însoţesc în oraş ; se joacă o comedie cu Magda Schneider şi Jan Kiepura ; îi răspund că genul ăsta de nerozii nu mă mai amuză şi că voi merge sîmbăta următoare să văd un film de Pabst cu colegii mei de liceu.

Aceste dovezi de nerăbdare nu te fac să renunţi la uneltirile tale. Îmi explici că cei din familia Lopato sînt nişte oameni minunaţi şi îl pot ajuta pe tata în comerţul lui. Îţi strig, cu o iritare amestecată cu bună dispoziţie, că nu înseamnă că şi eu să o găsesc pe fata lor încîntătoare cînd e urită. Eşti atît de dezamăgită de atitudinea mea, încît mă hotărăsc să-i dau Tatianeii o ultimă şansă : îi telefonez cu o voce mieroasă într-o dimineaţă, şi după ce mă asigur că mama ei a ieşit după cumpărături, o invit într-o sală de cinematograf deosebit de întunecoasă şi reputată pentru baleoanele ei foarte potri-

vite pentru jocul cu mâinile. Eu i-am refuzat invitația : ea s-o accepte acum pe-a mea, fiindcă eu sînt cel care trebuie să ia inițiativa. Îi expun și condițiile mele : va trebui să-mi atingă genunchii, subsuoara, pulpele și să-mi dea și ea un pic de voluptate ; în întuneric nu ar avea de ce să se teamă. Îi descriu grosolan și murdar martiriul de care ei nu pare să-i fie deloc frică : nenorocita, nu este nici măcar în stare să-și arate dezgustul. Puțin jignită, îmi propune o altă distracție : să mergem mîine în piscina de la Glacière, unde aş putea s-o văd în costum de baie ; va aduce dealtfel cu ea o prietenă, Elfride, care o să-mi placă sigur : are un corp opulent și este cu un an mai mare decît mine. Mă las tentat, regretînd-o puțin pe doamna Lopato. Elfride este cărnoasă, sîinii și șoldurile ei mă fascinează : rîdem împreună înainte de a ne deveni simpatici unul altuia, ne simpatizăm înainte de a ne atinge unul pe altul, ne tot atingem înainte de a ne îmbrățișa pe malul apei și apoi sub apă. Tatiana e complice la jocurile noastre : nu cere decît să împartă cu noi proaspătul nostru secret. Urmează serile de dans, vîslitul în barcă și turul localurilor din cartierul Bursei. Nu mă îndoiesc că am s-o cuceresc pe Elfride ; Tatiana este o camaradă excelentă, care va repara gafele, dacă le voi face, și va aranja neînțelegerile, dacă ele vor apărea. Elfride este bineînțeles divină. Cînd aceste mici evenimente ajung la urechile tale, tu-ți arăți nu numai uimirea, ci și mîndria : în loc să vrăjesc o domnișoară, bine din toate punctele de vedere, eu am sedus două. Voi fi un Don Juan perfect. De obicei, ești mai crudă cînd îți strîmicile comploturi, iar ce se întîmplă acum nu aduce furia pe care o pregăteam eu, ci un avertisment garnisit cu îmbrățișări sînguincioase : nu-i așa că de acum înainte am să-mi aleg eu singur iubitele ? Acordul provizoriu și veselia noastră se traduc prin ceva mai mulți bani de buzunar ; hotărît lucru, am o mamă înțelegătoare atunci cînd nu-și pune în gînd să dispună de mine ca de un sclav. Jocul de table cu doamna Lopato ți se pare dintr-odată complet insipid. Elfride este o zeiță care se deschide ca o uriașă căpșună : e adevărat că, elev curios, contemplan pentru prima oară o reproducere a *Grădinii deliciilor* de Hieronymus Bosch.

* * *

San Francisco, octombrie 1942

„Midway, Marea Coralilor, Guadalcanal : sînt de acum nume de sînge, o picătură de lapte scoasă dintr-o nucă de cocos, dragă mamă ! Îți scriu pentru că sînt singur, într-o sîmbătă după-amiază, în acest oraș unde luminile zao ascunse, sub o burniță care nu încetează să se lipească de suflet și de piele, de o săptămînă. Nu prea te-am răsfațat în timpul din urmă : bilete rapide, în care îți spuneam esențialul, cu o monotonie descurajantă ; particip din nou la război, da, dar de departe ; da, mă simt bine, ca orice soldat care nu a fost încă trimis pe front ; da, e voie să sper, și dacă n-aș mai spera, ce mi-ar rămîne ? Avem dreptul să ne dăm curaj unul altuia, chiar cu prețul unor mici minciuni : astăzi, totuși, această tragere pe sfoară mi se pare odioasă, și prefer, măcar pentru o singură dată, să-ți deschid ochii. Tu ai fugit din Rusia, ai fugit din Belgia și, ajunsă la New York, te-ai claustrat într-un colț, pe malul Hudsonului, ca și cum de aici înainte flăcările lumii nu ar mai putea să te atingă. Eu am pierdut războiul, care m-a tras în vîltoarea lui fără să-mi dea nici cel mai mic rol, de două ori înainte de majorat. Apoi am vîndut — este corect ce spun : vîndut, ca să știi și tu o dată pentru totdeauna — belgieni de treabă, ajunși la ananghie, serviciilor londoneze, ca să îngroașe rîndurile unei legiuni destul de firave. Apoi, mai tîrziu, cînd tu și cu tata vă pregăteați să plecați în Statele Unite, am fost expediat, cu acte false, ca o valiză cu fund dublu, la Oran, apoi la Casablanca, și acolo să mă descurc cum știu ! A trebuit să spionez cîțiva refugiați veniți din Austria și din Polonia și să-i mint pe niște englezi idioți, ca în schimb să fiu transportat în Cuba, pe un vapor portughez bîntuit de tifos. Bineînțeles, pentru tine toate aceste lucruri au decurs în perfectă regulă și ți-au fost prezentate împreună cu mica glorie agățată de capătul fiecărei batiste care flutura la plecarea frumoaselor transatlantice pentru curse de agrement ! N-a-

veam altă patrie decît biata mea piele ticăloasă de metec ; şi ştii de partea cui-luptam ? Cunosc un singur regiment : cel în care poţi supravieţui cu trei secunde mai mult decît în cel din faţă. A fost frumoasă şi emoţionantă, şi siropoasă şi apatică regăsirea noastră de la New York de acum şase luni ! Tu ai plîns de fericire şi eu la fel : făcusem de atîtea ori în pantaloni în momentele de spaimă, încît aveam dreptul să vărs lacrimi sub pretextul că deodată ne regăseam amîndoi teferi.

Frica mi-a revenit, închipuieşte-ţi. Unde am ajuns noi în această vilvătaie ? Japonezii nu ne dau pace, şi germanii nu ne dau pace. Pînă la sfîrşit vom cîştiga războiul : trebuie să ne tot spunem asta ca să nu ne pierdem minţile. Dar eu unde voi fi, tot aşteptînd să se întîmple acest lucru ? Resturile mele se vor fi cufundat în ocean, dacă nu cumva vor zăcea printre alte oase sub o palmă de pămînt, cu o mică cruce de patru dolari şi şaptezeci şi cinci de cenţi deasupra, cum spun camarazii mei. Spectacolul este aici de o urîtenie nemaipomenită : au făcut din mine un infirmier specialist în razele X, nu mă întreb de ce ; am urmat nişte cursuri pe care mi s-a spus să le urmez şi, înarmat cu o diplomă semnată de un general, îi radiografiez toată ziua pe cei care sosesc grav răniţi din fermecătoarele insule : cu o creangă de palmier în creier, cu un peşte zburător în torace, cu o perla în plus în pupilă, îţi dai seama cam ce le-a adus călătoria lor pe urmele lui Cook şi Bougainville ? De îndată ce clişeele mele se usucă, un doctor operează : trei sferuri din aceşti eroi crapă, iar jumătate din cei care scapă rămîn paralizaţi pe viaţă. Nu mai am de-a face cu oameni, ci cu bucăţi de fiinţe diforme, cu glande care se agită singure, ca şi cum şi-ar căuta proprietarul ! Îţi închipui ce conciliabule pot să țin cu o vertebră lombară, un pancreas sau un intestin gros care mă sfidează îndărătul puroiului său ! Iar pe mine, strivit de această treabă infamă, despre care totuşi ar trebui să-mi spun că e de folos pe moment, pe mine ce soartă mă aşteaptă ? Am debarcat în Statele Unite hotărît să mă bat serios contra nemţilor. Am salutat Pearl Harbour ca pe cea mai mare

victoria asupra ezitărilor și meschinăriilor mele. Ca totdeauna, ți-am ascuns câteva fapte în acel moment. E ade-vărat că m-am înrolat în forțele armate ale acestui vast continent, însă după câte peripeții ! Belgienii liberi tră-geau de mine, francezii liberi la fel, sub pretextul că lu-cram la ziarul lor de la New York. Le-am răspuns să se ducă să se elibereze singuri : știam câte ceva despre are-s-tarea amiralului Muselier de către De Gaulle ! A trebuit să cer protecția Statelor Unite împotriva propriei mele țări și contra singurei țări din lume în care aș fi vrut să mă nasc, Franța : americanii interzic guvernelor pe care ei nu le recunosc, recrutarea de trupe străine. Nu eram scutit totuși de orice obligație : urma să fiu mobilizat peste câteva săptămîni. Eroismul meu a constat în a le-o lua înainte americanilor și a mă oferi ca voluntar : acest gest frumos, foarte puțin costisitor, îmi permitea în principiu să-mi aleg arma și locul de încorporare. Serviciul de in-formații încă mă așteaptă, iar Europa, cîmpul meu de bătaie preferat, fiindcă am început să o cunosc, pentru moment se situează, ei bine, închipuiește-ți, în fața To-kioului !

Să mori pentru Hawai și pentru portocalele din Ca-lifornia, iată, fără îndoială, ce mi se pregătește ca destin, lucru destul de ridicol. În unele zile îmi spun că aș putea să-mi cumpăr câteva boarfe, să mituiesc un camionagiu și să trec frontiera americană spre Mexic prin Arizona ; trebuie să fie foarte ușor, dar americanii nu înțeleg plă-cerile dezertării, fiind prea tîmpiți ca să se gîndească la asta. Am dus-o bine acum doi ani, între Tarascon și Port-Vendres : acolo unde aș ajunge, în Nicaragua, de exem-plu, sau în San Salvador, aș avea antrenamentul necesar ca să repet figura. Sînt sigur că lumea ar ști să foloseas-că un traficant de arme și de cinisme de genul meu, ama-tor, n-ai să mă contrazici aici, de friguri verzi și de si-filis violet ! La 23 de ani, dulcea mea mămică, am văzut de atîtea ori iadul, încît am ajuns să mă simt bine în el. Ca să nu mă gîndesc nici la tine, nici la tata, nici la mine, în care am poftă să vîr patru sau cinci gloanțe de fiecare dată cînd mă văd într-o oglindă, știi ce am să fac

imediat? N-am să pierd ocazia : am să beau două sau trei halbe de bere caldă și am să încoronez asta cu un «zombi», cocteilul acela din mai multe feluri de rom suprapuse, care te face turtă în mai puțin timp decât îți trebuie ca să o spui. Dacă mă mai trezesc vreodată, am să am grijă să încurc niște radiografii la spital : maxilarul lui Jones am să i-l atribui lui Smith, iar pe plămînul lui Farrow am să lipesc eticheta de pe plămînul lui Williams. Voi avea patru morți în plus pe conștiință, fără să fac cel mai mic efort. În cele din urmă or să mă trimită și pe mine printre manglieri.

Vreau să-ți scriu ca să-mi ușurez inima : bag de seamă acum că îmi deșert și mâțele mele puturoase și gîndurile mele, mai dezgustătoare decît o groapă comună. Tu ai dreptul la duioșiile mele : de ce atunci, ca să mai schimbăm, nu ai primi și partea ta de greață, de disperare, de frică fără leac? San Francisco e pe dric : totul miroase aici a lințoliu nevăzut, a giulgiu liniștit, a funeralii secrete. Soldații trec pe străzi pentru ultima oară : orizontul, meschin și viclean, în ceață, se deschide spre moarte. Sîntem fără îndoială vreo cinci sute de mii care ne întoarcem din Pacific sau care plecăm acolo. Nu spunem nimic, ba chiar ne-am obișnuit să ne mestecăm *hot-dog*-ul cu o încetineală studiată : la urma urmei, această bucată de carne tocată ne seamănă, așa o să fim și noi curînd, cu o blestemată diferență totuși : niciodată n-o să fim atît de curați și atît de sănătoși. Vezi, sinceritatea și franchetea nu mă prind. Dacă de obicei nu las să mi se vadă emoțiile și-ți arăt o dispoziție sufletească nedată și radioasă, ca să evit conversațiile neplăcute, de data aceasta, cedînd demonului contrar, voi merge pînă la capătul josniciei. Nu sînt mai echilibrat decît tine, dacă tu ești orbită de lipsă de energie, am și eu, la rîndul meu, altfel de orbiri, de furie reținută, de teamă și de nesiguranță. Anul '42, dacă am să-l supraviețuiesc, are să mă îmbătrînească cu un sfert de secol.

Te iubesc, buna mea mamă, și în același timp te urăsc pentru că nu pot să-ți spun tot.“

Scrisoarea aceasta, pe care am recitit-o, pe care apoi am vrut să o corectez, atenuînd ceva din lipsa ei de mă-

sură, nu am mai trimis-o pînă la urmă. Am scris alta, aceasta de mai jos, care mi s-a părut că se apropia mai mult de ceea ce așteptai tu de la mine : floricele și sentimente parfumate.

„Mult iubita mea mamă,

Munca mea la spital, unde mai mult fac lecturi soldaților și ofițerilor reîntorși în concediu din Pacific, cîteodată ușor răniți, îmi lasă scurte răgazuri ; astăzi, sub un cer perfect albastru, mă plimb prin cel mai frumos oraș din lume ; armonia sa grandioasă vine de la căsuțele vopsite în mov și verde deschis, înclinate unele spre altele, așa încît acoperișul fiecăreia dintre ele este subsolul celei vecine. Vîrfurile colinelor se pierde într-o imensitate amănunțită : se pot vedea dintr-odată portul, cu navele lui cenușii, antrepozitele, cu formele lor haotice și mereu schimbătoare, golful întins, cu linii dulci, podul asemănător cu o girafă care s-ar culca pe jos ca să poți trece peste gîtul ei și să ajungi la insulele și la țărmurile dinspre nord, ocră și roșii, despletite și somnambule sub noroaiele lor împrăscate de cobalt, în timp ce oceanul rămîne seniorial, imperturbabil și uneori cuprins brusc de o furie verde-albăstruie. Și fețele, pe Market Street și pe Telegraph Hill se deschid către un alt continent, îndepărtat și în afara veacului nostru. Mă imaginez la Hong Kong sau la Pekin, și noțiunea timpului se estompează, puțin cîte puțin ; mi se întîmplă atunci să fug la bibliotecă și să mă cufund în aforismele cîte unui filozof de acum mii de ani, și ele îmi redau încredere. Războiul acesta nu va fi etern și, după exemplul micului tramvai demodat care escaladează Powell Street, scoțînd sunetul acela de bondar harnic, de parcă i-ar ruga pe pasageri să-l ajute să facă o jumătate de tură pe placa sa turnantă, dar care ajunge la capătul ascensiunii, îmi spun că ne trebuie o înțelepciune asiatică : vom sfîrși prin a depăși evenimentele. Mă gîndesc la tine și la toate cu dragostea pe care o bănuiești. Nu va trece iarna, sînt sigur de asta, și voi veni să vă îmbrățișez ; mă bucur de pe acum de momentul acela fericit.“

Paris, aprilie 1975

— Ție îți datorez tot ce este frumos în viața mea de iad.

— Ai observat cît sînt de stufoși trandafirii aceștia, cu petale care trec din carmin în galben-auriu ? Întotdeauna se găsesc specii rare aici.

— Da, băiatul meu, ce bine ar fi dacă am uita tot și ne-am preface într-o floare : memoria noastră este cel mai rău cancer.

— Întotdeauna am comparat mugurii castanilor, cînd încep ei să se deschidă, cu labelle broșuțelor.

— Parisul ! Dar eu urăsc Parisul !

— A fost un timp în care te vedeai în viitor, iar acum preferi să privești înapoi. E normal.

— Hai, spune acum că sînt ramolită ; nevasta ta și cu tine nu vedeți în mine decît o invalidă care azi, mîine se va face bucăți : scăpați ușor, nu-i așa ?

— Astfel, grădinile în stil franțuzesc... dar nu crezi că înseamnă să tratezi copacii ca pe niște canişii pe care îi duci prea des la tuns ?

— E splendid, e magnific, puțin îmi pasă !

— Ești nervoasă astăzi. Nu vrei să iei o pastilă ?

— Ca să adorm ? Somnul cel lung va veni destul de repede. Sau prea tîrziu. Îmi supraviețuiesc mie însumi și nu mai sînt bună de nimic. După moartea tatălui tău, ar fi trebuit să pier și eu. Ai avut atunci o mică, o foarte mică durere. Ai fi avut două, era totuna. Cel puțin ai să vii la înmormîntarea mea ? La a lui nu ai fost.

— Pentru că eram bolnav, ți-o spun a suta oară. Ți-am arătat chiar și rețetele medicilor.

— Un medic, pentru o sută de franci, îți descoperă tot ce vrei.

— De ce nu admiri copacii și peluza ?

— Ai dreptate. Nenorocirea cu tine este că ai întotdeauna dreptate.

— Atunci ne împăcăm ?

— Și în inima mea zdrobită cine o să aducă liniște ?
Te întrebi asta vreodată ? Cine ? Tu ești totul. Asta mă enervează ! Ai prea multe lucruri în cap ; în schimb, inima ți-ai închis-o pentru totdeauna și chiar ai răsucit cheia de două ori. Să cunoști asta, să cunoști aia... Mama spunea întotdeauna că oamenii prea instruiți ajung monștri.

— Vrei să te întorci ?

— Când sînt nesuferită, o retezi scurt : îți cunosc tactica.

— Nici tu nu mă suporti în după-amiaza asta, putem amîna plimbarea pe altă dată.

— Să nu crezi că m-ai cumpărat pentru că m-ai plimbat cu taxiul.

— De ce să aducem toate la nivelul nostru ?

— Optica păsărilor și a insectelor contează foarte puțin pentru mine !

— Îți place totuși natura.

— Nu știi ce-mi mai place. Mă descompun, vezi și tu, și nu poți face nimic.

— Data viitoare o să mergem la grădina Shakespeare, care este foarte aproape de aici. Închipuiește-ți că un englez cam nebun a scos numele tuturor florilor și tuturor copacilor din opera lui Shakespeare. A pus să i se aducă florile și copacii respectivi din lumea întreagă, din India, din Sumatra, din Japonia, și acum există o grădină cu toate plantele astea. A cumpărat terenul și pe urmă l-a dăruit orașului.

— Iar un intelectual : liliac scos din cărți.

— Și eu, în felul meu, sînt un intelectual.

— Nu te iei cumva drept Shakespeare ? Dealtfel, asta e tot ce știi tu să faci : să torni cărți !

— Mulțumesc... Nu vrei să mergi un pic singură ?

— Ca să te scutesc de idioțeniile pe care le debitez ?
Ești foarte amabil.

— E greu, Doamne sfinte, cît e de greu !

— Ai prefera o mamă dulce, ascultătoare, ca un covoraș. N-o să-mi veniți voi de hac, jumătatea ta și cu tine !

— Noi nu-ți vrem decît binele.

— Știi că „noi“ ăsta mă face să vărs.

- Nu ai acceptat niciodată că noi doi ne înțelegem.
- De ochii lumii.
- Nu ai admis niciodată ca cineva din familie să fie fericit fără aprobarea sau fără intervenția ta. Îi tot judeci, îi tot judeci pe alții și nu-ți iei măcar cîteodată distanța necesară ca să te judeci și pe tine. Te crezi fără păcat ?
- Noaptea, dragul meu băiat...
- Tonul solemn nu mă impresionează.
- Ai să mă asculți pînă la capăt, da ? Noaptea mă sucesc, mă răsucesc. Mă acuz că nu am fost o soție prea bună, că am fost o mamă neatență. Mă chinui.
- Nici asta nu e nevoie să o faci.
- Mă poți împiedica tu să am sufletul meu rusesc ?
- Găsești o plăcere ciudată în așa ceva.
- Iar voi doi, asta-i bună, voi sînteți la cealaltă extremă : reci, calculați.
- Viața la Paris este dură : nu-mi pot permite să-mi fac sufletul fărîme.
- Și nevasta ta te-a înăsprit și mai tare : sînteți amîndoi de granit.
- Exagerările tale mă fac să rîd.
- Hai mai bine cu mine pînă la fîntînă. Soarele în tufișurile de acolo parcă ar dansa.
- Sînt rododendroni. Bujorii încă n-au înflorit.
- Ultima ta carte, îmi spui puțin despre ce este vorba în ea ?
- O fantezie : un antierou al timpului nostru, unul care ar vrea să se dăruiască unei cauze, dar nu găsește vreuna demnă de el.
- Ce scrii tu scrișnește, așa ca și sufletul tău.
- Poate că este un mijloc de apărare.
- Și nevastă-ta...
- Ar fi mai simplu dacă nu am vorbi despre Maria. De douăzeci și unu de ani de cînd ne-am căsătorit, nu crezi că ai putea considera unirea aceasta între noi ca pe un fapt împlinit ?
- Se divorțează ușor în ziua de azi.
- Mă înțeleg bine cu ea în toate privințele.
- Orgoliul te va pierde : ți-am spus asta de cînd erai foarte tînăr. Trebuia să fii primul în clasă la liceu ; iar

— Dacă un alt coleg lua aceleași note ca tine, nu mai mîncai toată săptămîna.

— Trecutul poți să-l aranjezi cum îți convine.

— Așa inventezi și tu scuze pentru că n-ai venit la înmormîntarea bietului tău tată; imaginația ta blestemată deformează totul. Curînd o să povestești că erai luat ostatic de bandiți și nu ai știut nimic despre tragedia asta.

— În momentul de față tu ești aceea care inventezi. Și pe urmă, dacă eu am păcatele mele, nici ale tale nu sînt mai mici. Tu l-ai abandonat pe tatăl tău în 1940, cînd era la La Panne, și a murit patru ani mai tîrziu, cărat într-un vagon, ca vitele. Nimeni, auzi tu, nimeni nu ți-a iertat asta : nici Armand, nici Mathilde, nici tata.

— Mulțumesc, fiul meu.

— Pune la loc batista în geantă !

— O grădină atît de frumoasă, un cer atît de pur, aerul atît de dulce, și copiii care se joacă : ah ! ai ales o primăvară irezistibilă, cea din urmă primăvară a mea, ca să mă acuzi de toate crimele.

— Nu te acuz de nimic. Sîntem amîndoi la fel.

— Îți pierzi cumpătul pentru că știi că n-ai dreptate. Hai să ne întoarcem acum. Aș fi făcut mai bine dacă rămîneam acolo, în America, unde nimeni nu mi-ar fi vorbit ca tine.

— Cel puțin mergem să luăm o limonadă ?

— Vreau o cafea.

— Nu-ți dă voie doctorul.

— Îmi interzice scenele pe care mi le faci tu și care îmi scurtează zilele mele nenorocite ! Dacă ai ști...

— Tu ai dreptul să mă insultî și să mă fierbi la foc scăzut, iar eu trebuie să te venerez ?

— Ești rece ca o reptilă. Vrei să știi părerea mea cea mai sinceră ? Ești mai rău decît nevastă-ta...

— Pe care o denigrezi de cînd ne-am căsătorit.

— Am dreptate.

— Este dreptul tău divin. Hai să schimbăm subiectul : bei un ceai cald ?

— Și o prăjitură cu cremă.

— Și patru prăjituri cu cremă !

— Vorbește-mi de flori.

— În insulele Borromées am văzut pentru prima dată, în 1953, plante care se închid deasupra muștelor și a bondarilor ; așa se hrănesc : e ca o cursă de șoareci, și toată puterea bieteii insecte nu este de ajuns ca să îndepărteze petalele acelea, care seamănă cu două obloane vegetale. La oră fixă li se aduce mîncarea. La Funchal am văzut o altă minune : coline întregi acoperite cu orhidee de toate culorile, și totuși peisajul răspîndea un miros pestilențial : creșteau pe băligar și pe noroi. Apoi, într-o zi, la San Cristobal, în sudul Mexicului, am fost orbit de copacul cel mai superb care există : arborele aprins, care își merită numele fiindcă e înconjurat de flăcări, florile lui incendiază cerul. Am avut noroc să fiu acolo la vremea cînd se împerechează papagalii, care se așază pe cren-gile copacilor ăstora și se bat între ei pînă la moarte : nu se disting penele smulse de florile care cad.

— Ești îngerul meu !

— Iar tu ai plecat de la mine...

— N-o să mai stau niciodată împreună cu nevastă-ta.

— Ce ți-a făcut ție Maria ?

— Privirea, nu ai remarcat privirea ei ?

— Îi este poate teamă că îți displace.

— Ce naiv ești ! Este toată cruzimea din lume în ochii ei.

— Și totuși te-a ajutat mult la moartea tatei.

— A vrut să se facă absolut necesară ; este suspect, și mai mult decît suspect : criminal.

— Aveai nevoie de cineva, iar cei din jurul tău nu se pricepeau.

— Expertă, oh ! asta da, în materie de pricepere, este expertă ! Ca un jandarm.

— Cînd cineva te ajută, este interesat ; cînd nu te ajută, este un monstru de indiferență. E agreabil ca alternativă.

— La vîrsta mea, n-o să mă schimb.

— Iar eu la vîrsta mea nu sînt obligat să mă arăt topit de grațitudine, de mulțumire și de admirație în fața celor mai mărunte gesturi ale tale. Ai fugit de la hotel, apoi ai cerut să-ți gădesc o casă de odihnă în împrejurimile Parisului. Trei luni mai tîrziu, ai fugit și de acolo. Pe urmă te-ai instalat pentru opt săptămîni la Vittel.

— Asta e soarta mea. Soția ta și cu tine n-ați știut să mă rețineți.

— O recunosc.

— Trimite-mă din nou în America !

— N-ai puterea să faci călătoria. Medicul ți-ar interzice-o !

— Atunci fă ce vrei cu mine, numai fă ceva !

— Te văd în fiecare zi. În momentul de față grădina este superbă. Miine vei primi prieteni.

— Sînt niște invalizi și niște muribunzi ; după o jumătate de oră nu-i mai suport, cu poveștile lor. Morți : asta este tot ce găsim să ne spunem, să vorbim despre ființe dragi din care n-a mai rămas decît pulbere. Crezi că asta înseamnă viață ?

— Vrei să mă duc la Cannes să-ți caut acolo o pensiune ? Printre mimoze, s-ar putea să-ți placă.

— Ții să mă încînți acum cu poveștile tale despre flori. Tactica e cam ieftină, nu ? Și pe urmă, vei fi iar la mii de kilometri de mine.

— Vorbeai adineauri de Statele Unite : acolo este de cinci ori mai departe.

— Este ceva diabolic în tine : ai dreptate, și nu pot să suport calmul ăsta ca un munte de gheață.

— Nu mă ai decît pe mine, ar trebui să accepți situația asta. Iar eu întotdeauna sfîrșesc prin a ceda la capriciile tale, chiar dacă nu sînt rezonabile.

— Ți-ar plăcea să te ascult, nu ? Trăind cu un sergent în loc de soție, devii și tu un polițist. Îmi numeri banii de buzunar, și în curînd ai să-mi spui că am dreptul să respir numai de două ori pe oră : ai să-mi raționalizezi aerul proaspăt, te cunosc eu.

— Ești în formă astăzi, de vreme ce ai atîta imaginație.

— Și pe urmă, tu nu oftezi niciodată : nu mai ai destul suflet.

— Încerc să învăț ce înseamnă indiferența : ar fi cu mult mai simplu ! Nu reușesc însă.

— Ba da, ba da : faci progrese uimitoare.

— Uneori îmi spun că mama mea este departe și oă nu am să o mai văd niciodată. Tu, tu ești o a doua persoană, care abia dacă îi seamănă. Nu-mi ești deloc apro-

piată, iar eu am datoria față de tine, de care mă achit cît se poate de bine. Dragostea mea pentru tine a murit însă, tandrețea mea este epuizată în întregime.

— Crezi că o să mă supăr de ororile astea pe care mi le debitezi ? Te înșeli ! Și eu ar trebui să-mi spun că nu mai ești fiul meu. Totuși, ai să mă moștenești : tot ce a lăsat tatăl tău.

— Din ce să trăiesc trei ani ? Ar avea mai mult preț pentru mine un pic de înțelegere între noi doi.

— Acum îți dai aere de milionar ? Nevastă-ta a făcut din tine un snob. Nu am văzut garoafe și nici lalele : le știi, sînt ca papagalii pe care mi-i descriai tu adineauri ; nu le lipsește decît ciocul.

— Bricadabasipusis.

— Mincratapasmic.

— Ștamșipro.

— Cincizeci de ani de limbaj artificial : nu crezi că sîntem prea bătrîni, și tu și eu, pentru așa ceva ?

— E adevărat, mamă, îmbătrînim. Dă-mi brațul. Am să te duc să vezi și alte parcuri, o să mergem săptămîna viitoare la grădina zoologică. Vrei ? Aș vrea să-l întîlnești pe unul dintre cei mai buni prieteni ai mei, un okapi : e blînd ca o gazelă, vîrgat ca o zebra, neliniștit ca un pui de girafă pe care mama lui l-ar fi abandonat sub un baobab.

*
* *

Berlin, toamna lui 1948

Pentru a douăzecea oară, într-o scrisoare plîngăreată, plină de stridențe, mă rugai în genunchi să părăsesc Berlinul : războiul rece risca să se înrăutățească și eu nu aveam dreptul să mă sacrific din cauză că eram prea devotat muncii mele, mai trebuie să mă gîndesc și la tata și la tine, voi, care tremurați pentru soarta mea zi și noapte. Atîta grijă isterică, m-a făcut să zîmbesc : peste cîteva zile, îți voi răspunde ca de obicei în cincisprezece rînduri vesele că sînt sănătos și că mă simt în siguranță.

După asta agitația m-a cuprins din nou. Am telefonat la Cartierul general sovietic : peste o oră voi fi la omologul meu, comandantul Fradkin, ca să-i predau buletinul informativ pe care cele trei puteri ocupante occidentale tocmai îl publicaseră ; el îmi va remite un plic cu broșuri la fel de puțin importante ca ale mele. Poate că în afara acestui act de rutină vom vorbi despre cei doi germani estici arestați de americani pentru tentativă de spionaj, acuzație aproximativă, care va sfârși ca totdeauna cu un acord în domenii mai importante, cum ar fi aprovizionarea Berlinului de Vest cu păcură sau cu ciment, de exemplu. Am adăugat că făcusem cunoscută superiorilor mei ruta pe care o va urma mașina mea : era, așadar, inutil să mi se întindă curse. Aceste precauții nu au fost de ajuns : trecînd de Friedrichstrasse, spre Pankow, șoferul meu abia a reușit să evite un vagabond care s-a aruncat sub roțile mașinii. Am început prin a protesta față de Fradkin : eram singurul funcționar din Vest care avea contacte regulate și cu el și cu Statul lui Major ; dacă ar reuși în mod viclean să mă elimine, ar găsi oare un ofițer de legătură tot atît de binevoitor ca mine ? Dealtfel, la nivelele superioare, lumea era cumva la curent cu aceste mici șicane jalnice ?

Convorbirea a devenit pînă la urmă mai amabilă, fără să renunțe la un anumit cinism, pe care Fradkin îl gusta : recent sosit de la Moscova, doctrinar fanatic și imper turbabil, nu înțelegea foarte proaspăta fraternitate de arme. Am fost nevoit să-i spun că nu te apuci, cu aceiași combatanți, să faci un război contra foștilor aliați, la trei ani după victoria comună. M-a întrebat dacă Occidentul era în stare să mai suporte încă multă vreme blocada. Am izbucnit într-un rîs care se voia răutăcios, ca al lui : ar trebui să știe, oricît de tînăr e, că nu există o blocadă la Berlin, că se încheie tot timpul compromisuri și că trăim o epocă a jumătăților de măsură nenorocite. Rușii nu doboară avioanele noastre, nu ne taie aprovizionarea cu apă, metroul continuă să meargă și uzinele alimentate cu gaz funcționează aproape normal.

Mi-am plătit chiar luxul să-i declar că occidentalii erau cei vinovați în afacerea asta : efectuînd în zonele lor de ocupație reforma monetară pentru care erau răs-

punzători, puseseră capăt în chip unilateral acordurilor de la Potsdam și trebuiau să se aștepte la represalii, cum sînt aceste obstacole, cam derizorii, ridicate de compatrioții săi în calea persoanelor și mărfurilor dintre Berlin și cele două zone vestice. [...]

La întoarcere m-am oprit pe terenul de curse de la Mariendorf ; am mizat 30 de mărci pe un trăpaș care-mi plăcea și care nu cîștiga decît o dată la zece ori : se numea Xanthia și la trăsura îl mîna un conducător talentat, Gerhardt Krüger. Îmi rămînea timp ca să dictez la ora 5 cîteva scrisori și cîteva rapoarte, iar restul serii eram liber. Nu era anotimpul bun pentru tenis, așa că un pic de mers pe jos i-a ținut locul, bineînțeles, cu toate precauțiile de rigoare : nu riscam oare unele întîlniri dubioase, în meseria pe care o aveam ? Tot felul de colportori de toate soiurile veneau să-mi propună nenumărate afaceri în vila mea din Zehlendorf, înainte de cină : nu doream cumva un Paul Klee, pentru 20 de kilograme de cafea, sau un timbru autentificat de Richter și Müller-Mark, sau o ediție Brunswich numărul trei, cu margini de pagină superbe, sau o Cruce de Savoia, semnată Diena, pe un preț între cincisprezece și optsprezece cartușe de Camel ? M-am pregătit pentru cină ; nu-mi dispăcea moda veche : smoching, pantofi de lac, în buzunarul de la piept batiste de culoare, orinului veșted, butoni decorați cu fantezie. Uneori citeam o jumătate de oră : poeme expresioniste pe care le descopeream sistematic după întîlnirea mea cu Gottfried Benn, cu un an înainte ; aveam o admirație fără margini pentru Georg Heym și pentru Alfred Lichtenstein. Uneori trebuia să concediez o fostă metresă pocăită, care cerșea un ultim sărut, o ultimă îmbrățișare, noi săruturi umede de adio ; o cupă cu șampanie și niște icre negre înlocuiau efuziunile sperate, și nu mai păstram nici un regret. Maria a venit către ora 8 și jumătate, înaltă, roșcovană, sculpturală ; vom lua masa la mine sau într-unul din micile restaurante șic, luminate cu luminări din cauza întreprinderilor de curent electric, după cîte o curte, între Fasanenstrasse și Uhlandstrasse, unde puteai avea iluzia că trăiești în Berlinul anilor '25 ? De ce să ne hotărîm înainte de a face dragoste, cu pornirea aceea tenace,

cu dăruirea aceea de sine care merge de la naufragiu pînă la escaladarea unor culmi invizibile? Am ales îmbrățișările urmate de niște friptură rece de pasăre și un disc de Johann-Sebastian Bach. Puțin înainte de miezul nopții, am plecat să ne plimbăm în noaptea adîncă, al cărei întuneric îl întrerupeau avioanele blocadei, ca mii de motociclete lansate pe norii prost desenați.

M-am gîndit oare mult la tine în acele săptămîni pline de febră? Mă încurcam în mine însumi, tot încercînd să adun laolaltă, cum se nimerea, diplomația, serviciul, șantajul, jocul, dragostea, dezinvoltura, entuziasmul, poezia, proza administrativă. Îmi schimbam felul de-a fi și concepțiile de mai multe ori pe zi, fără grija de a-mi regăsi integritatea: existau în mine personaje incompatibile, sortite să se răfuiască între ele, dar și să se ignore, dintr-o dorință nemărturisită; simțeam o ciudată fericire, pe care nu o stricam întrebîndu-mă ce aveam să devin. La 30 de ani eram stăpîn pe toată această risipire a mea și trăiam lungi momente de bucurie cînd o constatam: nu eram oare născut pentru paradox și neînțelegere? L-am vizitat pe Bertolt Brecht, care pregătea, abia reîntors din Statele Unite, punerea în scenă a piesei *Mutter Courage*: bineînțeles că aș accepta să traduc o culegere din poemele lui. Am discutat dacă este necesar ca un scriitor să apere o cauză politică și convorbirea noastră s-a încheiat cu un compromis șchiop: nu este de ajuns să ai o convingere politică, dar să n-ai talent, cum este cazul prietenului său, Johannes R. Becher, dar talentul fără convingere, ca la pesimistul acela cronic de Gottfried Benn, este și mai dăunător în aceste vremuri de reconstrucție națională. Util prin cultura lui, el mi-a împrumutat scrieri de Paul Zech și de Franz Werfel, de după războiul din 1918, prea rare ca să mi le pot procura.

Sărind de la literatură la politică, am redactat la cererea generalilor Clay și Ganeval, în numele celor trei puteri occidentale, un ultimatum la adresa guvernului cehoslovac: avioanele sale zburaseră, în mai multe rînduri, deasupra teritoriilor ocupate și a căilor aeriene de acces spre Berlin, ceea ce va atrage după sine, în caz că se vor repeta astfel de violări ale spațiului, represalii

pe loc. Însărcinat cu protocolul și cu legăturile cu 'aliații, biroul meu servea ca filieră oficială pentru asemenea schimburi amabile : instrucțiunile superiorilor mei cereau ca tonul scrisorii să reflecte atitudinea Occidentului față de Cehoslovacia, după sinuciderea lui Jan Masaryk.

A trebuit, de asemenea, să-mi cert foarte sever șoferul : îi dădeam voie să-și dubleze salariul cu mici operații de bursă-neagră, dar nu eram de acord să folosească mașina mea pentru astfel de treburi ; fiind în serviciul meu, trebuia să dea exemplu de ingeniozitate și de reținere. Ca un bun *mecklemburghez*, el nu înțelegea contradicția și l-am zăpăcit și mai mult spunându-i că dacă-l surprind în flagrant delict, efectuându-și traficul dubios, îl dau afară. I-am cerut totuși să-mi vîndă, la un preț cît mai bun, niște cutii de cafea primite de la tine. În fond, scrisorile tale mă indispuneau, în timp ce pachetele cu provizii convertibile în bani sau în timbre, printr-un schimb ilicit, dar tolerat ca un fel de pradă de război, compensau neplăcerea : în freneziile mele cotidiene îmi spuneam că am dreptul să mă arăt, timp de o jumătate de oră, extrem de interesat și mercantil ; în mine, transformam concesia într-un fel de luciditate plină de merit. Aveam aceeași nevoie de cuceriri și de primejdii, fie ele și imaginare. Faptul că o iubeam într-adevăr pe Maria nu trebuia să mă împiedice să am și alte aventuri. Era natural să te sature de o femeie după cincisprezece sau douăzeci de nopți și să alternezi amorurile scurte ca să compari mai bine corpurile, pieile, sufletele, spiritul, urletele sau tăcerile din momentele de plăcere, dar, dintr-odată, în învălmășeala ameteților, așa cum un val brusc de aer prea rece te face să-ți pierzi cunoștința, mă cuprindea neliniștea. Unele fete se îndepărtaseră, altora eu le făcusem vînt prea repede, și aspiram, cu întreaga mea ființă să le aduc înapoi, să le revăd, cu o infinită precauție, fără măcar să le ating. I-am scris lui Heidi, lui Ilse, Clarei, Liselottei, nu însemnau pentru mine decît o gură, un profil, mișcarea unui sîn sau un șold înfipt pe neașteptate înaintea ochilor mei. Care din ele mi-a răspuns ? Probabil că am revăzut fie gura, fie șoldul, atîta doar cît ține aprinderea unei dorințe sau fiorul unei neliniști : nu eram la înălțimea nostalgiilor mele. Am băut

împreună un coniac sau un whisky, și ne-am urat noroc ; eram și noi de acum înainte prieteni pe viață, care nu se vor mai vedea niciodată. Am fost foarte serios cu Maria : i-am cerut iertare că o iubeam mai mult decît îmi pusesem în gînd și, cu această piruetă, am găsit puterea să mă cațăr iarăși în caruselul meu mental...

Ce ai fi înțeles tu din viața mea de pasăre de pradă, dezordonată ? Multe dintre aventuri erau dubioase și secretul profesional mă silea fie să le ascund, fie să le trec sub tăcere. Îmi pregăteam amintiri picante, cu scurte incursiuni în eroismul burlesc și înflăcărări cărora le vor lua îndată locul alte entuziasme. Dojenile tale deveneau însă tot mai patetice : eram prea absorbit de munca mea pentru a-mi da seama ce catastrofe ne pregătește Stalin ; ne îndreptăm spre cel de al treilea război mondial, a cărui primă victimă aveam să fiu eu : mai era încă timp, dar cel mult cîteva săptămîni, dacă nu cîteva zile, ca să demisionez și să mă instalez la New York, unde aș învăța, în sfîrșit, să devin adult în excelente condiții. Cum scrisorile tale rămîneau fără răspuns și cum eu mă mulțumeam cu fraze frumoase, încurajatoare, ți-ai schimbat tactica. Foarte rău dacă nu-mi pasă de mine — îmi scriai — dar nu aveam dreptul să-ți fac rău și ție, pentru că din cauza pericolelor care mă amenințau, ți s-a deteriorat sănătatea. Inima ta depindea acum de cea mai mică emoție, iar încăpăținarea mea de-a mă complăce în gura lupului era exact lucrul care te îngrijora cel mai mult. Pînă la urmă ți-am scris că voi reflecta la situația ta și la a mea, luîndu-mi o distanță filozofică. Te rugam să înțelegi că fiind în lojile din față, cum se spune vulgar, eram mai avertizat de ce se pregătește decît oricare altul.

M-am lansat într-o diatribă furioasă : blocada aceasta nu era decît parțială, lumea capitalistă o denatura, așa-zisa presă liberă avea interes să o dramatizeze într-o manieră scandaloasă. Încheiam afirmînd că, pentru mine, regimul sovietic incarna nădejdea omenirii, chiar dacă sub Stalin și din vina democraților își alterase natura. Am mai adăugat o notă hazlie : presupunînd că încordarea s-ar fi transformat în conflict armat, aș fi luat prizonier în primul sfert de oră și aș deveni un ostatic prețios, care

ar fi schimbat pe un ministru sau ambasador : n-ar trebui nici să mă apăr, nici să lupt, în timp ce trupele rușești aeropurtate se vor năpusti asupra Belfastului, Lisabonei și Sevillei, înainte de a se revărsa asupra întregii Europe cu viteza de mișcare a diviziilor de infanterie. Oare lăudăroșeniile mele te-au convins că nu folosesc la nimic să-mi dictezi cum să mă port ?

Scrisorile tale, în orice caz, au devenit mai senine, mai resemnate, mai abstracte : te mulțumeai, fără accese de isterie, să implori plecarea mea din Berlin.

Am reluat cursul afacerilor mele serioase. Am dat 25 de kilograme de untură pe o pînză de Chagall din 1909 : o izbă verde cu acoperiș ciclamen, un mujic bărbos, umblind printre stele, și o vacă răsturnată. I-am promis unui tînăr autor elvețian, Friedrich Dürrenmatt, să-i public, în ciuda greutăților, prima sa povestire, într-o revistă de ținută, după alt debutant, Paul Celan, care-mi terminase niște poeme. L-am convocat în biroul meu pe Wilhelm Fürtwängler și l-am sfătuit să nu mai cînte Mendelsohn : faptul că fusese interzis sub Hitler nu l-a preschimbat în compozitor de geniu, i-am cerut, de asemenea, să nu elimine sistematic din programele sale pe Dmitri Șostakovici, care nu trebuie ostracizat, chiar în timpul blocadei, pentru că era membru al partidului comunist. [...]

Scrisorile tale au devenit mai insistente în acea epocă : soseau cinci pînă la șase pe săptămînă. Am avut atunci o schimbare subită de atitudine, corespunzînd unui sentiment al meu profund. Ți-am scris cu blîndețe că cedam în sfîrșit în fața argumentelor, că starea de așediu îmi zdruncinase nervii și că îți mulțumeam pentru sfaturi. În cîteva săptămîni, cît va trebui ca să-mi pun toate în ordine și să găsesc un înlocuitor, voi pleca la Paris, unde aveam intenția să-mi reiau studiile universitare. Te imploram să mai ai puțină răbdare ; te mai asiguram că blocada Berlinului avea să fie ridicată, căci nu servea nimănui. Scrisoarea aceasta binevoitoare nu era o înșelătorie : literatura luase dintr-odată locul altor interese și gusturi, opera bufă a existenței mele începea să mă agaseze. I-am promis Mariei că vom trăi împreună ; poate că într-o zi chiar ne vom căsători ; i-am cerut să

se instaleze în Franța, unde am să o urmez într-un an, cel mult. Nu cunoscusem decît pregătirea războiului, războiul, timpul de după război și războiul rece ; venise vremea pentru mine să învăț ce este pacea.

*
* *

New York, octombrie 1957

Veneam de la Toronto și mergeam în Virginia ; am decis deci că vizita mea de patruzeci și opt de ore va fi un model de tandrețe. La început am schimbat între noi tăceri emoționante și cuvinte puține, pentru ca nu cumva căldura strînsă în ele să se piardă prea repede. Tu nu o duceai rău, tata arăta minunat, sănătatea mea era și ea mulțumitoare. Ne simțeam fericiți și cît se poate de firești unul față de altul ; întrebările și grijile supărătoare aveau să vină mai tîrziu : cu puțin noroc puteam ușor să le evităm, ca să ne bucurăm de întîlnirea noastră în inerție și fericire deplină. Ne-am dat unii altora cadourile : ție îți aduceam o rochie de casă de la Chanel, tatii un fular de lînă cu mătase de la Lanvin. Tu îmi rezerveai o surpriză : un bust al meu turnat în bronz, la care lucraseși mai multe săptămîni ; în timp ce puteai reproduce fără dificultate trăsăturile prietenilor tăi, ale mele îți ceruseră mult efort. Mi s-a părut o creație lipsită de nerv și puțin asemănătoare cu modelul, dar asta nu m-a împiedicat să-mi arăt o mare emoție. Ți-am propus foarte repede să mergem, după o gustare ușoară, la un spectacol : trebuia pus între noi un ecran, iar cel al cinematografului era foarte potrivit. Tata a fost încîntat de idee și v-am lăsat să alegeți între două comedii englezești pe care le interpretau Alec Guinness și Rex Harrison ; cum ție nu-ți plăceau filmele intelectuale și nici tragediile, acest gen de divertisment ți s-a părut potrivit cu bucuria regăsirii noastre. A doua zi l-am lăsat pe tata să-și vadă de treabă și, chiar de la 10 dimineata te-am luat cu mine la Cloisters. Ne-am extaziat în fața culorilor de aur și aramă ale toamnei din Indiana, care mi-au permis să-ți descriu pe larg peisajul din Noua Britanie, în octombrie

și în noiembrie, cînd arțarul este mai roșu decît roșul lui Delacroix, verdele mai intens ca la pictorii venețieni, cafeniul tot atît de bogat în nuanțe ca cel al lui Van Dyck. Calculasem bine : evocările mele puțin abuzive au fost preludiul vizitei noastre prin galerii și muzee. Locvacitatea mea nu a secat în fața crucifixului catalan al mănăstirii : catolicismul, ți-am spus, dăduse naștere, în a doua treime a secolului al XI-lea, în sculptură, unei arte inspirate, populare, extatice, dezarmante, cum nu mai exista alta ; pornind de aici, am vorbit de rău statuile grecești, pe care le detestam, ca și pe giganții prea demonstrativi ai Renașterii, inclusiv Michelangelo și Donatello.

Nu putem încheia tirada fără niște întrebări mai prozaice, dar care îmi dovedeau atenția fără de tine : fuseseră profitabile lecțiile cu Archipenko, tata îți dădea destui bani ca să-ți cumperi argilă și instrumentele necesare ? Dacă lucrurile nu stăteau așa, ai accepta să te ajut cu să torni în bronz unele lucrări la care țineai mai mult ? Existau poate în Europa alte materiale, mai maleabile, pe care aș putea să ți le trimit, ceea ce aș face cu mare plăcere, îți închipui ! Propunerile mele te-au făcut să ai mai multă încredere în mine. Ne-am exploatat cunoștințele în materie de sculptură modernă, jucîndu-ne cu ierarhiile, cu simpatiile și antipatiile. Cum era timpul mesei, am mers la Reuben, pe strada 58 ; acolo se serveau sandviciuri calde, cu varză acră și pastramă, care îți plăceau la nebunie. Antractul, pe care nu trebuia să-l complic cu o discuție mai intimă, mi-a dat prilejul să fac dizertații amuzante despre gastronomie — una dintre criteriile civilizației, să nu te îndoiești de asta.

Ți-am descris amănunțit specialitățile restaurantului Point din Viena și cele de la Gordon's din Baltimore ; între cele mai bune restaurante franțuzești, pe care nu prea le cunoșteam pentru că nu-mi puteam permite să le freeventez prea des și cele similare din Statele Unite, specializate mai ales în crustacee, crabul uriaș din Alaska și languste umplute cu scoici, nu eram sigur pe care le-aș fi preferat. Astfel de platitudini sentențioase au fost totuși înlocuite la Muzeul de Artă Modernă de pe strada 54 cu mici extaze artistice.

În afară de Archipenko, pe care îl venerai, îi admirați pe toți cei care, la începutul anilor '20 îi semănau ; asta nu te împiedica deloc să-ți placă Maillol și Despiau, iar Pevsner sau Brâncuși nu. Am scos de aici câteva reflecții asupra artei și a femeilor ; prin firea lor intimă, femeile sînt dușmancele abstracțiunii, în care nu vedeau decît o anomalie cerebrală ; cel mai bine se simt în fața copiilor, a copacilor, a fețelor și a apusurilor de soare. Ca să-ți completez educația, te-am dus după-amiază, tîrziu, să-i admiri pe Moore și Chadwick, apoi ți-am vorbit despre sculptorii francezi pe care îi prețuiam mult, dar din operele căroara muzeul din New York nu achiziționase încă nimic : César și Ipoustéguy. Bineînțeles că îți voi trimite broșuri și monografii despre ei : un creator cu talentul și posibilitățile tale trebuia să cunoască mai bine lucrările contemporanilor săi. Seara, după o scurtă siestă, te-am dus la concert : nu ți se părea că Emil Gilels merită să fie unul din pianiștii tăi preferați, alături de Vladimir Horowitz și Walter Gieseking ? Muzica înlocuind sculptura în conversațiile noastre, ne-am putut înconjura fără cea mai mică jenă de ceturi sentimentale, evocîndu-i pe Purcell și Debussy, Haydn și Berlioz, Smetana și Bizet, pe Pergolese și Ravel. Ne-am descoperit aversiuni și admirații comune și deosebiri peste care nu se putea trece. Tu nu puteai admite că Erik Satie a fost un adevărat compozitor, iar eu aveam pentru Puccini și Rameau o antipatie pe care refuzam să o discut. Disputa noastră a fost una dintre cele mai aprinse și s-a prelungit dincolo de masa rece pe care am luat-o în compania tatii, după miezul nopții. Arătai epuizată ; cît despre mine, reușisem să nu-ți spun nimic esențial. Cel mai bun leac pentru certurile noastre nu era dragostea filială menținută la nivelul prieteniei, îndărătul unor emoții artistice destul de superficiale ?

Ziua următoare a fost mai puțin calmă : hotărîsem să o dedicăm picturii. Am mers mai întîi la muzeul Whitney, și tu m-ai întrebat ce se crede cu adevărat despre pictorii americani ; a trebuit să-mi dau destulă osteneală ca să-ți citez un singur nume care mi se părea demn de interes : Archile Gorky. Nu știam ce să spun despre

Jackson Pollock sau despre Robert Motherwell : simțul măsurii mă împiedica să-i prețuiesc și-i consideram niște mîzgălituri la care spontaneitatea biruie complet conștiința. La cei aproape 40 de ani ai mei eram oare deja depășit de avangardă, sau aveam, fără să-mi dau seama, idei de reacționare ? Mi-ai umbrit buna dispoziție și bunăvoința față de tine și, fără prea mare uimire ne-am oprit în fața unui Bonnard, a unui Max Ernst, a unui Feininger și a unui Kupka. A trebuit să mă extaziez mai mult decît simțeam nevoia și să-mi înmulțesc exclamațiile. Nu mai aveam nici eu, nici tu, prospețimea zilei anterioare. Ai insistat ca să ne întoarcem destul de devreme. Urma să plec peste cîteva ore și te-a cuprins o vizibilă nervozitate. Te-ai interesat de activitatea mea literară și, fără să aștepti răspunsul meu, mi-ai mărturisit impresia ta : fusesem scînteietor la început și pornisem bine ; după cinci ani însă trebuia să recunosc că începeam să mă plafonez. Dovada erau deplasările mele, atît de numeroase : țineam conferințe și cursuri, mă comportam ca un comis-volajor al culturii franceze, ceea ce era măgulitor, dar și un pic umilitor. Ți-am răspuns cu o gravitate artificială că îmi plăcea acest gen de viață : întîlnisem oameni utili, îmi făceam relații, vedeam multe țări. Reușisem astfel să merg, cu puține cheltuieli, în Mexic, în Andaluzia, în Maroc, în Austria, în colțurile cele mai îndepărtate din Italia. Tu erai convinsă de un singur lucru evident : nu eram fericit. A trebuit atunci să încerc să-ți schitez peisaje, de data aceasta spirituale : ce însemna noțiunea de fericire, într-o epocă ieșită din existențialism, adică dintr-o perspectivă a vieții cu care trebuie să te resemnezi, fiindcă n-ai încotro, care se aventura în plin absurd, cu senzația permanentă că totul este stupid, fără interes și că, orice s-ar face, lumea este sortită unei atomizări apropiate, greu amîinate, mereu amenințătoare ? Antrenat în demonstrația mea, am vorbit despre Hiroșima, pe care am numit-o al doilea păcat originar al omenirii : era de ajuns un Landru, un Rasputin, un nou Himmler, pentru ca planeta să explodeze, pur și simplu, ca un dovleac în care un puști răutăcios a pus o pocnitoare.

te, cu care aş putea să fiu fericit. Am rîs, am rîs zgomotos şi ți-am răspuns fără să clilesc că aş fi gata să încerc cu plăcere logodnicele pe care mi le-ai prezenta. Ne-am despărţit cu îmbrăţişări şi sărutări, sub care nimeni pe lume nu ar fi putut să distingă cea mai mică umbră de comedie.

*
* *

Paris, februarie 1977

La colţul străzii Grenelle cu bulevardul Bosquet stau şi cumpănesc : să-ţi aduc prăjituri cu migdale, cum îţi plac ție, trufe de ciocolată sau fructe ? Alaltăieri ai căzut în extaz în faţa ghiveciului cu violete : încă trebuie să fie în floare. Cade o ploaie abia simţită, care izbuteşte doar să acopere vârful Turnului Eiffel, din apropiere. Trec prin faţa mai multor vitrine, mă atrag mai ales tarabele cu legume. Căpşunile mexicane mi se par storcoşite şi fără îndoială că sînt de seră. Am ales un ananas şi îl iau de moţ : e frumos ca o bijuterie ; nu vreau să mi-l învelescă. În ascensor ideile mele, foarte banale, dau năvală una peste alta : trebuie să termin un articol despre Gombrowicz, să trec pe la *Le Monde*, să pregătesc o emisiune despre tinerii poeţi canadieni, să trec pe la dentist ; tu nu te simţi prea rău, din moment ce ai ieşit ieri pînă la banca ta obişnuită, iar doctorul nu găseşte că eşti într-o stare mai alarmantă decît săptămîna trecută. Gazda ta vine să îmi deschidă, duce mîna la bărbie şi îmi spune :

— Vă telefonez peste tot de două ore. Doamna, mama dumneavoastră, a decedat.

Îmi scot pardesiul, îi întind ananasul şi îi spun să îl ducă la mama ei. Dacă trebuie să

Ai devenit vehementă : dacă eu nu mă gîndeam la soarta mea, te gîndeai tu, care și încercai să mi-o îmbunătățești pe cît îți stătea în putință. Nu erai deloc convinsă de reușita mea la Paris și ți se părea că cea mai mare parte din activitatea mea era să arunc cu praf în ochii unora și a altora. Din moment ce aveam cîteva diplome excelente, iar universitățile americane mă invitau la intervale regulate, de ce nu mi-aș reface viața pe undeva, prin apropiere, ceea ce nu numai că mi-ar permite să te văd în fiecare lună dar mi-ar și însănătoși mintea ? Unde avea să ajungă Franța, care în fiecare săptămînă, sau aproape schimba guvernele ? Te ascultam fără cea mai mică ostilitate. M-am mulțumit să îți spun că neavînd niciodată cu adevărat o patrie, mă simțeam în largul meu în cea a limbii mele : cărțile mele, în decursul acestor ani, o aleseră, în locul meu. N-am uitat însă păcătul pe care îl făcusem cu mine însumi : trebuia să mă arăt de data asta cît mai drăguț față de tine ; am adăugat deci că dacă într-o zi voi găsi o situație demnă de mine în Statele Unite, mă voi lăsa poate ispitit. Evoluăm, gusturile noastre se schimbă, decepțiile ne determină să ne corectăm părerile : îți lăsam o oarecare speranță. Tu nu puteai decît să-mi lauzi răbdarea și înțelepciunea ; dacă te vei apuca să-mi cauți o ocupație pe care să o pot exercita pe lîngă tine, te-ai gîndit în sinea ta, n-am să fac pînă la urmă ce vrei tu ? Eram iar gata pentru o pauză, o conversație despre forme, culori și exaltări vizuale ; nici Picasso, nici Tanguy, nici Dérain, nici Kokoshka nu ni s-au părut piedici în calea unei discuții mai serioase. În realitate, am reușit să ne dizolvăm puțin cîte puțin în acele pînze, așa încît, reveniți la noi înșine după baia de fericire totală, ne-am simțit mai puri, mai buni unul față de celălalt, mai mîndri de înțelegerea noastră reciprocă. Mi ai spus că te simțea cu tandrețe, că o dat

cameră. Îmi pun ordine în gânduri, mă previn, îmi impun o seninătate de plumb. Nu mă gândesc decît la mine : mai întîi trebuie să supravieţuiesc acestei drame ; pe urmă trebuie să-mi reduc cît pot emoţia ; mai tîrziu va mai trebui să mă conving că inevitabilul, prevăzut de mult timp, s-a întîmplat, cum îmi închipuiam încă de acum două, trei zile. Mă detaşez : e neapărat nevoie să mă detaşez fără întîrziere. Mă hotărăsc să nu te văd decît peste un sfert de oră. Îndepărtez din mine orice panică. Sînt calm : este absolut necesar să fiu calm.

Cobor la medicul tău, care locuieşte în acelaşi imobil, cu două etaje mai jos : mă primeşte imediat şi-mi face, pe un colţ de birou unde zace un stetoscop, certificatul de deces :

— Nu se mai putea face nimic ; starea ei generală... inima atît de slăbită, şopteşte.

Întreb cît îi datorez, şi el schiţează un gest vag, care se transformă într-o altă şoaptă :

— Cum vă puteţi gândi, domnule !

Urc din nou în apartamentul tău şi îi telefonez Mariei ; nu s-a întors încă de la cumpărături şi, într-un fel, prefer să nu împart cu ea buimăceala mea. Chem şi o firmă de pompe funebre : o voce foarte potrivită cu împrejurarea îmi ia meticolos şi solemn adresa : mi se va trimite, către ora 7 şi 45, astă-seară, un domn plin de grijă şi priceput, care îmi va da la domiciliu toate informaţiile dorite. Mă plîng, mă consolez, mă felicit că nu cedez panicii. Acum trebuie să contemplu primul chip al tău ca moartă. Fruntea îţi e mai netedă ca de obicei ; pleoapele lăsate au reflexe albaştrui ; gura-ţi e puţin strîmbată, ca pentru un surîs pe care n-ai avut timp să-l faci. Degetele care ies din capotul tău turcoaz arată o crispare dureroasă, iar picioarele, foarte subţiri, nu par să aparţină trupului : ai spune că au fost dintotdeauna inerte. Nu ştiu ce simt şi mă conving că-mi trebuie o disperare interioară, fie ca să mă lupt cu ea, fie ca să-i cad, în mod conştient, pradă. Aş putea să-mi pun buzele pe tîmpla ta, sau să stau alături de tine ca să strîng în mine un fel de eternitate tristă, redusă brusc la cîteva clipe intense. Mă mulţumesc să-ţi ating mîna şi mă feresc de gesturile simbolice. Oare am o senzaţie

de pace sau de gol intens, de ușurare sau de oboseală, care încetul cu încetul se va face și mai dureroasă ? Constat, cu surpriză, că nu sufăr.

Vine gazda. O întreb, cu timiditate, cum s-a întâmplat, iar ea nu e prea vorbăreată. Te-ai trezit târziu ; te-ai plîns de dureri în piept și în brațe. N-ai vrut să mănînci și ai băut numai una sau două înghițituri de ceai cald ; dealtfel, țineai cu greutate ceașca în mînă. Peste cîteva minute ai cerut să fie anunțat doctorul, care ți-a promis că vine să te vadă între două consultații. A fost un scurt răgaz : corpul a început să-ți tremure, mîinile ți s-au crispat pe clavicule, și din cauza extre-meii agitații n-ai mai putut să respiri. Ai pronunțat cîteva silabe de neînțeles, unele în franțuzește, altele în rusește. A venit doctorul cu o seringă în mînă. S-a răzgîndit : după o ultimă tresărire, te-ai destins brusc și a constatat că nu mai respiri. Te-au ridicat amîndoi pe pernă. Eu nu spun nimic. Mă copleșește ceva nedeslușit și adînc : de ce nu am avut parte de un cuvînt, de un ultim gest nedus pînă la capăt, de o ultimă privire pe care s-o fi păstrat în mine ? Orice absență este vinovată, iar a mea nu este oare și mai gravă decît oricare alta ? A sosit momentul remușcărilor ? Trebuie să-mi regăsesc seninătatea și să mă apăr de propriile mele reacții. Puțină plimbare mi-ar face bine : pe orice stradă ai umbla, există o suită de imagini terapeutice. Strîng mîna gazdei și-i cer scuze pentru tot deranjul pe care i-l pricinuieste moartea ta. Mă duc la primărie să fac declarația de deces. Semnez într-un registru : tristețea mea devine oficială și e consemnată într-o fișă, bustul Republicii mi-e martor. Nu mai trebuie să mă mai deranjez de acum înainte : o funcționară, care fredonează o arie de Gilbert Bécaud, îmi spune că îl va preveni ea pe medicul legist, iar autorizația de înhumare va fi trimisă serviciului de pompe funebre. Ești catalogată, numerotată, repertoriată. Nu mă revolt.

Omul de la pompe funebre este o persoană afabilă, foarte puțin sinistru. Îmi prezintă condoleanțele și un document plin de căsuțe, pe care, în decursul discuției noastre îl completează cu repeziciune. Trebuie să aleg, după fotografii de format mare, un sicriu pe gustul meu :

foarte sobru sau puțin baroc, încărcat cu minere lucrate artistic. Ridicolul nu te mai ucide încă o dată : te vei odihni într-un coșciug corect, nici sărăcăcios, nici bogat. Interiorul, din mătase sau din catifea groasă, poate să fie de diferite culori, după vîrsta defunctului : alb ca virginitatea, albastru-deschis cum e copilăria, roșu ca maturitatea, violet ca vîrsta înaintată. Roșu ți se va potrivi : ce compromis bizar ! În ultima clipă cer să fie scos crucifixul : tu nu erai credincioasă, iar dumnezeul tău, care apărea rar și pe neașteptate, nu obținuse nici-odată de la tine vreo rugăciune. Domnul scoate din deviz acest ornament : un Christ din metal alb, care se pune în groapă și costă 330 de franci. Voi asista mîine la așezarea în coșciug ? Îi comunic că da ; mă sfătuiește să vin după ce i se face toaleta decedatei : e un moment penibil și ar fi mai bine să te văd curată și pudrată. Mai rămîne un ultim punct de stabilit : convoiul și florile. Întreb cîți trandafiri se pun de obicei pe un mormînt proaspăt. Îmi răspunde :

— Pentru 500 de franci, suma minimă, sînt destule.

Îi spun să mărească suma de patru ori. Exclamă :

— Va fi foarte bine !

Da, va fi chiar perfect, cu toate florile acestea care vor muri deasupra ta. Semnez devizul : nu este nevoie să plătesc imediat, pentru că se acordă credit cu plăcere ; e suficient să indic numele băncii și numărul contului meu. Îi ofer domnului un coniac ; îmi spune că îmi admiră stăpînirea de sine și că meseria lui comportă multe lucruri neplăcute. Nu îl întreb nimic despre familia lui, nici despre avantajele pe care le are în materie de asigurări sociale, nici despre concediile anuale. Sîntem, el și cu mine, ființe impecabile asimilate unei societăți sensibile și protocolare.

Abia la cină îi spun Mariei, între două înghițituri de carne :

— A murit mama.

Se repede la mine să mă îmbrățișeze, și eu o dau la o parte. Sonoritatea cuvintelor mă tulbură mai mult decît moartea ta : formularea faptului întîmplat îi dă o uriașă amploare. Continui să mănînc, ceva mai încet. Maria nu știe cum să se comporte. O privesc în față cu

un fel de ostilitate rece : aveam un anumit capital de tandrețe, din care trei sferturi îi reveneau ei și restul ție ; de acum înainte îți ia și parcela ta, și în acest fel dispare o concurență viscerală. Nu vreau să discut nici un detaliu : va merge cu mine la înmormîntare, peste două zile, asta este totul. Mă întrebă dacă mănînc și desert, iar eu îi răspund că nu există nici un motiv să mă lipsesc de el. Mă întorc la masa mea de lucru ; ceea ce este derizoriu și chiar meschin îmi aduce o bucurie neașteptată. Spre ora 11 ascult un disc de Bach, a cărui sobrietate mecanică mă agasează. Mă gîndesc să îl înlocuiesc cu unul de Beethoven sau Mahler : măcar romantismul despletit ar avea avantajul că ar trezi în mine o fierbere salutară. Nu, rămîn imperturbabilă, posac și lipsit de teatralitate. Noaptea asta va fi agitată ? Au să-mi reziste nervii pînă la înmormîntare ? Trebuie să mă gîndesc la mine însumi, iar prezența Mariei nu-mi este de nici un ajutor. Atunci cînd îți pierzi mama ar trebui să fii singur, ca un profet pe munte, sau pierdut în mulțime, ca să nu-ți mai distingi chipul de miile de chipuri care-l strivesc. Înghit două somnifere care își vor face efectul spre dimineață, totuși voi avea patru ore de somn liniștit.

Ziua care vine este banală : corespondența, cronica la radio, întâlniri, redactarea unui articol. Îi dictez Mariei cîteva scrisori, cinci sau șase cel mult, către rude îndepărtate, doi dintre nepoții tăi, cîteva prieteni din copilărie. Le mărturisesc tuturor cît de mult îi iubeai și în ce cuvinte mișcătoare vorbeai despre ei. Adaug că nu ai trecut prin suferințe grele și nu te-ai chinuit murind. Pe urmă, telefonez cunoștințelor tale din Paris, al căror nume abia ajunge la jumătate de duzină. Mă lovesc dintr-odată de smiorcăieli, vaiete, exclamații nearticulate, așa că hotărîsc pe loc, cu brutalitate, să nu permit nici unuia dintre acești bătrîni să te însoțească la locul de veci. Voi fi singur. Am intenția să-i interzic pînă și Mariei să meargă cu mine ; erați în relații proaste și noțiunea de ultim omagiu devine în acest sens insulțătoare. Renunț pînă la urmă la ideea asta. Dacă mă apucă o criză de inimă, prefer să o știu lîngă mine. Cel mai bun tranchilizant este un egoism fără cusur. Mă

mișc mult, inventez tot felul de treburi numai ca să fac ceva, nu pot să mă împiedic însă de la câteva calcule sumare : moartea ta bruscă, fără o boală gravă și fără spitalizare, m-ar fi costat mai puțin decît o agonie lungă. Cînd începe o tragedie inevitabilă să devină o ușurare ? N-am nici o milă de mine : poet sau romancier, sînt la fel de josnic ca și oricare altul. Nu e nevoie să-ți înăbuși conștiința ; de-ajuns să o ameninți puțin ca să-și prefacă în șoaptă cele mai puternice strigăte. Sînt făcut din putere de stăpînire și slăbiciune ; prima e mai tare decît a doua. Ziua mea se termină, la fel de nătîngă și nervoasă ca celelalte, căci moartea ta nu mi-a pus încă stăpînire pe imaginație, iar aburii intelectuali nu mă indispun pentru moment. Seara este mai puțin senină. O invit pe Maria într-un local vesel și zgomotos ; nu trebuie să pierdem ocazia să sărbătorim această minune : noi sîntem vii.

Te privesc acum pentru ultima oară. Toaleța ta mortuară este gata. Te odihnești în sicriul tău și numai capul ți se vede, cu desăvîrșire calm, ireal și parcă sculptat într-o materie nici opacă, nici transparentă. Secunda aceasta durează o veșnicie, fie că vreau eu, fie că nu : secole de literatură și de morală au făcut din ea un simbol de reculegere și de pietate. Spiritul meu, ca să nu cadă și el în aceste locuri comune, rătăcește înlăuntrul lui : nu am în fața ochilor, îmi spun, decît o replică a corpului tău, o operă de artă, care ține de tehnica sculpturii și, poate, a iluzionismului. Mă simt puțin jenat, fără îndoială pentru că Maria, gazda, specialiștii doliului cedează cu atîta ușurință locului comun. Mă îndeprătez ! urmează să se bată capacul la sicriu. Cobor în stradă, unde frigul care mă cuprinde îmi face bine. Vitrinele trăiesc mai mult decît oamenii. Mă duc pînă la magazinul negustorului de trufandale și legume, ca să contemplu un ananas, cum am făcut deunăzi. Poate că am să cumpăr și de data aceasta unul : te simți mai apropiat de un fruct decît de ființele omenesti. Sicriul este în fur
In trecător își scoate părălia : am
și ușurință întîlni-
totuși mai
stea

unei cicatrice. Maria și cu mine ne înfundăm într-o mașină cu ferestrele fumurii. Parisul este neschimbat ; de ce l-aș privi cu alți ochi ? Mă gîndesc la groapă și la reacțiile inimii mele ; fie că vreau eu, fie că nu, sînt un om de 50 de ani, obosit. Îi sînt recunoscător Mariei pentru că nu-mi spune nici un cuvînt de încurajare. Periferia de sud este murdară și cenușie.

Ajungem la cimitir. Personalul se schimbă la fel ca într-o uzină unde paznicii își strîng mîinile și schimbă două-trei cuvinte între ei, mulțumiți că părăsesc lucrul, sau nemulțumiți că îl reiau. Îi respect pe acești oameni anonimi, necesari, serioși, mai mult decît te respect pe tine, și mai mult decît aș ști să mă respect pe mine. Numele tău apare pe o plăcuță caligrafiată cu grijă, între o groapă și o movilă de pămînt reavăn. O secundă mă gîndesc dacă nu era mai bine să aduc preotul, apoi nu ; ar fi stricat prin cuvinte rituale ceea ce este în mod voit șters, ba chiar clandestin, în această înmormîntare. Sicriul alunecă spre capătul frînghiilor. Groparii, goi pînă la mijloc, n-or să răcească oare în acest februarie ipocrit ? Mi se întinde un trandafir. O împing pe Maria să treacă înaintea mea : dacă trebuie să mă supun la o astfel de convenție, cel puțin să nu fiu eu primul. Scoot din buzunar un poem pe care l-am scris pentru mine dimineață, cînd m-am trezit. Am să-l arunc deasupra lemnului neted, în loc de floarea regulamentului. Ezit și îl pun la loc în portofel : la ce bun această sfidare ? Aș vrea să nu fiu văzut, smulg o petală, o las să cadă, apoi indignat de încetineala ceremoniei, zvîrl grăbit restul trandafirului. Mi se dă un fel de recipisă : pămîntul îmi certifică față de martori că te-a recuperat cum se cuvine, după tipic. Împart bacșișuri. În mașină, la întoarcere spre Paris, îi spun Mariei, mînios :

— Îmi pare rău, dar nu sînt emoționat.

Singurul tău mormînt este această carte : nu vei avea niciodată altul. Ființele care te-au cunoscut rămîn tot mai puține : cei bătrîni nu mai știu ee spun, iar cei tineri se înconjoară cu timpul de alți prieteni mai dragi. Nu pot să jur că aceste

vinte care se

așa, ca

lui !nu au nimio comun cu cele ale unei biografii. Am trăit cîteva luni, uneori cu o intensitate greu de suportat, în tovărăşia ta, scriind, cu maşina de scris alături : să fie de ajuns ca să redai o jumătate de secol de dragoste filială, de dezgust, de uitare sau de teamă, adesea amestecate ? Astăzi eşti acest amalgam curios de cuvinte, corpul tău nu se mai află în corpul tău, şi nici sufletul lângă sufletul tău. Cîtorva cititori le transmit frînturi reinventate ale fiinţei tale : ei te vor reconstitui la rîndul lor, speraţi, amuzaţi sau, fără îndoială, indiferenţi. Aveai o formă, o greutate, un fel de a respira, ceva palpabil : nu-ţi mai rămîne decît o dimensiune verbală. Am folosit adevărul tău ? Mai degrabă cred că scrisul meu te-a transfigurat încetul cu încetul după ritmul, obişnuinţa sau capriciile lui, cîteodată supravegheate, cîteodată vătămătoare. Încordarea mea slăbeşte, nu mai am puterea să fiu atent la o anumită amintire, nici să completez o anumită imagine ascunsă în mine : mă voi detaşa în sfîrşit de tine, iar dacă o să am nevoie sau chef să te regăsesc, într-o seară plină de melancolie, nu-mi voi mai forţa memoria capricioasă : voi deschide această carte unde totul va fi aidoma trecutului meu, neseplat de al tău. Pragul dintre ficţiune şi realitate abia se vede. Intru, la rîndul meu şi eu cu fiecare lună, cu fiecare săptămînă, cu fiecare frază ceva mai adînc în bătrîneţe. Tu ai murit, iar cartea aceasta, pe care o termin de scris, moare şi ea în felul ei, pentru că renunţ să-i mai adaug alte pagini, alte frămîntări, alte dureri. Eşti aici, toată, preschimbată în întregime de cea mai mică vocală, mumificată de cea mai mică virgulă.

Un scriitor are oare alte mobiluri decît cele ale elanului său fizic de a se exprima ? Nevoia aceasta am resimţit-o brusc gîndindu-mă la tine : incapabil să mă scutur de tine, aşa cum faci cu o lipitoare, te-am îmblînzit, transformîndu-te în personaj. Aveam nevoie oare să scap de o exaltare supărătoare sau de o vagă remuşcare ? Nu ştiu. Nu am fost niciodată un fiu model, şi nici nu am crezut vreodată că tu ai fost o mamă grozavă ; existau în noi două stinghereli, care, în loc să se anuleze, se adăugau una alteia : regretam că nu trăim unul lângă altul, şi în acelaşi timp regretam că o distanţă şi mai

mare între noi nu ne-a forțat să ne fi iubit mai mult, în abstract. Te judec cu asprime pentru că nu este în firea mea să mă las pradă sentimentelor ; la fel, și scrisul meu are rigurile lui : nu există batiste care flutură, nici lacrimi care curg, nici inimi care sînt zdrobite ! Este inutil, de asemenea, odată ce ți-am terminat portretul, să cedezi panicii : tu rămîi ceea ce ești prin cuvintele mele și nu te voi înfrumuseța, împrumutîndu-ți gesturi care să trezească simpatie. O anumită ostilitate mi se pare mai demnă decît bunăvoința. Sîntem chit : ai trăit liberă, neîncercătoare, curajoasă și posesivă. Șterg din tine tot ce nu se află în această carte : ea îmi va servi de bilanț, de album și de fond contrastant. Mai păstrez puținele sentințe pe care tu le pronunțai și dintre care îmi vin acum în minte acestea : „Nu cred în Dumnezeu, deci am făcut din tatăl tău un sfînt chiar din ziua cînd a murit“ ; „Cu titlu postum, o mamă are întotdeauna dreptate, vei vedea“ ; „Este bine să înțelegi, dar și mai bine este să iubești : prin asta te dăruiești“ ; „Nu-ți reproșa nimic, fiul meu : ești perfect, din moment ce eu îți sînt mamă“. Vezi, îți transform cuvintele în literatură : n-am alt rol. Cruță-mă de infernul tandreței.

*

*

*

Odessa, vara lui 1918

A trebuit să adun multe lucruri disparate și uneori aproximativ ale unui episod din viața ta, dinainte de nașterea mea ; cînd vorbeau despre împrejurarea aceea, tata, tatăl tău, Armand și Michel, unchii mei, toți te lăudau. În anul acela, Odessa trecuse de peste opt ori dintr-o mînă într-alta. Ocupată repede de revoluționari, -fusesse recucerită de albi, care o pierdură din nou. Situația deveni nesigură atunci cînd verzii și roșii începură să se sfișie între ei : naționaliștii ucrainieni ai lui Petliura și bolșevicii nu vedeau în același fel viitoarea societate antițaristă. S-au amestecat și puterile occidentale și pînă și trupele germane, deși învinse, și-au făcut apariția în oraș. Au avut loc cîteva execuții sumare : ca să merite

pedeapsa capitală era de ajuns pentru unii să se rostească numele lui Denikin și Kornilov, iar pentru alții, cele ale lui Lenin, Troțki sau Kamenev. Populația se refugie într-o neutralitate cîrtitoare, știind că orice nou ocupant al Amiralității va avea în curînd conștiința pătată de sînge. Un fel de veselie îi cuprinse atunci pe locuitorii Odesei : portul ajunsese nemaipomenit de animat după atîtea ocupații succesive, și curînd nimeni nu se mai temu de focurile sporadice ; pentru sărbătorirea învingătorilor efemeri a curs mult vin și *kvas*. Avangarda nu a fost numai politică : în cenele literare s-a vorbit, în fața lui Babel și Ahmatovei, de schimbări în poezie, ba chiar, citindu-l pe Hlebnikov, de schimbări în alcătuirea limbajului. Căsătorită abia de cîteva săptămîni cu tata, ai apărut cu tot atîta înfocare conceptele noi, ale futurismului și acmeismului. Tata a urcat de cîteva ori la tribună : ca reacție la atîtea teorii pretențioase, apără arta pentru artă și vorbi de afecțiunea lui pentru simbolism, așa cum Balmont îl copiasse după ideile lui Rimbaud și Mallarmé.

A comis mai multe imprudențe. În noua lor ofensivă, bolșevicii au cucerit iar orașul, pricepîndu-se, de astă dată mai bine ca în celelalte dăți, să-l păstreze și să-l organizeze, G.P.U. cercetă cu atenție casele și se arată foarte sever față de petrecăreți. Cenele își schimbă sediile, devin mai discrete și, încet-încet, de teama delațiunilor, se risipiră fără să mai lase urme : ideile literare puteau fi la fel de subversive ca cele politice sau sociale. În ciuda riscurilor, tu organizai recepții, cu lecturi pasionale și manifeste care semănau cu niște strigăte de război. Tata se grăbi să-și adune poemele și să scrie altele noi. Curînd avu destule ca să facă un volum, pe care-l supune aprobării prietenilor săi : ei l-au aplaudat cu oarecare căldură. Culegerea s-ar fi numit *Recolte risipite* ; un mic editor din oraș promise să le trimită repede la tipar. Tocmai atunci cînd se petreceau acestea, comuniștii evacuară Odessa după o administrație energetică, lăsînd loc iar verzilor. Vindicta acestora se exercită mai cu seamă asupra cartierelor de jos ale orașului, pe care le prădară, declarînd că făina, cărbunii și tot ce se

mai găsea prin prăvălii se molipsise de egalitarism. După ce și-au potolit furia, s-au aruncat în desfriu, astfel încît roșii i-au scos destul de ușor din oraș după cîteva săptămîni. De data aceasta au fost arestați toți trădătorii, reacționarii și burghezii. Tata se număra printre ei ; avea o casă, și toată lumea era la curent cu averea părinților lui. Plecă la închisoare cu seninătate : simpatiza noul regim și, oricum, în ultima vreme se dovedise destul de prudent în public.

Tu ai înțeles imediat gravitatea situației. La postul de jandarmi nu ai obținut nici o informație. În zadar te-ai dus la primărie : acolo se ocupau de răniți și de muribunzi, iar primarul fugise. Ai schimbat tactica ; te-ai dus la editor, care a fost evaziv : hîrtia era rară, tipografia fusese rechiziționată, prețurile urcau fără încetare. L-ai făcut să jure că va scoate cartea în opt zile în schimbul unei sume de patru ori mai mare decît cea convenită. Nu aveai timp de pierdut ; un fost coleg de liceu al lui Armand era în miliția comunistă : l-ai mobilizat. Te-ai repezit la celula de partid, îmbrăcată ca o studentă săracă, și i-ai oferit comisarului de acolo o parte din bijuteriile tale ; te puneai la dispoziția forțelor revoluționare. Nu ți-a acceptat imediat oferta : trebuia să-i dai dovezi ca să se încreadă în tine. I-ai răspuns că tatăl tău, deși era negustor de blănuri, începuse ca simplu cismar, știa și tu să lucrezi, nu te dădeai înapoi de la muncă, te putea trimite, de exemplu, la popota brigăzilor. A cerut timp ca să se gîndească, dar, a adăugat el, eliberarea soțului tău depindea de cei mai de sus. I-ai demonstrat cît de nedreaptă era arestarea lui Alexandr Bisk, om de stînga, care poate că greșise numai pentru că nu înțelesese imediat glorioasa epopee a revoluției. Ai fost inflăcărată, despletită, puțin nebună chiar, așa cum arătai cu părul răvășit ; vocabularul tău, foarte distins, l-a amuzat pe comisar, care te-a întrebat pînă unde ai împinge sacrificiul pentru soțul tău. Ai fugit, îngrozită. Tovarășul lui Armand, găsit ca prin minune, te-a primit într-o fostă săpunerie. A scris pe un petec de hîrtie numele unui membru al G.P.U.-ului : Cervenکو. Te-ai întors la editor ; se ținuse de cuvînt, și cartea avea

să iasă peste două zile. L-ai rugat în genunchi să oprească imprimarea pentru cîteva ore și, cum părea uluit, nu i-ai spus altceva decît că era o chestiune de viață și de moarte. Te-ai dus să-l cauți pe Cervenko, l-ai găsit bine dispus : tocmai dăduse ordin să fie omoriți cîteva dușmani ai poporului. Te cunoștea bine, ți-a spus el, adăugînd că fratele tău Armand îi fusese un prieten apropiat în anii de mizerie. Te-a întrebat ce vîrstă ai : trebuia să ai cam 30, dar nu arătai mai mult de 18. A adăugat că nu-ți va face curte cu toată frumusețea ta, pe care a calificat-o drept sclipitoare : nu servești cum trebuie revoluția dacă te ții de dragoste. A deschis un dosar : „Alexandr Bisk“ și a citit cu o voce disprețuitoare :

— „Burghez, fiu de burghez“... Poate exista o acuzație mai gravă ?

Te-ai lansat atunci într-o lungă explicație, cu sufletul la gură : oameni ca el, ca Cervenko, schimbau societatea, iar alții, ca tata, schimbau literatura, poezia, gîndirea, ceea ce are un popor mai profund. Ți-a spus să vii și a doua zi, dar nu ți-a promis nimic.

A doua întîlnire a fost mai furtunoasă. Cervenko făcuse și el studii serioase, dar asta nu-l împiedicase să împărtășească aspirațiile muncitorilor, în timp ce tata se lăfăise în saloane, citind poeți străini, care, în loc de ciocan, de nicovală, de secere și de coasă, descriau păsările și flori idioate. Era el însuși poet, Armand trebuie să-și amintească unele din poemele lui ; dar acum s-a terminat, întîii revoluția ! Ai avut o idee de geniu : poeții nu se omoară niciodată între ei ; asta nu s-a mai întîmplat în toată istoria. Iei asupra ta o parte din vinovăția tatii : ar fi trebuit să-l supraveghezi mai mult, și dacă o să i se dea drumul din închisoare, te angajai să-i schimbi atitudinea ; dacă va fi cruțat Alexandr Bisk, va ști să-i fie recunoscător și va deveni un poet revoluționar. Te-a privit drept în ochi cu un amestec curios de admirație și dispreț. Tu ai adăugat că nu era cazul să aibă pe conștiință un poet recuperabil, atîta timp cît orașul tot trecea dintr-o mîna în alta. A ezitat. Îi găseai punctul sensibil : i-ai povestit cum tata îl primise la el pe Maiakovski, Esenin și pe alți cîteva poeți venerați de comuniști. Min-

țeari, și pentru prima dată ți s-a părut că Cervenko se lasă tras pe sfoară. A spus în cele din urmă :

— Mă faci să rîd, burgheză împuțită ! Vino mîine.

Te-ai întors la editor. Pe pagina a cincea, în loc de dedicația care purta numele tău, trebuia cu orice preț să fie tipărite aceste cuvinte : „Pentru Kostia Cervenko, tovarășul meu de luptă“. Speriată de propria ta inițiativă, ai precizat că dedicația trebuia să fie numai pe vreo cincizeci de exemplare, în timp ce restul tirajului va păstra dedicația inițială. Munca va fi terminată peste cîteva ore și nu mai rămînea decît de supravegheat legatul : încă două zile de așteptare !

A treia întîlnire cu Cervenko s-a dovedit descurajantă. Nu era în largul lui, și l-ai întrebat dacă superiorii erau mulțumiți de el : Într-o situație atît de fluctuantă, poate va fi dat la o parte de extremiști. Nu aveai mare lucru să vă spuneți, dar ți s-a părut totuși că pierdea un timp prețios cu tine, pentru că te-a invitat și să iei un ceai, să-i ascuți lăudăroșenii, să fii martoră a puterii lui, care consta în a repartiza între diferite închisori pe cei ridicați. Ai mers pînă acolo încît i-ai recitat pe de rost un poem al tatii, în care era vorba despre dorul de țară. A tresărit : și el își formase despre Rusia o imagine plină de dragoste, nu pentru ceea ce era, ci pentru ceea ce are să devină mulțumită lui și camarazilor săi. L-ai implorat, pe neașteptate, să-l elibereze pe tata. N-a răspuns și ai văzut un semn bun în asta. Ți-ai pierdut pentru o clipă sîngele rece : dacă avea nevoie de o victimă din familia Bisk, de ce nu l-ar ridica mai degrabă pe unul din frații mai mici, pe Michel sau pe Georges ? Te-a privit cu severitate ; ți-ai revenit, după această rătăcire, nedemnă de tine. La rîndul său, a crezut că era cazul să se destăinuie și să spună ce avea pe suflet ; știa pentru ce luptă, dar dreptatea nu se arăta mai întîi prin teroare, apoi prin foamete, iar în cele din urmă printr-o dictatură, în care proletariatul va fi nevoit să-și delege puterea ? Era în același timp patetic și neguros, realist și mistîc. A încheiat convorbirea cu o frază repezită, furioasă :

— Vii la cinci dimineata, poimîine. Mergeam să-ți vedem poetul : este aici, la subsol.

Timp de 24 de ore ai fost de o veselie debordantă. Ai adus gladiole editorului, care ți-a dat primele exemplare din *Recolte risipite*, recomandându-ți să nu le răsfoiești, pentru că încă nu se uscase cleiul. Ai exersat la vioară : *Vremurile de altă dată* și Paganini ți-au ținut companie și te-ai depășit pe tine însăși într-o asemenea măsură, încît să crezi că într-o zi vei ajunge cu adevărat un virtuos de prima mînă. Ai visat să ai mulți copii care să fie unii pictori minunați, alții avocați cu faimă. Ai fost fericită, fără un motiv deosebit : copacii te ocroteau, ca și cerul prietenos, vapoarele din port îți făgăduiau călătorii fantastice, trecătorii erau ușori ca niște baloane, gata să-și ia zborul dintr-un moment în altul, soldații înarmați, mai veseli decît dacă și-ăr fi pus cîte o floare în țeava puștii, magazinele, pline de bibelouri invizibile, caldarîmul răsunător sub copitele mînjilor care treceau sfichiuiți de bice, patrulele de milițieni, bune ca piinea scoasă din cuptor, marea mai adîncă decît stelele care se oglindeau în ea. Ai băut lichior de smochine. Nu te-ai culcat. Ai pregătit o valiză, apoi alta, cu cîteva lucruri ale tatei. Cînd a venit momentul, te-ai prezentat la Cervenکو. Mergea în lungul și-n latul biroului cu bluza descheiată, cu părul ciufulit, înjurînd : misiunea lui rămînea neterminată.

Era trimis la Kursk, să curețe regiunea. Abia dacă te-a recunoscut : ce vrei de la el așa de dimineată ? Ți-au dat lacrimile. Cu grijă, i-ai întins cartea tatei. A citit dedicația și a ridicat din umeri, suspinînd :

— Burgheză proastă, ai merita să te împușc și pe tine.

Te-ai așezat pe o bancă, cu o batistă la ochi. S-a apropiat și a spus :

— O să fie oare o amintire plăcută idioțenia asta care îmi poartă numele ? Trebuie să am timp și pentru ea ; indivizii de felul meu sfîrșesc fie prin baricade, fie în groapa comună.

A văzut în ochii tăi, încă umezi, toată suferința și toată speranța lumii. A mai șoptit, ca și cum s-ar fi împotmolit în gînduri :

— Toți la perete, ar fi mai simplu.

Te-a apucat de braț, a luat un șirag de chei dintr-un sertar și te-a împins spre scara care dădea în beciuri.

Urmărit de un paznic, cu pistolul în mână, a deschis uşa în care se afla tata, împreună cu vreo alţi 12 prizonieri. Aţi fost repede pe scări. I-a dat un ghiont în coaste tatei, apoi a deschis o uşă, care părea zidită. 500 de metri mai încolo, la colţul străzii, tata a deschis cartea la pagina care purta numele lui Cervenko. Orice lămurire ţi s-a părut de prisos. Ai spus numai :

— Trebuie să plecăm din oraş pînă la prînz.

A fost cea mai frumoasă clipă a ta.

Paris, 20 iunie — 21 august 1977

Un roman crud și tandru

Fapt curios, cîteva din cele mai de succes romane franceze s-au datorat în anii din urmă poezilor. Un exemplu grăitor au fost *Chibriturile suedeze* de Robert Sabatier. Mai aproape de noi, Alain Bosquet a luat marele premiu pentru roman al Academiei Franceze cu *Infernul tandreței*, o carte autobiografică și de ficțiune în egală măsură, ajunsă repede un adevărat best-seller.

Să fie oare o anume frăgezime sufletească, rămasă apanajul poezilor singuri, explicația acestui succes ? Poate că, excedată de gustul pentru atrocitate al literaturii contemporane, lumea nutrește o nemărturisită nostalgie a duioșiei ? Dacă așa ceva ar putea fi adevărat în cazul *Chibriturilor suedeze*, nu prea se potrivește cărții lui Alain Bosquet, unde observația crudă și chiar un anumit cinism al francheții caracterizează narațiunea.

În punctul de pornire, motive care să îndreptățească inflexiunile sentimentale nu lipsesc nici din romanul său. Alain Bosquet îl scrie sub impresia proaspătă a morții mamei sale, fapt survenit în 1977. Textul încearcă practic să prelungească un dialog care nu mai e cu puțință decît în planul imaginar. Capitolele scrise la persoana a doua i se adresează direct dispărutei, căutînd să o mențină prezentă în minte, printr-o succesiune de rememorări, fără ordine cronologică. *Paris, octombrie 1976 ; Lom Palanka, vara, 1921 ; Bruxelles, 1933 ; Berlin, toamna, 1948 ; Normandia, iunie 1944 etc.*

Din întretăierea capricioasă, dar și abilă, a imaginilor aduse de ele se încheagă, pînă la urmă, nu fără surprize, puncte obscure și episoade revelatorii, biografia. Berthei Turianski.

Născută la Odessa în 1889, ea a avut ambiții artistice în tinerețe, a studiat vioara cu Leopold Auer, profesorul lui Ișa Haifez, obținînd rezultate notabile (a dat cîteva concerte apreciate). După o scurtă căsătorie nereușită, și-a părăsit pentru Alexandr Bisk, tatăl poetului, primul soț, un inginer care a tîrît-o cu el în Siberia. Descins dintr-o familie alsaciano-belgiană, sosită în Rusia prin secolul al XIX-lea, cînd a început construcția căilor ferate ucrainene, noul bărbat, o figură cam ștearsă, are vagi îndeletniciri comerciale nu prea eclatante, colecționează timbre și scrie poezii în maniera lui Block. Familia Bisk, speriată de războiul civil, fuge în Bulgaria, prima etapă dintr-un lung exod. Stabilindu-se la Bruxelles, găsește o posibilitate de existență în filatelie, pasiunea tatălui devenind treptat rentabilă. Invazia hitleristă îi alungă însă pe soții Bisk în Sudul Franței, de unde iau apoi drumul Americii. Aici au parte de o existență mai liniștită, ajungînd chiar la o anume bunăstare. Bertha Bisk începe să se reintereseze de artă, cutreieră muzeele și expozițiile, descoperindu-și acum o tardivă atracție pentru sculptură, ca urmare și a amicitiei cu Arhipenko, în ultimii săi ani. Moartea absurdă a soțului, octogenar, într-un incendiu, o decide să dea curs invitației fiului ei să vină la Paris, spre a locui cu dînsul. Experiența nu reușește însă, mama își detestă nora și trebuie internată într-un sanatoriu, unde moare după puțină vreme.

Romanul posedă o calitate, ajunsă astăzi foarte rară, creează o figură memorabilă. În direcția aceasta, Alain Bosquet se arată un bun urmaș al tradiției moralistilor francezi, modernizînd caracterologia clasică doar printr-o delicată tușă temperamentală de ordin etnic. O fire de femeie voluntară, care are inițiativele hotărîtoare în destinul familiei, e surprinsă manifestîndu-se sub forma ambiției la reușita socială, încercînd apoi să tuteleze existența fiului și exercitînd asupra lui, către sfîrșitul vieții, o cicălitoare tiranie sentimentală, senilă.

Totul capătă însă o notă amuzantă, simpatică, grație unei pasionalități calculate și devoțiunii nemiloase, exercitate pe tărîm matern. Autorul își tratează cu mult umor modelul, dar tresare ori de cîte ori temperamentul ardent al mamei își spune cuvîntul și scoate lucrurile din platitudinea mic-burgheză.

Cartea e într-o mare măsură și o autobiografie dezghizată. Vorbind de mama sa, autorul își istorisește o bună parte din viață, reînvie numeroase momente în care convulsiunile istoriei contemporane au marcat-o nu o dată foarte pregnant. Bosquet a activat intens în Rezistență, a lucrat pentru serviciile speciale americane, însărcinate cu pregătirea debarcării, s-a aflat printre unitățile care au înfăptuit-o, a fost ofițer de legătură pe lingă comandamentele forțelor aliate, la Berlin. Chiar dacă își privește retrospectiv cu o pronunțată ironie faptele de arme și, sub protecția ficțiunii, are tendința să le dea o înfățișare mai curînd burlescă, nu poate trece peste anumite evenimente trăite: invazia Belgiei, armistițiul și instaurarea guvernului Pétain în Franța neocupată, debarcarea aliaților pe coasta Normandiei, blocada Berlinului etc. Toate acestea imprimă cărții o febrilitate a epocii, Alain Bosquet neuitînd niciodată că este și un excelent jurnalist.

Dar jocul între memorialistică și ficțiune incită inventivitatea poetului. Deliberat, el ne face martorii distorsiunilor prin care narațiunea o transformă pe Bertha Turianski, devenită Bisk, în *eroină de roman*. Aici atingem și nervul cel mai fin al cărții. Fiul e scriitor și constată contrariat, stupefiat, mîhnit și fascinat, cum ființa *mamei* se metamorfozează în personaj, trece cu identitatea ei vie, inconfundabilă, în spațiul fantomatic, deschis infinitelor posibilități, al ficțiunii literare. Există o voluptate a exercițiului acestuia, care are, poate, și facultăți analgezice, dar îl subîntinde, mereu prezentă, o surdă, sfîșietoare durere. Tonul ironic, ba chiar sarcastic nu o dată, jocul cu oglinzile biografice inventate pentru pură plăcere a imaginației sau din nevoia de a da mai multă culoare narațiunii maschează o rană sufletească. O ține prin puterea artei cît mai departe de ochiul nostru, încearcă tot timpul să-i confere irealitatea ficțiunii, dar

n-o poate împiedica să existe și să se trădeze abia astfel mai dureros.

Regăsim și în *Infernul tandreței*, deși nu ar părea, o frăgezime poetică a sentimentelor, o tandrețe filială, a cărei autenticitate omenească, oricâte din măștile romancierului auctorial ar îmbrăca, ne mișcă profund și explică succesul cărții.

Ovid S. Crohmălniceanu

Lector : GABRIELA ADAMEȘTEANU
Tehnoredactor : GH. CHIRU

Bun de tipar : 28.XI.1985 ; Apărut 1985.
Format : 16/54X84 ; Coli tipo : 16,5.

Tiparul executat sub cd. 5203/985 la
ÎNTEPRINDEREA POLIGRAFICA
BACĂU
Strada Mioriței nr. 27

Lei 14.50

